

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Β. ΤΣΙΡΗ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ - ΒΟΗΘΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ Α.Σ.Π.Ε.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ
Συμβολή στο Έλληνικό και Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ
ΣΤΗΝ ΠΑΝΤΕΙΟ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1983

"Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς
Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπι -
στημῶν δέν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ
συγγραφέως ". (ἄρθρο 202 § 2 τοῦ Ν.5343/1932).

Στή μνήμη του πατέρα μου

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

+

Μέσα από τίς γραμμές αυτές εύχαριστῶ τόσο τόν καθηγητή τῆς Γενικῆς Πολιτειολογίας καί τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν κ. Α. Ραῖκο γιά τήν ἐνθάρρυνσή του στή συγγραφή τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς καί τήν εὐνοϊκή του εἰσήγηση, ὅσο καί τήν Πάντειο Σχολή γιά τήν εὐμενῆ κρίση της.

Ἀθήνα, Ἰούλιος 1983

Παναγιώτης Β. Τσίρης

Σ Υ Ν Τ Ο Μ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

A.J.D.A.	Actualité juridique - Droit administratif
A.K.	Ἀστικός Κώδικας
B.Δ.	Βασιλικό Διάταγμα
Βλ.	Βλέπε
C.V.P.	Christelijke Volkspartij
D.C.	Democratia cristiane
E.Δ.Α.	Ἐνιαία Δημοκρατική Ἀριστερά
E.ΔΗ.Κ.	Ἐνωση Δημοκρατικοῦ Κέντρου
E.Δ.Δ.Δ.	Ἐπιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου καί Διοικητικοῦ Δικαίου
E.E.N.	Ἐφημερίς Ἑλλήνων Νομικῶν
E.K.	Ἐνωσις Κέντρου
E.K. - Ν.Δ.	Ἐνωση Κέντρου - Νέες Δυνάμεις
E.O.K.	Εὐρωπαϊκή Οἰκονομική Κοινότης
E.Π.Ε.Κ.	Ἐθνική Προοδευτική Ἐνωσις Κέντρου
E.P.E.	Ἐθνική Ριζοσπαστική Ἐνωσις
F.D.F.	Front démocratique des francophones
F.D.P.	Freie demokratische Partei
F.N.S.P.	Fondation nationale des sciences politiques
K.K.E.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ἑλλάδας
K.K.E. (έσ.)	Κομμουνιστικό Κόμμα Ἑλλάδας Ἐσωτερικοῦ
ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.	Κόμμα Δημοκρατικοῦ Σοσιαλισμοῦ
N.	Νόμος
NoB	Νομικό Βῆμα
Op. cit.	Opus citatus
ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Πᾶνελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
P.C.I.	Partito comunista Italiano
P.O.S.L.	Parti ouvrier socialiste luxembourgeois
P.S.D.I.	Partito socialista - democratico Italiano
Π ρ β λ.	Παράβαλε
P.R.I.	Partito radicale Italiano
P.S.I.	Partito socialista Italiano
P.D.P.	Revue de droit public et de la science politique
R.F.S.P.	Revue française de science politique
S.P.D.	Sozialdemokratische Partei Deutschlands

Συντ.	Σύνταγμα
Σ.τ.Ε.	Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας
ΤοΣ	ἡ ἐπιθεώρηση τοῦ " Σύνταγμα "
U.D.R.	Union des Démocrates pour la République
U.N.R.	Union pour la nouvelle République

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τούς όρισμούς του κοινοβουλευτικού συστήματος που έχουν δοθεί μέχρι σήμερα από τούς διάφορους πολιτειολόγους ο dualισμός της εκτελεστικής εξουσίας(1), ο διορισμός του Πρωθυπουργού και των Υπουργών εκ των μελών του Κοινοβουλίου(2), ή κοινοβουλευτική ευθύνη της κυβερνήσεως και τό δικαίωμα του άρχηγού της εκτελεστικής εξουσίας νά διαλύει τό νομοθετικό Σώμα, τουλάχιστον εκείνο που εκλέγεται(3), αποτελούν τά ούσιώδη έννοιολογικά στοιχεία του.

-
- (1) Κατά τόν M. D u n e r g e r (Προεδρικών σύστημα και νεοκοινοβουλευτισμός σέ μετάφραση Μ.Δ.Σ τ α σ ι ν ό κ ο υ λ ο υ, Ε.Α.Δ.Α., 1964, σ.118), ο dualισμός της εκτελεστικής εξουσίας στήν Άγγλία αποτελεί ιστορικό υπόλειμμα και χρησίμευσε για νά μεταβληθεί μέ εύσχημο τρόπο ή μοναρχία σέ δημοκρατία. Μέ τή μείωση των εξουσιών του Στέμματος και τήν ισχυροποίηση του Κοινοβουλίου ή εκτελεστική εξουσία μετατοπίστηκε από τό Στέμμα στό ύπουργικό συμβούλιο και τόν Πρωθυπουργό. Βλ. επίσης W. B a g e h o t, The English Constitution, London, Oxford University Press, The World's Classics, έπαν. 1974, σ. 10 και έπ. G. B u r d e a u, Droit constitutionnel et institutions politiques, Paris, 19η έκδ., 1980, σ. 108 M. P r é l o t et J. B o u l o u i s, Droit constitutionnel et institutions politiques, Paris, 8η έκδ., 1980, σ. 168 και έπ..
- (2) Τά Συντάγματα έν τούτοις της Αυστρίας (άρθρο 70 § 2), της Γαλλίας (άρθρο 23 § 1) και της Όλλανδίας (άρθρο 106) θεσπίζουν τό άσυμβίβαστο του άξιώματος του μέλους της Κυβερνήσεως προς τό άξίωμα του μέλους του Κοινοβουλίου, Βλ. Α. Ρ ά τ κ ο υ, Παραδόσεις Γενικής Πολιτειολογίας, έκδ. 9η, 1980, σ. 69 έπ..
- (3) Στή σύγχρονη μορφή του κοινοβουλευτικού συστήματος ή διάλυση του Κοινοβουλίου αποτελεί άρμοδιότητα και όχι δικαίωμα του άρχηγού της εκτελεστικής εξουσίας. Λόγω όμως έπικρατήσεως στήν πρακτική του όρου "δικαίωμα", υιοθετήσαμε στήν εργασία μας τόν όρο αυτό αντί του όρθότερου " άρμοδιότητα ".

Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἔννοιαι τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος εἶχε ἄμεσες συνέπειες στήν ἐξέλιξη καί μορφή τῶν διαφόρων στοιχείων του . Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως, ἡ συγκριτικὴ ρύθμιση καί ἐφαρμογὴ τοῦ ὁποίου σέ ὅλα τὰ κοινοβουλευτικὰ κράτη ἀποτελεῖ καί τὸ ἀντικείμενο τῆς παρούσης μελέτης μας, αὐτὸ ἔλκει τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὴν προκοινοβουλευτικὴν περίοδο τοῦ πολιτεύματος τῆς Μ. Βρετανίας, ἡ ὁποία καί ἀποτελεῖ τὴν κοιλίδα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Προτοῦ ἀναφερθοῦμε λοιπὸν στὴ σύγχρονη ρύθμιση καί ἐφαρμογὴ του, θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ τονίσουμε σέ γενικὲς γραμμές τὴν ἐξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ.

Ὁ ἐπηρεασμὸς ἐξάλλου σέ μεγάλο βαθμὸ τῶν ἐλληνικῶν Συνταγμάτων ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα γαλλικὰ, ὅσον ἀφορᾷ τὸ θεσμὸ τῆς διαλύσεως, ἐπιβάλλει τὴν παρουσίαν τῆς ἐξελιξεώς του καί στὴ Γαλλίᾳ.

Ι. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ.

Ἡ διάλυση προέρχεται ἀπὸ τὸ συνταγματικὸ δίκαιο τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας. Γιά νὰ πάρει τὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία παρουσιάζεται στὸ κλασσικὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα ὁ θεσμὸς τῆς διαλύσεως ἀκολούθησε μίᾳ μεγάλῃ ἐξέλιξη πού παρουσιάζει τρεῖς περιόδους. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδο, ἡ ὁποία διαρκεῖ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 13ου μέχρι τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνα, τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἐμφανίζεται σέ ἐμβρυώδη κατὰστασι καί μὲ τὴ μορφή τῆς ἀποκομπῆς ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέα ἢ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλέα, πού ἀποτέλεσε καί τὴν πρώτην μορφή αὐτομάτης διαλύσεως τοῦ Κοινοβουλίου (4), (5). Κατὰ τὴ διάρκειαν

(4) Βλ. W. R. A n s o n, The Law and Custom of the Constisution, Oxford, 5η ἐκδ., 1922, σ. 73 ἐπ..

(5) Ὁ κανὼνας αὐτὸς καταργήθηκε μὲ τὴν Triennial Act τοῦ 1694. Ὑπὸ τὸ βασιλεῖα C h a r l e s II τὸ Κοινοβούλιο τῶν Ἰκποτῶν διάρκεσε 18 περίπου χρόνια. Ὁ Βασιλεῖς ἐνδιαφερόταν

τῆς πρώτης αὐτῆς περιόδου ὁ ρόλος τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἦταν στενά συνδεδεμένος μέ τό λόγο ὑπάρξεως καί τήν ἀποστολή τῶν Κοινοβουλίων τῆς ἐποχῆς, νά προσφέρουν δηλαδή βοήθεια καί νά παρέχουν συμβουλές στόν ἡγεμόνα (6). Ὁ ἀπόλυτος μονάρχης μποροῦσε ἔτσι νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό μία Συνέλευση, τήν ὁποία πλέον δέ χρειαζόταν.

Κατά τή διάρκεια τῆς δεύτερης περιόδου πού καλύπτει τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ 17ου αἰώνα, τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀποτελεῖ ἕνα ὄπλο μάχης στά χέρια τοῦ Βασιλέα κατά τοῦ Κοινοβουλίου. Πρέπει ὥστόσο νά τονιστεῖ ὅτι ἡ διάλυση δέν εἶχε πάντοτε τήν ἴδια σημασία καθόλη τή διάρκεια τοῦ 17ου αἰώνα. Κατά τήν περίοδο τῶν πρώτων Stuarts (1603-1649) ἡ διάλυση ἐξακολουθοῦσε νά ἀποτελεῖ μέσο ἀποπομπῆς τῶν ἀνεπιθύμητων συμβούλων τουλάχιστον μέχρι τό 1641, ὅποτε τό Κοινοβούλιο ψήφισε δύο σημαντικές πράξεις, τήν Triennial Act τοῦ 1641 καί τό " Νόμο ἐναντίον τῆς διαλύσεως τοῦ Μακροῦ Κοινοβουλίου χωρίς τή συναίνεσή του " (Act against dissolving the Long Parliament without its own Consent) τοῦ ἴδιου χρόνου, οἱ ὁποῖες καί περιόρισαν τή βασιλική αὐθαίρεσά προβλέποντας τή μή διάλυση χωρίς συναίνεση τοῦ Κοινοβουλίου καί τήν αὐτοδίκαιη σύγκλησή του σέ περίπτωση διαλύσεως (7). Ἀκολουθοῦν

νά διατηρήσει μία συνέλευση πού τοῦ ἦταν ἀφοσιωμένη.

- (6) Ἡ ἔννοια τοῦ διαρκoῦς Κοινοβουλίου τό ὁποῖο ὑφίσταται γιά μεγάλο χρονικό διάστημα καί συνεδριάζει ἀπό καιροῦ σέ καιρό κατά συνόδους πού χωρίζονταν ἡ μία ἀπό τήν ἄλλη μέ τή μέθοδο τῶν ἀναβολῶν καθιερώθηκε ἀπό τόν Richard II, ὁ ὁποῖος κρατοῦσε τό Κοινοβούλιό του ὅσο τοῦ φαινόταν ἀφοσιωμένο (βλ. M.A m o s, The English Constitution, London, 1930, σ. 165).
- (7) Βλ. Δ.Λ. Κυριαζή - Γουβέλη, Συγκριτικόν Συνταγματικόν Δίκαιον-Πολιτειακοί θεσμοί, Ἀθῆναι, 1980, σ. 94 καί ἐπ..

οί περίοδοι της δικτατορίας του Cromwell (1649-1658) και της Παλινορθώσεως της Μοναρχίας (1660-1688), όπου εκδόθηκε η Triennial Act του 1664 η οποία, καταργώντας την προηγούμενη, πρόβλεπε ότι ο Βασιλέας δεν μπορούσε να κυβερνήσει χωρίς Κοινοβούλιο περισσότερο από τρία χρόνια. Για να έχει η διάλυση κάποιο ενδιαφέρον πρέπει ωστόσο να περιμένουμε τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του 1689 και ειδικότερα την Triennial Act του 1694 που αποφάσισε ότι ένα Κοινοβούλιο δεν μπορούσε να διαρκέσει περισσότερο από τρία χρόνια χωρίς να προκηρυχθούν νέες εκλογές. Μετά το 1688 καθιερώνεται έθιμικά ο κανόνας της έτησις συγκλήσεως του Κοινοβουλίου στο αγγλικό συνταγματικό δίκαιο και συγχρόνως ο συναφής κανόνας, σύμφωνα με τον οποίο οι εκλογές πρέπει να προκηρύσσονται σε μικρό χρονικό διάστημα από τη διάλυση (8).

Κατά τη διάρκεια της τρίτης περιόδου, που εκτείνεται από την αρχή του 18ου αιώνα μέχρι την αρχή του 19ου, το δικαίωμα της διαλύσεως αποκτά προοδευτικά τη σημασία που θα έχει στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού συστήματος, αποτελεί δηλαδή μέσο προσφυγής στη λαϊκή κυριαρχία (8α). Η Septennial Act του 1716 όρισε σε επτά χρόνια τη βουλευτική περίοδο (8β), αλλά το μεγαλύτερο μέρος των διαλύσεων αυτής της περιόδου είχαν για αίτια την προσέγγιση του χρόνου λήξεως της βουλευτικής περιόδου ή την κανονική λήξη της. Η διάλυση άρχισε να αποκτά τη σημασία που της αναγνώρισε το κλασσικό κοινοβουλευτικό σύστημα από το 1831, όταν η διάλυση της Βουλής των Κοινοτήτων έγινε λόγω κατάρρευσης της Κυβερνήσεως από αυτήν (9).

(8) Βλ. J. V e l u, La dissolution du Parlement, Bruxelles, 1966, σ. 238.

(8α) Βλ. D. J. M e d l e y, A student's manual of english constitutional history, Oxford, 6η έκδοση, 1925, σ. 340.

(8β) Η Parliament Act του 1911 όρισε σε πέντε χρόνια τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Βλ. G. C a m p i o n, An Introduction to the procedure of the House of Commons, London, 2η έκδ., 1950, σ. 99 και επ..

(9) Βλ. E. M a y, The Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament, London, 18η έκδ., 1971, σ. 58 και επ. J. V e l u, op. cit., σ. 254.

Τόν 'Απρίλιο του 1831 ή κυβέρνηση του Lord Grey καταψηφίστηκε στη Βουλή τών Κοινοτήτων κατά τή συζήτηση του Reform Bill μέ 299 ψήφους κατά καί 291 υπέρ. 'Η κυβέρνηση, κρίνοντας ότι ή χώρα ήταν εύ - νοϊκά διατεθειμένη στίς μεταρρυθμίσεις που πρότεινε, αποφάσισε νά μήν παραιτηθεί αλλά νά προτείνει στο Βασιλέα τή διάλυση του Κοινοβουλίου.

II. 'Η έ ξ έ λ ι ξ η τ ο υ θ ε σ μ ο υ τ η ς δ ι α λ ύ -
σ ε ω ς σ τ ή Γ α λ λ ί α .

Στή Γαλλία τά Συντάγματα τής επαναστατικής περιόδου (1789-1799) άγνοοῦσαν τό θεσμό τής διαλύσεως του Κοινοβουλίου.

Κατά τό Σύνταγμα του 1791 (τίτλος III, κεφ. I, άρθρο 5), " τό νομοθετικό Σῶμα δέν μπορεί νά διαλυθεί από τό Βασιλέα ". Δύο εἶναι κυρίως οί λόγοι άπορρίψεως τής διαλύσεως από τούς συντάκτες του 1791 : άφ'ένός μέν τό γεγονός ότι ή ίσορροπία του συστήματος βασιζόταν στη νομική άνεξαρτησία του νομοθετικού σώματος σέ σχέση μέ τό Βασιλέα, άφ'έτέρου δέ, ή έννοια τής αντιπροσωπευτικής κυβερνήσεως, που έξ όρισμοῦ απέκλειε τήν άνάμειξη του έκλογικού σώματος στίς σχέσεις μεταξύ τών συντεταγμένων όργάνων (10). Κατά τό Σύνταγμα αυτό (άρθρο 3) προβλεπόταν ή άσκηση τής νομοθετικής έξουσίας από τήν 'Εθνοσυνέλευση καί τό Βασιλέα μέ τή μορφή του άναβλητικού veto. 'Η έκτελεστική έξουσία άνήκε στο Βασιλέα που τήν άσκοῦσε κυρίως μέ τούς υπεύθυνους (ποινικά) ύπουργούς του, (τίτλος III, κεφ. III, άρθρο 4). Βλέπουμε λοιπόν ότι τό βασιλικό veto καί ή εύθύνη τών ύπουργών άποτελοῦσαν για τούς γάλλους

(10) Βλ. P. A l b e r t i n i, Le droit de dissolution et les systemes constitutionnels français, Paris, 1977, σ. 192.

συντακτικούς νομοθέτες τούς απαραίτητους μηχανισμούς ισορροπίας του συστήματος, πού έν τούτοις καθιέρωνε τήν ύπεροχή τής νομοθετικής έξουσίας έναντι τής έκτελεστικής. Μέ τυχόν όμως άναγνώριση του δικαιώματος τής διαλύσεως στο Βασιλέα θά άλλοιωνόταν ή άνεξαρτησία τών σχέσεων μεταξύ νομοθετικού σώματος καί Βασιλέα, κάτι πού άποτελοῦσε κύριο μέλημα τών συντακτών του Σύντάγματος του 1791. Κατά τόν P. Albertini (11), άπό τό πλέγμα τών διατάξεων αύτών διαφαίνεται κυρίως ή θέληση άντιδράσεως κατά του Παλαιού Καθεστώτος. Έξάλλου, ή ύπαρξη μιās διαρκούς καί κυρίαρχης, όσον άφορά τίς συνόδους, συνελεύσεως έξεταζόμενη ένόψει του γεγονότος τής μή συγκλήσεως τών Γενικών Τάξεων άπό τό 1614, έμφανιζόταν σάν έχέγγυο τής πολιτικής έλευθερίας καί άναγκαίο άντιστάθμισμα στην ύπαρξη ενός κληρονομικού Βασιλέα. Τέλος κατά τό ίδιο Σύνταγμα (άρθρο 2) " τό Έθνος, άπό τό όποίο άπορρέουν άποκλειστικά όλες οι έξουσίες, δέν μπορεί νά τίς άσκήσει παρά μόνο μέ παραχώρηση. Τό γαλλικό Σύνταγμα είναι άντιπροσωπευτικό: άντιπρόσωποι είναι τό νομοθετικό Σώμα καί ό Βασιλέας ".

Η έννοια τής άντιπροσωπευτικότητας, όπως χρησιμοποιήθηκε κατά τή διάρκεια τών έτών 1789 - 1791, δέν άντιστοιχεί μέ τή σημερινή έννοια του άντιπροσωπευτικού συστήματος. Όπως έξηγεϊ ό Carré de Malberg (12), άντιπρόσωπος ήταν εκείνος πού (έβούλετο) ένεργούσε για τό Έθνος, πού ήταν έπιφορτισμένος νά έκφράσει τή βούλησή του.

(11) Op. cit., σ. 195.

(12) Contribution à la théorie générale de l' Etat, Paris, 1962, τόμ. II, σ. 263.

Έτσι η έννοια της αντιπροσωπευτικότητας ήταν ανεξάρτητη από την έκλογή. Ο Βασιλέας, καίτοι κληρονομικός, θεωρούνταν αντιπρόσωπος του Έθνους. Υπό αυτό το πρίσμα, το δικαίωμα της διαλύσεως ήταν ασυμβίβαστο με την έννοια της αντιπροσωπευτικής κυβερνήσεως. Κατά τον Carré de Malberg (13), σκοπός της αντιπροσωπευτικής κυβερνήσεως κατά τα έτη 1789 - 1791 ήταν " να αποκλεισθεί συστηματικά ο λαός από το να βούλεται, δηλαδή να αποφασίζει, για το Κράτος και αντίθετα να το επιτρέπει μόνο στους αντιπροσώπους " . Κατά το ίδιο Σύνταγμα (τίτλ. III, κεφ. I, τμ. ιν, άρθρο 1) " οι αρμοδιότητες των πρωτοβάθμιων και των έκλογικων συνελεύσεων περιορίζονται στο έκλέγειν· διαλύονται άμέσως μετά τις έκλογές και δεν μπορούν να συνεδριάσουν εκ νέου εκτός εάν συκληθούν ... " . Το έκλογικό σώμα θεωρούνταν άνίκανο να έκφράσει " ιδίαν βούλησιν": μπορούσε μόνο να έκλέξει τους βουλευτές που θά το αντιπροσώπευαν. Κατά το διαπρεπή Γάλλο ιστορικό A. Aulard (14) " η διαρκής παρουσία του νομοθετικού σώματος, ή μή άπονομή στο Βασιλέα του δικαιώματος της διαλύσεως, αυτά τα κατ'έπιφασιν δημοκρατικά μέτρα άποσκοποΰσαν στο να καταστήσουν το Βασιλέα αδύναμο μπροστά στην άστική τάξη, και το λαό αδύναμο μπροστά στη συνέλευση ". Η άστική τάξη πραγματικά ήθελε να διαφυλάξει την ιδιότητά της ως τάξεως κυρίαρχης και προνομιακής μέσα από το πλέγμα των συνταγματικών διατάξεων. Γι'αυτό και η πρόταση του Mirabeau να συνδεθεί η διάλυση της συνελεύσεως με την άσκηση του βασιλικού veto δεν είχε

(13) Op. cit. σ. 346.

(14) Histoire politique de la révolution française, Paris, 1905 , σ. 56.

συνέχεια (15).

Οι ίδιες βασικά δικαιολογίες χρησιμοποιήθηκαν για την απόρριψη του δικαιώματος της διαλύσεως και στα επόμενα Συντάγματα των 1793 και 1795 παρά τις διαφορές στη διαρρύθμιση των εξουσιών σε σχέση με το Σύνταγμα του 1791. Η υποταγή του εκτελεστικού Συμβουλίου στο νομοθετικό σώμα καθιστούσε αδύνατη κάθε παρέμβαση του πρώτου στη λειτουργία της Συνελεύσεως, όπως παραδείγματος χάριν με την άσκηση του δικαιώματος της διαλύσεως. Η ετήσια διάρκεια εξάλλου της βουλευτικής περιόδου θεωρήθηκε μέτρο ικανό κατά κάθε πιθανής διαφθοράς των βουλευτών και συνάμα περιοριστικό της δυνατοτήτάς τους να αποκτήσουν υπερβολική ανεξαρτησία από το εκλογικό σώμα.

Στο Σύνταγμα του 1795 ο αποκλεισμός του Διευθυντηρίου από την άσκηση veto, που περιοριζόταν στην έκθεση και μόνο των νόμων, καθιστά περιττή την αναζήτηση δικαιολογίας για τον αποκλεισμό του δικαιώματος της διαλύσεως. Η δυσπιστία των συντακτών προς κάθε λαϊκή παρέμβαση αποδεικνύεται επιπροσθέτως και από την επανακαθιέρωση της τιμηματικής ψήφου για την προάσπιση της " αστικής Δημοκρατίας " κατά την έκφραση του A. Aulard (16). Τέλος και το Σύνταγμα του 1799 δεν πρόβλεπε το θεσμό της διαλύσεως παρόλο που καθιέρωνε την υπεροχή της εκτελεστικής εξουσίας έναντι της νομοθετικής.

Ο θεσμός της διαλύσεως κοινοβουλευτικής Συνελεύσεως καθιερώθηκε στη Γαλλία από το Σύνταγμα της 4ης Αυγούστου 1802. Κατά τα

(15) Περισσότερα για την πρόταση M i r a b e a u βλ. εις P . A l b e r t i n i , op. cit., σ. 187 και επ..

(16) Op. cit., σ. 56.

Άρθρα 55 καί 77 αὐτοῦ ἡ Γερουσία μποροῦσε μέ πρόταση τῆς Κυβερνήσεως νά διαλύσει τά δύο νομοθετικά Σώματα (Corps législatif καί Tribunal). Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι δέν προβλέπονταν νέες ἐκλογές (17). Ὁ Καταστατικός Χάρτης τοῦ 1814 εἶναι ἐν τούτοις ἐκεῖνος πού πρόβλεψε γιά πρώτη φορά τήν ἀρμοδιότητα τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (Βασιλέα) νά διαλύει τή Βουλή (ἄρθρο 50) προβλέποντας συγχρόνως καί τήν ἐντός ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς. Ἡ ρύθμιση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως παρέμεινε ἡ ἴδια καί ὑπό τό κράτος τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς 14ης Αὐγούστου 1830 (ἄρθρο 42). Ὡμως ὁ ρόλος τῆς διαλύσεως ἄλλαξε ριζικά σέ σχέση μέ τό προηγούμενο καθεστώς. Ἀπέβαλε τό χαρακτηῖρα τῆς " ποινῆς " κατά τοῦ νομοθετικοῦ σώματος (18) καί εἶχε πλέον ὡς σκοπό τήν ἐξασφάλιση κυβερνητικῆς σταθερότητας (19). Τό Σύνταγμα τοῦ 1848 δέν πρόβλεπε τό θεσμό τῆς διαλύσεως λόγω τῆς καθιερώσεως ἀπό αὐτό συστήματος αὐστηρῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν (20).

(17) Ὑπό τό κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1802 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως δέν ἀσκήθηκε ποτέ.

(18) Πρβλ. τή διάλυση τῆς 25-7-1830 ἐπί C h a r l e s X. Περισσότερα γι' αὐτήν βλ. ἐν P. B a s t i d, Les institutions politiques de la monarchie parlementaire française, Paris, 1954 σ. 145 καί ἐπ.

(19) Ὑπό τό κράτος τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τοῦ 1830 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκήθηκε ἔξη φορές : στίς 31/5/1831, 25/ 5/ 1834, 3/10/1837, 2/2/1839, 12/6/1842 καί 6/7/1846.

(20) Τούς λόγους ἀπορρίψεως βλ. εἰς P i e r r e A l b e r t i n i, op. cit., σ. 210 - 213.

Ο θεσμός της διαλύσεως προβλέπεται καί πάλι από τους συνταγματικούς νόμους του 1875. Κατά το άρθρο 5 § 1 του νόμου της 25ης Φεβρουαρίου 1875 " ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί με σύμφωνη γνώμη της Γερουσίας να διαλύσει τη Βουλή πριν την κανονική λήξη της θητείας της ". Στην περίπτωση αυτή οι εκλογές διενεργούνται εντός δύο μηνών καί η νέα Βουλή συγκαλείται εντός δέκα ημερών από την ανακοίνωση των εκλογικών αποτελεσμάτων. Η άτυχής διάλυση του 1877 (21), που έγινε κατόπιν προσωπικής πρωτοβουλίας του Προέδρου της Δημοκρατίας στρατάρχη Mac Mahon, είχε ως αποτέλεσμα τη μή σκηση του δικαιώματος της διαλύσεως κατά την περίοδο 1877 - 1940 καί δημιούργησε δυσμενή παράδοση για το θεσμό στη Γαλλία (22).

Έτσι το Σύνταγμα του 1946 περιόρισε σημαντικά τη δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος της διαλύσεως, η οποία περιήλθε πλέον στο Υπουργικό Συμβούλιο. Κατά το άρθρο 51 " εάν κατά τη διάρκεια δέκα οκτώ μηνών συμβούν δύο κυβερνητικές κρίσεις σύμφωνα με τις προϋποθέσεις των άρθρων 49 (άρνηση κατ' απόλυτη πλειοψηφία παροχής ψήφου έμπιστοσύνης) καί 50 (υπόθεση κατ' απόλυτη πλειοψηφία πρότασης μομφής), η διάλυση της Έθνοσυνελεύσεως θα μπορούσε να ά -

(21) Την προβληματική της διαλύσεως βλ.είς M. C a n n a c., Le droit de dissolution de la Chambre des Deputés, Paris, 1927, σ. 93 καί έπ..

(22) Χαρακτηριστικά αναφέρουν οι J. B a r t h é l e m y καί P. D u e z (Traité de droit constitutionnel, Paris, 1933, 2η έκδ., σ. 692) ότι " το δικαίωμα της διαλύσεως από τότε θεωρήθηκε τόσο πολύ έμποτισμένο από αντιδραστικότητα, από συντηρητισμό, από αντικοινοβουλευτισμό, ώστε κανένας Πρόεδρος μετά τον Mac Mahon δεν τόλμησε να το χρησιμοποιήσει . Το κοινοβουλευτικό μας πολίτευμα τό άποστράφηκε βαθειά " .

ποφασισθεῖ στο Ὑπουργικὸ Συμβούλιο κατόπιν γνώμης τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἡ διάλυση θά μπορούσε νά ἀσκηθεῖ, σύμφωνα μέ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, μέ διάταγμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Οἱ διατάξεις τῆς προηγούμενης παραγράφου ἐφαρμόζονται μετὰ τὴν ἐκπνοὴ τῶν δέκα ὀκτὼ πρώτων μηνῶν τῆς βουλευτικῆς περιόδου ". Ὑπό τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1946 ἡ ἀρμοδιότητα τῆς διαλύσεως ἀσκήθηκε μία μόνο φορά, τὴν 1η Δεκεμβρίου 1955 (23).

Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως προβλέπεται καί λειτουργεῖ σήμερα σέ κάθε μορφὴ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος μέ μόνη ἐξαίρεση τὴ Νορβηγία(24). Ἀντίθετα δέν ὑπάρχει στο προεδρικὸ σύστημα(Η.Π.Α.)(25),

(23) Βλ. περισσότερα εἰς D. H o e f f e l, Le droit de dissolution sous la Quatrième République, Thèse, Strasbourg, 1955.

(24) Οἱ λόγοι τῆς ἀπορρίψεως τοῦ εἶναι μάλλον ἱστορικοὶ καί συνδέονται μέ τὴ νορβηγικὴ συνταγματικὴ ἱστορία. Τὸ Σύνταγμα τῆς 17ης Μαΐου 1814 ἐπηρεάσθηκε σέ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καί τίς ιδέες τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, καθὼς καί ἀπὸ τὴν ἔνωση τῆς Νορβηγίας μέ τὴ Σουηδία. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐνώσεως (Ἰανουάριος 1814 - 1905) ὁ Βασιλεὺς θεωροῦνταν ἀπὸ τὸ νορβηγικὸ λαὸ περισσότερο ἀντιπρόσωπος τῶν σουηδικῶν συμφερόντων παρά ὡς ἐθνικὸς Βασιλεὺς. Ὁ λαὸς ἔβλεπε σὰν ἐθνικὴ νίκη κάθε ἐνίσχυση τῆς ἐξουσίας τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως σέ βάρος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. (Βλ. Constitution de la Norvège, La documentation française, No 3349, σ. 3).

(25) Ἡ ιδέα μιᾶς ἀδύναμης ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἡ ἀποστροφή τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ πρὸς τὴ μοναρχία καί εἰδικότερα πρὸς τὸ Βασιλεῖα G e o r g e καθὼς καί ὁ τρόπος μέ τὸν ὁποῖο ὁ M o n t e s q u i e u περιέγραφε τὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν στο " Πνεῦμα τῶν νόμων " φαίνεται νά ἀποτελοῦν τοὺς λόγους ἀπορρίψεως τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως ἀπὸ τὸ

στό σύστημα τῆς συνελεύσεως ('Ελβετία), ἐνῶ στά σοσιαλιστικά κρά-
τη εἶτε δέν προβλέπεται (Συντάγματα τῆς Σοβιετικῆς 'Ενώσεως τοῦ
1977, τῆς Ρουμανίας τοῦ 1965 καί τῆς Πολωνίας τοῦ 1952) εἶτε πα-
ρουσιάζεται συνήθως μέ τή μορφή τῆς αὐτοδιαλύσεως (ἄρθρα 30 Συντ.
Βουλγαρίας τοῦ 1946, 28 Συντ. Οὐγγαρίας τοῦ 1946, ὅπως τροποποιή-
θηκε τό 1972, 54 § 2 'Αλβανίας τοῦ 1946 καί 64 Συντ. 'Ανατ. Γερ-
μανίας τοῦ 1968 ὅπως ἀναθεωρήθηκε τό 1974 (26)).

ἀμερικανικό Σύνταγμα τοῦ 1787. Περισσότερα βλ.εἰς F. C a t t e -
l a i n, Etude sur l' influence de Montesquieu dans les Con-
stitutions americaines, Thèse, Besançon, 1927, σ. 129 καί ἐκ.,
M. D u v e r g e r, Institutions politiques et droit constitutionnel,
Paris, 1973, τ. I, σ. 267· Ch. E i s e n m a n n, L'esprit des lois et
la séparation des pouvoirs, Mélanges Carré de Malberg, Paris, 1933,
σ. 186 καί ἐκ.· J. F e r g u s o n et D. M c H e n r y, The american
federal government, London, 3η ἔκδ., 1953, σ. 335· A. H a m i l t o n,
J. J a y e t, J. M a d i s o n, Le Fédéraliste, γαλλική μετάφραση,
Paris, σ. 398. Τό Σύνταγμα τῆς Κύπρου, πού καθιερώνει ἕνα ἰ-
διότυπο προεδρικό σύστημα, προβλέπει ἐν τούτοις τή δυνατότη-
τα αὐτοδιαλύσεως τῆς Βουλῆς (ἄρθρο 67).

- (26) Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως στά σοσιαλιστικά κρά-
τη ὀφείλεται στήν ὕπαρξη μονοκομματικοῦ κράτους καί τήν πλή-
ρη ὑποταγή τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας στή νομοθετική. Ἐνδια-
φέρον ἐν τούτοις παρουσιάζει ἡ ρύθμιση τῆς διαλύσεως στήν
Τσεχοσλοβακία (ἄρθρο 60 § 1d τοῦ Συντάγματος τῆς 27-10-1968),
ὅπου ἀναγνωρίζεται στόν Πρόεδρο ἡ ἀρμοδιότητα νά διαλύει τήν
'Ομοσπονδιακή Βουλή σέ περίπτωση διαφωνίας τῶν νομοθετικῶν Σω-
μάτων στήν ψήφιση ἐνός νομοσχεδίου, καί στή Γιουγκοσλαβία,
(ἄρθρο 319 § 1 - 3 τοῦ Συντάγματος τοῦ 21-2-1974), ὅπου ὁ
Πρόεδρος μπορεῖ νά διαλύσει τήν Ὁμοσπονδιακή Βουλή σέ περι-
πτωση συγκρούσεώς του μαζί της.

Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως (27) θά ἐξετασθεῖ σέ σχέση μέ τά συνταγματικά κείμενα πού τόν προβλέπουν στίς χώρες ὅπου λειτουργεῖ τό κοινοβουλευτικό σύστημα. Ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ G. Burdeau(28) " τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως δέν ἐνέχει ἀξία μόνο του ἀλλά πάντοτε σέ συσχετισμό μέ τό σκοπό στόν ὁποῖον ἀποβλέπει ἡ ἄσκησή του καί τόν τρόπο πού ἀσκεῖται ". Ἡ ἐξέτασή του ὅμως σιά πλαίσια τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ὅπου κυρίως προσλαμβάνει τή σημασία του σάν μέσου ἐπιλύσεως τῶν συγκρούσεων μεταξύ τῶν φορέων τῆς ἐκτελεστικῆς καί τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, θέτει αὐτόματα τό πρόβλημα τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Παρά τήν ἐπιφύλαξη πού δημιουργεῖ ἡ περίπτωση τῆς Νορβηγίας, τῆς ὁποίας τό Σύνταγμα δέν προβλέπει τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως, υἱοθετοῦμε τόν ὁρισμό πού δίνει ὁ M. Duverger σάν τόν πιό ἀπλό καί γενικά ἀποδεκτό. Κατά τόν ὁρισμό αὐτοῦ " κοινοβουλευτικό σύστημα εἶναι ἐκεῖνο στό ὁποῖο ἡ ἐκτελεστική ἐξουσία ἀποτελεῖται ἀπό δύο στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἓνα, ὑπουργεῖο ἢ κυβέρνηση, εἶναι πολιτικά ὑπεύθυνο ἐνώπιον τοῦ Κοινοβουλίου καί διαθέτει τό δικαίωμα νά τό διαλύει " (29). Στόν ὁρισμό λοιπόν αὐτό συγκαταλέγονται ὅλες οἱ γνωστές

(27) Ὡς διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου νοεῖται ἡ πρόωρη λήξη τῆς βουλευτικῆς περιόδου τῶν νομοθετικῶν Σωμάτων μέ πράξη τοῦ ἀρμόδιου ἢ τῶν ἀρμόδιων κατὰ τό Σύνταγμα ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Μέ τήν πρόωρη καί ὄχι τήν κανονική λόγῳ ἐκπνοῆς τοῦ χρονικοῦ διαστήματος γιά τό ὁποῖο ἐξελέγη, λήξη τοῦ Κοινοβουλίου θά ἀσχοληθοῦμε λοιπόν στή συνέχεια.

(28) *Traité de science politique*, Paris, 1976, τ. IX, σ. 445.

(29) *Op. cit.*, τ. I, σ. 153.

χῶρες τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ : Μεγάλη Βρετανία, Καναδάς, Αὔστρα -
λία, Νέα Ζηλανδία, Δανία, Σουηδία, Ἰσλανδία, Φινλανδία, Γαλλία,
Ἰταλία, Ὁμοσπονδιακή Δημοκρατία τῆς Γερμανίας, Αὔστρια, Βέλγιο,
Ὀλλανδία, Λουξεμβούργο, Ἱρλανδία, Ἰαπωνία, Ἰσραήλ, Ἰνδία ,
Ἰσπανία, Πορτογαλία καί Ἑλλάδα (30).

Ἀπό τίς χῶρες αὐτές ἐκεῖνες πού ἀνήκουν στήν Ε.Ο.Κ. θά ἀπο -
τελέσουν ἀντικείμενο ἐκτεταμένης ἔρευνας, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες ἀπλῶς
θά μνημονευθοῦν. Ἰδιαίτερα τέλος θά ἐξετασθεῖ ἡ διάλυση στήν Ἑλ -
λάδα κατὰ τίς περιόδους ἰσχύος ὄλων τῶν Συνταγμάτων.

Ἡ μελέτη τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στίς ἄλλες
χῶρες θά τοποθετηθεῖ χρονικά στήν περίοδο πού ἀρχίζει μετὰ τό δεύ -
τερο παγκόσμιο πόλεμο καί φτάνει μέχρι τίς ἡμέρες μας. Τό σημεῖο
καταλήξεως δέ δημιουργεῖ δυσκολίες. Ἀντίθετα τό σημεῖο ἐκκινή -
σεως δημιουργεῖ ἀρκετές καί ἔχει ἀνάγκη συγκεκριμενοποιήσεως. Ὑ -
πάρχουν χῶρες, ὅπως ἡ Μεγάλη Βρετανία, πού δέν ἔχουν ἐνιαῖο γρα -
πτό συνταγματικό κείμενο καί ἄλλες πού ἔχουν σύγχρονα Συντάγματα,
τά ὁποῖα ψηφίστηκαν πρόσφατα καί τά ὁποῖα καθιερώνουν διαφορετι -
κές μορφές πολιτευμάτων ἀπό ὅτι στό παρελθόν. Γι'αὐτό ἀναγκασθή -
καμε νά ὀρίσουμε σάν σημεῖο ἐκκινήσεως τό 1945 γιά τή Μεγάλη Βρετ -
τανία καί τήν ἡμερομηνία ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῶν νέων συνταγμάτων
γιά τίς ἄλλες χῶρες.

Ἔτσι ἡ μελέτη χωρίζεται σέ δύο μέρη. Στό πρῶτο ἐξετάζεται ἡ
ρύθμιση καί ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως στίς κυ -

(30) Βλ. J. Cl. C o l l i a r d, Les régimes parlementaires
contemporains, Paris, 1978, σ. 21.

ριότερες χώρες του κοινοβουλευτισμού. Στο δεύτερο μέρος άνα -
λύονται οι διατάξεις των ελληνικών Συνταγμάτων που ρυθμίζουν και
ρυθμίζουν αυτό. Ίδιαίτερη έμφαση δίνεται στη ρύθμιση και πρα -
κτική εφαρμογή του θεσμού της διαλύσεως υπό τό ισχύον Σύνταγμα
του 1975 λόγω της ίδιομορφίας στη διατύπωση των σχετικών συνταγ -
ματικών διατάξεων, όσο και των θεωρητικών προβλημάτων που δημι -
ούργησαν οι μέχρι τώρα δύο διαλύσεις.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

Ο Θ Ε Σ Μ Ο Σ Τ Η Σ Δ Ι Α Λ Υ Σ Ε Ω Σ

Τ Ο Υ Κ Ο Ι Ν Ο Β Ο Υ Λ Ι Ο Υ

Σ Τ Η Ν Α Λ Λ Ο Δ Α Π Η

+

Ἡ ἐνίσχυση τῶν προεδρικῶν ἀρμοδιοτήτων σέ βάρος τόσο τῆς Κυβερνήσεως ὅσο καί τοῦ Κοινοβουλίου ἐπιβάλλει τή διάκριση τῶν τύπων τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος σέ κοινοβουλευτικό σύστημα καί σέ μεικτά συστήματα διακυβερνήσεως. θεωροῦμε σάν μεικτά τά συστήματα ἐκεῖνα στά ὁποῖα ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, πού τίς περισσότερες φορές ἐκλέγεται ἄμεσα ἀπό τό ἐκλογικό σῶμα, διαθέτει ἴδιες ἀρμοδιότητες τίς ὁποῖες ἀσκεῖ χωρίς τή σύμπραξη τῆς Κυβερνήσεως. Ἄν καί τά βασικά στοιχεῖα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ (πολιτική εὐθύνη τῆς Κυβερνήσεως, δικαίωμα διαλύσεως τοῦ Κοινοβουλίου) ἀπαντῶνται καί στίς δύο μορφές συστημάτων, ἡ διάκριση κρίνεται σκόπιμη γιατί ἡ ὑπέρτερη θέση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας στά πρῶτα διαφοροποιεῖ σημαντικά τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως σέ αὐτά.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΑ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Τό σύστημα τῶν πολιτικῶν κομμάτων πού ἐπικρατεῖ σέ κάθε χώρα ἐπηρεάζει ἀποφασιστικά τίς σχέσεις μεταξύ τῶν συντεταγμένων ὀργάνων καί τροποποιεῖ τήν ἀρχική τους σημασία. Κρίνουμε σκόπιμο ἐπομένως νά διακρίνουμε τά κοινοβουλευτικά κράτη πού θά ἐξετάσουμε πῶς κατω ἀνάλογα μέ τήν ἀριθμητική διαφοροποίηση τῶν πολιτικῶν κομμάτων σέ αὐτά σέ κράτη δικομματισμοῦ καί σέ κράτη πολυκομματισμοῦ.

§ 1. - ΚΡΑΤΗ ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ.

Ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ βρετανικοῦ πολιτεύματος ἐπιβάλλει τή διαφοροποίησή του ἀπό τά ὑπόλοιπα κράτη πού χαρακτηρίζονται σωστότερα σάν συστήματα μέ δυαδικό σύστημα κομμάτων (1). Στήν παράγραφο ὅμως αὐτή θά ἀναφερθοῦν καί οἱ περιπτώσεις τῶν ἀγγλοσαξωνικῶν χωρῶν, Καναδᾶ, Αὐστραλίας, Νέας Ζηλανδίας, Νοτίου Ἀφρικῆς καί Μάλτας λόγω τῆς μεγάλης ὁμοιότητάς τους μέ τό βρετανικό πρότυπο.

Σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 5 τοῦ Συντάγματος τῆς 9ης Ἰουλίου 1900 τῆς Αὐστραλίας ὁ Κυβερνήτης μπορεῖ νά διαλύσει τή Βουλή τῶν Ἀντιπροσώπων. Κατά τόν ἴδιο τρόπο ρυθμίζεται καί τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως στή Νέα Ζηλανδία (ἄρθρο 12 τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου τοῦ 1956), στόν Καναδᾶ (ἄρθρο 50 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1867 ὅπως τροποποιήθηκε τό 1965) καί στή Μάλτα (ἄρθρο 77 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1964), ἐνῶ στή Νότιο Ἀφρική τό σχετικό δικαίωμα ἀνήκει στόν Πρό-

(1) Ὁ ὅρος "δυαδικό σύστημα κομμάτων" εἶναι πῶς σωστός ἀπό τόν ὅρο "δικομματικό σύστημα". Κατά τόν F. B o r e l l a, (Les partis politiques dans l' Europe des neuf, Paris, 1979, σ.24), ὁ ὅρος "δικομματικό σύστημα" χρησιμοποιεῖται εἰδικά μόνο γιά τή Μεγάλη Βρετανία καί δύσκολα συμβιβάζεται ἀκόμα καί μέ τίς συγγενεῖς καταστάσεις χωρῶν στήν Εὐρώπη.

εδρο του Κράτους (άρθρο 47 § 1 του Συντάγματος του 1961).

I. Κράτη με άμιγρές δικονομικό σύστημα
(Μεγάλη Βρετανία).

1.- 'Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού.

'Η έλλειψη ένιαιού γραπτού συνταγματικού κειμένου περιορίζει την ανάλυση της ρυθμίσεως του θεσμού της διαλύσεως σε δύο επί μέρους θέματα: α) στο άρμόδιο να αποφασίζει τη διάλυση όργανο και β) στη δύνα -
τότητα του Βασιλέα να άρνείται τη διάλυση που προτείνεται από την Κυβέρνηση.

α. Το δικαίωμα προτάσεως της διαλύσεως.

Στη Μεγάλη Βρετανία το δικαίωμα της διαλύσεως της Βουλής των Κοινοτήτων θεωρείται σαν προνόμιο του Στέμματος, διαμορφωμένο κυρίως από τις συνθήκες του πολιτεύματος(2), (2α). "Αν και η αυτόδιαλυση δεν προβλεπόταν συνταγματικά, υπήρξαν περιπτώσεις (τό 1905 και τό 1909) κατά τις όποιες η αντιπολίτευση προσπάθησε να προκαλέσει τη διάλυση προτείνοντας σχετική τροποποίηση στην άπάντηση στο λόγο του θρόνου, πλην όμως χωρίς έπιτυχία." Έτσι μόνη μέθοδος για τά νομοθετικά σώματα να έχουν κάποια έμμεση άνάμειξη στην άσκηση του δικαιώματος της διαλύσεως έμεινε η καταψήφιση της Κυβερνήσεως.

(2) Βλ. G. M a r s a l l, Constitutional Theory, Oxford, At the Clarendon Press, 1971, σ. 10. E. W a d e and G. P h i l l i p s, Constitutional Law, London, 5η έκδ., 1955, σ. 92.

(2α) 'Η "βασιλική πράξη" (royal proclamation) της διαλύσεως θέτει τέρμα στις εργασίες τόσο της Βουλής των Κοινοτήτων όσο και της Βουλής των Λόρδων. Στην πραγματικότητα όμως μόνο η Βουλή των Κοινοτήτων διαλύεται. 'Η διάλυση για τη Βουλή των Λόρδων ίσοδυναμεί με άναστολή των εργασιών της έφδσον δεν άνανεώνεται η θητεία των Λόρδων, εκτός των 16 Λόρδων που άντιπροσωπεύουν τη Σκωτία και που διορίζονται για τη διάρκεια μιās βουλευτικής περιόδου. 'Αντίθετα η Βουλή των Κοινοτήτων άνανεώνεται όλικά και η " βασιλική πράξη " μέ την όποία διαλύεται προσδιορίζει επίσης και την ήμερομηνία συγκλήσεως της νέας Βουλής.

Στό άγγλικό δίκαιο ή πράξη τής διαλύσεως δέ χρειάζεται τήν ύπουργική προσυπογραφή (3). Έν τούτοις ή προηγούμενη συμφωνία τοῦ ὑπεύθυνου ὑπουργοῦ φαίνεται νά ἔχει πλήρως καθιερωθεῖ. Εἰδικότερα τό δικαίωμα προτάσεως ἀνήκει στόν Πρωθυπουργό ὑπό τήν διπλή ιδιότητά του ὡς ἀρχηγοῦ τής Κυβερνήσεως καί ἀρχηγοῦ τοῦ πλειοψηφοῦντος κόμματος. Πρίν τόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο ή σχετική πρόταση ὑποβαλλόταν γιά συζήτηση στό ὑπουργικό συμβούλιο . Ὁ πρωθυπουργός κατά τήν περίοδο αὐτή ὑποτασσόταν ἀρκετές φορές στή γνώμη τής πλειοψηφίας, ἔστω καί ἂν ἦταν ἀντίθετη μέ τή δική του (διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1841, 1892 καί 1905). Ἡ μοναδική περίπτωση κατά τήν ὁποία ὁ Πρωθυπουργός ἐνῆργησε ἀντίθετα μέ τή γνώμη τής πλειοψηφίας ἦταν ή διάλυση τοῦ 1895 (4). Μετά τόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο ή πρακτική ἐξελίχθηκε πρὸς ὄφελος τῶν ἐξουσιῶν τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ὁ Πρωθυπουργός πρὸτεινε τή διάλυση χωρίς μάλιστα νά λαμβάνει τή σύμφωνη γνώμη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου (διάλυση τοῦ 1945 ἐπὶ κυβερνήσεως W. Churchill) (5).

β. Τό δικαίωμα ἀρνήσεως τοῦ Βασιλέα.

Στήν πραγματικότητα ὁ Πρωθυπουργός καί ὄχι ὁ Βασιλέας παίρνει τήν τελική ἀπόφαση. Κατά τό Sir Ivor Jennings ὁ Βασιλέας δέν ἔχει ἄλλη δυνατότητα ἀπό τό νά ἀποδεχθεῖ τήν πρόταση τοῦ Πρωθυπουργοῦ (4). Ὅμως ή πρακτική ἔχει νά παρουσιάσει καί περιπτώσεις κατά τίς ὁποῖες ὁ Βασιλέας ἀρνήθηκε νά χορηγήσει τό δικαίωμα

(3) Βλ. C. K. W a n g, *Dissolution of the British Parliament*, New York, 1934, σ. 25, σημ. 4.

(4) Βλ. Sir Ivor Jennings, *Cabinet Government*, Cambridge, 1951, σ. 387.

(5) Βλ. Sir Ivor Jennings, *op. cit.*, σ. 389.

διαλύσεως πού πρότεινε ο Πρωθυπουργός.Τοῦτο δέχεται καί ἡ θεωρία (6),κατά τήν ὁποία τό γεγονός ὅτι ἔχει ἐπικρατήσει στήν πρακτική νά ἀποδέχεται ὁ Βασιλέας τήν πρόταση διαλύσεως δέ σημαίνει καί ὅτι ἔχασε τό δικαίωμα νά τήν ἀρνηθεῖ σέ ὁρισμένες ἐξαιρετικές περιπτώσεις.Σάν τέτοιες θεωροῦνται λόγου χάριν:ἡ ἐπανάληψη τῆς προτάσεως διαλύσεως σέ σύντομο χρονικό διάστημα ἀπό τήν ἴδια Κυβέρνηση·ἔάν τῇ διάλυση ζητάει Κυβέρνηση πού καταψηφίστηκε ἀπό τήν Βουλή τῶν Κοινοτήτων καί ἡ ὁποία ἐν τούτοις δέν ἔπαυσε νά ἀντιπροσώπεύει τό λαϊκό αἶσθημα · ἔάν τῇ διάλυση προτείνει Κυβέρνηση ἡ ὁποία καταψηφίστηκε αἰφνιδιαστικά ἢ ἦταν ἀπό τήν ἀρχή κυβέρνηση μειοψηφίας·γιὰ λόγους δημοσίας ἀσφάλειας ἢ τέλος ἔάν καί τά δύο Σώματα ἦταν ἀντίθετα στό μέτρο τῆς διαλύσεως.Μέχρι τό 1880 ἡ διάλυση γιά κομματικά καθαρά λόγους θεωροῦνταν ἀνεπίτρεπτη (7).

2. - Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἑ φ α ρ μ ο γ ῆ τ ο ῦ θ ε σ μ ο ῦ (8)

Ἀπό τό 1945 ἡ Μεγάλη Βρετανία γνώρισε δέκα διαλύσεις τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων : τό 1945 (15.6/5.7) (9) ἐπί κυβερνήσεως

(6) Βλ.Β.Κ e i t h,Constitutional Law,London,7η ἔκδ., 1939, σ. 161 καί ἐπ.· H.Ρ h i l l i p s,The Cosntitutional Law of Great Britain and the Commonwealth, London, 1952, σ. 78 καί ἐπ.· J. V e l u,op.cit.,σ.316-319.

(7) Τό 1880 ἡ κυβέρνηση Β. D i s r a e l i διάλυσε τή Βουλή λόγω τῶν εὐνοϊκῶν ἀποτελεσμάτων στίς ἀναπληρωματικές ἐκλογές στό Liverpool καί Southwark. Βλ.περισσότερα Β. M a r k e s i n i s,The theory and practice of dissolution of Parliament, Cambridge, 1972, σ. 99 καί ἐπ..

(8) Βλ. κυρίως J. V e l u, op. cit., σ. 342 ἐπ..

(9) Ἀπό τίς ἡμερομηνίες ἐντός παρενθέσεως ἡ πρώτη ὑποδηλώνει τήν ἡμερομηνία τῆς διαλύσεως καί ἡ δεύτερη τήν ἡμερομηνία τῶν ἐκλογῶν.

W. Churchill, 1950 (7.1/23.2) καί 1951 (5.10/25.10) επί κυβερνήσεων C. Attlee, 1955 (6.5/26.5) επί κυβερνήσεως A. Eden, 1959 (18.9/8.10) επί κυβερνήσεως H. Macmillan, 1966 (10.3/31.3) καί 1970 (29.5/18.6) επί κυβερνήσεων H. Wilson, 1974 (7.2/28.2) επί κυβερνήσεως M. Heath καί (20.9/10.10) επί κυβερνήσεως H. Wilson, 1979 (7.4/3.5) επί κυβερνήσεως James Callaghan, καί τέλος 1983 (13.5/9.6) επί κυβερνήσεως Margaret Thatcher.

Από τίς διαλύσεις αυτές μόνο εκείνη τοῦ 1979 ἀναφέρεται σέ σύγκρουση μεταξύ τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων καί τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ ἄλλες ἦταν στενά συνδεδεμένες μέ τή διατήρηση τῆς Κυβερνήσεως στήν ἀρχή.

α. Δ ι α λ ύ σ ε ι ς ἀ ν ε ξ ἄ ρ τ η τ ε ς σ υ γ κ ρ ο ῦ σ ε ω ν μ ε -
τ α ξ ῦ Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς κ α ῖ Β ο υ λ ῆ ς τ ῶ ν Κ ο ι ν ο -
τ ῆ τ ω ν.

Πρόκειται γιά τίς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1945, 1950, 1951, 1955, 1959, 1966, 1970, 1974 καί 1983, πού σκοπό εἶχαν εἶτε τήν ἐνίσχυση τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος πού διέθετε τήν πλειοψηφία στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων εἶτε τήν ἔκφραση τῆς λαϊκῆς γνώμης πάνω σέ ἕνα καινούργιο ζήτημα (θεωρία τῆς ἐντολῆς) (10).

(10) Κατά τή θεωρία αὐτή (théorie du "mandate"), τό κόμμα καί ἡ κυβέρνησις πού ἐπιλέγονται ἀπό τό ἐκλογικό σῶμα γιά νά ἀσκήσουν τήν ἐξουσία καθόλη τή διάρκεια τῆς βουλευτικῆς περιόδου εἶναι ὑποχρεωμένοι πολιτικά νά ἐφαρμόσουν τήν πολιτική γιά τήν ὁποία ἐξελέγησαν, δηλαδή τήν πολιτική πού διακήρυξαν κατά τήν προεκλογική ἐκστρατεία (Βλ. περισσότερα εἰς P. P a c t e t, Les institutions de la Grande - Bretagne, Paris, 1960, σ. 209). Ἡ γνώμη ὅτι ἡ διάλυση ἀποτελεῖ ἕνα ὑποκατάστατο τοῦ δημοψηφίσματος ὑποστηρίχθηκε καί ἀπό τοὺς C a r r é d e M a l b e r g (Βλ. Th. gén. d' Etat σ. 68 - 108 καί τό ἐνδιαφέρον ἄρθρο του Considérations théoriques sur de la combinaison du referendum avec le

αα. Ἡ κύρια αἰτία τῆς πρώτης διαλύσεως ἦταν ἡ ἀνάγκη ἐκδηλώσεως τῆς λαϊκῆς θελήσεως γιά τήν ἐπίλυση τῶν σοβαρῶν προ - βλημάτων πού δημιουργήθηκαν ἀμέσως μετά τόν πόλεμο. Ἐκτός τούτου οἱ ἐργατικοί, μέλη τῆς κυβερνήσεως Ἑθνικῆς Ἐνότητος ὑπό τόν Winston Churchill, μετά τήν εἰσήγηση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κόμματός τους εἶχαν ταχθεῖ εὐνοϊκά ὑπέρ τῆς διενέργειας ἐκλογῶν τόν Ὀκτώβριο γιά κομματικούς καθαρά λόγους. Ἐνόψει τῆς ἀπαυτίσεως αὐτῆς τῶν ἐργατικῶν ὁ W. Churchill παραιτήθηκε. Στή συνέχεια σχηματίστηκε ὑπηρεσιακή κυβέρνησις ἀπό τόν ἴδιο πού διενήργησε καί τίς ἐκλογές τῆς 5-7-1945, στίς ὁποῖες νίκησε τό ἐργατικό Κόμμα (47% ἔναντι 39,8% ἢ 394 ἔδρες ἔναντι 212).

ββ. Ἡ διάλυση τῆς 7ης Ἰανουαρίου 1950 πραγματοποιήθηκε κυρίως λόγῳ προσεγγίσεως τῆς κανονικῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς περιόδου. Ἡ κυβέρνησις C. Attlee ἐπιδίωκε κατ'αὐτό τόν τρόπο νά ἀποφύγει τήν παραπέρα συρρίκνωση τῆς ἐκλογικῆς τῆς θυνάμεως ἐνόψει τῆς σφοδρῆς πολεμικῆς τῆς ἀντιπολιτεύσεως μέ ἀφορμή τήν ὑποτίμηση ἀπό τήν κυβέρνησις τῆς στεργλίνας.

γγ. Οἱ ἐκλογές τῆς 23-2-1950 ἐξασφάλισαν μικρὴ πλειο-

parlementarisme στή R.D.P., 1931, σ. 230 καί ἐπ.)' L . D u g u i t (Traité de droit constitutionnel, Paris, 2η ἔκδ., 1927, τ. II, σ. 645)' G F e r r i è r e (Dissolution et referendum στή R.D.P.; 1946, σ. 414)' J. L a f e r r i è r e (Manuel de droit constitutionnel, Paris, 2η ἔκδ. , 1947, σ. 804). Γιά τήν καταγωγή ἐξάλλου τῆς θεωρίας αὐτῆς, βλ. C e c i l S. E m d e n, The people and the Constitution, Oxford, 2η ἔκδ., 1956, σ. 167 - 196.

ψηφία στην κυβέρνηση των εργατικών (46,4% έναντι 43,5% ή 315 έδρες έναντι 298). Τα αποτελέσματα αυτά σε συνδυασμό με την άτυχία της κυβερνήσεως στίς αναπληρωματικές εκλογές του 1950 που εύνησαν την αντιπολίτευση ανάγκασαν τον πρωθυπουργό C. Attlee να καταφύγει καί πάλι σε πρόωρες εκλογές (διάλυση της 25-10-1951).

Η απόφαση της κυβερνήσεως δεν ήταν εν τούτοις όμοφωνη. Μερίδα ύπουργών με έπικεφαλής τόν Morrison αντιτάχθηκαν σθεναρά στην απόφαση για πρόωρες εκλογές, κατά τίς όποιες τά συνθήματα των δύο μεγάλων κομμάτων δέ διέφεραν σημαντικά. Καί τά δύο παρουσιάσθηκαν σάν ύποστηρικτές της ειρήνης καί της σταθεροποιήσεως του τιμα - ρίθμου. Τό Έργατικό Κόμμα επέμενε περισσότερο στό πρώτο θέμα, ενώ οί Συντηρητικοί, περισσότερο έμπειροι στόν οίκονομικό τομέα καί κατ'έπέκταση στην ικανότητά τους για τή μείωση του κόστους ζωής, στην ανάγκη της αποκαταστάσεως του βρεττανικού γοήτρου στόν κόσμο (11).

δδ. Η διάλυση της δης Μαΐου 1955 κατά τόν Πρωθυπουργό A. Eden κρίθηκε αναγκαία για να έχουν οί βρεττανοί αντιπρόσωποι στίς διεθνείς διαβουλεύσεις μία πρόσφατη λαϊκή έντολή καί αξιόμENO διαπραγματευτικό κύρος (12).

Η διάλυση αυτή δεν παρουσίασε ιδιαίτερο ένδιαφέρον. Η κυβέρνηση των συντηρητικών προσπάθησε να εύνοηθεϊ από μία τυχαία διεθνή πτώση των τιμών που διευκόλυνε την έξισορρόπηση του ίσο -

(11) Βλ. J. C a d a r t, Les élections générales du 24 Octobre 1951 et l' évolution récente du régime politique en Grande - Bretagne στη R.F.S.P., 1952, σ. 241.

(12) J. V e l u, op. cit., σ. 111.

ζυγίου πληρωμών της Μ. Βρετανίας. 'Η όμοιότητα των προγραμμάτων των δύο κομμάτων και ή διαμάχη των παλαιών στελεχών του εργατικού κόμματος δημιούργησαν αίσθητή αδιαφορία στο έκλογικό σώμα και προκάλεσαν μεγάλη άποχή των εκλογέων. " Για πρώτη φορά στη Μ. Βρετανία ύστερα από 90 χρόνια, σημειώνει ο J. Cadart , μία κυβέρνηση που βρίσκεται στην αρχή αύξησε την πλειοψηφία της μετά από εκλογική άναμέτρηση " (49,8% έναντι 46,3% ή 347 έδρες έναντι 277· άποχές 23,2%). (13).

εε. 'Η διάλυση της 18ης Σεπτεμβρίου 1959 άνακοινώθηκε με διακήρυξη του Πρωθυπουργού H. Macmillan, ο όποιος διευκρίνισε ότι " λόγω των σημαντικών διεθνών διαπραγματεύσεων που θα πραγματοποιηθούν σύντομα, πρέπει οι βρετιανοί εκλογείς να αποφασίσουν από ποιούς θέλουν να αντιπροσωπεύονται σε αυτές (14).

'Η διάλυση όφείλεται κυρίως σε έσωτερικά προβλήματα του εργατικού κόμματος. 'Η αντικατάσταση του A. Eden από τον H. Macmillan έξαιτίας της κρίσεως του Suez και ή άνεπιτυχής αντιμετώπιση από την κυβέρνηση του θέματος των έθνικοποιήσεων έστρεψαν την κοινή γνώμη υπέρ των συντηρητικών. Οι βρετιανοί εκλογείς δέν μπορούσαν πλέον να έμπιστεύονται το διαιρεμένο εργατικό κόμμα (μετριοπαθής τάση που εκφραζόταν από τον Gaitskell, ριζοσπαστική τάση από την Barbara Castle, και άριστερή από τον Bevan). Λόγω της οικονομικής άνόδου, την όποία έξασφάλισαν οι συντηρητικοί, " οι

(13) Les élections générales du 26 mai 1955 en Grande-Bretagne στη R.F.S.P., 1955, σ. 799.

(14) Βλ. B. M a r k e s i n i s, op. cit., σ. 111.

βρετανοί έκλογείς ἄν καί παρέμειναν ἀκόμα πιστοί στό Κράτος -
πρόνοιας προτιμοῦσαν νά κυβερνῶνται ἀπό τούς συντηρητικούς "
(49,4% ἔναντι 43,8% ἢ 365 ἔδρες ἔναντι 258) (15).

στατ. Ἡ διάλυση τῆς 10ης Μαρτίου 1966 ἔγινε ἐπίσης
γιά πολιτικούς καί κομματικούς λόγους. Ὁ H. Wilson σέ μία τη -
λεοπτική του συνέντευξη στίς 28 Φεβρουαρίου στό BBC ἀνέφερε τούς
λόγους τῆς διαλύσεως. " Δέ νομίζω, εἶπε, ὅτι κάποιος, κάποιος ,
στό Κοινοβούλιο πιστεύουν ὅτι ὅταν ἐκλεγῇκαμε μέ πλειοψηφία πέντε
καί ἀργότερα τριῶν ψήφων θά μπορούσαμε νά ξεπεράσουμε 500 ἡμέρες
καί νά διεκπεραιώσουμε ὅλες τίς ἐκκρεμότητες μας " (16). Ἡ ἐπι -
τυχής ἀντιμετώπιση τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων (ὑποστήριξη τῆς στερ -
λίνας) αὐξήσε τό γόητρο τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος ὅπως ἐξάλλου ἀπο -
δείχτηκε καί ἀπό τίς ἀναπληρωματικές ἐκλογές στό Hull. Ἡ νίκη
τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος στίς ἐκλογές (47,9% ἔναντι 41,9% ἢ 363
ἔδρες ἔναντι 253) ὀφείλεται κατά κύριο λόγο στόν H. Wilson πού
κατόρθωσε νά ἀποκαταστήσει τήν ἐνότητα τοῦ κόμματός του καί ὁ ὁ -
ποῖος ἐπέλεξε σωστά τόσο τό χρόνο τῶν ἐκλογῶν, ὅσο καί τά θέματα
τῆς προεκλογικῆς ἐκστρατείας.

Ἐν τούτοις τά μεγάλα πολιτικά προβλήματα δέν ἀποτελέσαν ἀντι -
κείμενο τοῦ προεκλογικοῦ ἀγώνα. Ἡ νίκη τοῦ H. Wilson τόνισε τό
δημοψηφισματικό χαρακτήρα τῶν ἐκλογῶν καί ἐνίσχυσε τήν προσωπο -
ποίηση τῆς ἐξουσίας. Κατ'αὐτόν τόν τρόπο, γίνεται ἀσυνείδητα ἡ

(15) J. C a d a r t, Les élections générales du 8 octobre 1959
en Grande-Bretagne et la crise du parti travailliste στή R.F.S.P. ,
1960, σ. 360.

(16) Βλ. B. M a r k e s i n i s, op. cit., σ. 111.

μετάβαση από την επιλογή μιᾶς πολιτικῆς στήν επιλογή τῶν ἀτόμων πού καλοῦνται νά τήν πραγματοποιήσουν. Τό βρετανικό χιούμορ τόνισε μέ τό δικό του τρόπο αὐτήν τήν ἀλλαγὴ ἀποδίδοντας τήν νίκη τοῦ H. Wilson στό γεγονός ὅτι ἀποδείχτηκε " ὁ καλῦτερος συντηρητικός πρωθυπουργός " (17).

ζζ. Τήν ἴδια αἰτία εἶχε καί ἡ διάλυση τοῦ 1970. Ὁ H. Wilson, ἐκμεταλλευόμενος μία ἀπρόσμενη ἐξισορρόπηση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν στήν ἀρχή τοῦ 1970 καί τίς εὐνοϊκές γιά τό ἐργατικό κόμμα σφυγμομετρήσεις, πρότεινε τή διάλυση τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων στίς 29 Μαΐου 1970. Ἀλλά οἱ ἐκλογές τῆς 18ης Ἰουνίου '70 ἔδωσαν τή νίκη στούς συντηρητικούς ὑπό τόν Heath (46,4 % ἔναντι 43% ἢ 330 ἔδρες ἔναντι 288).

Ἡ ἐπιλογή τῆς ἡμερομηνίας τῆς διαλύσεως ἀποκλειστικά ἀπό τόν H. Wilson ἐπιβεβαιώθηκε ἀπό τόν ἴδιο σέ ἕνα ἄρθρο του στόν "Observer". " Πρίν τελικά ἀνακοινώσω τήν ἡμερομηνία, ἔγραφε, οἱ πιέσεις ἀπό τό κόμμα καί τόν τύπο ἦταν τέτοιες ὥστε θά ἤμουν τρελλός ἄν ἀποφάσιζα νά περιμένω γιά ἀργότερα " (18). Ἡ διάλυση αὐτή ἐνισχύει τήν ἄποψη ὅτι στή Μ. Βρετανία ὁ Πρωθυπουργός εἶναι αὐτός πού κυρίως ἀποφασίζει τήν κατάλληλη στιγμή γιά προσφυγή σέ πρόωρες ἐκλογές.

ηη. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ πρώτη διάλυση τοῦ 1974 , (τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1974) ἔγινε γιά νά ἐπιτραπεῖ στό ἐκλογικό

(17) A. M a b i l e a u, Le régime britannique en question στή R.F.S.P., 1966, σ. 1084.

(18) Observer τῆς 21ης Μαρτίου 1971.

σώμα νά διαδραματίσει διαιτητικό ρόλο στη σύγκρουση μεταξύ κυβερνήσεως καί συνδικάτων.

Ἡ σύγκρουση μεταξύ Heath καί συνδικάτων ἐξαιτίας τοῦ νόμου Carr, ὁ ὁποῖος ἀναφερόταν στίς Βιομηχανικές Σχέσεις, κυριαρχοῦσε σέ ὅλη τήν προεκλογική ἐκστρατεία. Σέ μία τηλεοπτική συνέντευξη ὁ συντηρητικός πρωθυπουργός προσκάλεσε τοὺς συμπατριῶτες του νά δηλώσουν καθαρά στίς 28 Φεβρουαρίου ὅτι " φτάνει πιά " ἡ κοινωνική ἀναταραχή πού προκάλεσαν ἄτομα τῶν ὁποίων ὁ ἀποκλειστικός σκοπός ἦταν " νά φθείρουν τὸ κύρος τῆς κυβερνήσεως " (19). Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού πρωθυπουργός δέν ἐπέλεγε ἐλεύθερα τήν εὐνοϊκή γι' αὐτόν στιγμή νά προσφύγει στίς κάλπες ἀλλὰ ἀναγκαζόταν νά προσφύγει στὸ ἐκλογικὸ σώμα γιὰ νά ἐλέγξει τὰ ἐργατικά συνδικάτα. Ἡ παρέκκλιση τῶν συντηρητικῶν ἀπὸ τὸ προεκλογικὸ τους πρόγραμμα, χωρὶς ἄλλωστε ἐπιτυχία, ὅσον ἀφοροῦσε τήν ἀνάκαμψη τοῦ πληθωρισμοῦ καί ἡ διάσπαση τοῦ κόμματος λόγω τῆς εἰσόδου τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὴν Ε.Ο.Κ. (ἡ σχετικὴ πλειοψηφία ἦταν ἕτερογενής καί συγκέντρωνε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν συντηρητικῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 39 ἀρνήθηκαν νά ψηφίσουν ὑπέρ, 6 φιλελεύθερους καί 69 ἐργατικούς) ἐμφάνισαν τὴ διάλυση αὐτὴ ὡς ἀναγκαία (20). Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οἱ πρόωρες ἐκλογές ἀποτελέσαν ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας τῆς " ἐντολῆς " (21) καί ἐμφανίστηκαν σάν ἡ ἐγκαινίαση μιᾶς νέας πολιτικῆς, διαφορετικῆς ἀπὸ ἐκείνη πού ἐκτέθηκε στὴν προεκλογικὴ ἐκστρατεία.

(19) Στὴ Monde τῆς 9ης Φεβρουαρίου 1974.

(20) Τίς πολιτικὲς σκοπιμότητες τῆς διαλύσεως βλ. εἰς Roy Macridis, Σύγχρονα Πολιτικά Συστήματα (Εὐρώπη), Ἀθήνα, 4η ἔκδ., τ. α', 1981, σ. 107.

(21) Βλ. πρὸ πάνω, σ. 23 ἐπ., σημ. 9.

θθ. 'Η δεύτερη διάλυση τοῦ 1974 ὀφειλόταν καθαρά σέ κομματικούς λόγους. Μετά τίς ἐκλογές τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1974 ἡ κυβέρνηση τῶν ἐργατικῶν δέ διέθετε ἀπόλυτη πλειοψηφία. Κατά συνέπεια δέν μπόρεσε νά ἐφαρμόσει τό πρόγραμμά της καί μάλιστα τίς προγραμματισμένες ἐθνικοποιήσεις. Ἔτσι ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, πού εἶχε ἐκλεγεῖ πρίν ἀπό ἑννέα μῆνες, διαλύθηκε ἐκ νέου.

Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ κυβέρνηση τῶν ἐργατικῶν βρέθηκε πέντε φορές νά μειωθεῖ. Μία συμμαχία τῶν συντηρητικῶν, φιλελεύθερων καί ἀντιπροσώπων τοῦ ἱρλανδικοῦ καί σκωτσέζικου κόμματος δημιουργοῦσαν σοβαρά ἐμπόδια στήν κυβέρνηση Wilson. Οἱ ἐν - ἐργειές τους ἀποσκοποῦσαν νά ἐπιβραδύνουν τήν ψήφιση τῶν νομο - σχεδίων γιά τίς ἐθνικοποιήσεις, τήν κατάργηση τοῦ δικαστηρίου γιά τήν ἐπίλυση τῶν σχέσεων ἐργοδοτῶν καί ἐργαζομένων καί τόν προσ - διορισμό τῶν δημοτικῶν πόρων. Ἡ προσφυγή στίς ἐκλογές παρουσιαζό - ταν ἔτσι ἀναπόφευκτη. Ὁ H. Wilson βασιζόμενος σέ εὐνοϊκές γιά τό κόμμα του σφυγμομετρήσεις τῆς κοινῆς γνώμης προσέφυγε σέ πρόωρες ἐκλογές (22). Ἡ βουλευτική αὐτῆς περίοδος ἦταν ἀπό τίς πιό σύντο - μες στή Βρετανική πολιτική ἱστορία καί ἦταν ἡ πρώτη φορά μετά τό 1910, πού γίνονταν δύο ἐκλογικές ἀναμετρήσεις μέσα στόν ἴδιο χρόνο.

ιι. 'Η διάλυση τοῦ 1983 προῆλθε ἀπό πρωτοβουλία τῆς Πρωθυπουργοῦ Margaret Thatcher κατόπιν προτάσεως τῶν ἐπιτελῶν τοῦ κόμματός της καί ὀφειλόταν καί αὐτῇ σέ κομματικούς λόγους (22α). Ἐνα σχεδόν χρόνο πρίν ἀπό τήν κανονική λήξη τῆς βουλευτικῆς πε -

(22) Βλ. P. L a l u m i è r e et A. D e m i c h e l, Les ré - gimes parlementaires européens, Paris, 1978, σ.238. Roy M a c r i d i s, op. cit., σ. 108.

(22α) Βλ. τή " Monde " τῆς 11-5-1983.

ριόδου (Μάϊος 1984) η πρωθυπουργός Margaret Thatcher αναγκάστηκε να προτείνει τη διενέργεια πρόωρων εκλογών κρίνοντας εύνοϊκές τις πολιτικές και οικονομικές συνθήκες για το κόμμα της (22β). Το εργατικό κόμμα φαινόταν διασπασμένο σε αντιμαχόμενες ομάδες με διαφορετική γνώμη πάνω σε κρίσιμα θέματα όπως την άμυντική πολιτική, ενώ η συμμαχία σοσιαλδημοκρατών και φιλελευθέρων δεν παρουσιαζόταν απειλητική για το συντηρητικό κόμμα. Αντίθετα η κυβέρνηση Thatcher έμφανιζόταν ενισχυμένη από τον πόλεμο στα νησιά Φώκλαντ, που ενίσχυσε το βρετανικό γόητρο, και από την αποτελεσματική αντιμετώπιση του πληθωρισμού που περιορίστηκε στο χαμηλό ποσοστό των 5%, γεγονός που επιβεβαίωναν οι πρόσφατες σφυγμομετρήσεις. Οι εκλογές παρουσίαζαν επίσης έντονο δημοψηφισματικό χαρακτήρα. Οι βρετανοί εκλογείς έκαλοῦντο να ανανεώσουν την εμπιστοσύνη τους στο πρόσωπο της Margaret Thatcher και στη νέα της πολιτική της " συντηρητικής επανάστασης ", όπως έλεγε, και στην εγκατάλειψη του " κράτους-πρόνοιας " .

β. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς λ ό γ ω π ρ ο η γ ο ὕ μ ε ν η ς κ α τ α ψ η φ ί -
σ ε ω ς τ ῆ ς Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς σ τ ῆ Β ο υ λ ῆ τ ῶ ν Κ ο ι -
ν ο τ ῆ τ ω ν .

Ἡ συνταγματική πρακτική της Μεγάλης Βρετανίας, μετά το 1945, παρουσιάζει μόνο μία τέτοια διάλυση: τη διάλυση του 1979 που προκλήθηκε ὕστερα από ἀνατροπή της Κυβερνήσεως ἀπὸ τὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων. Εἶναι ἡ δεῦτερη φορὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα ποὺ μία Κυβέρνηση ἀνατρέπεται στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ. Τὸ 1924 ὁ Ramsay MacDonald ἡττήθηκε ὑπὸ παρόμοιες συνθήκες, δηλαδὴ ἀποδοκιμάσθηκε σὲ μία ψηφοφορία ἐμπιστοσύνης. Ἡ ἀντίδραση τοῦ Πρωθυπουργοῦ εἶναι χαρακτηριστικὴ : " Ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἀποφάνθηκε ὅτι φέρνουμε

(22β) Βλ. "Monde" τῆς 13-5-83, 26-5-83 καὶ 9-6-83.

λοιπόν τή διαμάχη στό λαό " (23).

Ἡ διάλυση αὐτῆ παρουσιάστηκε σάν ἀντίρροπο στοιχεῖο στήν πολιτική εὐθύνη τῆς κυβερνήσεως. Ἀκόμα καί σέ μία τέτοια περίπτωση ἡ διάλυση εἶναι προνόμιο τῆς Κυβερνήσεως καί ὄχι τοῦ Βασιλέα. Ὁ Πρωθυπουργός εἶναι ἐκεῖνος πού εἰσπεύτει στή Βασίλισσα τή διάλυση τοῦ Σώματος.

Ἄν καί ἡ κυβέρνηση τοῦ James Callahan ἠττήθηκε γιά μία ψῆφο(311 ψῆφοι κατά 310),οἱ λόγοι τῆς ἥττας αὐτῆς εἶναι πολύ πιά σοβαροί. Ὑπῆρχε ἕνας καλπάζων πληθωρισμός ὕψους 23,4%,μία ἀνεργία πού ἔφτανε τά 5,3% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ,ἕνα ἐλλειμματικό ἐμπορικό ἰσοζύγιο τῆς τάξεως τῶν 5,8 δισεκατομμυρίων στερλινῶν,ἐνῶ ἡ στερλίνα εἶχε χάσει τά 25% τῆς ἀξίας της.Τό πρόβλημα τῆς "παραχωρήσεως" δικαιωμάτων στή Σκωτία καί στήν Οὐαλλία χειροτέρεψε τήν κατάσταση γιά τήν κυβέρνηση τῶν ἐργατικῶν.Τέλος σέ αὐτό συντείνανε καί οἱ μεγάλες ἀπεργίες γιά τίς ὁποῖες οἱ συντηρητικοί κατηγοροῦσαν τήν κυβέρνηση τῶν ἐργατικῶν γιά ὑπερβολική ἀνοχή τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων.

Ἀπό τίς ἐκλογές αὐτές ὅςν ἔλλειψε ἐν τούτοις ἕνας κομματικός ὑπολογισμός. Ὁ James Callahan προτίμησε τήν 3/5 σάν ἡμερομηνία τῶν ἐκλογῶν, τήν ἴδια δηλαδή ἡμέρα μέ τίς τοπικές ἐκλογές στήν Ἀγγλία (ἐκτός τοῦ Λονδίνου) καί στήν Οὐαλλία. Ἦθελε κατ'αὐτόν τόν τρόπο νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τή σύμπτωση τῶν δύο ἐκλογικῶν ἀναμετρήσεων πού ἔχουν σάν ἀποτέλεσμα μεγάλη ἐκλογική κινητοποίηση τοῦ πληθυσμοῦ καί ἡ ὁποία γενικά εὐνοεῖ τό ἐργατικό κόμμα (24).

(23) Βλ. " Monde " τῆς 31ης Μαρτίου καί 2ας Ἀπριλίου 1979.

(24) Βλ. " Monde " τῆς 31ης Μαρτίου καί 2ας Ἀπριλίου 1979.

ΙΙ.Κ ρ ά τ η μ έ δ υ α δ ι κ ό σ ύ σ τ η μ α κ ο μ μ ά τ ω ν
('Ο μ ο σ π ο ν δ ι α κ ή Δ η μ ο κ ρ α τ ί α τ η ς Γ ε ρ -
μ α ν ί α ς).

1. - 'Η σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ή ρ ύ θ μ ι σ η τ ο υ θ ε σ μ ο υ .

Τό δικαίωμα τής διαλύσεως δέν άπόφυγε τό γερμανικό κοινοβου -
λευτικό όρθολογισμό. 'Ο θεμελιώδης Νόμος τής 23ης Μαΐου 1949 ,
έπηρεασμένος σέ μεγάλο βαθμό άπό τό πρόσφατο παρελθόν τής Γερ -
μανίας (25), προβλέπει δύο μόνο περιπτώσεις διαλύσεως τής όμο -

(25) Κατά τό άρθρο 25 τοϋ Συντάγματος τής Βαϊμάρης " ό Πρόεδρος
τοϋ Ράϊχ μπορεί νά διαλύσει τήν όμοσπονδιακή Βουλή (Reichstag),
άλλά μόνο μία φορά για τήν ίδια αίτία. Οί έκλογές διενερ-
γοϋνται έντός 60 ήμερών άπό τή διάλυση ". Τό διάταγμα τής
διαλύσεως προσυπέγραφε ό Καγκελάριος ή ύπουργός πού άνα -
λάμβανε έτσι καί τήν εύθύνη τής πράξεως.

Κατά τήν περίοδο 1919 - 1933 ή διάλυση άσκήθηκε όκτώ
φορές. Οί τρείς πρῶτες διαλύσεις (Μαρτίου καί 'Οκτωβρίου
1924, Μαρτίου 1928) είχαν για αίτία τήν προσέγγιση τής
κανονικής λήξεως τής βουλευτικής περιόδου, ένῳ οί πέντε
τελευταίτες ('Ιουλίου 1930, 'Ιουνίου καί Σεπτεμβρίου 1932,
Φεβρουαρίου καί 'Οκτωβρίου 1933) επί στρατάρχη H i n -
d e n b u r g είχαν για αίτία μάλλον τή θέληση τοϋ τε -
λευταίου νά έπιβάλλει μία κυβέρνηση καί μία πολιτική(βλ.
J. V e l u, ορ. cίτ., σ. 434 καί έκ.). 'Η συχνή άσκηση
τής διαλύσεως δέ βοήθησε στήν έπίλυση τών συγκρούσεων με -
ταξύ Προέδρου καί Κοινοβουλίου, άλλά άντίθετα έπίτεινε
τίς κομματικές διαμάχες πού όδήγησαν στή χιτλερική δικτα -
τορία.

σπονδιακῆς Βουλῆς (Bundestag) :

α. ἐάν ἀρνηθεῖ νά ὑπερψηφίσει πρόταση ἐμπιστοσύνης πού ἔ -
θεσε ὁ Καγκελάριος (ἄρθρο 68, § I) (26) καί

β. ἐάν, ὑπό ὁρισμένες προϋποθέσεις, δέν κατορθώσει νά ἐκ -
λέξει νέο Καγκελάριο (ἄρθρο 63) (27).

Καί οἱ δύο διατάξεις σκοπό ἔχουν νά προλάβουν τή δημιουργία
κυβερνητικῆς ἀστάθειας.

(26) Κατά τό ἄρθρο 68 § I τοῦ Συντάγματος : " Ἐάν ἡ πρόταση
ἐμπιστοσύνης πού τέθηκε ἀπό τόν ὁμοσπονδιακό Καγκελάριο
δέν ψηφισθεῖ ἀπό τήν πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς Bundestag,
ὁ ὁμοσπονδιακός Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπορεῖ, μετὰ ἀπό
πρόταση τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ Καγκελάριου, νά διαλύσει τήν
Bundestag μέσα σέ 21 μέρες. Τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως
καθίσταται ἀνενεργό μόλις ἡ Bundestag ἐκλέξει νέο Καγκε -
λάριο μέ τήν πλειοψηφία τῶν μελῶν της ".

Τό σχέδιο τοῦ Herrenschiemsee δέν πρόβλεπε αὐτήν τήν
περίπτωση. Προτάθηκε ἀπό τή Γενική Ἐπιτροπή συντάξεως,
κατά τήν ὁποία, ὅταν ὁ Καγκελάριος πού βρίσκεται στήν ἀρ -
χή ἔρθει σέ σύγκρουση μέ τή Δίαιτα χωρίς αὐτή νά εἶναι
σέ θέση νά τόν ἐξαναγκάσει νά παραιτηθεῖ ἐκλέγοντας διά -
δοχό του, ἡ διάλυση μπορεῖ νά ἐπέλθει εἴτε ἐάν ἡ Δίαιτα
ἐκφράσει τή δυσπιστία της πρὸς τόν Καγκελάριο μέ τήν ἀ -
πόλυτη πλειοψηφία τῶν μελῶν της χωρίς νά ὀρίζει καί ἀντι -
καταστάτη του, εἴτε ἐάν, μετὰ ἀπό θέση ζητήματος ἐμπι -
στοσύνης, ἡ πλειοψηφία της δέ διακρίνεται εὐνοϊκά πρὸς τόν
Καγκελάριο (βλ. J. A m p h o u x : Le chancelier fédéral
dans de régime constitutionnel de la République fédérale
d'Allemagne, Paris, 1962, σ. 464).

(27) Κατά τό ἄρθρο 63 § 4 τοῦ Συντάγματος : " Ἐάν ἡ ἐκλογή
δέν τερματισθεῖ μέσα σ'αὐτήν τήν προθεσμία γίνεται ἀμέσως
νέα ψηφοφορία, κατά τήν ὁποία ἐκλέγεται ὁ ὑποψήφιος πού
συγκεντρώνει τήν πλειοψηφία τῶν ψήφων τῶν μελῶν τῆς Bundestag,
καί πού ὁ ὁμοσπονδιακός Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ὑποχρε -
οῦται νά τόν διορίσει μέσα σέ 7 ἡμέρες πού ἀκολουθοῦν τήν

α. Τό Άρθρο 68 § 1.

Κάθε σύγκρουση μεταξύ Κυβερνήσεως καί Bundestag δέν οδηγεί στην άσκηση του δικαιώματος της διαλύσεως. Τοῦτο άσκειται μόνο στην περίπτωση πού ή Bundestag καταψηφίσει τόν Καγκελάριο χωρίς νά εΐναι σέ θέση νά εκλέξει τό διάδοχό του.

Ή διάλυση παρουσιάζεται λοιπόν σάν Ένα Όπλο στα χέρια του Καγκελάριου. Έκ πρώτης όψεως, ή περίπτωση αυτή άνάγεται στο πνεῦμα του κλασσικού κοινοβουλευτισμοῦ : στην επίθεση της νομοθετικής εξουσίας, την οποία ένσαρκώνει ή ψήφος δυσπιστίας,ό άρχηγός του Κράτους άντιτάσσει τή διάλυση. Άλλά ή όμοσπονδιακή Βουλή μπορεί νά έμποδίσει τή διάλυση κατά τίς διατάξεις του άρθρου 67 § I. Κατά τό Άρθρο αυτό δέν μπορεί νά καταψηφίσει τόν Καγκελάριο παρά εκλέγοντας συγχρόνως τό διάδοχό του κατ'άπόλυτη πλειοψηφία τών μελών της.

Στήν περίπτωση του άρθρου 68, ή διάλυση εΐναι έφικτή μόνον εάν συμφωνήσουν ό Καγκελάριος καί ό Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ή δέ πρόταση της διαλύσεως προέρχεται από τόν όμοσπονδιακό Καγκελάριο. Τό δικαίωμα της διαλύσεως δέν παρουσιάζεται έτσι ως αποκλειστικό προνόμιο του Προέδρου. Τό διάταγμα της διαλύσεως για νά έχει ισχύ πρέπει νά προσυπογραφεί από τόν όμοσπονδιακό Καγκελάριο (28).

έκλογή. Έάν δέ συγκεντρώσει την πλειοψηφία αυτή,ό όμοσπονδιακός Πρόεδρος της Δημοκρατίας υποχρεούται μέσα σέ 7 ήμέρες είτε νά τόν διορίσει ή νά διαλύσει την Bundestag.

(28) Ή περίπτωση της διαλύσεως κατά τό Άρθρο 68 § I δέν έξαιρείται της προσυπογραφής σύμφωνα μέ τό Άρθρο 58 του θεμελιώδους Νόμου.

Αντίθετα, ο ομοσπονδιακός Πρόεδρος έχει τη δυνατότητα να προ-
βεί στη διάλυση ή να την άρνηθεί. "Ο Πρόεδρος μπορεί να διαλύσει "
προβλέπει το άρθρο 68. Η πρωθυπουργική πρόταση δεν τον δεσμεύει .
Κατά τον J. Amphoux "πρόκειται για μία από τις σπάνιες περιπτώσεις
στις οποίες ο Πρόεδρος μπορεί να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην
πολιτική ζωή της χώρας" (29).

Τέλος, κατά το πνεύμα του άρθρου 68, η διάλυση πρέπει να αποτελεί
λύση έσχατης ανάγκης. Γι' αυτό και η κρατούσα θεωρία δέχεται ότι το
διάταγμα της διαλύσεως (30) δεν μπορεί να εκδοθεί όταν λαμβάνει χώ-
ρα η ψηφοφορία κατά την οποία μπορεί να εκλεγεί ο Καγκελάριος (31).
Το άρθρο 68 υπογραμμίζει εξάλλου τον εξαιρετικό χαρακτήρα της δια-
λύσεως περικλείοντας στη στενή προθεσμία των 21 ημερών τη δυνατό-
τητα για τον Καγκελάριο και τον Πρόεδρο να αποφασίσουν τη διάλυση.

β. τ ο άρθρο 63 § 4.

Κατά την περίπτωση του άρθρου 63 § 4, ο ομοσπονδιακός Πρόεδρος
μπορεί να επιλέξει ή να διορίσει Καγκελάριο την προσωπικότητα που
συγκεντρώνει την άπλη πλειοψηφία στην ομοσπονδιακή Βουλή, είτε να
αποφασίσει τη διάλυσή της. Η διάλυση εμφανίζεται έτσι σαν ένα
είδος " ποινής επιβαλλόμενης σε μία Συνέλευση που δε διακρίνεται
για σύμπνοια " (32).

(29) Op.cit., σ. 467. Βλ. επίσης W. M e d e r στο "Bonner Kommentar", υπ' άρθρ. 68,
σ. 1.

(30) Όσον αφορά τη νομική φύση του διατάγματος, αυτό κατ' όρθότερη γνώμη απο-
τελεί κυβερνητική πράξη. Βλ. ειδικότερα G. K r e t s c h m e r, Parla-
mentsauflösung : Das Verfahren der Bundestagsauflösung, Bonn, 1974,
σ. 30 και έπ..

(31) Βλ. κυρίως J. A m p h o u x, op. cit., σ. 469 και έπ..

(32) G. B u r d e a u, op.cit., τόμ. IX, σ. 452. Βλ. επίσης W.-R. S c h e n k e
στο "Bonner Kommentar", υπ' άρθρ. 63, σ. 55 έπ..

Ἡ διάλυση τοῦ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ ἄρθρο 63 καὶ τοῦ ἀποφασίζεται μὲ καθαρά προεδρική πρωτοβουλία ἀποτελεῖ μία περίπτωση "προεδρική" διαλύσεως (33). Ἡ προθεσμία γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ὀρίζεται πολὺ μικρή : ἐπτά ἡμέρες. Μετὰ τὴν πάροδο τῆς προθεσμίας αὐτῆς τὸ δικαίωμα διαλύσεως τοῦ Προέδρου ἀποσβέννυται (34). Ὁ θεμελιώδης Νόμος (ἄρθρο 58) δὲν ἀπαιτεῖ τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως νὰ εἶναι προσηγογεγραμμένο ἀπὸ μέλος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὁμοσπονδιακὴ Βουλὴ : ἀρκεῖ νὰ ἐκλέξει Καγκελάριο κατ' ἀπόλυτη πλειοψηφία γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ διάλυση. Σὲ περίπτωσιν ἱσοψηφίας ἡ Βουλὴ θεωρεῖται ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα ἐκλογῆς τοῦ Καγκελαρίου. Ἐὰν καὶ πάλι δὲν μπορέσει νὰ ἐκλέξει Καγκελάριο, πρέπει μᾶλλον νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Πρόεδρος ἐξαναγκάζεται νὰ διαλύσει τὴ Βουλὴ (35).

Καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ διάλυση ἀποτελεῖ λύση ἐξαιρητικῆς φύσεως. Εἶναι ἐφικτὴ μόνον ἐὰν ὁ διορισμὸς δὲ φαίνεται πιθανός, ἐὰν ἡ κυβέρνηση δὲ φαίνεται βιώσιμη. Καὶ ἡ κρατοῦσα θεωρία δέχεται ἐπίσης τὸ προβάδισμα τοῦ διορισμοῦ κυβερνήσεως ἔναντι τῆς διαλύσεως (36). Ἡ πραγματικὴ σημασία τῆς διαλύσεως αὐτῆς εἶ-

(33) Βλ. G. K r e t s c h m e r, op.cit., σ. 26. Roy M a c r i d i s, op.cit., σ. 428.

(34) Ὑποστηρίχθηκε καὶ ἡ λύση τῆς ὑποχρεωτικῆς διαλύσεως στὴν περίπτωση αὐτῇ. Ὁρθότερη φαίνεται ἡ ἀντίθετη γνώμη, ὅτι δηλαδή τὸ δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἀποσβέννυται πλὴν ὅμως παραμένει ἰσχυρὴ ἡ ὑποχρέωση τοῦ Προέδρου νὰ διορίσει τὸν Καγκελάριο. Τὴν ἐπιχειρηματολογία ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν δύο ἀπόψεων βλ. εἰς G e r a l d K r e t s c h m e r, op.cit., σ. 27 ἐπ.. Κυρίως αὕτῃ βασίζεται στὸν ἀποκλεισμό τῆς αὐτοδιαλύσεως ἀπὸ τὸ θεμελιώδη Νόμο.

(35) Βλ. G. K r e t s c h m e r, op. cit., σ. 28. Θ. Τ σ ά τ σ ο υ, Μελέται Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι, 1958, σ. 192.

(36) Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα αὐτό βλ. εἰς J. A m p h o u x, op.cit., σ. 106.

ναι ή όσο τό δυνατόν πίο πλατειά συμφωνία κατά τό σχηματισμό κυβερνήσεως. " Έάν ή συμφωνία αύτή δέν είναι έφικτή, καί κατά συνέπεια ούτε μία έπαρκής πλειοψηφία για νά αναλάβει τόν σχηματισμό τής νέας κυβερνήσεως, είναι προτιμότερη ή διάλυση τοῦ Σώματος από τήν παγίωση τής κυβερνητικής αστάθειας ", παρατηρεῖ ό Jacques Velu (37).

2.- 'Η πρακτική εφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.

'Υπό τό κράτος τοῦ θεμελιώδους Νόμου δύο μόνο διαλύσεις τής δημοσπονδιακής Βουλῆς έγιναν: στίς 22 Σεπτεμβρίου 1972 (19 Νοεμβρίου 1972) καί 7 'Ιανουαρίου 1983 (6 Μαρτίου 1983). Καί στίς δύο αυτές περιπτώσεις διάλύσεως εφαρμόσθηκε τό άρθρο 68 τοῦ θεμελιώδους Νόμου.

α. 'Η διάλυση τοῦ 1972.

Μετά τίς έκλογές τής 28ης Σεπτεμβρίου 1969 ή θέση τής Κυβερνήσεως σοσιαλδημοκρατῶν-φιλελευθέρων ὑπό τόν W.Brandt ήταν έπισφαλής. 'Η πολιτική τοῦ ἀνοίγματος πρὸς τίς ἀνατολικές χῶρες προκάλεσε τίς έντονες ἀντιδράσεις τῶν χριστιανοδημοκρατῶν. 'Ο Καγκελάριος διέθετε μία μικρή μόνο πλειοψηφία, ἀρκετά εὔθραυστη, γιατί ή πειθαρχία τῶν φιλελευθέρων δέν ήταν ἀπόλυτη (38). Στίς 27 'Απριλίου 1972 κατατέθηκε μία "θετική" πρόταση μομφῆς ἀπό τή χριστιανοδημοκρατική ἀντιπολίτευση προτείνοντας τόν Barzel για καγκελάριο, ή όποία όμως ἀπορρίφθηκε για δύο ψήφους (247 ἔναντι 249 ἀπαιτουμένων). Νέες έκλογές καί ἄνετη πλειοψηφία ήταν έπιτακτική ἀνάγκη για τήν κυβέρνηση συνασπισμοῦ. 'Η προσφυγή σέ πρόωρες έκλογές μεθοδεύτηκε από

(37) Op. cit., 512.

(38) "Ἡδη από τόν 'Οκτώβριο 1970 τρεῖς βουλευτές F.D.P., μεταξύ τῶν όποίων καί ό παλαιός ἀρχηγός τοῦ κόμματος Erich M e n d e, προσχώρησαν στό χριστιανοδημοκρατικό κόμμα." Ένα χρόνο μετά ό βουλευτής τοῦ S.P.D. Klaus Peter S c h u l t z προσχώρησε επίσης σέ αὐτό (A l f r e d C r o s s e r, L' Allemagne de notre temps, Paris, 1978, σ. 238).

τήν ίδια την κυβέρνηση, ή όποία ύστερα καί από τή σύμφωνη γνώμη τών άλλων κομμάτων (39) έθεσε θέμα έμπιστοσύνης τής όμοσπονδιακής Βουλής πρός αύτήν. 'Η πρόταση άπορρίφτηκε μέ ψήφους 233 υπέρ καί 248. 'Η διάλυση παρουσιαζόταν λοιπόν έφικτή (40).

Στίς έκλογές τής 19-11-1972 νίκησε τό σοσιαλιστικό κόμμα SPD (45,8% τών ψήφων καί 46,6% τών έδρων καί 230 έδρες) καί έγινε , για πρώτη φορά, τό πρώτο κόμμα στήν όμοσπονδιακή Βουλή. Κατά τόν B. Chantebout "ή έφαρμογή αύτή τοῦ άρθρου 68 έπίτρεψε στόν Καγκελάριο W.Brandt νά βγάλει τήν χώρα του από τήν πολιτική στασιμότητα μέ τή μέθοδο τής διαλύσεως, έκμεταλλευόμενος τό εύνοϊκό γι'αυτόν πολιτικό κλίμα " (41).

β. 'Η δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1 9 8 3.

'Ο συνασπισμός σοσιαλδημοκρατῶν καί φιλελεύθερων, πού βρισκόταν στήν έξουσία από τό 1972, διασπάστηκε έξαιτίας διαφωνιῶν μεταξύ τους στήν κοινωνικοοικονομική πολιτική (μείωση τών βοηθημάτων άνεργίας, μείωση ή κατάργηση τών ύπόλοιπων κρατικῶν παροχῶν, πάγωμα τών μισθῶν) στίς 17 Σεπτεμβρίου 1982 μετά από τήν παραίτηση καί τήν άπομάκρυνση από τήν κυβέρνηση H.Schmidt τών τεσσάρων ύπουργῶν F.D.P. Στίς 20-9-1982 οί χριστιανοδημοκράτες καί οί φιλελεύθεροι άνακοίνωσαν τή σύναψη ένός νέου κυβερνητικοῦ προγράμματος καί στή συνέχεια καταθέσανε μία "θετική" πρόταση μομφής κατά τής κυβερνήσεως H. Schmidt προτείνοντας συγχρόνως τόν

(39) Βλ. R o y M a c r i d i s, op.cit., σ. 516. 'Αντίθετος στή λύση αύτή ό G. K r e t s c h m e r, op. cit., σ. 29 .

(40) 'Η είσήγηση τοῦ Καγκελαρίου W.B r a n d t στόν Πρόεδρο για διάλυση τής Βουλής έγινε στίς 20 Σεπτεμβρίου. Στο σχετικό έγγραφο δέν άναφερόταν ρητά ή λέξη "ζήτημα έμπιστοσύνης" (Vertrauensfrage).

(41) Droit constitutionnel et science politique, Paris, 1980, σ. 244.

Helmut Kohl για Καγκελάριο. Η πρόταση μομφής ψηφίστηκε από την Όμοσπονδιακή Βουλή με ψήφους 256 υπέρ, 235 κατά και 4 αποχές. Η προσφυγή σέ πρόωρες εκλογές ήταν και πάλι επιβεβλημένη και αποδοτική λύση από όλα τα κόμματα : οι σοσιαλδημοκράτες νόμιζαν ότι θα έδικαιωνόνταν από το εκλογικό σώμα για το είς βάρος τους "πραξικόπημα" ενώ οι χριστιανοδημοκράτες και φιλελεύθεροι ότι θα ανέκοπταν την εκλογική τους πτώση μετά μάλιστα τα αποτελέσματα των τοπικών εκλογών στην Έσση και το Άμβουργο. Η μεθόδευση διαλύσεως της Bundestag ήταν πλέον έφικτη για τον Πρόεδρο Karl Carstens. Η λύση αυτή, αν και τυπικά όρθη, κατακρίθηκε έντονα στην Όμοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (42) σέ σημείο μάλιστα να χαρακτηριστεί "πραξικόπημα" και "κωμωδία" και να αποτελέσει τέλος αντι-κείμενο προσφυγής στο Όμοσπονδιακό Δικαστήριο (43).

(42) Βλ. τις δηλώσεις Walter S c h e e l στη "Monde" της 3-12-1982.

(43) Το Όμοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο με την από 6-3-1983 απόφασή του απόρριψε την προσφυγή με ψήφους 6:2. Την κρίση του για τη συνταγματικότητα της απόφάσεως του όμοσπονδιακού Προέδρου να διαλύσει την Bundestag το Δικαστήριο στήριξε κυρίως στο έπιχείρημα ότι η κρίση του F.D.P. κατέστησε την κυβέρνηση Kohl-Genscher μία κυβέρνηση θεματικά και χρονικά "περιορισμένης ικανότητας χειρισμών". Μειοψήφισαν οι δικαστές R i n c k και R o t t m a n n, οι όποιοι δέχτηκαν ότι ένας Καγκελάριος μπορεί να προτείνει τη διάλυση μόνο αν η κυβέρνησή του δεν έχει ικανή πλειοψηφία να κυβερνήσει ή αν αυτή είναι αβέβαιη, ενώ ο αντιπρόεδρος Z e i d l e r τάχθηκε κατά της αιτιολογίας της απόφάσεως δεχόμενος εν τούτοις ότι υπήρχε ένα "μή γνώσιο θέμα εμπιστοσύνης". Βλ. σχετικά "Frankfurter Allgemeine" της 8-1-1983 και 17-2-1983' Neue Juristische Wochenschrift, 1983, τεύχος 14, σ. 735 και επ..

§ 2. — ΚΡΑΤΗ ΠΟΛΥΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ.

Ἡ ὕπαρξη κυρίαρχου πολιτικοῦ κόμματος διαχωρίζει τὴν περίπτωση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῶν χωρῶν μὲ ἀμιγῆς πολυκομματικὸ σύστημα ὅπου κανένα κόμμα δὲν ὑπερέχει σαφῶς τῶν ἄλλων. Βασικὸ γνῶρισμα τῶν χωρῶν μὲ κυρίαρχο πολιτικὸ κόμμα (*parti dominant*) εἶναι ὅτι οἱ κυβερνήσεις σχηματίζονται πάντοτε μὲ βάση αὐτὸ καὶ κατὰ κανόνα οἱ κυβερνητικὲς κρίσεις προκαλοῦνται ἀπὸ τὴ στάση του ἀπέναντι στὰ ἄλλα κόμματα τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ.

I. Κράτη μὲ κυρίαρχο πολιτικὸ κόμμα (Ἰταλία).

1.- Ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Κατὰ τὸ ἄρθρο 88 τοῦ Ἰταλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1947, "ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπορεῖ νὰ διαλύσει τὰ δύο Σώματα ἢ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά, ἀφοῦ ἀκούσει τοὺς προέδρους τους. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ ἀσκήσει τὴν ἀρμοδιότητά του αὐτὴ κατὰ τοὺς τελευταίους ἔξη μῆνες τῆς θητείας του".

Κατὰ τὸ συνταγματικὸ κείμενο τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκεῖται ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας γιὰ ὁποιαδήποτε αἰτία(1). Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνωτέρω διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 88 § 1 τοῦ Συντάγματος —

(1) Βλ. R o l a n d W o l f und Dr. F r a n k e F r f r. v. W e l c k, *Parlamentsauflösung : Die Auflösung der Volksvertretung in parlamentischen Demokratien*, Köln, 1974, σ. 137.

τος ή γνώμη τών Προέδρων τών δύο Σωμάτων έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα. Μοναδικοί περιορισμοί του Προέδρου κατά την άσκηση του δικαιώματος της διαλύσεως παραμένουν ή απαγόρευση άσκήσεως του κατά τούς τελευταίους Ήξη μήνες της προεδρικής θητείας καί ή ύποχρέωση ύπουργικής προσυπογραφής του σχετικού διατάγματος (Άρθρο 89 § 1 του Συντάγματος). Σέ περίπτωση διαλύσεως του Κοινοβουλίου νέες έκλογές διενεργούνται μέσα σέ έβδομήντα ήμέρες από τή διάλυση κατ'ανάλογη έφαρμογή του Άρθρου 61 § 1 του Συντάγματος που προβλέπει τή διενέργεια νέων έκλογών σέ περίπτωση κανονικής λήξεως της βουλευτικής περιόδου (2).

Η δυνατότητα διαλύσεως καί τών δύο νομοθετικών Σωμάτων, άπόρροια της πλήρους ισότητας τών άρμοδιοτήτων έκάστου, από τόν Πρόεδρο της Δημοκρατίας έμφανίζεται έκ πρώτης όψεως σαν σημαντικό όπλο στά χέρια του Έναντι του Κοινοβουλίου καί έρχεται σέ αντίθεση μέ τόν περιορισμένο ρόλο που διαδραματίζει συνήθως ό άρχηγός της έκτελεστικής έξουσίας στο σύγχρονο κοινοβουλευτικό σύστημα. Τά άριστερά κόμματα έξάλλου ήθελαν νά εισάγουν στο Σύνταγμα ανάλογη ρύθμιση του θεσμού της διαλύσεως μέ εκείνη του γαλλικού Συντάγματος του 1946 καί νά περικλείσουν έτσι τήν έφαρμογή του σέ αύστηρές προϋποθέσεις, χωρίς όμως νά έπιτύχουν τό σκοπό τους. Κατά τήν πρακτική έφαρμογή του θεσμού ή άρμοδιότητα της διαλύσεως περιήλθε στην Κυβέρνηση κάνοντας τήν προεδρική παρέμβαση άπλή τυπικότητα (3).

(2) R o l a n d W o l f und Dr. F r a n k e F r f r . v. W e l c k, op. cit., σ. 138.

(3) K. Ζ η λ ε μ έ ν ο υ, Problèmes politiques et constitutionnels en France et en Italie, Paris, 1964, σ. 67 έπ. * P. L a l u m i è r e et A. D e m i c h e l, op. cit., σ. 638 έπ..

2.- 'Η πρακτική εφαρμογή του θεσμού.

'Υπό τό κράτος του Συντάγματος του 1947 ή 'Ιταλία γνώρισε μέχρι σήμερα 7 διαλύσεις του Κοινοβουλίου (Βουλής καί Γερουσίας): τό 1953(4.4/7.6)έπί κυβερνήσεως Alcide de Gasperi, 1958(17.3/26.5) επί κυβερνήσεως Adone Zoli, 1963(18.2/28.4)έπί κυβερνήσεως A.Fanfani, 1972(22.2/8.5)έπί κυβερνήσεως Giulio Andreotti, 1976(1.5/20.6) επί κυβερνήσεως Aldo Moro, 1979(2.4/4.6)έπί κυβερνήσεως Giulio Andreotti καί 1983(4.5/26.5) επί κυβερνήσεως A. Fanfani.

'Από τίς διαλύσεις αυτές μόνο οί 4 τελευταῖες οφείλονται σέ κομματικούς λόγους· οί ἄλλες προκλήθηκαν ἀπό διαφορετικές αἰτίες ἀνεξάρτητες ἀπό σύγκρουση μεταξύ τῶν κομμάτων τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ.

Εἰδικότερα οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1953 καί 1958 εἶχαν ὡς αἰτία τή διαφορετική σέ διάρκεια θητεία τῶν βουλευτῶν πού ἦταν πενταετής, καί τῶν γερουσιαστῶν πού ὀριζόταν ἑξαετής. 'Η Βουλή ἐξαντλοῦσε ὅλη τή διάρκεια τῆς θητείας της καί τό γεγονός αὐτό ἐπέφερε τή διάλυση καί τῆς Γερουσίας (4). Μέ τή συνταγματική ἀναθεώρηση τῆς 9ης Φεβρουαρίου 1963 ή θητεία Βουλῆς καί Γερουσίας ὀρίστηκε πενταετής (ἄρθρο 60 § 1 τοῦ Συντάγματος) καί ὁ λόγος αὐτός τῆς διαλύσεως ἔπαψε νά ὑπάρχει (5).

'Η διάλυση τέλος τοῦ 1963 εἶχε γιά αἰτία τήν προσέγγιση τῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς περιόδου. Οἱ ἐκλογές ἐν τούτοις τῆς 28ης

(4) Πρβλ. P. L a l u m i è r e et A. D e m i c h e l, op . cit., σ. 644.

(5) Οἱ συχνές ἐκλογικές ἀναμετρήσεις προκαλοῦσαν κοινωνική ἀναταραχή μέ ἐπιπτώσεις στήν οἰκονομία τῆς χώρας. Βλ. τή " Monde " τῆς 18ης Μαρτίου 1958.

Ἀπριλίου 1963 δέ στεροῦνταν πολιτικοῦ ἐνδιαφέροντος (6). Στὴν κρίση τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος ἐτίθετο τὸ ζήτημα τῆς βιωσιμότη -
τας τοῦ κυβερνητικοῦ σχήματος τῆς κεντροαριστερᾶς (7).

Περὶ σσότερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἀναμφίβολα οἱ διαλύσεις
τῶν ἐτῶν 1972, 1976, 1979 καὶ 1983 ἐνόψει τῆς συνδέσεώς τους μέ τὴν
ὑπαρξὴ κυβερνητικῆς κρίσεως μεταξύ Κυβερνήσεως καὶ Κοινοβουλίου.
Γι' αὐτὸ ἀξίζουν διεξοδικότερη ἀνάπτυξη. Μποροῦμε ὅμως νά ποῦμε
ὅτι ἡ διάσπαση τῆς πλειοψηφίας καὶ ὄχι τόσο ἡ καταψήφιση κυβερ -
νήσεων ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῶν διαλύσεων αὐτῶν.

α. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς λ ὀ γ ω ὑ π ἄ ρ ξ ε ω ς κ ρ ί σ ε ω ς σ τ ί ς
σ χ έ σ ε ι ς Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς κ α ί Κ ο ι ν ο β ο υ λ ί -
ο υ.

Πρόκειται γιὰ τίς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1972 καὶ 1979 κατὰ τίς
ὁποῖες ἡ Κυβέρνηση μειοψήφισε στή Γερουσία.

αα. Τῆς διαλύσεως τοῦ 1972 προηγήθηκε διάσπαση τῆς
κυβερνήσεως συνασπισμοῦ τῆς κεντροαριστερᾶς ποὺ κυβερνοῦσε τὴν
Ἰταλία (χριστιανοδημοκράτες, σοσιαλδημοκράτες, σοσιαλιστές καὶ
ρεπουμπλικάνοι). Ὁ Ugo La Malfa, πρόεδρος τοῦ ρεπουμπλικανι -
κοῦ κόμματος, ἀνακοίνωσε τὴν πρόθεση τοῦ κόμματός του νά προξε -
νήσει κυβερνητικὴ κρίση ἀποσύροντας τὴν ὑποστήριξή του πρὸς τὴν
κυβέρνηση προκειμένου νά " ἐπιτρέψει στὰ τέσσερα κόμματα, μέ μία

(6) Πρβλ. C h r i s t i n e A l i x et G e n e v i è v e
B i b è s, Les élections italiennes d'avril, 1963 στή RFSP,
1963, σ. 914.

(7) Βλ. P. L a l u m i è r e et A. D e m i c h e l, op. cit.,
σ. 680 καὶ τὴ " Monde " τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου 1963.

κυβερνητική κρίση, νά συζητήσουν κατά βάθος τά πραγματικά προβλήματα τής χώρας καί νά έπιτύχουν τόν έπανασχηματισμό του κυβερνητικού συνασπισμού σέ νέες βάσεις " (8). 'Η συζήτηση του νομοσχεδίου έξάλλου για τό διαζύγιο διαίρεσε άκόμη περισσότερο τά κυβερνητικά κόμματα (9).

Μετά τήν άποτυχία του Colombo νά σχηματίσει νέα κυβέρνηση έντολή δόθηκε στον Giulio Andreotti πού σχημάτισε μία άμιγή χριστιανοδημοκρατική κυβέρνηση, στην όποία ή Γερουσία, για πρώτη φορά, άρνήθηκε νά παράσχει ψήφο έμπιστοσύνης (10).

'Η νίκη στις έκλογές του συνασπισμού τής κεντροαριστεράς δέν έλυσε όμως τό πρόβλημα τής κυβερνητικής σταθερότητας στην 'Ιταλία. Τό μόνο προτέρημα τής διαλύσεως αύτης ήταν νά αναβάλλει τή διεξαγωγή του δημοψηφίσματος για τό διαζύγιο, γεγονός πού εύ - νοοῦσε τό χριστιανοδημοκρατικό κόμμα (11).

(8) 'Η "Monde" τής 9-10 'Ιανουαρίου 1972.

(9) Οι χριστιανοδημοκράτες ήταν αντίθετοι σέ αυτό, ένω τά λαϊκά κόμματα τό είχαν προτείνει καί ήθελαν νά άκυρώσουν μέ δημοψήφισμα τόν προηγούμενο νόμο πού θά άποτελούσε τό αντίκειμενο ενός καταργητικού δημοψηφίσματος (άρθρο 75 του Συντάγματος).

(10) 'Ο G. i u l i o A n d r e o t t i συγκέντρωσε 151 ψήφους: τούς ψήφους των χριστιανοδημοκρατών, των φιλελεύθερων καί των ίσοβίων γεροασιαστών M e r z a g o r a καί G r o n c h i.

(11) 'Η " Monde " τής 11ης Μαΐου 1972. Για τό πολιτικό άδιέ - ξοδο μετά τίσ έκλογές του 1972 βλ. έπίσης A n d r é M a t h i o t, Le pouvoir législatif dans les democrati - es du type occidental, τεύχος 1, Paris, 1974, σ. 194.

ββ. Ἡ διάλυση τοῦ 1979 εἶχε τήν ἴδια ἀφορμή. Ἡ κυβερνητική κρίση καί ἡ διάσπαση τῆς πλειοψηφίας ἐθνικῆς ἐνότητος, ποῦ εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπό τό 1976 μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος μέ τή μέθοδο τῶν ἀποχῶν (12), εἶχαν γιά αἰτία τήν ἄρνηση τῶν χριστιανοδημοκρατῶν νά δεχτοῦν κομμουνιστές ὑπουργούς στήν κυβέρνηση. Οἱ ἀποτυχημένες προσπάθειες τῶν Ugo La Malfa καί Giulio Andreotti νά ἐπανασυστήσουν τήν πλειοψηφία ἐθνικῆς ἐνότητος καί νά σχηματίσουν νέα κυβέρνηση προμήνυε τή διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου. Ἡ διάλυση πραγματοποιήθηκε μετὰ τήν παραίτηση τῆς " τρικομματικῆς " κυβερνήσεως Andreotti (σοσιαλ - δημοκράτες, ρεπουμπλικάνοι καί χριστιανοδημοκράτες), ὁ ὁποῖος κλήθηκε ἐκ νέου ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Sandro Pertini ὥστερα ἀπό τήν ἄρνηση τῆς Γερουσίας νά δώσει στήν κυβέρνησή του ψῆφο ἐμπιστοσύνης (149 ψῆφοι ἔναντι 150).

Τό πολιτικό ἀδιέξοδο ἐξακολούθησε νά ὑπάρχει καί μετὰ τίς βουλευτικές ἐκλογές, ὅπως καί πρίν ἀπό αὐτές. Ἡ μικρή μεταβολή στήν ἰσορροπία δυνάμεων ποῦ σημειώθηκε δέ βελτίωσε τήν κατάσταση (13). Ἡ συνέχιση τῆς πολιτικῆς κρίσεως καί μετὰ τίς ἐκ-

(12) P. P a c t e t, Droit constitutionnel et institutions politiques, Paris, 1981, σ. 194.

(13) D.C. 262 ἔδρες στή Βουλὴ ἀντί 263 καί 138 ἔδρες στή Γερουσία ἀντί 135· P.C.I. 201/227 στή Βουλὴ καί 109/116σθὴ Γερουσία· P.S.I. 62/57 στή Βουλὴ καί 32/29 στή Γερουσία· P.S.D.I. 20/15 στή Βουλὴ καί 9/6 στή Γερουσία καί P.R.I. 16/14 στή Βουλὴ καί 6/6 στή Γερουσία. Πρβλ.ἐπίσης τή " Monde " τῆς 6ης Ἰουνίου 1979.

λογές προβλημάτισε τούς πολιτικούς παρατηρητές, μερικοί από τούς όποιους άναζήτησαν σάν πιθανές διεξόδους από αύτήν είτε μία έκ-λογική μεταρρύθμιση (πλειοψηφικό σύστημα) είτε άκόμη καί μία συνταγματική άναθεώρηση (προεδρικό σύστημα (14)).

β. Διαλύσεις χωρίς τή μεσολάβηση κρίσε-
ως μεταξύ Κυβερνήσεως καί Κοινοβου-
λίου.

Πρόκειται για τίς διαλύσεις τών έτών 1976 καί 1983.

αα. Τό 1976 ή διάσπαση τής πλειοψηφίας προκάλεσε τή διάλυση τού Κοινοβουλίου χωρίς νά μεσολαβήσει καταψήφιση τής Κυβερνήσεως από αυτό.

Η πολιτική κρίση προκλήθηκε άφ'ένός μέν από τήν οικονομική κατάσταση τής χώρας (15) καί άφ'έτέρου δέ από τή στάση τού κόμ-ματος τών χριστιανοδημοκρατών σχετικά μέ τό νομοσχέδιο περί άμ-βλώσεως (16).

Η κυβέρνηση Moro, άποτελούμενη από χριστιανοδημοκράτες καί ρεπουμπλικάνους καί έχοντας τήν άνοχή τών P.S.I. καί P.S.D.I. , δέν μπορούσε νά παραμείνει στην άρχή μετά τούς όρους πού έθεσε τό σοσιαλιστικό κόμμα για τήν έξακολούθηση τής ύποστηρίξεώς του. Για τούς σοσιαλιστές δύο λύσεις ύπήρχαν : ή είσοδος τών κομμου-

(14) Πρβλ. τίς προτάσεις τού P i c c o l i , προέδρου τού κόμ-ματος τών χριστιανοδημοκρατών καί B e r l i n g u e r στή " Monde " τής 6ης 'Ιουνίου 1979.

(15) Βλ. τή " Monde " τής 11-12 'Απριλίου 1973.

(16) Η πολιτική κρίση εντάθηκε ύστερα από τήν ψήφιση έκ μέ-ρους τών χριστιανοδημοκρατών καί άκροδεξιών τών διατάξε-ων πού περιορίζουν τή διακοπή τής κυήσεως.

νιστών στην κυβέρνηση ή διάλυση του Κοινοβουλίου (17). Οι κομμουνιστές, μή θέλοντας πρόωρες εκλογές, πρότειναν τη μεταξύ των δημοκρατικών κομμάτων σύναψη ενός " συμβολαίου μέχρι το τέλος της βουλευτικής περιόδου " που αναφερόταν στα κρίσιμότερα θέματα (άμβλωση, οίκονομία, δημόσια τάξη) (18) χωρίς όμως επιτυχία.

Παρά την αρχική απόφαση των χριστιανοδημοκρατών να παρουσιαστεί η κυβέρνηση Moro στο Κοινοβούλιο και να ζητήσει να περιβληθεί την εμπιστοσύνη των δύο Σωμάτων (19) ο πρωθυπουργός Aldo Moro προτίμησε να υποβάλει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας την παραίτηση της κυβερνήσεώς του αποφεύγοντας την ψηφοφορία για την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης που θα ήταν άρνητική. Η παραίτηση της κυβερνήσεως προκάλεσε και τη διάλυση του Κοινοβουλίου. Η θέση ζητήματος εμπιστοσύνης από την κυβέρνηση αποτελούσε στην ουσία καθαρά τυπική πράξη που σκόπευε στη διάλυση του Κοινοβουλίου, δεδομένου ότι οι σοσιαλιστές είχαν αποφασίσει να καταψηφίσουν την κυβέρνηση ενώ οι σοσιαλδημοκράτες και οι ρεπουμπλικάνοι είχαν αποφασίσει άποχή (20).

ββ. Η διάλυση του 1983 προκλήθηκε από την απόφαση του σοσιαλιστικού κόμματος στις 22-4-83 να αποχωρήσει από τον τετραμερή κυβερνητικό συνασπισμό (χριστιανοδημοκράτες, σοσιαλιστές, σοσιαλδημοκράτες και φιλελεύθεροι). Ο πρόεδρος Pertini δέχτηκε την πα -

(17) 'Η " Monde " της 8ης 'Απριλίου 1976.

(18) Βλ. σχετικά τό πλήρες κείμενο της έκκλησεως του P.C.I., στη " Monde " της 9ης 'Απριλίου 1976.

(19) 'Η " Monde " της 27ης 'Απριλίου 1976.

(20) 'Η " Monde " της 29ης 'Απριλίου 1976.

ραίτηση της κυβερνήσεως Fanfani, πού είχε χάσει έν τῷ μεταξύ τήν πλειοψηφία, καί διάλυσε τό Κοινοβούλιο. Οί σοσιαλιστές ἔκριναν ὅτι τό πολιτικό κλίμα ἦταν εὐνοϊκό γιά τό κόμμα τους καί ἐπιδίωκαν τήν αὐξηση τῆς κοινοβουλευτικῆς τους δυνάμεως (20α). Ἀντί - θετα οί χριστιανοδημοκράτες ἦταν ἀντίθετοι στή λύση τῶν πρόρων ἐκλογῶν γιατί διάνυαν περίοδο κομματικῆς ἀνασυγκροτήσεως. Ἡ διάλυση στήν Ἰταλία σκοπό ἔχει νά ἀναγκάσει τά πολιτικά κόμματα πού βρίσκονται σέ διένεξη νά ἀποκρυσταλλώσουν τίς θέσεις τους πάνω στά σοβαρά προβλήματα καί νά ὁδηγηθοῦν ἔτσι πρὸς μία συμβιβαστική λύση τῶν διαφορῶν τους πού θά τοὺς ἐπιτρέψει τό σχηματισμό σταθερῆς κυβερνήσεως, δεδομένου ὅτι φαίνονται νά ἐπικρατοῦν δύο κανόνες στήν Ἰταλική πολιτική σκηνή : ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως κυβερνήσεως εὐρείας πολιτικῆς βάσεως καί ἕνα εἶδος συμφωνίας ἀποκλεισμοῦ ("conventio ad excludendum ") τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ἀπὸ τίς κυβερνήσεις συνασπισμοῦ. Οἱ ἐκλογές τῆς 26-6-83 δέν ἔλυσαν τό πολιτικό πρόβλημα τῆς Ἰταλίας παρὰ τίς μερικές ἀνακατατάξεις δυνάμεων, ἀλλ' ἀντίθετα τό περιέπλεξαν χειρότερα κάνοντας προβληματικό τό σχηματισμό κυβερνήσεως τήν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν.

(20α) Πρβλ. τίς δηλώσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ P.S.I. B. C r a x i στή " Monde " τῆς 24-6-83.

II. Κράτη χωρίς κυρίαρχο πολιτικό κόμμα.

Είναι οι περιπτώσεις των χωρών Βελγίου, 'Ολλανδίας, Δανίας και Λουξεμβούργου, οι οποίες θα αναλυθούν, και εκείνες των χωρών Σουηδίας, 'Ισπανίας, 'Ισραήλ, 'Ιαπωνίας και 'Ινδίας, που άπλως θα αναφερθούν.

1.-'Ο θεσμός της διαλύσεως στο Βέλγιο (21).

α. 'Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού.

Κατά το άρθρο 71 του Συντάγματος του 1831, " ο Βασιλέας έχει το δικαίωμα να διαλύει τα Σώματα, μαζί ή χωριστά. Το διάταγμα της διαλύσεως περιλαμβάνει επίσης και τη σύγκληση των μέν εκλογέων εντός 40 ημερών των δε Σωμάτων εντός δύο μηνών ". Το άρθρο 131 § 2 εξάλλου ρυθμίζει την περίπτωση υποχρεωτικής διαλύσεως σε περίπτωση αναθεωρήσεως του Συντάγματος.

Το δικαίωμα διαλύσεως του Κοινοβουλίου δημιουργεί το ένδικο φέρον ζήτημα στο βελγικό συνταγματικό δίκαιο για το ποιος είναι νομικά αρμόδιος να προτείνει τη διάλυση στο Βασιλέα. Πρίν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο τα διατάγματα της διαλύσεως έφεροντο για υπογραφή στο Βασιλέα συνήθως από τον ύπουργό των 'Εσωτερικών " κατόπιν εισηγήσεως ή γνώμης του ύπουργικού συμβουλίου"(22).

(21) Βλ. ιδίως J. V e l u, op. cit., σ. 39 και έπ..

(22) B e r n a r d W a l e f f e, Le roi nomme et révoque ses ministres, Bruxelles, 1971, σ. 124 και έπ.

"Ετσι ὁ ρόλος τοῦ πρωθυπουργοῦ περιοριζόταν στό νά προεδρεύει τό ὑπουργικό συμβούλιο πού συζητοῦσε τήν πρόταση τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν. Ἀλλαγὴ σημειώθηκε μέ τή διάλυση τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1946 ἡ ὁποία προτάθηκε ἀπό τόν πρωθυπουργό ἀπό κοινοῦ μέ τόν ὑπουργό τῶν Ἑσωτερικῶν καί κατόπιν γνώμης τῶν ὑπουργῶν " συσχεφθέντων σέ συμβούλιο"(23). Κατά τόν J. Velu, ἀντίθετα , ἀρκεῖ νά προτείνει τή διάλυση ὁποιοσδήποτε ὑπουργός στό Βασιλέα χωρίς ἡ προσυπογραφή τοῦ πρωθυπουργοῦ νά εἶναι ὑποχρεωτική (24). Ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα στήν προκειμένη περίπτωση ὁ Βασιλέας δέν μπορεῖ νά ἐνεργήσει μόνος. Εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ὑπουργική προσυπογραφή, μέ τήν ὁποία τό ὄργανο πού προσυπογράφει ἀναλαμβάνει καί τήν εὐθύνη τῆς πράξεως τῆς διαλύσεως (ἄρθρο 64 τοῦ Συντάγματος). Κατά τόν J. Velu, ὁ ὑπουργός πού προσυπογράφει τό διάταγμα τῆς διαλύσεως μπορεῖ νά μήν ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη τῶν Σωμάτων (25). Ἔτσι εἶναι δυνατόν νά προσυπογράφει τό διάταγμα ὑπουργός πού ἔχασε τήν ἐμπιστοσύνη τῶν Σωμάτων ἢ ὑπουργός πού δέν τήν ἀπόκτησε ποτέ.

Ἀντίθετα μέ τά ἱσχύοντα σέ ἄλλες χῶρες δέν προβλέπονται ἀπό τό Σύνταγμα χρονικοὶ περιορισμοὶ ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως. Ἔτσι εἶναι δυνατή, ἤδη ἀπό τήν πρώτη σύνοδο, ἡ διάλυση ἐνός Σώματος τό ὁποῖο ἔχει διαδεχτεῖ ἄλλο μετὰ τή διάλυσή

(23) Βλ. J. V e l u, op. cit., σ. 61.

(24) Op. cit., σ. 59 - 62.

(25) Op. cit., σ. 49.

του. Κατά μία μάλλον κρατούσα γνώμη στη θεωρία προβλέπεται, κατά διασταλτική έρμηνεία του Νόμου της 23ης Δεκεμβρίου 1946 περί Συμβουλίου 'Επικρατείας, ένας περιορισμός διαδικαστικής φύσεως. Το διάταγμα της διαλύσεως πρέπει υποχρεωτικά να υποβάλλεται προς εξέταση στο νομοθετικό τμήμα του Συμβουλίου της 'Επικρατείας. 'Η γνώμη του Συμβουλίου της 'Επικρατείας είναι υποχρεωτική, όχι όμως και δεσμευτική για το Βασιλέα και τους υπουργούς.

β. 'Η π ρ α κ τ ι κ ή έ φ α ρ μ ο γ ή τ ο υ θ ε σ μ ο υ.

Μετά το 1945 ή διάλυση άσκήθηκε δεκατρείς φορές : το 1946 (9.1/17.2) επί κυβερνήσεως Van Acker Charbon, 1949(19.5/26.6) επί κυβερνήσεως P.H.Spaak, 1950 (29.4/4.6) επί κυβερνήσεως Gaston Eyskens, 1954 (12.3/11.4) επί κυβερνήσεως Van Houtte, 1958 (1.6.58) επί κυβερνήσεως Van Acker Charbon, 1961 (28.2/26.3) επί κυβερνήσεως Gaston Eyskens, 1965 (23.5.65) επί κυβερνήσεως T h. Lefebvre, 1968 (28.2/31.3) επί κυβερνήσεως Paul Vanden Boeynants, 1971 (24.9/7.11) επί κυβερνήσεως Gaston Eyskens, 1974 (31.1/10.3) επί κυβερνήσεως Edmond Leburton, 1977 (9.3/17.4) επί κυβερνήσεως Leo Tindemans, 1978 (15.11/17.12) επί κυβερνήσεως Vanden Boeynants και 1981 (28.9/8.11) επί κυβερνήσεως Mark Eyskens.

Οί περισσότερες διαλύσεις (των έτών 1946, 1949, 1950, 1974 , 1977 και 1981) προήλθαν από διάσπαση της κυβερνήσεως συνασπισμοϋ λόγω διαφωνιών στους κόλπους της. Οί υπόλοιπες προκλήθηκαν από διαφορετικές αίτίες, όχι πάντα ξένες προς τή δράση των κομμάτων.

αα. Δ ι α λ ύ σ ε ι ς ά ν ε ξ ά ρ τ η τ ε ς κ ρ ί -
σ ε ω ς μ ε τ α ξ ύ τ ῶ ν κ υ β ε ρ ν η τ ι κ ῶ ν κ ο μ -
μ ά τ ω ν . - Πρόκειται για τίς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1954 , 1958 ,
1961, 1965, 1968, 1971 καί 1978.

Ο ἰ δ ι α λ ύ σ ε ι ς τ ῶ ν ἐ τ ῶ ν 1954 , 1958 κ α ί
1965 ἔχουν τό χαρακτήρα τῆς ὑποχρεωτικῆς διαλύσεως καί συνδέον-
ται μέ προτάσεις ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος (26). Καί τίς
τρεῖς φορές ἡ Βουλή πλησίαζε στό κανονικό τέλος της.

Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1961 ὀφείλεται στήν πρόθεση
τῶν κυβερνητικῶν κομμάτων νά ἐνημερώσουν τό λαό για τά δραματι-
κά γεγονότα τοῦ Congo πού συντάρραξαν τό Βέλγιο καί για τό πρό -
γραμμα ἀνορθώσεως τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας. Τό διάταγμα
τῆς διαλύσεως ἔφερε ὄχι μόνο τήν προσυπογραφή τοῦ χριστιανοδη -
μοκράτη πρωθυπουργοῦ Eyskens ἀλλά καί τοῦ φιλελεύθερου ἀντιπρο-
έδρου τῆς κυβερνήσεως καί ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν R. Lefebvre .
Τά δύο κόμματα συμφώνησαν νά δημοσιευθοῦν τά διατάγματα ἐφαρμο-
γῆς τοῦ νόμου τῆς οἰκονομικῆς ἀνορθώσεως τῆς χώρας ("Loi uni -
que ") πρίν ἀπό τίς ἐκλογές, ἐκτός ἀπό ἐκεῖνα πού ἀφοροῦσαν τό
φόρο μεταβιβάσεως, τόν προεξοφλητικό τόκο καί τό ἐπίδομα ἀνερ -
γίας. Ἡ διάλυση αὐτή εἶχε δημοψηφισματικό χαρακτήρα καί εἶχε
τήν ἔννοια ἐγκρίσεως ἀπό τό λαό τῆς νέας οἰκονομικῆς πολιτικῆς
τῆς κυβερνήσεως. Κατά τούς σοσιαλιστές ἐξάλλου, πού ἦταν στήν
ἀντιπολίτευση, ἕνας ἑτερογενῆς συνασπισμός δέν ἦταν δυνατόν νά
ἐπιτύχει θετικά ἀποτελέσματα στόν κοινωνικοοικονομικό τομέα χω-
ρίς νά ἐνημερωθεῖ ὁ λαός στίς κρίσιμες αὐτές περιστά -

(26) Πρβλ. καί B. M a r k e s i n i s, op. cit., σ.242 καί 246.

σεις (27). Έτσι η εϋνοϊκή στάση καί τοϋ σοσιαλιστικοϋ κόμμα-
τος στό θέμα τῶν πρόωρων ἐκλογῶν ἐμφάνιζε τή διάλυση αὐτῆ ἐθνι-
κά ἀπόλυτα ἐνδεδειγμένη.

Ἡ διάλυση τοῦ 1968 βρίσκεται σέ ἄμεση
συνάρτηση μέ τήν ἔνταση κατά τήν ἐποχή ἐκείνη τοῦ γλωσσικοῦ ζη-
τήματος (28) καί τήν συνεπεία τούτου ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως τοῦ
συντάγματος. Ἡ κυβέρνηση Vanden Boeynants, ἀποτελούμενη ἀπό
χριστιανοδημοκράτες καί φιλελεύθερους, ἔπεσε τό Φεβρουάριο τοῦ
1968 ἐξαιτίας τοῦ γλωσσικοῦ καθεστῶτος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς
Louvain (29). Τό γαλλόφωνο ἀκαδημαϊκό συμβούλιο τοῦ Πανεπιστη-
μίου ἀποφάσισε νά διατηρήσει τό γαλλικό τμήμα τοῦ Πανεπιστημί-
ου παρ' αὐτοῦ σφοδρές ἀντιδράσεις τῶν Φλαμανδῶν ποῦ ζητοῦσαν τήν
ἀπομάκρυνσή του. Ἐνόψει τῶν γεγονότων αὐτῶν ὁ Φλαμανδός βου-
λευτής Verroken, τοῦ χριστιανοδημοκρατικοῦ κόμματός, κατέθεσε
πρόταση μομφῆς κατά τῆς κυβερνήσεως ζητώντας τήν καταψήφισή της
γιά τή στάση της στό θέμα τῆς μεταφορᾶς τοῦ γαλλόφωνου τμήματος
τοῦ καθολικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Louvain σέ περιοχή τῶν Βαλλῶνων.
Ἡ πρόταση μομφῆς ἐπέφερε τή διάσπαση τοῦ χριστιανοδημοκρατικοῦ
κόμματος σέ γαλλόφωνους καί Φλαμανδούς ποῦ ὑποστήριξαν τήν πρό-
ταση, ἡ ὁποία ὁμως ἀπορρίφθηκε μέ 115 ψήφους κατά, 78 ὑπέρ καί
μία ἀποχή (30).

(27) Βλ. τίς δηλώσεις τοῦ Προέδρου τοῦ κόμματος C o l l a r d
εἰς J. V e l u, op. cit., σ. 189.

(28) Βλ. F. B o r e l l a, op. cit., σ. 209 καί ἐπ.

(29) Πρβλ. P. L a l u m i è r e et A. D e m i c h e l, op. cit., σ. 333 καί ἐπ.

(30) Βλ. στή " Monde " τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1968.

Ἀντίθετα μέ τό ἀποτέλεσμα ἡ κυβέρνηση Boeynants δέ σώθηκε. Μετά τήν παραίτηση τῆς κυβερνήσεως ὁ βασιλέας Baudouin ἀνέθεσε διερευνητική ἐντολή στόν Segers γιά τή διακρίβωση δυνατότητας σχηματισμοῦ βιώσιμης κυβερνήσεως (31). Ἡ ἀντίθεση ὅμως μεταξύ τῶν δύο κοινοτήτων καθιστοῦσε ἀναπόφευκτη τήν προσφυγή σέ πρόω-ρες ἐκλογές. Ἡ διάλυση αὐτῇ τῇ φορᾷ προξενήθηκε ἔμμεσα ἀπό τήν κυβερνητική κρίση καί ἄμεσα ἀπό τήν ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος. Ὁ βασιλέας Boudouin, ἀφοῦ ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τήν πρό-ταση τῶν τριῶν κυριοτέρων κομμάτων (χριστιανοδημοκρατικοῦ, φι - λελεύθερου καί σοσιαλιστικοῦ) (32), ζήτησε ἀπό τόν πρωθυπουργό

(31) Ὃταν παρουσιάζεται στό Βέλγιο μία σοβαρή καί δυσεπίλυτη κρίση, ὁ Βασιλέας ἀναθέτει σέ πολιτική προσωπικότητα συ-νήθως ὑπουργό ἢ σύμβουλο τοῦ Στέμματος διερευνητική ἐν-τολή μέ σκοπό τήν ὑποβολή προτάσεως γιά τήν ἐπίλυση τῆς κρίσεως. Ὁ διερευνητής (" informateur ") δέν ἀναλαμ-βάνει ἀναγκαστικά καί τήν ἐντολή σχηματισμοῦ κυβερνήσεως. Ἔτσι τό 1961 ὁ Pierre H a r m e l δέν εἶχε ὑπουργεῖο στήν κυβέρνηση Spaak, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἐν τούτοις ὁ δη-μιουργός. Βλ. γενικότερα B e r n a r d W a l e f f e, op. cit., σ. 28 - 36.

(32) Πρβλ. τίς δηλώσεις τοῦ προέδρου τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμμα-τος C o l l a r d : " Πρέπει νά δημιουργήσουμε ἕνα νέο Βέλγιο μέ τήν ἀναγνώριση τῆς Φλάνδρας, τῆς περιοχῆς τῶν Βαλλώνων καί τῆς ἐνότητος τῶν Βρυξελλῶν καί τόν ἐφοδια - σμό τους μέ τοὺς ἀπαραίτητους θεσμούς ", στή " Monde " τῆς 1ης Μαρτίου 1968.

Paul Vanden Boeynants νά παρουσιασθεῖ στο Κοινοβούλιο καί νά ζητήσει τήν ψήφιση τῶν δωδεκάτων, ἀπαραίτητων γιά τήν ἐξοπράξη τῶν ἐσόδων μέχρι τίς ἐκλογές, καί τῆς προτάσεως ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος (33). Ἡ ψήφιση τῆς προτάσεως ἀναθεωρήσεως ἐπέφερε κατά τό ἄρθρο 131 § 2 τοῦ Συντάγματος τήν ἄμεση διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου.

Ἡ διάλυση τοῦ 1971 εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν κομματικῶν ὑπολογισμῶν τῆς κυβερνήσεως Gaston Eyskens. Προβαίνοντας στή διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου ὁ πρωθυπουργός ἤθελε νά ἀποφύγει τή διάσπαση τῆς κυβερνητικῆς πλειοψηφίας (34). Ἡ ἀπόφαση αὐτή τοῦ Eyskens, ἀμέσως μετά τήν πραγματοποίηση τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, εὐνοοῦσε τά κόμματα τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ καί ἀποδυνάμωνε τή θέση τῶν λεγόμενων " ὁμοσπονδιακῶν " κομμάτων (γαλλόφωνο δημοκρατικό μέτωπο Βρυξελλῶν, ἔνωση Βαλλῶνων καί Φλαμανδοῦ τῆς Volksunie) (35). Ἡ ἐπίσπευση τῶν ἐκλογῶν γιά μερικούς μόνον μῆνες ἦταν ἓνα τέχνασμα τακτικῆς πρώτης τάξεως γιά τό κόμμα τοῦ πρωθυπουργοῦ Eyskens : ἀπόφυγε τήν κριτική τόσο ἀπό τό σοσιαλιστικό κόμμα ὅσο καί ἀπό τά κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως στερώνοντας τα ἀπό τά κύρια ἐπιχειρήματά τους.

(33) Ἡ " Monde " τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1968.

(34) Πρβλ. τή συνέντευξη τοῦ L e b u r t o n, Προέδρου τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος στήν ἐβδομαδιαία ἐπιθεώρηση "Pouiquoï ras " (Ἡ " Monde " τῆς 26/27 Σεπτεμβρίου 1971) πού θεωρήθηκε προσβλητική γιά τό χριστιανοδημοκρατικό κόμμα.

(35) Βλ. τό ἄρθρο τοῦ P. J. F r a n c e s c h i n i, La consulation générale du 7 novembre en Belgique, στή " Monde " τῆς 6ης Νοεμβρίου 1971.

Ἡ διάλυσις τοῦ 1978 συνδέεται καί αὐτή μέ-
την προσπάθεια ρυθμίσεως τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν διαφορῶν κοινο-
τήτων. Ἡ κυβέρνηση Leo Tindemans προσπάθησε μέ τό " σύμφωνο
Egmond " νά ἐπιλύσει τό χρόνιο πρόβλημα τῶν σχέσεων τῶν τριῶν
περιοχῶν τοῦ Βελγίου (Φλάνδρας, Βαλλώνων καί Βρυξελλῶν) ἐγκαθι-
δρύοντας ἕνα εἶδος ὁμοσπονδιακοῦ συστήματος (36). Οἱ συμφωνίες
αὐτές, ἀποτελεσμα ἐνός εἵδους " ἱστορικοῦ συμβιβασμοῦ " μεταξύ
τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν, εἶχαν δύο ὅψεις : ἕνα minimum ἐπι-
διώξεων γιά τά λεγόμενα " κοινοτικά " κόμματα (F.D.F. καί Volksu-
nie) καί ἕνα maximum ὑποχωρήσεων γιά τά ὑπόλοιπα κόμματα, τῶν
ὁποίων οἱ θέσεις ἦταν λιγότερο εὐνοϊκές ἢ καί ἐχθρικές πρὸς τήν
ὁμοσπονδιακή λύση τοῦ προβλήματος. Περισσότερο ἐχθρικά πρὸς
τίς λύσεις αὐτές διέκειτο τό χριστιανοδημοκρατικό φλαμανδικό κόμ-
μα (C.V.P.) ποῦ συμμετεῖχε στήν κυβέρνηση Tindemans. Στίς ἀρ-
χές Αὐγούστου τό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας μέ μία ἀπόφασή του,
ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, ἔ-
κρινε ἀντισυνταγματικές ὁρισμένες διατάξεις τῶν συμφωνιῶν " Eg-
mond " ὁξύνοντας περισσότερο τήν πολιτική ἀτμόσφαιρα. Τό χρι-
στιανοδημοκρατικό φλαμανδικό κόμμα μιλοῦσε γιά " παραβίαση τοῦ

(36) Οἱ συμφωνίες προέβλεπαν ὅτι τό Βέλγιο στό μέλλον θά διέ-
θετε τέσσερις κυβερνήσεις : μία τῶν Βαλλώνων, μία τῆς
Φλάνδρας, μία τῶν Βρυξελλῶν καί μία κεντρική· ἐπτά νομο-
θετικά σώματα : Γερουσία, Βουλὴ, δύο μορφωτικά συμβούλια
(ἕνα γιά κάθε γλῶσσα) καί τρεῖς περιφερειακές συνελεύ-
σεις· τρία περιφερειακά διαμερίσματα γιά δύο γλωσσικές
κοινότητες : Φλάνδρα, περιοχὴ τῶν Βαλλώνων, Βρυξέλλες ,
ἕνα εἰδικό καθεστῶς ἐπὶ πλεόν γιά τή γερμανική γλῶσσα στὰ
ἀνατολικά διαμερίσματα τῆς χώρας καί ἀκόμα ἕνα γιά τήν
πρωτεύουσα, τῆς ὁποίας ὁρισμένοι γαλλόφωνοι κάτοικοι τοῦ
φλαμανδικοῦ τῆς διαμερίσματος θά μπορούσαν νά χρησιμο-
ποιήσουν δύο γλῶσσες.

Συντάγματος " καί " ύποταγή στους γαλλόφωνους " (37).

Ἡ κυβέρνηση Tindemans ἀναγκάσθηκε νά παραιτηθεῖ μετά ἀπό ἐπερώτηση τῶν περισσοτέρων ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ, ἄν καί διέθετε τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς. Ὁ Βασιλέας ἔδωσε στήν ἀρχή διερευνητική ἐντολή καί στή συνέχεια ἐντολή σχηματισμοῦ μεταβατικῆς κυβερνήσεως στόν ἀντιπρόεδρο τῆς κυβερνήσεως Tindemans, Vanden Boeynants. Ἀποστολή τῆς κυβερνήσεως ἦταν ὁ καθορισμός τῶν πρὸς ἀναθεώρηση ἄρθρων τοῦ Συντάγματος πού κρινόταν ἀναγκαῖα γιά τήν ἐφαρμογή τῆς περιφερειακῆς καί κοινοτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἔγκριση ἀπό τὸ Κοινοβούλιο τῶν ἀναθεωρητέων ἄρθρων κατὰ τὸ βελγικὸ Σύνταγμα (ἄρθρο 131) ἐπέφερε ὑποχρεωτικά τὴ διάλυση τῶν δύο Σωμάτων. Τὸ Κοινοβούλιο πού θά προέκυπτε ἀπὸ τίς ἐκλογές θά ἦταν συντακτικόν. Ὅμως οἱ ἐκλογές τῆς 17ης Δεκεμβρίου δέν ἄλλαξαν σημαντικὰ τὸ συσχετισμὸ τῶν πολιτικῶν δυνάμεων, οὔτε διευκόλυναν τὸ σχηματισμὸ νέας κυβερνήσεως.

ββ. Δ ι α λ ύ σ ε ι ς λ ὄ γ ω δ ι α φ ω ν ί α ς
μ ε τ α ξ ὺ τ ῶ ν κ ο μ μ ά τ ω ν τ ο ὗ κ υ β ε ρ ν η -
τ ι κ ο ὗ σ υ ν α σ π ι σ μ ο ὗ. - Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οἱ
διαλύσεις λόγῳ διαφωνίας μεταξὺ τῶν κομμάτων πού σχηματίζουν τήν
κυβέρνηση ἀποτελοῦν τὸν κανόνα. Ἡ τελευταία διάλυση πού αἰτία
εἶχε τήν καταψήφιση κυβερνήσεως ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο ἀνατρέχει σὸ
1851. Μετὰ τὸ 1851, δηλαδή σέ διάστημα μεγαλύτερο ἀπὸ ἕναν
αἰῶνα, καμμία διάλυση δέν προκλήθηκε ἀπὸ προηγούμενη καταψήφιση

(37) Βλ. τὴ " Monde " τῆς 10/11 Σεπτεμβρίου καί 13ης Ὀκτωβρίου 1978.

τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο ἢ λόγῳ συγκρούσεως μεταξύ νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.

Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1 9 4 6 (38) ἔγινε γιὰ δύο λόγους: πρῶτον, λόγῳ διαφωνιῶν στὴν εἰσοδηματικὴ πολιτικὴ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς κυβερνήσεως συνασπισμοῦ μεταξύ σοσιαλιστῶν - φιλελευθέρων καὶ κομμουνιστῶν καὶ δεύτερον, γιατί ἡ ἐπίλυση σπουδαίων προβλημάτων τῆς χώρας ὅπως ὁ προσδιορισμὸς τοῦ καθεστῶτος τῶν πολιτικῶν κρατουμένων καὶ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου, ἡ ψήφιση τῶν προϋπολογισμῶν τῶν ἐτῶν 1945 καὶ 1946, ὁ διακανονισμὸς τοῦ θέματος τῶν πολεμικῶν ἀποζημιώσεων, δέν μποροῦσε νὰ γίνεи ὑπὸ τὴν ἐπίρρεια ἐκλογικῆς ἀναμετρήσεως. Ἡ προσφυγὴ στῖς ἐκλογές ἐξάλλου ἐπέτρεπε τὴν ἀναγκαίαν γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων ἀποσαφήνιση τοῦ πολιτικοῦ κλίματος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας.

Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1 9 4 9 προκλήθηκε λόγῳ διαφωνιῶν μεταξύ χριστιανοδημοκρατικοῦ καὶ σοσιαλιστικοῦ κόμματος ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν κυβέρνησι P. H. Spaak. Στις 27 Νοεμβρίου 1948 ἡ κυβέρνησι P. Spaak ἀνασχηματίστηκε καὶ ἀμέσως μετὰ ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται διαφωνίες μεταξύ τῶν κομμάτων τῆς κυβερνήσεως συνασπισμοῦ σχετικὰ μὲ τὸ βασιλικὸ ζήτημα (39), τὴν οἰκονομικὴ κατὰστασι καὶ τὸ σχολικὸ ζήτημα. Ἡ προκήρυξι πρόωρων ἐκλογῶν ἔσωσε τὴν κυβέρνησι ἀπὸ ἀνατροπὴν.

(38) Βλ. ἐπίσης πρὸ πάνω, σ. 51.

(39) Ἡ κατάληψι τοῦ Βελγίου ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἀνάγκασε τὴ νόμιμη κυβέρνησι νὰ καταφύγει στὸ Λονδίνον. Ὁ βασιλεὺς L e o p o l d III ἀποφάσισε νὰ παραμείνει στὸ κατεχόμενον Βέλγιο. Κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση ὅμως ἀναγκάστηκε ἀπὸ

Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1 9 5 0 εἶχε καί αὐτή σάν αἰ-
τία τήν ὕπαρξη διαφωνιῶν στοὺς κόλπους τοῦ κυβερνητικοῦ συνα-
σπισμοῦ. Μετά τὸ δημοψήφισμα τῆς 12ης Μαρτίου 1950 σχετικὰ μέ
τήν ἐπάνοδο τοῦ βασιλέα Leopold III ἡ κυβέρνηση Eyskens (χρι-
στιανοδημοκράτες, φιλελεύθεροι) ὑπόβαλε τήν παραίτησή της στὸν
ἀντιβασιλέα Charles. Αἰτία τῆς παραιτήσεως ἦταν ἡ ἀσυμφωνία με-
ταξύ τῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως ὡς πρὸς τὴ σύγκληση καί τῶν δύο
νομοθετικῶν Σωμάτων σέ κοινὴ συνεδρία, σύμφωνα μέ τὸ νόμο τῆς
19ης Ἰουλίου 1945 (40) καί τὸ ἄρθρο 82 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1831,
γιά νά διαπιστώσουν ἐάν ἡ κατάσταση ἀδυναμίας τοῦ Βασιλέα νά ἀ-

τοὺς Γερμανοὺς σέ φυγή, ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς του C h a r l e s
ὀρκίσθηκε Ἀντιβασιλέας. Οἱ σοσιαλιστὲς ἦταν ἀντίθετοι
στὴν ἐπιστροφή τοῦ Βασιλέα, ἐνῶ ἀπεναντίας τὸ χριστιανο-
δημοκρατικὸ κόμμα ἦταν εὐνοϊκὰ διατεθειμένο. Στὸ δημο-
ψήφισμα τῆς 12-3-1950, ὁ λαὸς κηρύχθηκε ὑπὲρ τῆς ἐπιστρο-
φῆς τοῦ L e o p o l d ὁ ὁποῖος τελικὰ ἀναγκάσθηκε νά πα-
ραιτηθεῖ ὑπὲρ τοῦ γιοῦ του B a u d o u i n ἐξαιτίας τῶν
ταραχῶν πού ξέσπασαν στὶς Βρυξέλλες καί στὴν περιοχή τῶν
Βαλλῶνων, οἱ ὁποῖες εἶχαν ταχθεῖ κατὰ πλειοψηφία ἐναντί-
ον του (Βλ. F. B o r e l l a, op. cit., σ. 208 καί ἐπ.).

- (40) Ἄρθρο μόνο τοῦ νόμου τῆς 19ης Ἰουλίου 1945 γιά τήν ἐ-
φαρμογὴ τοῦ ἁρθροῦ 82 τοῦ Συντάγματος : σέ περίπτωση ἐ-
φαρμογῆς τοῦ ἁρθροῦ 82 τοῦ Συντάγματος ὁ Βασιλέας δέν
ἀναλαμβάνει τὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του παρὰ μόνο μετὰ
ἀπὸ ἀπόφαση τῶν νομοθετικῶν Σωμάτων, συνερχομένων ἀπὸ
κοινοῦ, πού διαπιστώνουν ὅτι ἡ κατάσταση ἀδυναμίας νά
ἀσκεῖ τὰ καθήκοντά του τερματίσθηκε.

σκεῖ τὰ καθήκοντά του εἶχε τερματισθεῖ (41). Ὁ Ἀντιβασιλέας δέ δέχτηκε τήν παραίτηση τῆς κυβερνήσεως Eyskens καί ἀφοῦ πέ - ρασαν 40 μέρες κυβερνητικῆς κρίσεως χωρίς νά διαφαίνεται λύση τῆς ἀνάθεσε καθήκοντα διερευνητοῦ στόν Van Zeeland. Στίς 29 Ἀπριλίου τό ἀνακοινωθέν τοῦ Στέμματος διευκρίνιζε ὅτι " λαβῶν ὑπ' ὄψιν τήν εἰσήγηση τοῦ κ. Van Zeeland, ὁ Ἀντιβασιλέας ἀρνή - θηκε νά δεχτεῖ τήν παραίτηση τῆς κυβερνήσεως Eyskens καί ἀνέ - θεσε στόν Πρωθυπουργό τήν ἐντολή νά λάβει τά ἀπαραίτητα μέτρα γιά τήν ἄμεση διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου. Ὁ κ. Eyskens δέχτηκε τήν ἐντολή αὐτή " (42).

Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὺ 1 9 7 4 ὀφειλόταν στή ,συνε - πεία τῆς κρίσεως τοῦ πετρελαίου, διαφωνία μεταξύ χριστιανοδη - μοκρατῶν καί φιλελεύθερων (43), ἐξαιτίας τῆς ὁποίας ὁ πρωθυ - πουργός Leburton ὑπόβαλε τήν παραίτησή του στίς 19-1-1974. Διε -

(41) Οἱ φιλελεύθεροι ὑποστήριζαν ὅτι τὰ Σώματα δέν μποροῦν νά συγκληθοῦν, δεδομένου ὅτι ὁ Βασιλέας δέν εἶχε λάβει κατά τό δημοψήφισμα τήν πλειοψηφία καί στά τρία διαμερίσματα τῆς χώρας.

(42) B e r n a r d W a l e f f e e, op. cit., σ. 126.

(43) Οἱ σοσιαλιστές ὑπουργοί κατηγορήσαν τοὺς χριστιανοδημο - κράτες συναδέλφους τους ὅτι ματαίωσαν τήν ἵδρυση ἑνός βελγοπερσικοῦ διϋλιστηρίου (ὑπόθεση Ibramco) στή Λιέγη καί σέ ἔνδειξη διαμαρτυρίας παραιτήθηκαν. Βλ. περισσό - τερα γιά τήν ὑπόθεση Ibramco στή " Monde " τῶν 20, 21 , 30 καί 31 Ἰανουαρίου 1974.

ρευνητική έντολή για την επίλυση της κρίσεως και σχηματισμό νέας κυβερνήσεως δόθηκε στον αντιπρόεδρο της κυβερνήσεως Leo Tindemans. Οι πιθανότητες όμως επιτυχίας του ήταν περιορισμένες. Οι σοσιαλιστές δήλωναν την αντίθεσή τους στο σχηματισμό κάθε κυβερνήσεως και είχαν ταχτεί υπέρ της άμεσης διαλύσεως του Κοινοβουλίου, ελπίζοντας να εκμεταλλευθούν πολιτικά την υπόθεση I - bramco (44). Έτσι μόνο ο σχηματισμός μιας κυβερνήσεως μειοψηφίας ήταν δυνατός με την άνοχή των κομμάτων που πρωτοστατούν στο γλωσσικό ζήτημα (τή Volksunie στη Φλάνδρα, το Μέτωπο των γαλλοφώνων στις Βρυξέλλες και την Ένωση Βαλλώνων στο νότιο τμήμα της χώρας). Η θέληση όμως του Tindemans για μία νέα αναθεώρηση του Συντάγματος με σκοπό την καθιέρωση μιας αληθινής δημοσπονδίας προκάλεσε τη ρήξη στο χριστιανοδημοκρατικό κόμμα, λόγω ενδοιασμών εκ μέρους της ομάδας των Βαλλώνων και τη διάλυση του Κοινοβουλίου. Μπορούμε να πούμε ότι η ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ των κοινοτήτων ήταν η πραγματική αίτια αυτής της κυβερνητικής κρίσεως (45).

Η διαλυση τοῦ 1977 ὀφειλόταν στην κυβερνητική κρίση που ὀδήγησε ἡ παύση ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ Tindemans δύο Βαλλώνων ὑπουργῶν, τοῦ ἀναπληρωτοῦ ὑπουργοῦ οἰκονομικῶν Bertrand (46) καὶ τοῦ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἀσφαλίσεων Moreau μετὰ τὴν ἄρνησή

(44) Βλ. ἐπίσης τὴ " Monde " τῆς 6ης Μαρτίου 1974.

(45) Πρβλ. P.J. F r a n c e s c h i n i, De la chamaille en compromis στὴ " Monde " τῶν 7 καὶ 8 Μαρτίου 1974.

(46) Πρβλ. δηλώσεις του στὴ " Monde " τῆς 5ης Μαρτίου 1977 : (" Εἶμαι ὑπουργὸς τοῦ Βασιλέα καὶ μόνον ὁ Βασιλέας μπορεῖ νὰ μὲ παύσει ").

τους νά ψηφίσουν τόν προϋπολογισμό. Φαίνεται όμως ότι στην πραγματικότητα ό φόβος του Tindemans μήπως επιδεινωθεϊ ή κοινωνική κατάσταση τής χώρας καί χάσει ένα μέρος τής εκλογικής του πελατείας τόν όδήγησε στίς πρόωρες εκλογές (47). Τό θέμα επίσης τών κοινοτικών σχέσεων ένέτεινε τήν κυβερνητική κρίση (48).

Δύο σημεία αξίζει νά σημειωθοῦν σχετικά μέ τή διάλυση τής 9-3-1977, τά όποϊα καί τή διαφοροποιούν έν μέρει από τίς άλλες διαλύσεις πού προξενήθηκαν επίσης λόγω διαφωνίας τών κομμάτων του κυβερνητικού συνασπισμού.

Ή απόφαση του Tindemans νά ζητήσεί τή διάλυση του Κοινοβουλίου σκοπό είχε νά προλάβει τούς βουλευτές, κυρίως τής αντιπολιτεύσεως νά μήν προσδώσουν στά διαλυόμενα Σώματα τό χαρακτήρα συντακτικών Συνελεύσεων. Έτσι απόφευγε τόν κίνδυνο νά δεϊ τά κοινοτικά κόμματα νά αύξάνουν τή δύναμή τους στίς εκλογές καί νά θέτουν σέ άμφισβήτηση τό άρθρο 107 τετράκις του Συντάγματος πού προβλέπει τήν ύπαρξη τριών περιοχών.

Ή αντιπολίτευση χαρακτηρίσε τήν ένέργεια αύτή πραξικόπημα καί αντιμετώπιζε τό ένδεχόμενο νά ζητήσεί τή σύγκληση του Συμ -

(47) Τό Βέλγιο είχε άνεργία πού έφτανε τό 6% του ένεργου πληθυσμού καί πληθωρισμό 8%, του όποίου όμως άναμενόταν γρήγορη άνοδος.

(48) Ή αντιπολίτευση ζητούσε άμεση ρύθμιση του θέματος μέ ταχεία προσφυγή στή διαδικασία άναθεωρήσεως του Συντάγματος, πράγμα πού δέν άποδεχόταν ή κυβέρνηση. Βλ. δήλωση του T i n d e m a n s στή " Monde " τής 11ης Μαρτίου 1977.

βουλίου του Στέμματος για να εξετάσει τη συνταγματικότητα της διαδικασίας που ακολούθησε ο Tindemans (49).

Κατά τη διάλυση αυτή, τόσο η αποπομπή των δύο ύπουργων, όσο και η πρόταση της διαλύσεως ήταν ενέργειες που πάρθηκαν αποκλειστικά από τον πρωθυπουργό με σαφή παραγκωνισμό του Βασιλέα (50). Οι εκλογές ενίσχυσαν τη θέση της κυβερνήσεως (36% αντί 32,3% και 80 έδρες αντί 72). Η πολιτική κρίση όμως παρατάθηκε και μετά από αυτές. Είναι ένδεικτικό ότι η νέα κυβέρνηση ορκίσθηκε στις 4 Ιουνίου 1977, δηλαδή 45 ημέρες μετά από την ημέρα των εκλογών.

Η διάλυση το 1981 τέλος αποτέλεσε την κατάληξη της αλληλοδιαδόχου πτώσεως των κυβερνήσεων Martens III

(49) Το Συμβούλιο του Στέμματος μπορεί να συγκληθεί για να δώσει τη γνώμη του στο Βασιλέα πάνω σε βασικά προβλήματα της ζωής του Έθνους. Η τελευταία του σύγκληση ανάγεται στο 1960 πριν την παραχώρηση της ανεξαρτησίας στο Κογκό.

(50) Πρβλ. το άρθρο του B. B r i g o u l e i x, L'équation belge : d'une crise à l'autre στη " Monde " της 16ης Απριλίου 1977.

(51) καί IV (52) καί Mark Eyskens (53). 'Η συνεχής αὐτή πτώση τῶν κυβερνήσεων, πέντε ἀπό τό 1979, τείνει νά δημιουργήσει ἕνα εἶδος ἐθίμου στό Βέλγιο. Πρόκειται γιά κυβερνήσεις συνασπισμοῦ πού οἱ περισσότερες πέφτουν ἀπό τήν ἀνικανότητά τους νά ἀντιμετωπίσουν σθεναρά τήν οἰκονομική κρίση πού μαστίζει τή χώρα (54).

(51) 'Η κυβέρνηση M a r t e n s III ἔπese ἀπό τή διαμάχη ἐργοδοτῶν καί ἐργαζομένων (Βλ. τή " Monde " τῆς 19ης Νοεμβρίου 1980).

(52) 'Η πτώση τῆς κυβερνήσεως M a r t e n s IV ὀφειλόταν στήν ἄρνηση τῶν σοσιαλιστῶν ὑπουργῶν νά δεχτοῦν ὁρισμένα οἰκονομικά μέτρα τῆς κυβερνήσεως καί κυρίως τό πάγωμα τῶν μισθῶν μέχρι τό τέλος τοῦ 1981 (Βλ. τή " Monde " τῆς 1ης 'Απριλίου 1981).

(53) Τό σοσιαλιστικό κόμμα προκάλεσε καί τήν πτώση τῆς κυβερνήσεως M a r k E y s k e n s. 'Η ἄρνηση τῆς κυβερνήσεως νά δώσει ἄμεση προτεραιότητα στήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τῆς σιδηρουργίας στίς περιοχές τῶν Βαλλώνων εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν ἄρνηση τῶν σοσιαλιστῶν ὑπουργῶν γιά τήν ἐξέταση κάθε ἄλλου θέματος καί τήν παράλυση τῆς κυβερνήσεως (Βλ. τή " Monde " τῆς 20/21 Σεπτεμβρίου 1981).

(54) Πτωχεύσεις ἐπιχειρήσεων ὅπως ἡ Citroen στίς Βρυξέλλες καί ἡ British Leyland στή Mons, ἐνῶ ἄλλες, ὅπως ἡ σιδηρουργία στίς περιοχές τῶν Βαλλώνων καί ἡ χαλυβουργία στή Λιέγη καί στό Charleroi μειώνουν τό ἐργατικό δυναμικό τους (Βλ. τή " Monde " τῆς 27ης 'Ιανουαρίου 1981).

Ἡ διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου παρουσιάζεται λοιπὸν σάν μία λύση ἀνάγκης. Οἱ πρόωρες ὅμως ἐκλογές δέν προσφέρουν λύση στοῦ κυβερνητικοῦ ἀδιέξοδο τοῦ Βελγίου. Ὡς ἐπὶ καί μετὰ τίς ἐκλογές νέες διαβουλεύσεις ἀρχίζουν γιά τήν ἐξεύρεση κάποιου βιώσιμου σχήματος.

2.-'Ο θεσμός τῆς διαλύσεως στήν 'Ολλανδία.

α. 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Κατά τὸ ἄρθρο 82 τοῦ ὀλλανδικοῦ Συντάγματος τῆς 24ης Αὐγού -
στου 1815, ὅπως τροποποιήθηκε τὸ 1963, τὸ δικαίωμα διαλύσεως τῶν
Σωμάτων τῶν Γενικῶν Τάξεων (τῶν δύο Βουλῶν) καθενὸς χωριστὰ ἢ
καί τῶν δύο μαζί ἀνήκει στὸ Βασιλέα ". Τὸ ἄρθρο 211 προβλέπει
ἐκίσης τὴν ὑποχρεωτικὴ διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου σὲ περίπτωση
ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος.

Ἡ ἀρμοδιότητα τοῦ Βασιλέα νὰ διαλύσει τὸ Κοινοβούλιο δέν
εἶναι κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀποκλειστικὴ· ἀπαιτεῖται νὰ ἐνεργήσῃ ἀ-
πὸ κοινοῦ μὲ τὸν ὑπεύθυνον ὑπουργό. Κατὰ τὸ ἄρθρο 86 τοῦ Συν -
τάγματος τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως πρέπει νὰ εἶναι προσυγεγραμ-
μένο ἀπὸ ἕναν ἢ περισσότερους ὑπουργούς. 'Ο Βασιλέας μπορεῖ ὁ-
μως νὰ ἀρνηθεῖ τὴ διάλυση ἢ νὰ τὴν ἐπιδιώξει, ἐὰν βρεῖ
μία πολιτικὴ προσωπικότητα ἢ ὁποῖα θὰ προσυπογράψῃ τὸ διάταγ-
μα καί θὰ ἀναλάβῃ ἔτσι τὴν πολιτικὴ εὐθύνη τῆς πράξεως (55). ' Η
θεωρία δέχεται ὅτι μία τέτοια ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύ-
σεως συγχωρεῖται μόνο σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις καί σὰν τέτοια
ἀναγνωρίζει τὴν περίπτωσιν ἐκεῖνη κατὰ τὴν ὁποῖα τὸ Κοινοβούλιο
κού στηρίζει τὴν κυβέρνησιν στήν ἐξουσία, δέν ἀντιπροσωπεύει τὴ θέ-
ληση τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος.

'Αφοῦ ἀποφασιστεῖ ἡ διάλυση, ἐκλογές γιὰ τὴν ἀνάδειξη νέων
Σωμάτων προκηρύσσονται μέσα σὲ 40 ἡμέρες καί συγκαλοῦνται σὲ

(55) Βλ. J. V e l u, op. cit., σ. 393 καί ἐκ.

συνεδρίαση μέσα σέ τρεῖς μῆνες. Μαζί μέ τήν διάλυση τῆς μιᾶς ἤ καί τῶν δύο Βουλῶν ὁ Βασιλέας κηρύσσει καί τή λήξη τῆς συνόδου τῶν Βουλῶν (ἄρθρο 114). Τό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας τέλος , ἐφόσον ἀσκεῖ τή βασιλική ἐξουσία, δέν ἔχει τήν ἀρμοδιότητα τῆς διαλύσεως κατὰ τό ἄρθρο 82 τοῦ Συντάγματος.

β. Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἑ φ α ρ μ ο γ ῆ τ ο ῦ θ ε σ μ ο ῦ.

Μετά τό 1945 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκήθηκε πέντε φορές: τό 1948 (7.7/8.7) καί 1958 (23.12/12.3) ἐπί κυβερνήσεων Dr Beel , 1966 (25.11/17.2) ἐπί κυβερνήσεως Jelle Zijlstra, 1972 (19.9 / 29.11) ἐπί κυβερνήσεως Biesheuvel καί 1982 (25.5/8.9) ἐπί κυβερνήσεως Van Agt.

Τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀποσκοποῦσε στήν ἐπίλυση τῶν συγκρούσεων μεταξύ Κυβερνήσεως καί ἐνός ἐκ τῶν δύο νομοθετικῶν Σωμάτων. Ἡ σύγχρονη πρακτική ὅμως τῆς διαλύσεως στήν Ὁλλανδία δέν ἐπιβεβαιώνει ἀπόλυτα τόν κανόνα αὐτόν. Ἀπό τίς προαναφερθεῖσες διαλύσεις μόνο μία (1966) προῆλθε ἀπό προηγούμενη καταψήφιση τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ ὑπόλοιπες ἔγιναν γιά λόγους πού σχετίζονται μέ τή δραστηριότητα τῶν κομμάτων καί ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὕπαρξη κρίσεως μέ τήν ἀνωτέρω ἔννοια.

αα. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς λ ό γ ω τ ῆ ς δ ρ α - σ τ η ρ ι ό τ η τ α ς τ ῶ ν κ ο μ μ ά τ ω ν. - Πρέπει νά διακρίνουμε τή διάλυση τοῦ 1958, τῆς ὁποίας προηγήθηκε πρόταση μομφῆς κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, πού ὅμως ἀπορρίφθηκε, ἀπό τίς τρεῖς ἄλλες, τῶν ὁποίων δέν προηγήθηκε καμμία σύγκρουση μεταξύ Κυβερνήσεως καί Σωμάτων ὑπό θετική ἢ ἀρνητική μορφή.

Ἡ διάλυση τοῦ 1958 ὀφείλεται στήν παραίτηση τοῦ πρωθυπουργοῦ Drees καί τεσσάρων σοσιαλιστῶν ὑπουργῶν λόγῳ συγκρούσεώς τους μέ τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς πάνω σέ δημοσιονομικά θέματα. Κατόπιν τούτου, ἡ Βασίλισσα ἀνέθεσε στόν Dr Beel τήν ἐντολή σχηματισμοῦ κυβερνήσεως μέ ἀποκλειστικό σκοπό τή διάλυση τῆς δεύτερης Βουλῆς καί διενέργεια πρόρων ἐκλογῶν, καθῶς καί τή μέχρι τότε διεκπεραίωση τῶν τρεχουσῶν ὑποθέσεων. Ἡ κυβέρνηση ἀνάφερε ὅαν αἰτία τῆς διαλύσεως τό γεγονός ὅτι συνεπεία τῆς συγκρούσεως δέν ἦταν δυνατός ὁ σχηματισμός κυβερνήσεως πού νά ἀπολαμβάνει τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ δευτέρου Σώματος μέχρι τήν ἐκπνοή τῆς βουλευτικῆς περιόδου τό 1960.

Ἡ ἀντιπολίτευση κατὰκρινε τή διάλυση αὐτή γιά τρεῖς λόγους: πρῶτον ὅτι ἡ πρόταση μορφῆς ἀπορρίφθηκε μέ ψήφους 86 κατά 44, δεύτερον ὅτι κανένα ἐξαιρετικό γεγονός δέν εἶχε συμβεῖ πού νά δικαιολογεῖ τέτοια ἀπόφαση καί τρίτον ὅτι μακροχρόνια πολιτική κρίση, πού θά δικαιολογοῦσε τή διάλυση, δέν ὑπῆρχε. Παρά τήν ὕπαρξη κάποιας μορφῆς κρίσεως μεταξύ Κυβερνήσεως καί Κοινοβουλίου λόγοι πολιτικῆς σκοπιμότητος φαίνεται νά ὑπαγόρευαν τή διάλυση αὐτή.

Ἡ διάλυση τοῦ 1948 σκοπό εἶχε τό σχηματισμό ἀυξημένης πλειοψηφίας, ἱκανῆς νά ἐπικυρώσει τήν πρόταση ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος (πλειοψηφία τῶν 2/3) πού εἶχε ψηφισθεῖ ἀπό τήν προηγούμενη Βουλή. Ἡ ἀναθεώρηση ἀφοροῦσε τήν καταπολέμηση τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ, τήν παραχώρηση συντάξεως στή βασίλισσα Wilhelmine γιά τήν παραίτησή της ἀπό τό στέμμα καί τή ρύθμιση τῶν σχέσεων μεταξύ μητροπόλεως καί ὑπερποντίων χωρῶν.

Ἡ διάλυση τοῦ 1972 εἶχε αἰτία τήν ἀδυναμία τῆς Βουλῆς νά στηρίξει βιώσιμη κυβέρνηση πού νά βασίζεται σέ σταθερή πλειοψηφία (56). Ἡ κυβέρνηση μειοψηφίας Biesheuvel ἐξάλλου εἶχε νά ἀντιμετωπίσει σοβαρά οἰκονομικά προβλήματα: μέ γάλο πληθωρισμό, ὑποτίμηση τοῦ νομίσματος, ἀνεργία. Τῇ διάλυση ἐπίσπευσε τέλος καί ἡ σύγκρουση μεταξύ τῶν πέντε πολιτικῶν κομμάτων πού ἀποτελοῦσαν τήν κυβέρνηση λόγω διαφωνιῶν στόν οἰκονομικό τομέα.

Ἡ διάλυση τοῦ 1982 ὀφείλεται στή διάσπαση τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ τῆς κεντροαριστερᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε σχηματισθεῖ μετά τίς ἐκλογές τοῦ 1981, ὑπό τόν Andries Van Agt. Ἡ προσφυγή σέ πρόωρες ἐκλογές ἦταν ἀναγκαία μετά τήν πτώση τῆς κυβερνήσεως Van Agt, ὁκτώ μόνο μήνες μετά τό σχηματισμό της, λόγω τῆς παραιτήσεως τῶν σοσιαλιστῶν ὑπουργῶν πού μαζί μέ τοὺς χριστιανοδημοκράτες καί τοὺς φιλελεύθερους τοῦ ἀριστεροῦ κόμματος " Δημοκρατία '66 " ἀποτελοῦσαν τήν κυβέρνηση. Ἡ διαφωνία χριστιανοδημοκρατῶν καί σοσιαλιστῶν ἀφοροῦσε τήν αὐστηρή οἰκονομική πολιτική πού ἤθελε νά ἀκολουθήσει ὁ χριστιανοδημοκράτης πρωθυπουργός Van Agt, καθὼς καί τό ζήτημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν εὐρωπυραύλων στό ὀλλανδικό ἔδαφος, στήν ὁποία ἐγκατάσταση ἦταν ἀποφασιστικά ἀντίθετοι οἱ σοσιαλιστές. Οἱ ἐκλογές ἐν τούτοις εἶχαν καί ἔντονο δημοψηφισματικό χαρακτήρα (57). Στήν

(56) Πρβλ. τό λόγο τῆς Βασίλισσας στή " Monde " τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1972.

(57) Βλ. τό ἄρθρο τοῦ B e r n a r d B r i g o u l e i x , Tour de piste électorale aux Pays - Bas στή " Monde " τῶν 7 καί 8 Σεπτεμβρίου 1982.

κρίση του έκλογικοῦ σώματος ἐτίθετο ἡ προσωπική θέση τοῦ πρωθυπουργοῦ Van Agt, τόσο ἀπέναντι στό κόμμα του ὅσο καί στά ὑπόλοιπα κόμματα τῆς κυβερνήσεως συνασπισμοῦ, καί ἡ πολιτική, ἐσωτερική καί ἐξωτερική, πού ἤθελε νά ἐπιβάλλει.

ββ. Δ ι α λ ὕ σ ε ι ς λ ὅ γ ω σ υ γ κ ρ ο ὕ σ ε -
ω ς μ ε τ α ξ ὗ κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς κ α ί Κ ο ι ν ο -
β ο υ λ ί ο υ (Δ ι ᾱ λ υ σ η τ ο ὗ 1 9 6 6).— Ἡ κυβέρ-
νηση Joseph Cals παραιτήθηκε ὕστερα ἀπό τήν ψήφιση προτάσεως
μομφῆς ἐναντίον της (58), πού εἶχε ὑποβληθεῖ ἀπό ὁμάδα καθολι-
κῶν ὑπό τόν Μ. Schmelzer, μέλος τοῦ κόμματος τοῦ πρωθυπουργοῦ .
Ἡ διαφωνία ἀφοροῦσε τήν πολιτική τῆς κυβερνήσεως στόν οἰκονο-
μικό τομέα (πάγωμα τῶν μισθῶν γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ πληθωρι-
σμοῦ). Ἡ βασίλισσα Guliana, ἀφοῦ ἄκουσε τή γνώμη τῶν προέδρων
τῶν δύο Σωμάτων καί τοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατεῖ-
ας, ἀνέθεσε ἀρχικά καθήκοντα διερευνητοῦ στό Μ. Schmelzer καί
στή συνέχεια στόν καθηγητή Jelle Zijlstra γιά τήν ἐπίλυση τῆς
κρίσεως. Ἡ ἀδυναμία σχηματισμοῦ βιώσιμης κυβερνήσεως ὁδήγησε
στή διάλυση τῆς Βουλῆς καί στή διενέργεια πρόωρων ἐκλογῶν, τήν
εὐθύνη τῶν ὁποίων δίσταζε νά ἀναλάβει ὁ παραιτηθεῖς πρωθυπουρ-
γός Cals (59).

(58) Ἡ πρόταση μομφῆς ψηφίστηκε μέ 75 ψήφους ὑπέρ ἔναντι 62
κατὰ καί 13 ἀποχῶν (Ἡ " Monde " τῆς 15ης Ὀκτωβρίου
1966).

(59) Βλ. τή " Monde " τῆς 18ης Ὀκτωβρίου 1966.

Οἱ ἐκλογές ἐν τούτοις δέ διαλεύκαναν τήν κατάσταση.Γιά πρώτη φορά τά τρία θρησκευτικά κόμματα δέ συγκέντρωναν τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία στό Κοινοβούλιο. Ὁ κυβερνητικός συνασπισμός τοῦ πρωθυπουργοῦ Joseph Cals διέθετε πλειοψηφία μιᾶς μόνο ψήφου , πράγμα πού δέ θά τοῦ επέτρεπε νά ἀντιμετωπίσει μέ ἄνεση τά οἱ - κονομικά προβλήματα τῆς χώρας καί ἰδιαίτερα τόν πληθωρισμό.

. 3.-'Ο θεσμός της διαλύσεως στη Δανία.

α. 'Η συνταγματική ρύθμιση του θεσμού.

Τό δανικό Σύνταγμα της 5ης 'Ιουνίου 1953 δέν αναφέρει ρητά τή διάλυση, αλλά προβλέπει τό δικαίωμα του Βασιλέα νά προκηρύσσει νέες έκλογές.

Κατά τό άρθρο 32 § 2 του Συντάγματος, " ό Βασιλέας μπορεί , όποτεδήποτε, νά προκηρύσσει νέες έκλογές μέ άποτέλεσμα τή διακοπή τών ύφισταμένων λαϊκών έντολών μόλις διενεργθοϋν οί νέες έκλογές ". 'Η νεοεκλεγόμενη Βουλή (Folketing) συνέρχεται σέ συνεδρίαση τή δωδέκατη ήμέρα μετά τίσ έκλογές.

'Ο Βασιλέας, άν καί έχει τήν άνώτατη έξουσία είναι άνεύθυνος Γι'αυτό τό λόγο τό διάταγμα μέ τό όποιο προκηρύσσονται νέες έκλογές πρέπει νά προσυπογράφεται άπό έναν ή περισσότερους ύπουργούς, που άναλαμβάνουν τήν εύθύνη της πράξης (άρθρο 14) . Τό διάταγμα πρέπει προηγουμένως νά συζητηθεί είτε άπό τό 'Υπουργικό Συμβούλιο (άρθρο 17) είτε άπό τό Συμβούλιο 'Υπουργών (άρθρο 18).

Τό συνταγματικό κείμενο δέν αναφέρει συγκεκριμένους λόγους διαλύσεως της Βουλής. Κατά τό άρθρο 14 αυτού " ό Βασιλέας διορίζει καί άνακαλεί τόν πρωθυπουργό καί τούς ύπουργούς ". Κατ 'αυτόν τόν τρόπο μπορεί νά έπιτύχει τή διάλυση της Βουλής καί άν άκόμη ό πρωθυπουργός ή οί ύπουργοί είναι άντίθετοι μέ τό μέσο του έξαναγκασμού τους σέ παραίτηση μέ τό διορισμό νέων, πρόθυμων νά προσυπογράψουν τό σχετικό διάταγμα. Στη συνταγματική ιστορία της Δανίας μόνο μία τέτοια περίπτωση διαλύσεως ύπάρχει :

αυτή του 1920 (60).

Ἡ σύνδεση τῆς διαλύσεως μέ τήν καταψήφιση τῆς κυβερνήσεως ἀπό τή Βουλὴ ἐπιχειρεῖται ἀπό τό ἄρθρο 15 § 2 τοῦ Συντάγματος . Κατ'αὐτό ἂν ἡ Βουλὴ ἀποσύρει ἀπό τόν Πρωθυπουργό τήν ἐμπιστοσύνη της, ὁ Πρωθυπουργός ὀφείλει νά ζητήσῃ τήν παραίτηση τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐκτός ἐάν διεξαχθοῦν νέες βουλευτικές ἐκλογές . Στήν περίπτωσιν αὐτή ἡ Κυβέρνηση ποῦ καταψηφίστηκε ἢ ὑπόβαλε τήν παραίτησή της παραμένει στήν ἀρχή μέχρις ὅτου ἀναδειχτεῖ νέα . Νέες τέλος ἐκλογές προκηρύσσονται σέ περίπτωσιν ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος (ἄρθρο 88).

Μετά τήν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1953 ἡ νομοθετική ἐξουσία ἀσκεῖται ἀπό ἓνα μόνο Σῶμα, τό Folketing. Στή σύγχρονη συνταγματική ἱστορία τῆς Δανίας ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς διαδραματίζει σπουδαῖο ρόλο στή λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀφ'ένός μὲν ἡ διατήρηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως μετά τήν ἀναθεώρηση τοῦ 1953 (61), ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ συχνή του ἄσκηση. Ἡ ἄσκησή του περιῆλθε ἀποκλειστικά στόν πρωθυπουργό, ὁ ὁποῖος καί ἀναγγέλλει τήν προκήρυξιν τῶν πρόωγων ἐκλογῶν, ὅταν τό κρίνει σκόπιμο καί ἀναγκαῖο καί μάλιστα χωρίς νά ὑποβάλλει, τίς περισσότερες φορές, τήν παραίτηση τῆς κυβερνήσεώς του ποῦ συνήθως γίνεται μετά τίς ἐκλογές, ἐάν ἀποτύχει σ' αὐτές.

(60) Βλ. J. V e l u, op. cit., σ. 400 καί ἐπ..

(61) Βλ. R. F u s i l l i e r, Les monarchies parlementaires , Paris, 1960, σ. 340 καί ἐπ. .

β. Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἐ φ α ρ μ ο γ ῆ τοῦ θ ε σ μ ο ῦ.

Ὑπὸ τὸ ἀναθεωρημένο συνταγματικὸ κείμενο τοῦ 1953 ἡ Βουλὴ διαλύθηκε δέκα φορές : τὸ 1953 (18.9/22.9) ἐπὶ κυβερνήσεως Erik- sen, 1960 (5.10/15.11) ἐπὶ κυβερνήσεως Viggo Kampmann , 1966 (3.11/22.11) καὶ 1967 (2.10/23.1.68) ἐπὶ κυβερνήσεων Jens Otto Krag, 1971 (31.8/21.9) ἐπὶ κυβερνήσεως Hilmar Bannsgaard, 1973 (8.11/4.12) ἐπὶ κυβερνήσεως Anker Joergensen, 1974 (5.12/9.1.75) ἐπὶ κυβερνήσεως Poul Hartling, 1977 (22.1/15.2), 1979 (29.9/23. 10) καὶ 1981 (12.11./8.12) ἐπὶ κυβερνήσεων Anker Joergensen.

Καμμία ἀπὸ τὶς διαλύσεις αὐτές δὲ συνδέεται μὲ προηγούμενη καταψήφιση τῆς κυβερνήσεως στὴ Βουλὴ. Μποροῦμε ὥστόσο νὰ τὶς διακρίνουμε σὲ διαλύσεις καθαρὰ κομματικῆς σκοπιμότητος καὶ σὲ διαλύσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες προηγήθηκαν κυβερνητικὲς κρίσεις λόγω διαφωνιῶν μεταξὺ τῶν κομμάτων τῶν κυβερνήσεων συνασπισμοῦ, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὸν κανόνα τῆς διακυβερνήσεως τῆς Δανίας.

αα. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς κ ο μ μ α τ ι κ ῆ ς σ κ ο -
π ι μ ὄ τ η τ α ς.- Πρόκειται γιὰ τὶς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1953 ,
1960, 1966, 1971, 1974 καὶ 1977.

Τὸ 1953 ἡ κυβέρνησις Eriksen ἡλπιζε σὲ μίαν νίκη τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ (Venstre καὶ συντηρητικῶν), ἡ ὁποία μετὰ τὶς ἐκλογὰς τοῦ Σεπτεμβρίου παρουσιαζόταν ἐφικτὴ, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ ριζοσπάστες, οἱ ὁποῖοι μὲ 14 ἔδρες ἔγιναν οἱ ρυθμιστές

της καταστάσεως, τήν υποστήριζαν (62).

Τό 1960 ή κυβέρνηση Viggo Kampmann μέ τήν προκήρυξη τών πρόωρων ἐκλογών ήθελε νά αποφύγει τή χρονική σύμπτωση τής ήμερομηνίας τών ἐκλογών καί ἐκείνης τών διαπραγματεύσεων μεταξύ ἐργοδοτῶν καί συνδικάτων τών ἐργαζομένων γιά τήν ἀνανέωση τών συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας σέ ὁλόκληρη τή χώρα (63).

Τό 1966 ὁ Otto Krag, βασιζόμενος στή δυσμενῆ ἀποδοχή ἀπό τή Βουλή τοῦ σχετικοῦ μέ τόν τρόπο ὑπολογισμοῦ τοῦ φόρου εἰσοδήματος νομοσχεδίου, ἀνακοίνωσε τήν προσφυγή σέ πρόωρες ἐκλογές γιά τίς 3 Νοεμβρίου. Στήν πραγματικότητα ὁ πρωθυπουργός ήθελε νά ἐκμεταλλευθεῖ τήν ὑπάρχουσα διάσπαση συντηρητικῶν καί φιλελεύθερων ἀποφεύγοντας ἔτσι τό συνασπισμό τής ἀντιπολιτευσεως ἐναντίον του κατά τήν κανονική λήξη τής βουλευτικῆς περιόδου (64).

(62) Ἡ κατανομή τών ἐδρῶν μετά τίς ἐκλογές ἦταν ἡ ἐξῆς: σοσιαλδημοκράτες 74, Φιλελεύθεροι - Ριζοσπάστες 14, Συντηρητικοί 30, Ἀγρότες - Φιλελεύθεροι 42, Κόμμα τοῦ μοναδικοῦ φόρου (γεωργιστές) 6, Κομμουνιστές 8, Γερμανική μειοψηφία 1, Ἀνεξάρτητοι 0. (Βλ. J. C. C o l l i a r d, op. cit., Παράρτημα Δανία).

(63) Πρβλ. τή " Monde " τῆς 6ης Ὀκτωβρίου 1960.

(64) Μετά τίς ἐκλογές τῆς 22-11-1966 μόνο κυβέρνηση συνασπισμοῦ μπορούσε νά σχηματισθεῖ. Οἱ σοσιαλδημοκράτες συγκέντρωσαν 69 ἔδρες σέ σύνολο 175 (Βλ. J. C. c o l l i a r d, op. cit.).

Τό 1971 οί πρόωρες έκλογές έγιναν τέσσερις μόλις μήνες πρίν από τήν κανονική λήξη τής βουλευτικής περιόδου. ' Η συντόμευση όμως τών έκλογών δέν εύνόησε τήν κυβέρνηση Hilmar Bannsgaard, αποτελούμενη από τά κεντροδεξιά κόμματα, ή όποία καί ήττήθηκε (88 βουλευτές αντί 98 σέ σύνολο 179).

Τό 1974 ό πρωθυπουργός Poul Hartling, έπικεφαλής κυβερνήσεως μειοψηφίας πού τήν αποτελούσαν μόνο φιλελεύθεροι καί βασιζόμενος σέ εϋνοϊκές γι'αυτόν σφυγμομετρήσεις τής κοινής γνώμης, προσέφυγε σέ πρόωρες έκλογές. Σκόπευε μέ τόν τρόπο αυτό σέ μία ένσχυση τής κυβερνήσεώς του προκειμένου νά εφαρμόσει τό πρόγραμμα οίκονομικής άνορθώσεως τής Δανίας. Στίς έκλογές τοϋ 1975 τό φιλελεύθερο κόμμα διπλασίασε τίς έδρες του (42 αντί 22) χωρίς όμως καί νά συγκεντρώσει τήν πλειοψηφία πού χρειαζόταν (65).

Τό 1977 ό πρωθυπουργός Anker Joergensen δικαιολόγησε τήν απόφασή του νά προσφύγει σέ πρόωρες έκλογές δηλώνοντας ότι " χρειαζόταν μία άνετη καί "άποδεκτή" κοινοβουλευτική πλειοψηφία γιά τήν υίοθέτηση τών άπαραίτητων μέτρων καί τήν επίλυση τών έπειγόντων προβλημάτων : τής κατοικίας, τής άνεργίας, τοϋ άμυντικοϋ προϋπολογισμοϋ καί τήν έπιβολή είδικοϋ φόρου στήν κατανάλωση ένεργείας (66). ' Η κυβέρνηση Anker Joergensen διέθετε

(65) Τά άριστερά κόμματα τής άντικολιτεύσεως αύξησαν τή δύναμή τους επίσης. Συγκέντρωσαν 73 έδρες έναντι 63 τής προηγούμενης περιόδου (Βλ. J. C. C o l l i a r d, op.cit.)

(66) Βλ. τή " Monde " τής 26ης 'Ιανουαρίου 1977.

53 μόνο βουλευτές σέ σύνολο 179 έναντι 102 τών μή σοσιαλιστικῶν κομμάτων. Ἡ κυβέρνησις ἐπομένως ἦταν ὑποχρεωμένη νά κάνει συμβιβασμούς γιά νά μπορεῖ νά παραμένει στήν ἐξουσία προσελκύνοντας ψήφους ἀπό τά κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως (67).

ββ. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς λ ὅ γ ω δ ι α σ π ᾶ σ ε ω ς τ ῆ ς κ υ β ε ρ ν η τ ι κ ῆ ς π λ ε ι ο ψ η φ ί α ς.-Τέτοια μορφή διαλύσεως ἀποτελοῦν οἱ περιπτώσεις τῶν ἐτῶν 1967, 1973 , 1979 καί 1981.

Τ ὁ 1 9 6 7 ὁ πρωθυπουργός Otto Krag ἐξανάγκασε σέ πα - ραίτησι τόν ὑπουργό ἐμπορίου καί βορείων σχέσεων Tyge Dahlgard λόγω διαφωνιῶν στό χειρισμό τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπό τήν κυβέρνησι, ἡ ἐχθρική στάσις τῆς ὁποίας ἀπέναντι στούς ριζοσπά - στες τή στέρησε ἀπό κάθε λύσις ἐναλλαγῆς. Ἡ διάσπασις τέλος τῶν " σοσιαλιστῶν τοῦ λαοῦ " ἀνάγκασε τήν κυβέρνησι νά παραιτηθεῖ καί νά προσφύγει σέ πρόωρες ἐκλογές. Κατ'αὐτές ὁ συνασπισμός τῆς ἀριστερᾶς (σοσιαλδημοκρατῶν καί " σοσιαλιστῶν τοῦ λαοῦ ") ἔχασε τήν πλειοψηφία (74 ἔδρες σέ σύνολο 175). Ἔτσι σχηματί - σθηκε κυβέρνησι συνασπισμοῦ ἀπό τά κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, (ριζοσπάστες, συντηρητικοί καί ἀγρότες φιλελεύθεροι) ὑπό τόν Bannsgaard.

(67) Τό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τοῦ Joergensen αὐξήσε τή δύ - ναμή του σέ 65 ἔδρες έναντι 53 ἀλλά δέ συγκέντρωσε τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία. Ἔτσι καί ἡ νέα κυβέρνησι θά ἦταν πιθανότατα κυβέρνησι μειοψηφίας (Βλ. τή " Monde " τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1977.

Τό 1973 ή αποχώρηση ενός βουλευτοῦ, τοῦ Erhard Jacobsen δήμαρχου τοῦ Gladsaxe, ἀπό τό κόμμα τῶν σοσιαλδημοκρατῶν γιά νά ἰδρύσει δικό του κόμμα ἔκανε προβληματική τήν παραμονή στήν ἐξουσία τῆς κυβερνήσεως μειοψηφίας τοῦ Anker Joergensen πού στηριζόταν στίς ψήφους τοῦ " ὑπουργοῦ Γροιλανδίας " καί ενός βουλευτοῦ ἀπό τά νησιά Φερόες. Ἡ ἀποτυχία ἐξάλλου τῆς κυβερνήσεως νά ἐπιψηφισθεῖ τό νομοσχέδιο γιά τήν αὔξηση τοῦ φόρου εἰσοδήματος καί τό ἐλάχιστο ὄριο φορολογητέας ὕλης δόῇγησε στίς πρόωρες ἐκλογές τοῦ 1973. Στή διάλυση συνέτεινε καί ἡ αὐξανόμενη δυσαρέσκεια τῶν λαϊκῶν τάξεων κατά τῆς κυβερνήσεως (68).

Τό 1979 ἡ διαφωνία τῶν δύο κυβερνητικῶν κομμάτων σοσιαλδημοκρατῶν καί φιλελεύθερων στήν υἱοθέτηση ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως δόῇγησε στήν παραίτηση τῆς κυβερνήσεως Anker Joergensen καί στίς πρόωρες ἐκλογές τῆς 29-9-1979. Ἦταν φυσική κατάληξη γιά μία ἔνωση περιστάσεων δύο κομμάτων ἀντιθέτων ἢ μιᾶς " παρά φύσιν " κυβερνητικῆς συμμαχίας (69).

Τό 1981 ἡ Βουλὴ διαλύθηκε γιά τόν ἴδιο λόγο. Ἡ κυβέρνηση μειοψηφίας τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ὑπό τόν Joergensen ἀπό

(68) Ἡ δυσαρέσκεια ὀφειλόταν στόν αὐξανόμενο πληθωρισμό, στή βαρειά φορολογία καθῶς καί στή διάσταση λαϊκῆς θελήσεως καί κυβερνητικῆς πλειοψηφίας. Βλ. ἐπίσης τή " Monde " τῆς 4ης Δεκεμβρίου 1973.

(69) Ἡ " Monde " τῆς 29ης Σεπτεμβρίου 1979.

τή μία μεριά αντιμετώπιζε δυσκολίες στην εξεύρεση μιᾶς προσωρινῆς πλειοψηφίας (διαπραγματεύσεις μέ ριζοσπάστες, χριστιανολαϊκό κόμμα καί δημοκρατικό Κέντρο) γιά τήν υἱοθέτηση ἑνός νέου οἰκονομικοῦ προγράμματος λιτότητας γιά τό 1982 καί ἀπό τήν ἄλλη κινδύνευε νά ἡττηθεῖ κατὰ τή συζήτηση ἑνός νομοσχεδίου, πού εἶχε κατατεθεῖ ἀπό τήν κεντροδεξιᾶ ἀντιπολίτευση καί ἀναφερόταν στήν ἀπαγόρευση τῶν " ἀποκλειστικῶν ρητρῶν " στίς σχέσεις ἐργασίας.

Ἡ παραίτηση ἐξάλλου στίς 17-10-1981 τοῦ ὑπουργοῦ τηλεπικοινωνιῶν καί δημοσίων ἔργων Risgaard Knudsen ἀπό τήν κυβέρνηση καί ἡ καταψήφισις τοῦ νομοσχεδίου πού ἀναφερόταν στίς σχέσεις ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν καί βιομηχανικῶν, βιοτεχνικῶν καί ἀγροτικῶν ἐπιχειρήσεων (ψῆφοι 78 κατὰ, 74 ὑπέρ καί 10 ἀποχές) ἐπισπεύσανε τήν παραίτηση τῆς κυβερνήσεως καί τήν προκήρυξη πρόωρων ἐκλογῶν (70).

Παρατηροῦμε λοιπόν ὅτι ὁ κυβερνητικός συνασπισμός, πού σχηματίζεται τήν ἐπομένῃ τῶν ἐκλογῶν, ὀφείλει νά διαρκέσει ὅσο καί ἡ θητεία τῆς Βουλῆς. Ἐάν διαλυθεῖ νωρίτερα, διαλύεται κατὰ κανόνα καί ἡ Βουλή. Κατά τόν M. Duverger (71) ἡ " αὐτόματη " αὕτη

(70) Συγκεκριμένα τό νομοσχέδιο ἀφοροῦσε ὑποχρέωση τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν καί τῶν συνταξιοδοτικῶν ταμείων νά ἐπενδύουν μέρος τῶν εἰσοδημάτων τους στίς βιομηχανικές, βιοτεχνικές καί ἀγροτικές ἐπιχειρήσεις μέ χαμηλά ἐπιτόκια, ἀλλά προσαρμοσμένα στή διακύμανση τοῦ πληθωρισμοῦ. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἡ κυβέρνηση ἤλπιζε νά δημιουργήσῃ 20.000 - 30.000 νέες θέσεις ἐργασίας γιά νά καταπολεμήσῃ τήν ἀνεργία. Πρβλ. τό ἄρθρο τοῦ A l a i n D e b o n e, Le Danemark en quête d' une impossible majorité στή " Monde " τῆς 4ης καί 5ης Δεκεμβρίου 1981.

(71) Προεδρικόν σύστημα καί κοινοβουλευτισμός σέ μετάφραση M. Σ τ α σ ι ν ὀ π ο υ λ ο υ, Ε.Δ.Δ.Δ., 1964, σ. 120.

διάλυση σκοπό έχει νά περιορίσει τή διάθεση τῶν βουλευτῶν νά ἀνατρέψουν τήν κυβέρνηση, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα ἔχει βίο διετή.

4.-'Ο θεσμός τῆς διαλύσεως τοῦ Λουξεμβούργου.

α. Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Κατά τό ἄρθρο 74 τοῦ Συντάγματος τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τοῦ Λουξεμβούργου τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1868, " ὁ Μεγάλος Δούκας μπορεῖ νά διαλύσει τή Βουλή. Νέες ἐκλογές προκηρύσσονται ἐντός τριῶν μηνῶν τό ἀργότερο ἀπό τήν ἡμερομηνία τῆς διαλύσεως ". Τό ἄρθρο 114 ἐξ-ἄλλου προβλέπει τήν περίπτωση ὑποχρεωτικῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς σέ περίπτωση ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος.

β. Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.

Μετά τό 1945 τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἀσκήθηκε τέσσε - ρεις φορές :

Τό 1954 ἡ διάλυση ὀφειλόταν στήν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος.

Τό 1958 ἡ διάλυση ἀναφερόταν σέ σύγκρουση μεταξύ Βουλῆς καί Κυβερνήσεως. Ἡ κυβέρνηση P. Frieden ὑπόβαλε τήν παραίτηση της στή Μεγάλη Δούκισσα Charlotte ἐξαιτίας ὑποβολῆς προτάσεως μομφῆς κατὰ ἐνός σοσιαλιστῆ ὑπουργοῦ. Τόσο οἱ σοσιαλιστές ὅσο καί οἱ φιλελεύθεροι ἀρνήθηκαν κάθε συνεργασία μέ τό καθολικό κόμμα, μέ ἀποτέλεσμα ἡ διάλυση νά γίνει ἀναπόφευκτη.

Τό 1968 ή κυβέρνηση συνασπισμοῦ σοσιαλιστῶν καί χριστιανοδημοκρατῶν ὑπό τόν Pierre Werner παραιτήθηκε λίγους μήνες πρίν τήν κανονική λήξη τῆς βουλευτικῆς περιόδου λόγω ἀνακύψεως διαφωνιῶν στούς κόλπους της. Αἰτία τῶν διαφωνιῶν αὐτῶν ὑπῆρξε ή κοινωνική πολιτική τῆς κυβερνήσεως ἀναφορικά πρὸς τίς μισθολογικές διεκδικήσεις καί τήν τιμαριθμική προσαρμογή μισθῶν καί συντάξεων στόν ἰδιωτικό τομέα (72). Ἡ διάλυση αὐτῆ ἐπομένως ἀποτελεῖ συνέπεια διασπάσεως τῆς κυβερνητικῆς πλειοψηφίας.

Τό 1979 ή κυβέρνηση Gaston Thorn σκόπευε μέ τή διάλυση τήν ἐπανεκλογή της ἐκμεταλλευόμενη τήν ταυτόχρονη διεξαγωγή τῶν ἐκλογῶν γιά τήν ἀνάδειξη ἀντιπροσώπων στό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ἄν καί τό φιλελεύθερο κόμμα τοῦ Thorn αὖξησε τή δύναμή του κατά μία ἔδρα, νικητῆς τῶν ἐκλογῶν βῆκε ὁ χριστιανοδημοκράτης Pierre Werner (73).

(72) Βλ. τή " Monde " τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου 1968.

(73) Χριστιανοδημοκράτες 24 ἔδρες, φιλελεύθεροι 15, κομμουνιστικό κόμμα 2, σοσιαλιστικό κόμμα (P.O.S.-L.) 17, ἀνεξάρτητοι σοσιαλιστές 2 καί ἀνεξάρτητοι 2. (Ἡ "Monde" τῆς 12ης Ἰουνίου 1979.

5.- 'Ο θεσμός της διαλύσεως στις άλλες χώ-
ρες.

Πρόκειται για τη Σουηδία, 'Ισπανία, 'Ιαπωνία, 'Ισραήλ καί 'Ιν-
δία.

α. 'Ο θεσμός της διαλύσεως στη Σουηδία.

'Υπό το κράτος του νέου Συντάγματος της Σουηδίας του 1974 ,
πού άρχισε νά εφαρμόζεται από 1-1-1975, ή άρμοδιότητα διαλύσε-
ως της Βουλής (74) περιήλθε πλέον στην Κυβέρνηση. 'Υπό τό νέο
συνταγματικό κείμενο ό Βασιλέας περιορίσθηκε σέ τελετουργικά κα-
θαρά καθήκοντα (παρευρίσκεται στην όρκομωσία νέας Κυβερνήσεως,
κηρύσσει την έναρξη της έτήσιας συνόδου της Βουλής καί προε-
δρεύει της Συμβουλευτικής 'Επιτροπής επί των έξωτερικών σχέσεων)
χωρίς νά έχει πολιτική έπιρροή.

'Ετσι ή Κυβέρνηση μπορεί νά προκηρύσσει πρόωρες έκλογές, οι
όποιες διεξάγονται έντός τριών μηνών από τη λήψη της σχετικής
άποφάσεως (κεφ. 3 άρθρ. 4). Τό Σύνταγμα προβλέπει δύο περιπτώ-
σεις διαλύσεως, μία υποχρεωτική καί μία προαιρετική για τη
Κυβέρνηση.

'Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται στη διαδικασία έκλογής Πρωθυ -
πουργού από τη Βουλή (κεφ. 6 άρθρ. 3) ύστερα από πρόταση του
Προέδρου της Βουλής. 'Εάν, κατά τό άρθρο αυτό, ή Βουλή άπορρί-
ψει τέσσερεις φορές την πρόταση του Προέδρου της, ή διαδικασία
έκλογής του Πρωθυπουργού διακόπτεται καί επαναλαμβάνεται μόνο
μετά τη διενέργεια νέων έκλογών έντός προθεσμίας τριών μηνών .

(74) Τό Σύνταγμα δέ χρησιμοποιεί τον όρο " διάλυση " αλλά τη
φράση " προκήρυξη πρόωρων ή έκτακτων έκλογών " .

Νέα πρόταση για την εκλογή Πρωθυπουργού γίνεται από τον Πρόεδρο της νεοεκλεγμένης Βουλής.

Η δεύτερη περίπτωση διαλύσεως προβλέπεται από το άρθρο 5 (κεφ. 6) και αναφέρεται στο ένδεχόμενο καταψήφισως της Κυβερνήσεως από τη Βουλή. Εάν λοιπόν η Βουλή άρει την εμπιστοσύνη της από τον Πρωθυπουργό ή Υπουργό, ο Πρόεδρος της Βουλής τους απαλλάσσει από τα καθήκοντά τους, εκτός εάν η Κυβέρνηση προκηρύξει πρόωρες εκλογές εντός προθεσμίας μιας εβδομάδας από την άρση της εμπιστοσύνης.

Η άσκηση της διαλύσεως κατά το σουηδικό Σύνταγμα γνωρίζει δύο περιορισμούς : πρώτον δεν μπορούν να προκηρυχθούν πρόωρες εκλογές εντός των πρώτων τριών μηνών από την έναρξη της πρώτης συνόδου της νεοεκλεγμένης Βουλής και δεύτερον η Κυβέρνηση δεν μπορεί να προκηρύξει νέες εκλογές εάν τα μέλη της έχουν απαλλαγεί από τα καθήκοντά τους και εξακολουθούν να κατέχουν το αξίωμά τους ενόψει διορισμού νέας Κυβερνήσεως.

Στη Σουηδία λόγω της μακροχρόνιας υπερισχύσεως του σοσιαλιστικού κόμματος η άσκηση του δικαιώματος της διαλύσεως προσεγγίζει την αγγλική πρακτική (75).

β. Ό θ ε σ μ ό ς τ η ς δ ι α λ ύ σ ε ω ς σ τ η ν 'Ι σ π α ν ί α.

Κατά τα άρθρα 162 περ.β και 115 του Συντάγματος της 'Ισπανίας της 29-12-1978 ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως, μετά από σύσκεψη του 'Υπουργικού Συμβουλίου και με αποκλειστικά δική του ευθύνη,

(75) Βλ. P. L a l u m i è r e et A. D e m i c h e l, op. cit., σ. 242, σημ. 51.

μπορεί νά προτείνει τή διάλυση τοῦ Κογκρέσσου, τῆς Γερουσίας ἢ τῶν Γενικῶν Κορτές πού θά γίνεται μέ διάταγμα τοῦ Βασιλέα. Τό διάταγμα τῆς διαλύσεως θά ὀρίζει καί τήν ἡμερομηνία τῶν ἐκλογῶν καί προσυπογράφεται ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως ἢ τοὺς ἀρ - μόδιους ὑπουργούς (ἄρθρο 64 § 1).

Κατά τό ἄρθρο 115 ἐπίσης ἡ διαδικασία τῆς διαλύσεως δέν μπο - ρεῖ νά κινηθεῖ σέ δύο περιπτώσεις : ὅσο διαρκεῖ ἡ διαδικασία τῆς προτάσεως μομφῆς καί ἐντός ἔτους ἀπό τήν προηγούμενη διάλυση, ἐκ - τὸς τῆς περιπτώσεως πού προβλέπεται ἀπό τό ἄρθρο 99 § 5. Κατ' αὐτό, ἐάν σέ διάστημα δύο μηνῶν ἀπό τήν πρώτη ψηφοφορία γιά τήν ἐγκατάσταση νέου Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως κανεῖς ὑποψήφιος δέν ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ Κογκρέσσου ὁ Βασιλέας διαλύει τίς δύο Βουλές καί μέ τήν προσυπογραφή τοῦ Προέδρου τοῦ Κογκρέσσου θά προκηρύξει νέες ἐκλογές. Ἡ περίπτωση αὐτή τῆς διαλύσεως φαί - νεται ὑποχρεωτική γιά τό Βασιλέα. Τό δικαίωμα διαλύσεως ἀργεῖ τέλος κατά τό ἄρθρο 116 § 5 σέ περίπτωση κινδύνου , καταστάσε - ων ἔκτακτης ἀνάγκης καί πολιορκίας.

Ἡ Ἰσπανία γνώρισε πρόσφατα τήν πρώτη διάλυση τῶν Γενικῶν Κορτές ὑπό τό Σύνταγμα τοῦ 1978. Τό διάταγμα τῆς διαλύσεως δη - μοσιεύτηκε στίς 30 Αὐγούστου 1982, ἐνῶ οἱ γενικές ἐκλογές προ - κηρύχτηκαν γιά τίς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου. Τήν ἀπόφαση τῆς διαλύσεως εἰσηγήθηκε στό Βασιλέα Juan Carlos ὁ πρωθυπουργός καί μέλος τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος " Ἑνωση Δημοκρατικοῦ Κέν - τρου " Calvo Sotelo, γιά νά συγκρατήσῃ τίς διασπαστικές τάσεις πού ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται στοὺς κόλπους του μετὰ μάλιστα τήν ἀπομάκρυνση τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ Adolfo Suarez καί τήν ἱδρυση ἀπὸ αὐτόν νέου κεντρικοῦ κόμματος (" Κεντρώο σοσιαλδημοκρατικό

κόμμα ") (76). Στις εκλογές υπερίσχυσε το σοσιαλιστικό κόμμα του F. Gonzalez (46,07% έναντι 25,35% του ακροδεξιού κόμματος του M. Fraga ή 194 έδρες έναντι 98) και σχημάτισε αυτόδύναμη κυβέρνηση.

γ. Ό θεσμός της διαλύσεως στην 'Ιαπωνία, 'Ισραήλ και 'Ινδία.

Κατά το άρθρο 7 του Συντάγματος της 'Ιαπωνίας της 3-11-1964 ο Αυτοκράτορας μετά από γνώμη και έγκριση του 'Υπουργικού Συμβουλίου μπορεί να διαλύσει τη Βουλή των 'Αντιπροσώπων. Έκλογές προκηρύσσονται εντός 40 ημερών από την ημερομηνία της διαλύσεως, ενώ η Βουλή συγκαλείται εντός 30 ημερών από την ημερομηνία των εκλογών (άρθρο 54 § 1).

Κατά τα άρθρα 34-36 του Βασικού Νόμου περί Βουλής (Knesset) του 1958 του 'Ισραήλ η Βουλή αυτοδιαλύεται ύστερα από την ψήφιση ειδικού νόμου που προβλέπει τη διενέργεια εκλογών και τη σύγκληση της νέας Βουλής (77).

Τέλος κατά το άρθρο 85 § 2 του Συντάγματος της 'Ινδίας του 1949 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διαλύσει μόνο την Κάτω Βουλή. Αντίθετα η Άνω Βουλή δεν υπόκειται σε διάλυση (άρθρο 83 § 1).

(76) Πρβλ. τίς δηλώσεις του πρωθυπουργού C a l v o S o t e l o στη "Monde" της 29/30-8-1982 (" Η κυβέρνησή μου θα ήταν εξαναγκασμένη να προσφύγει σε δύσκολες και τεχνητές συμμαχίες, οι οποίες θα αλλοίωναν το χαρακτήρα της και θα δημιουργούσαν σύγχυση στην κοινή γνώμη. Άποφάσισα λοιπόν την άμεση διάλυση των Κορτές πριν από την έναρξη της νέας συνόδου του Σεπτεμβρίου ").

(77) Βλ. επίσης E.S.L i K h o v s k i, Israel's Parliament, Oxford, 1971, σ. 31 έπ. και 118 έπ..

Κεφάλαιο Β΄

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΑ ΜΕΙΚΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Είναι οι περιπτώσεις της Γαλίας (V Δημοκρατία), 'Ιρλανδίας, Φινλανδίας, 'Ισλανδίας, Αυστρίας και Πορτογαλίας (Σύνταγμα του 1976), όπου παρατηρείται ενίσχυση των προεδρικών αρμοδιοτήτων σε βάρος τόσο της Κυβερνήσεως όσο και του Κοινοβουλίου.

§ 3.— Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΙ ΙΡΛΑΝΔΙΑ.

Ι. 'Ο θεσμός της διαλύσεως στη Γαλλία (V Δημοκρατία) (1).

Τό πολίτευμα της Γαλλίας κατά τό Σύνταγμα του 1958 χαρακτη -

-
- (1) Τό γαλλικό σύστημα ακολουθήσαν κατά βάση και τά γαλλόφωνα κράτη της 'Αφρικής χωρίς νά καθιερώνουν όμως όλα τό θεσμό της διαλύσεως. Τό γεγονός αυτό όφείλεται κυρίως στην ύπερίσχυση του μονοκομματικού συστήματος διακυβερνήσεως, στον ήγετικό ρόλο του κόμματος στον κρατικό μηχανισμό και στην επικράτηση ίδιόμορφης μορφής πολιτεύματος, του " νεγροαφρικανικού προεδρισμού ", που διακρίνεται από την καθιέρωση αύστηρης διακρίσεως των έξουσιών και την υπερέχουσα θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας (βλ. περισσότερα είς D.G. L a v r o f f, Les systèmes constitutionnels en Afrique noire, Les états francophones, Paris, 1976, σ. 23 και έκ.). Κατ'έξαίρεση τό δικαίωμα της διαλύσεως προβλέπεται από τά Συντάγματα της Γκαμπόν (άρθρ. 16 του Συντάγματος της 25.-4-1975), της Μαδαγασκάρης (άρθρ. 78 § 4 του Συντάγματος της 31-12-1975 " ... σε περίπτωση άπορρίψεως από την Έθνοσυνέλευση του κυβερνητικού προγράμματος μέ πλειοψηφία 2/3

ρίζεται σάν μεικτό, " νόθο ", δεδομένου ότι συγκεντρώνει στοι -
χεία διαφορετικής φύσεως. Τό συνταγματικό κείμενο δέν είναι
σαφές. 'Ο Πρόεδρος εκλέγεται μέν μέ άμεση ψηφοφορία, αλλά ή
Κυβέρνηση παραμένει υπεύθυνη ενώπιον τής 'Εθνοσυνελεύσεως, τήν
όποία ό 'Αρχηγός του Κράτους μπορεί νά διαλύσει. 'Εξάλλου τό
Σύνταγμα καθιερώνει τό άσυμβίβαστο μεταξύ τών ιδιοτήτων του ύ -
πουργού καί του βουλευτοϋ, κανόνas ξένος πρός τό πνεϋμα του κοι -
νοβουλευτικοϋ συστήματος κατά τόν M. Duverger(2),πού θεωρεί αντί -
θετα ότι " τό μεγαλύτερο μέρος τών ύπουργών πρέπει νά είναι μέ -
λη τών συνελεύσεων για νά καθιερωθεῖ ένας σύνδεσμος μεταξύ αϋ -
τών καί τής κυβερνήσεως ". Κατά τόν ἴδιο συγγραφέα τό Σύν -
ταγμα " άναμιγνύει δύο ή τρία πολιτικά συστήματα καθιερώνοντας
ένα σύνολο πού παρουσιάζεται άρμονικό, πού μπορεί νά γίνει ἴσως,
τό όποιο όμως μέχρι στιγμής στηρίζεται σέ μία δέσμη άμφιβολι -
ών. (3).

Τό Σύνταγμα του 1958, έπηρεασμένο κατά πολύ από τή συνταγμα -
τική πρακτική, δέν μπορεί νά καταταγεῖ στίς " άπόλυτες " μορφές
οϋτε του κοινοβουλευτικοϋ οϋτε του προεδρικοϋ συστήματος . ' Η
πλειοψηφία τών συγγραφέων δέχεται ότι αυτό άναμιγνύει στοιχεῖα

των μελών της "), του Μαλί(άρθρ. 32 § 4 " ... εάν ή κανονική
λειτουργία των θεσμών διαταραχθεῖ κατόπιν διαφωνίας τής
'Εθνοσυνελεύσεως καί του Προέδρου τής Δημοκρατίας ") καί τής
Σενεγάλης (άρθρ. 75 ός τοϋ Συντάγματος τής 26-2-1970 ,
" ... σέ περίπτωση καταψηφίσεως τής Κυβερνήσεως από τήν
'Εθνοσυνέλευση υπό τούς όρους του άρθρου 75 ").

(2) Les institutions de la Cinquième République στη R.F.S.P.,
1959, σ. 121.

(3) Op. cit., σ. 101.

πού θεωρούνται απαραίτητα σέ κάθε Ένα από αὐτά (4).

1. Ἡ συνταγματική οὐθμίση τοῦ θεσμοῦ.

Τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς προβλέπεται ἀπό τό ἄρθρο 12

-
- (4) Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι γιά τό χαρακτηρισμό τοῦ γαλλικοῦ πολυτεύματος χρησιμοποιήθηκαν κυρίως οἱ ὅροι : "le principat" (P. A v r i l, Le régime politique de la V République, Paris, 3η ἔκδ., σ. 379 καί ἐπ.), "république sénatoriale" (M. P r é l o t et J. B o u l o u i s, Droit constitutionnel et institutions politique, Paris, 8η ἔκδ., 1980, σ. 104 καί ἐπ.), "république autoritaire et referendaire" (M. P r é l o t et J. B o u l o i s, op. cit., σ. 623 καί ἐπ.), "présidentiel" (P. A v r i l, op. cit., σ. 383 καί ἐπ.) "régime semiprésidentiel" (M. D u v e r - g e r, Echec au roi, Paris, 1978, σ. 18 καί ἐπ.), "république présidentielle majoritaire" (D.-G. L a v r o f f, Le système politique français, Paris, 2η ἔκδ., 1979, σ. 670), "présidentialiste" (S. S u r, Le système politique de la V République, Paris, 1981, σ. 111 καί ἐπ.) A. H a u r i o u et J. G i c q u e l, Droit constitutionnel et institutions politiques, Paris, 7η ἔκδ., μέ ἐνημέρωση 1981, 1981, σ. 241), "présidentialisme parlementaire" (J. R o b e r t, Le présidentialisme parlementaire " στή " Monde " τῆς 7ης Ἰουνίου 1974) καί "monarchie républicaine" (M. Duverger, La monarchie républicaine, Paris, 1974, σ. 135 καί ἐπ.).

τοῦ Συντάγματος τῆς V Δημοκρατίας. Κατ'αὐτό, " Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπορεῖ, ἀφοῦ λάβει τή γνώμη τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί τῶν προέδρων τῶν Συνελεύσεων, νά διαλύσει τήν Ἐθνοσυνέλευση " (5).

Ἡ Γερουσία ἀντίθετα δέ διαλύεται. Στήν πράξη ὅμως ἡ Γερουσία ἀπέφευγε νά συνέλθει μετὰ τήν ἀνακοίνωση τῆς διαλύσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

Ἡ ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἀφήνεται στήν διακριτική εὐχέρεια τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Ὁχι μόνο εἶναι αὐτός ποῦ ἀνακοινώνει τή διάλυση, ἀλλά εἶναι καί ὁ μόνος ποῦ τήν ἀποφασίζει. Τό διάταγμα ἐξάλλου τῆς διαλύσεως δέν ἔχει ἀνάγκη ὑπουργικῆς προσυπογραφῆς. Ἀντιρρήσεις γιά τή λύση αὐτή ἐκφράστηκαν ἀπό τόν Coste-Floret κατὰ τή συζήτηση τοῦ Σχεδίου Συντάγματος στή Συνταγματική Ἐπιτροπή(6). Ἐπικράτησε ὅμως ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἔπρεπε νά ἀφεθεῖ στήν ἀποκλειστική ἐκτίμηση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἐνόψει τῆς ἀποστολῆς του κατὰ τό ἄρθρο 5 τοῦ Συντάγματος. Κατὰ τό ἄρθρο αὐτό ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας χαρακτηρίζεται ὡς "διαιτητής"(arbitre) ὅρος ποῦ στήν πρά-

(5) Κατὰ τό ἄρθρο 12 §§ 2 καί 3 "γενικές ἐκλογές διεξάγονται ἐντός διαστήματος εἴκοσι καί σαράντα ἡμερῶν ἀπό τή διάλυση. Ἡ Ἐθνοσυνέλευση συνέρχεται αὐτοδίκαια τή δεύτερη Πέμπτη μετὰ τίς ἐκλογές. Ἐάν ἡ σύνοδος αὐτή συμπέσει ἐκτός τῶν χρονικῶν περιόδων ποῦ προβλέπονται γιά τίς τακτικές συνόδους, ἀνοίγεται αὐτοδίκαια σύνοδος διαρκείας ὅσα κέντε ἡμερῶν". Τό γαλλικό Σύνταγμα, σέ ἀντίθεση πρός τό ἐλληνικό (ἄρθρο 41 § 3) καί τή σύγχρονη ἀγγλική πρακτική, δέν ἐπιτάσσει τήν προκήρυξη ἐκλογῶν μέ τό ἴδιο διάταγμα μέ τό ὁποῖο διαλύεται ἡ Ἐθνοσυνέλευση.

(6) Κατὰ τόν R. P i n t o (ἡ " Monde " τῆς 10ης Αὐγούστου 1958) " ἡ ἔλλειψη τῆς προσυπογραφῆς ἀφαιρεῖ τόν κοινοβουλευτικό χαρακτήρα τοῦ πολιτεύματος καί ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν πρακτική τῶν κοινοβουλευτικῶν πολιτευμάτων ".

ξη απόκτησε μάλλον τήν Ξννοια τοῦ " κυβερνήτη " (7)

Τό κοινό πρόγραμμα τῆς ἀριστερᾶς τοῦ 1972 διατηροῦσε ἐπίσης τό δικαίωμα διαλύσεως χωρίς τήν ἀνάγκη προσυπογραφῆς, ἀλλά πρόβλεπε ὅτι ἡ διάλυση γίνεται ὑποχρεωτική γιά τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας στήν περίπτωση κατά τήν ὁποία, μετὰ ἀπό καταψήφιση τῆς κυβερνήσεως στήν Ἐθνοσυνέλευση, θά διόριζε νέα πού δέ θά συγκέντρωνε τήν πλειοψηφία (8).

Τό συνταγματικό κείμενο προβλέπει τοὺς ἐξῆς περιορισμούς ὡς πρὸς τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως :

1ο.— Γιά τή διάλυση εἶναι ἀπαραίτητη ἡ γνώμη τοῦ πρωθυπουργοῦ καί τῶν προέδρων τῶν Συνελεύσεων. Ἀλλά οἱ γνώμες αὐτές δέ δεσμεύουν τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας μέ κανένα τρόπο. Ἀποτελοῦν ἀπλά " μία τυπικά διαδικαστική ἐνέργεια πού περιορίζεται στήν ἔκφραση μιᾶς γνώμης, ἡ ὁποία, ἂν καί δέν εἶναι ὑποχρεωτική γιά τό ὄργανο πού ἀποφασίζει, εἶναι ἐν τούτοις ἀπαραίτητη πρὶν

(7) F. L u c h a i r e et G. C o n a c, La Constitution de la République française, Paris, 1980, σ. 155. Βλ. ἐπίσης M. D é b r é, La Nouvelle Constitution στή R.F.S.P., 1959, σ. 22· M. D u v e r g e r, Institutions politiques et droit constitutionnel, Paris, 1973, τ. II, σ. 234 καί ἐπ.· L e o H a m o n, Une république présidentielle ?, Paris, 1975, τ. I, σ. 193· D.G. L a v r o f f, op. cit., σ. 425 καί ἐπ.· P. P a c t e t, op. cit., σ. 387.

(8) P. B i r n b a u m, F. H a m o n et M. T r o p e r , Réinventer le Parlement, Paris, 1977, σ. 209.

αποφασίσει " (9).

2ο.— Κατά την παράγραφο 4 του άρθρου 12 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας " δέν μπορεί νά διαλύσει έκ νέου τήν 'Εθνοσυνέλευση μέσα στό χρόνο πού ακολουθεῖ τίς ἐκλογές ".

(9) J. M. A u b y, Le régime juridique des avis dans la procedure administrative στήν A.J.D.A., 1956, σ. 53.

Τό 1962 ὁ στρατηγός de G a u l l e προσέφυγε σέ ποροική διαβούλευση : " Φυσικά, προκειμένου νά διαλύσω(τήν 'Εθνοσυνέλευση), ὅπως μέ ἀναγκάζουν τά κείμενα, συμβουλευτήκα τούς προέδρους τῶν δύο Συνελεύσεων κατά τή διάρκεια συνομιλιῶν, ἀπό τίς ὁποῖες, ἡ μία, μέ τόν J a c q u e s C h a b a n D e l m a s, διάρκεσε φιλικά μισή ὥρα καί ἡ ἄλλη μέ τόν G a s t o n M o n e r v i l l e δύο λεπτά καί χωρίς χειραψία ... " (Memoires d'espoir, Paris , 1977, τόμ. II, σ. 59 καί ἐπ.).

Τό 1968 ὁ πρωθυπουργός G e o r g e s P o m b i d o u πῆρε τήν πρωτοβουλία καί πρότεινε τή διάλυση στόν ἀρχηγό τοῦ Κράτους. Ὁ στρατηγός de G a u l l e συμβουλευτήκε μέσω ἐπιστολῆς τόν Πρόεδρο τῆς Γερουσίας πού ἀπάντησε κατά τόν ἴδιο τρόπο. Ὅσον ἀφορᾷ τόν Πρόεδρο τῆς Συνελεύσεως C h a b a n D e l m a s, πῆρε τήν πρωτοβουλία καί ἐγγράφως πρότεινε στό στρατηγό de G a u l l e τή διάλυση προσθέτοντας ὅτι ἡ ἐπιστολή ἀντικαθιστοῦσε τή διαβούλευση πού ἀπαιτοῦσε τό Σύνταγμα (F.Lu c h a i r e et G. C o n a c, op. cit., σ. 320).

Τό 1981 ὁ F. M i t t e r r a n d συμβουλευτήκε τόν Πρόεδρο τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως C h a b a n D e l m a s , καί τόν Πρόεδρο τῆς Γερουσίας A. P o h e r. Ὁ C h a b a n D e l m a s παρατήρησε στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας ὅτι θά " ἦταν προτιμότερο ἡ νέα κυβέρνηση νά ἐξεθετε τό πρόγραμμά της στήν ἐθνική ἀντιπροσωπεία γιά νά μπορεῖ νά συζητηθεῖ καί, ἐνδεχομένως, νά καταψηφισθεῖ " ('H " Monde " τῆς 23ης Μαΐου 1981).

Ἡ ἐμπειρία τῶν ἐπανειλημμένων διαλύσεων στή Δημοκρατία τῆς Βαϊ -
μάρης ἐπηρέασε ἀποφασιστικά ἐν προκειμένῳ τοὺς γάλλους συντά -
κτες (10).

3ο.— Ἡ συνδρομή ἐξαιρετικῶν καταστάσεων ἐμποδίζει τὴν ἄσκη -
ση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως : κατ'ἀρχὴν σέ περίπτωση ἀνα -
πληρώσεως τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρο 7 § 4) καί στή
συνέχεια σέ περίπτωση προσφυγῆς στίς ἐξαιρετικές ἐξουσίες τοῦ
ἄρθρου 16.

Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1958 λοιπὸν ἡ διάλυση μπορεῖ νά ἀποφα -
σιθεῖ γιὰ ὁποιοδήποτε σκοπὸ : σέ περίπτωση συγκρούσεως μεταξύ
Κυβερνήσεως καί Ἐθνοσυνελεύσεως ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ σύγκρουση με -
ταξύ τους, ὅπως ἀνέφερε ὁ Μ. Débré(11):Ἡ συστηματικὴ σύνδεση τῆς
διαλύσεως μέ τέτοιες συγκρούσεις κινδυνεύει νά προκαλεῖ τίς πε -
ρισσότερες φορές ἄστοχες ἐκλογικὲς ἀναμετρήσεις " . Ἡ διά -
λυση σέ τελευταία ἀνάλυση ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικό ὄπλο στὰ χέρια
τοῦ Προέδρου γιὰ νά ἐπιβάλλει τὴν πολιτικὴ του. Ἀποτελεῖ ἓνα
νέο τύπο " προσφυγῆς στὸ λαό ". Ἀλλὰ ὁ διάλογος μεταξύ τῆς
ἐξουσίας καί πολιτῶν δέν εἶναι αὐθόρμητος, " προκαλεῖται καί
προσανατολίζεται ἀπὸ τὸν Πρόεδρο καί διευθύνεται κατὰ τῆς πολι -
τικῆς τάξεως ", παρατηρεῖ ὁ J. Ciquel (12). Ἡ πρακτικὴ ἐφαρ -
μογὴ τοῦ θεσμοῦ ἀπόδειξε μέχρι τώρα ὅτι ἡ διάλυση χρησιμοποιεῖ -

(10) F. L u c h a i r e et G. C o n a c, op. cit., σ. 316.

(11) Βλ. τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Μ. D é b r é στὸν P. R e y n a u d
σὴ " Monde " τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1961.

(12) Essai sur la pratique de la V République, Paris, 1968 ,
σ. 157.

θηκε από τούς εκάστοτε Προέδρους ως μέσον απόλυτου ελέγχου της πολιτικής καταστάσεως, δεδομένου μάλιστα ότι στίς διαλύσεις των ετών 1962 καί 1968 υπήρχε διάσταση απόψεων μεταξύ Προέδρου της Δημοκρατίας καί Πρωθυπουργού ως προς την αποτελεσματικότητα προσφυγής σέ πρόωρες εκλογές.

2.- 'Η πρακτική εφαρμογή του θεσμού.

Μέχρι σήμερα τό δικαίωμα διαλύσεως της 'Εθνοσυνελεύσεως ά - σκήθηκε τρεῖς φορές : τό 1962 (6.10/18-25.11) καί 1968 (30.5 / 23-30.6) επί προεδρίας του στρατηγού de Gaulle καί τό 1981 (22. 5/14-21.6) επί προεδρίας F. Mitterrand.

α. 'Η διάλυση τς ὀ 1962.

'Η διάλυση της 6ης 'Οκτωβρίου 1962 ήταν ή κατάληξη της συγ - κρούσεως μεταξύ του άρχηγού του Κράτους καί της Συνελεύσεως . 'Η πρώτη αύτή διάλυση χαρακτηρίζεται ως " βασιλική ", κατά την έκφραση του Prevost - Paradol (13), καί στρεφόταν κατά της έθνι - κής αντιπροσωπείας, ή όποία είχε άποδοκιμάσει καί καταψηφίσει την Κυβέρνηση.

(13) La France nouvelle, Paris, 1871, 11η έκδ., σ. 149. 'Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει " βασιλική " (dissolution royale) τή διάλυση που άποφασίζεται από τον ήγεμόνα ύστερα από δική του πρωτοβουλία καί χωρίς τή συμμετοχή των ύπουργών για νά έπιτρέψει στο έθνος νά έπιδοκιμάσει ή άποδοκιμά - σει μία πλειοψηφία καί μία κυβέρνηση που θεωρήθηκαν ότι δέν αντιπροσώπευαν τό κοινό αῖσθημα.

Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1962 ὁ στρατηγός de Gaulle θεώρησε ἀναγκαῖο νά ἀναθεωρήσει τό Σύνταγμα ὥστε στό ἐξῆς ὁ ἀρχηγός τοῦ Κράτους νά ἐκλέγεται μέ ἄμεση καί καθολική ψηφοφορία. Γιά τοῦτο δέν προτίμησε τήν κανονική διαδικασία τῆς ἀναθεωρήσεως πού πρόβλεπε τό ἄρθρο 89 τοῦ Συντάγματος, ἀλλά αὐτή τοῦ ἁρθρου 11.

Στίς 2 Ὀκτωβρίου, λαμβάνοντας ἀφορμή ἀπό τήν ἀντισυνταγμα - τικότητα τῆς διαδικασίας αὐτῆς, ἡ ἀντιπολίτευση κατέθεσε στή Συνέλευση πρόταση μομφῆς κατά τῆς κυβερνήσεως πού ψηφίστηκε συγ - κεντρώνοντας 280 ψήφους (14). Ἡ ψῆφος αὐτή δημιούργησε τήν

(14) Τό κείμενο τῆς προτάσεως μομφῆς ἔχει ὡς ἐξῆς (" Monde " τῆς 4ης Ὀκτωβρίου 1962) :

Ἡ Ἐθνοσυνέλευση

Ἐπειδὴ ἡ δημοκρατία προϋποθέτει τό σεβασμό τοῦ νόμου καί, πάνω ἀπό ὅλα, τοῦ ὑπέρτατου νόμου πού εἶναι τό Σύν - ταγμα·

Ἐπειδὴ ὁ γαλλικός λαός εἶναι κυρίαρχος·

Ἐπειδὴ τό Σύνταγμα ἀποβλέπει νά προσδιορίσει ἐπακρι - βῶς τόν τρόπο ἀσκήσεως τῆς κυριαρχίας, εἴτε μέσω τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, εἴτε μέσω τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ·

Ἐπειδὴ τό Σύνταγμα, τοῦ ὁποίου ὁ στρατηγός de Gaulle εἶναι ὁ δημιουργός καί τό ὁποῖο ἐπικυρώθηκε τό 1958 ἀπό τό γαλλικό λαό, ἀναφέρει σέ εἰδικό κεφάλαιο ὅτι μία πρό - τιση ἀναθεωρήσεως πρέπει ἀποκλειστικά νά :

1. Ψηφισθεῖ ἀπό τά δύο Σώματα τοῦ Κοινοβουλίου·

2. Ἐπικυρωθεῖ ἀπό δημοψήφισμα, ἀφοῦ ὁ γαλλικός λα - ὁς διαφωτισθεῖ ἀπό τίς συζητήσεις τοῦ Κοινοβουλίου·

Ἐπειδὴ ἀποφεύγοντας τήν ψῆφο τῶν δύο Σωμάτων ὁ Πρόε - ὁρος τῆς Δημοκρατίας παραβιάζει τό Σύνταγμα, τοῦ ὁποίου εἶναι φύλακας·

Ἐπειδὴ κατ'αὐτόν τόν τρόπο διανοίγεται ὁ δρόμος ἀπό τόν ὁποῖο ἕνας τυχοδιώκτης θά μπορούσε νά περάσει μία ἡ - μέρα γιά νά ἀνατρέψει τή Δημοκρατία καί νά καταργήσει τίς πολιτικές ἐλευθερίες·

πρώτη κυβερνητική κρίση της V Δημοκρατίας, εξαιτίας της οποίας η κυβέρνηση έχασε την πλειοψηφία στην Έθνοσυνέλευση. Σέ απάντηση ο στρατηγός de Gaulle διάλυσε την Έθνοσυνέλευση και προκύ - ρυξε πρόωρες εκλογές.

Όπως προκύπτει από τό κείμενο της προτάσεως μομφής ή σύγ - κρουση άφοροῦσε περισσότερο τίς σχέσεις μεταξύ Έθνοσυνελεύσεως και στρατηγού de Gaulle παρά μεταξύ Βουλής και Κυβερνήσεως. 'Η μεταβολή τών θεσμών, πού άποτελοῦσε επιδίωξη τοῦ Προέδρου της Δημοκρατίας και πού καθιστοῦσε άναπόφευκτη τή σύγκρουση μεταξύ αὐτοῦ και τοῦ Κοινοβουλίου, όπου κυριαρχοῦσαν οί παραδοσιακοί πολιτικοί σχηματισμοί, και ή έχθρότητα τών τελευταίων πρός τό στρατηγό de Gaulle ἔδωσαν σέ αὐτήν τή διάλυση τή μορφή της "δια - λύσεως - ποινής ή άνταποδόσεως " κατά τήν έκφραση τοῦ Andre Hau - riou (15).

'Η διάλυση τοῦ 1962 έπιβεβαίωσε τόν κανόνα ότι ο Πρόεδρος εἶ - ναι αὐτός πού τήν αποφασίζει και ὅχι ο Πρωθυπουργός. 'Ο τότε πρωθυπουργός G. Pompidou εἶχε ταχθεῖ εὐθύς εξαρχῆς ὑπέρ της δια - λύσεως επιδιώκοντας νά έπωφεληθεῖ εκλογικά από τήν εἰρήνευση της 'Αλγερίας. 'Ο στρατηγός de Gaulle προτίμησε τήν άντικατά - σταση της κυβερνήσεως και τήν προκήρυξη δημοψηφίσματος για τίς 8 'Απριλίου μέ θέμα τό σχέδιο εκλογής τοῦ 'Αρχηγού τοῦ Κράτους

'Επειδή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δέν μπορούσε νά έ - νεργήσει παρά μετά από " πρόταση " της κυβερνήσεως,
Καταψηφίζει τήν Κυβέρνηση σύμφωνα μέ τό άρθρο 49 § 3
τοῦ Συντάγματος.

(15) Op. cit., σ. 984.

μέ αμεση ψηφοφορία. 'Η προτίμηση του δημοψηφίσματος από τή διάλυση όφείλεται στο γεγονός ότι τήν άνοιξη του 1962 τό πολιτικό κλίμα δέν ήταν ξεκαθαρισμένο μεταξύ όπαδών καί αντιπάλων του στρατηγοϋ de Gaulle καί άφ'έτέρου στην έχθρότητα του στρατηγοϋ de Gaulle προς τή διαδικασία τής διαλύσεως λόγω των άμφι-βόλων αποτελεσμάτων της. 'Ο Francois Goguel (16) δίκαια παρατηρεϊ ότι " ή διενέργεια εκλογών κατά τήν άνοιξη του 1962 θα είχε τό μεγάλο μειονέκτημα ότι θα διεξάγονταν σε κλίμα άμφίβολο, χωρίς νά είναι σε θέση νά διαχωρίσουν μέ σαφήνεια τους ύποψήφιους τους αποφασισμένους νά ύποστηρίξουν τον Πρόεδρο τής Δημοκρατίας από τους αντιπάλους του ".

Στίς βουλευτικές εκλογές στίς 18/25 Νοεμβρίου 1962 τό κόμμα του στρατηγοϋ de Gaulle, ή U.N.R., σημείωσε συντριπτική νίκη (31,9% των ψήφων καί 233 έδρες). 'Η διάλυση αύτή είχε ως συνέπεια τή θεσμοποίηση τής προεδρικής πλειοψηφίας καί τή γέννηση του φαινομένου τής όμοιογενοϋς κομματικά πλειοψηφίας (17).

β. 'Η διάλυση του 1968.

'Η δεϋτερη διάλυση τής 30ης Μαΐου 1968 είναι πρωτότυπη από κάθε άποψη. 'Η διάλυση του 1968 αναφέρεται σε μία νέα κατάσταση πραγμάτων : τή σταθεροποίηση του πολιτικού άγώνα πού για κάποια στιγμή είχε άπειληθεϊ. 'Η σχέση της μέ τήν κρίση του Μαΐ-

(16) Le referendum d'octobre et les élections de novembre 1962, Cahiers F.N.S.P., 1965, σ. 27.

(17) D. G. L a v r o f f, op. cit., σ. 629.

ου 1968 ήταν προφανής.

Στις αρχές του 1968 η κατάσταση της κυβερνήσεως G. Pompidou χειροτέρευσε. Στους κόλπους της κυβερνητικής πλειοψηφίας άρχισαν να έπισημοποιούνται οι διαφωνίες μεταξύ της κυβερνήσεως και του άρχηγού των ανεξάρτητων δημοκρατών Giscard d'Estaing. Στο χώρο της άριστερας οι συνεννοήσεις μεταξύ του κομμουνιστικού κόμματος και της Ένώσεως των άριστερων κομμάτων δημιούργησαν τρεις προϋποθέσεις μιās μονιμότερης πολιτικής συνεργασίας μεταξύ τους. Το Μάτιο, μετά τις αναπληρωματικές εκλογές της Bastia, οι έδρες της πλειοψηφίας μειώθηκαν στις 242, ενώ η απόλυτη πλειοψηφία άνερχόταν στις 244. Τέλος τά γεγονότα του Μαΐου 1968 έθεσαν σέ άμφισβήτηση και αύτή τήν κοινοβουλευτική μορφή του πολιτεύματος. Όπως σωστά σημειώνει ο E. Morin (18) η κρίση του Μαΐου δέν ήταν άπλά μιá κρίση έξουσίας, " ήταν έπίσης η κρίση όλων των πολιτικών δυνάμεων της άλλαγής" (.....) ήταν η ξαφνική κρίση μιās ώραίας καταναλωτικής κοινωνίας ".Στή συνέχεια συγκρίνεται σάν ένα " κοινωνιολογικό συμβάν " " άποτελει κάτι που δέν ήταν γραμμένο στήν κανονική έξελεικτική πορεία μιās κοινωνίας (...) άλλά ένα συμβάν έσωτερικό, που προκλήθηκε από έναν ένδογενή έμπρησμό του κοινωνικού συνόλου(...) που παράλυσε όλο τό κεντρικό νευρικό σύστημα ".

(18) Une révolution sans visage στη " Monde " της 5ης καΐθης 'Ιουνίου 1968.

Ούτε η απόρριψη προτάσεως μομφής που κατατέθηκε από την αντιπολίτευση (236 ψήφοι αντί των απαιτούμενων 244), ούτε η αναγγελία δημοψηφίσματος στις 24/5 δεν μείωσαν την ένταση της κρίσεως. Η διάλυση της Έθνοσυνελεύσεως, για την οποία ήταν ευνοϊκά διατεθειμένα και η κυβέρνηση, παρουσιάζοταν έτσι έπιβεβλημένη. Η προοπτική μιας έκλογικής αναμετρήσεως μείωνε τις εντάσεις και περιόριζε την κρίση μιας " επαναστάσεως χωρίς πρόσωπο " σε κοινοβουλευτικές διαστάσεις. Η διάλυση της Έθνοσυνελεύσεως αναγγέλθηκε στις 30 Μαΐου από το στρατηγό de Gaulle κατόπιν άποδοχής της προτάσεως του G. Pompidou. Η διάλυση έπομένως αύτη έφερε το χαρακτήρα " ύπουργικής " διαλύσεως (19).

Η πρωτοτυπία της διαλύσεως αύτης σε σχέση με την πρώτη έρμηνεύεται κατά τον A. Hauriou (20) από το γεγονός ότι " προήλθε από τον Πρωθυπουργό, ότι άφορούσε μία Συνέλευση που μία έβδομάδα πριν άπέρριψε πρόταση μομφής και ιδίως από το ότι πραγματοποιήθηκε αντί δημοψηφίσματος χωρίς να παρουσιάζει τις δυσκολίες του, γιατί η έπικράτηση σε ένα δημοψήφισμα προϋποθέτει την άπόλυτη πλειοψηφία των έκφρασθεισών ψήφων, ενώ στις βουλευτικές έκλογές η νίκη έκφράζεται σε έδρες (43,5% των ψήφων το 1968)". Η διάλυση στην προκειμένη περίπτωση λειτούργησε ως ύποκατάστατο του δημοψηφίσματος και παρουσιάστηκε ως μέσον έπιλύσεως της κρίσεως με τη διενέργεια εκλογών που άποδείχτηκαν

(19) Πρβλ. Prevost - Paradol, op. cit., σ. 148 και έπ.

(20) Op. cit., σ. 985.

εύνοϊκές για τό κυβερνόν κόμμα (21).

γ. Ἡ διάλυση τοῦ 1981.

Ἡ τελευταία διάλυση τῆς 22ας Μαΐου 1981, ὑπό τήν προεδρία τοῦ F. Mitterrand, δέν προήλθε ἀπό τήν ἐνδεχόμενη καταψήφιση τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἀπό τήν πιθανότητα συγκρούσεως τῶν πλειοψηφῶν, προεδρικῆς καί κοινοβουλευτικῆς.

Μετά τίς προεδρικῆς ἐκλογές τέθηκε ἕνα σημαντικό πολιτικό ἐρώτημα. Ἐπρεπε δηλαδή νά διαπιστωθεῖ ἐάν ὁ F. Mitterrand διέθετε μία Συνέλευση πού θά ἀνταποκρινόταν στίς πολιτικές του πεποιθήσεις. Ὁ F. Mitterrand εἶχε κατ' ἐπανάληψη δηλώσει κατὰ τήν προεκλογική ἐκστρατεία τῶν προεδρικῶν ἐκλογῶν ὅτι, ἐάν ἐκλεγόταν, θά διάλυε τήν Ἐθνοσυνέλευση γιά νά πετύχει τήν ἐκλογή μιᾶς νέας κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας πού θά ὑποστήριζε τήν πολιτική του (22), ὅπως καί ἔγινε. Ἡ πρώτη κυβέρνηση P. Maurois (21 Μαΐου - 22 Ἰουνίου 1981) μάλιστα δέν παρουσιάστηκε καὶ στήν Ἐθνοσυνέλευση γιά νά λάβει ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀμέσως

(21) Τό κυβερνόν κόμμα U.D.R. συγκέντρωσε 37,7% τῶν ψήφων καί 293 ἔδρες. Ἦταν ἡ πρώτη φορά κατὰ τή διάρκεια τῆς V Δημοκρατίας πού τό κυβερνητικό κόμμα διέθετε τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν ἐδρῶν στήν Ἐθνοσυνέλευση (293 ἐπί 487).

(22) Πρβλ. τίς δηλώσεις τοῦ F. M i t t e r r a n d ἀναφερόμενες ἀπό τοὺς P. A n r i l καί J. G i c q u e l , στήν ἐπιθεώρηση Pouvoirs, ἀρ. I, νέα ἔκδ. 1981, σ. 193.

μετά τό διορισμό της από τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας (23).

Στίς 14 καί 21 'Ιουνίου οἱ ἐκλογεῖς κλήθηκαν λοιπόν νά λύ -
σουν τό ζήτημα τῆς συμφωνίας μεταξύ τῆς προεδρικήs καί τῆς κοι -
νοβουλευτικήs πλειοψηφίας ὑπό ἕνα καινούργιο πρίσμα : ἢ νά ἐ -
παναλάβουν τήν ἐμπιστοσύνη τους στήν ἀριστερά ἢ ἀντίθετα νά δη -
μιουργήσουν μία κατάσταση συγκρούσεως μεταξύ τοῦ Προέδρου τῆς
Δημοκρατίας καί τοῦ Κοινοβουλίου.

(23) Γιά τό ἀμφισβητούμενο θέμα τῆς ὑποχρεώσεως τῶν κυβερνή -
σεων νά παρουσιάζονται στήν 'Εθνοσυνέλευση ἀμέσως μετά
τό σχηματισμό τους γιά νά λάβουν ψῆφο ἐμπιστοσύνης, βλ.
τήν ἐρμηνεία τοῦ σχετικοῦ ἀρθροῦ 49 τοῦ Συντάγματος στό
βασικό ἔργο τῶν F. L u c h a i r e καί G. C o n a c,
op. cit., σ. 630 - 664.

II. 'Ο θεσμός τῆς διαλύσεως στή Δημοκρατία τῆς 'Ιρλανδίας.

1.-'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ 'θεσμοῦ.

Κατά τὸ ἄρθρο 13 § 2 στοιχ. 1 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1937 τῆς Δημοκρατίας τῆς 'Ιρλανδίας, " ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπο - ρεῖ νά διαλύσει τή Βουλή τῶν 'Αντιπροσώπων (Dail Eireann) μετά ἀπὸ πρόταση τοῦ Πρωθυπουργοῦ (Taoiseach)". 'Εν προκειμένῳ, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δέ διαθέτει πρωτοβουλία. 'Εάν ὁ Πρω - θυπουργὸς ἀρνηθεῖ νά προτείνει τή διάλυση δέν μπορεῖ νά ἐξα - ναγκασθεῖ σέ παραίτηση ἀπὸ τὸν Πρόεδρο, ὁ ὁποῖος θά μπορούσε διορίζοντας νέο πρωθυπουργό τῆς ἀρεσκείας του νά ἐπιτύχει τή διάλυση τῆς Βουλῆς (24).

'Η διακριτικὴ εὐχέρεια ἀντίθετα ἐπιστρέφει στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας στήν περίπτωση τοῦ ἁρθρου 13 § 3. Κατ'αὐτό " ὁ Πρόεδρος ἔχει τή διακριτικὴ εὐχέρεια νά ἀρνηθεῖ νά διαλύσει τή Βουλή, ὅταν τοῦτο προτείνει Πρωθυπουργός, πού δέ διαθέτει τήν πλειοψηφία σέ αὐτή ". Εἶναι ἡ μοναδική περίπτωση διακριτικῆς εὐχέρειας τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κατὰ τὸ Σύνταγμα τῆς 'Ιρλανδίας, πού στήν προκειμένη περίπτωση ἀποφασίζει μόνος χω - ρὶς τή γνώμη ἢ τή συγκατάθεση κανενός (25). 'Ο Πρόεδρος ἐνερ - γεῖ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 12 § 2 στοιχ. 1 τοῦ Συν - τάγματος), σὲ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ἀποφάν - θηκε ἐναντίον τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Οἱ ἐκλογές διεξάγονται τὸ ἀρ - γότερο 30 ἡμέρες μετὰ τὴν ἡμερομηνία διαλύσεως καί ἡ Βουλή

(24) Βλ. J. V e l u, op. cit., σ. 410 καί ἐπ.

(25) G. L a n g r o d et M. C l i f f o r d - V a n c h a n, L'Irlande, Paris, 1968, σ. 226.

συνέρχεται μέσα σέ 30 ημέρες από τήν ήμερομηνία τών ἐκλογών (άρθρο 16 § 6).

2.- Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἑ φ α ρ μ ο γ ῆ τ ο ὦ θ ε σ μ ο ὦ.

Μετά τό 1945 ἡ Βουλὴ διαλύθηκε δώδεκα φορές : τό 1948 (13./4.2) ἐπὶ κυβερνήσεως Eamon de Valera, 1951 (15.5/31.5) ἐπὶ κυβερνήσεως John Costello, 1954 (5.3/18.5) ἐπὶ κυβερνήσεως Eamon de Valera, 1957 (12.2/5.3) ἐπὶ κυβερνήσεως John Costello , 1961 (15.9/4.10) καί 1965 (19.3/7.4) ἐπὶ κυβερνήσεων Sean Lemass, 1969 (22.5/18.6) καί 1973 (5.2/28.2) ἐπὶ κυβερνήσεων Jack Lynch, 1977 (25.5/16.6) ἐπὶ κυβερνήσεως Liam Cosgrave, 1981(21.5/11.6) ἐπὶ κυβερνήσεως Charles Haughey καί 1982(27.1/18.2) ἐπὶ κυβερνήσεως Garrett Fitzgerald καί (4.11/24.11) ἐπὶ κυβερνήσεως Ch. Haughey.

Ἐάν ἐξαιρέσουμε τίς διαλύσεις τών ἐτῶν 1975 καί 1982 πού εἶχαν γιά αἰτία τήν καταψήφισή τῆς κυβερνήσεως στή Βουλὴ τών Ἀντιπροσώπων (Dail), οἱ ὑπόλοιπες ἔγιναν ἀνεξάρτητα ἀπό κυβερνητική κρίση καί κυρίως γιά πολιτικό καί κομματικό ὄφελος τῆς κυβερνήσεως.

α. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς ἀ ν ε ξ ἄ ρ τ η τ ε ς π ο λ ι τ ι κ ῆ ς κ ρ ῖ σ ε ω ς μ ε τ α ξ ὺ Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς καί Β ο υ λ ῆ ς τ ῶ ν Ἀ ν τ ι π ρ ο σ ῶ π ω ν.

Τίς διαλύσεις αὐτές μπορούμε νά τίς κατατάξουμε σέ τέσσερις κατηγορίες : αα) συνεπεία τοῦ ἀποτελέσματος ἀναπληρωματικῶν ἐκλογῶν, ββ) λόγῳ κομματικῆς καθαρά σκοπιμότητας, γγ) λόγῳ διασπάσεως τῆς κυβερνήσεως συνασπισμοῦ καί δδ) διαλύσεις τέ - λ ο ς γ ι ἄ ἀ ν α ν ἑ ὠ σ η τ ῆ ς λ α ῖ κ ῆ ς ἑ ν τ ο λ ῆ ς τ ῆ ς κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς.

αα. Δι α λ ύ σ ε ι ς σ υ ν ε π ε ί α τ ο ũ ἄ-
π ο τ ε λ ἔ σ μ α τ ο ς ἄ ν α π λ η ρ ω μ α τ ι κ ῶ ν ἑ κ -
λ ο γ ῶ ν.— Πρόκειται γιὰ τίς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1948, 1954
καί 1965.

Τ ὁ 1 9 4 8 ὁ πρωθυπουργός Eamon de Valera πρότεινε στόν
Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἱρλανδίας, Sean T. O' Kelly, τή
διάλυση τῆς Βουλῆς καί τή διενέργεια γενικῶν ἐκλογῶν λόγω ἥτ -
τας τοῦ κόμματος Fianna Fail (κεντρῶο ἐθνικιστικό κόμμα)
πού βρισκόταν στήν ἀρχή ἀπό τό 1932, σέ μία ἀναπληρωματική ἐκ -
λογή (26). Στήν προκειμένη περίπτωση ἦταν ὁ Sean Mac Bride, ἀρχη -
γός τοῦ ρεπουμπλικανικοῦ κόμματος Clann na Problachta, πού ὁ -
περίσχυσε. Σκοπός τῆς διαλύσεως ἦταν νά μετριασθεῖ ἡ νίκη τοῦ
κόμματος Clann na Problachta καί νά περιορισθεῖ ἀντίστοιχα ἡ
φθορά τῆς κυβερνήσεως, ἀποτέλεσμα τῆς ἄσχημης οἰκονομικῆς κα -
ταστάσεως τῆς Ἱρλανδίας.

Τ ὁ 1 9 5 4 ἡ Βουλή διαλύθηκε γιὰ τήν ἴδια αἰτία. Τό
συντηρητικό ἀντιπολιτευόμενο κόμμα Fine Gael νίκησε στίς ἀνα -
πληρωματικές ἐκλογές τοῦ Cork καί Louth. Μετά τά ἀποτελέσματα
αὐτά ἡ κυβέρνηση Eamon de Valera διέθετε πλειοψηφία δύο μόνο
ψήφων.

Τ ὁ 1 9 6 5 ἡ ἥττα τῆς κυβερνήσεως Sean Lemass στήν
ἀναπληρωματική ἐκλογή τοῦ Cork προκάλεσε νέα διάλυση τῆς Βου -

(26) Πρβλ. τή " Monde " τῆς 5ης Φεβρουαρίου 1948.

λῆς. Ἡ προεκλογικὴ ἐκστρατεία ἐν τούτοις δὲν ἦταν ἁμοιρῇ οἰ-
κονομικῶν καὶ κοινωνικῶν διεκδικήσεων. Ἡ ἐπέκταση τοῦ βιομη-
χανικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ τομέα καθὼς καὶ ἡ αὔξηση τῶν κοινωνικῶν
ὕπηρεσιῶν κατέλαβαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν προγραμμάτων τῶν
κομμάτων ποὺ ἔδειχναν σύμφωνα στὰ βασικὰ θέματα τῆς ἐξωτερικῆς
πολιτικῆς.

ββ. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς κ ο μ μ α τ ι κ ῆ ς σ κ ο -
π ι μ ὅ τ η τ α ς.— Πρόκειται γιὰ τὶς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1973,
1977 καὶ 1981, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ ἐκάστοτε πρωθυπουργὸς προσ -
διόριζε τὴν ἡμερομηνία τῶν ἐκλογῶν σὲ χρονικὸ σημεῖο ποὺ οἱ
πολιτικοκοινωνικὲς συνθῆκες ἦταν εὐνοϊκὲς γιὰ τὴν ἐπανεκλογή
τοῦ κόμματός του. Καὶ τὶς τρεῖς φορές ἡ Βουλὴ πλησίαζε τὴν
κανονικὴ λήξη της.

Τ ὁ 1 9 7 3 ὁ πρωθυπουργὸς Jack Lynch γνωστοποίησε τοὺς
λόγους τῆς διαλύσεως τοῦ ἴδιου χρόνου δηλώνοντας ὅτι " ἡ κυ -
βέρνηση πρέπει νὰ διαθέτει μίᾳ πρόσφατῃ καὶ σαφὴ λαϊκὴ ἐντολὴ
γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ὁμιλεῖ καὶ νὰ ἐνεργεῖ στὸ ὄνομα τοῦ ἱρλανδι -
κοῦ λαοῦ, γιατί ζωτικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ ἀλλά -
ξουν τὸν ροῦ τῆς ἱστορίας, μένουν ἐκκρεμῇ " (27). Ἡ ἐκρηκτι -
κὴ κατάσταση στὴ Βόρειο Ἰρλανδία (Ulster) ἐξάλλου εὐνοοῦσε
ἐκλογικὰ τὸ κόμμα τοῦ Lynch, Fianna Fail. Ἡ ἐπίσπευση τῶν
ἐκλογῶν παρουσιαζόταν ἐπιβεβλημένη πολιτικὰ γιὰ τὴν κυβέρνηση
Jack Lynch: ἔπρεπε νὰ ἐμποδισθεῖ ὁ σχηματισμὸς ἐκλογικοῦ συνα -
σπισμοῦ μεταξὺ τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως Fine Gael καὶ

(27) Ἡ " Monde " τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1973.

έργατικοῦ κόμματος, νά ἐπιτευχθεῖ μία ἰσχυρή πλειοψηφία, ἡ ὁποία νά ἐπιτρέπει στήν κυβέρνηση τό διακανονισμό τῶν προβλημάτων τοῦ Ulster, καί νά μὴν ἐπιδεινωθεῖ ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση (ἀνεργία 8%, πληθωρισμός καλπάζων) ποῦ θά δυσχέραινε τὴ θέση τῆς κυβερνήσεως.

Τό 1977 ἡ ἀνάγκη ἐπιλύσεως οἰκονομικῶν προβλημάτων (αὔξηση τοῦ κόστους ζωῆς κατά 100%, ἀνεργία τοῦ ὕψους 12% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ 20% τῶν νέων, ποῦ ψήφιζαν γιά πρώτη φορά, ἦταν ἀνεργοί) ὁδήγησε τὴν κυβέρνηση Cosgrave σέ νέα διάλυση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, κοινωνικά προβλήματα (νόμοι ἀντισυλληψεως καί διαζυγίου) δημιουργοῦσαν ἐπιπρόσθετες δυσχέρειες στήν κυβέρνηση ποῦ ἦταν κυβέρνηση συνασπισμοῦ μεταξύ τῶν κομμάτων Fine Gael (κεντροδεξιό κόμμα) καί ἐργατικοῦ κόμματος. " Bread and butter issues ", (28) θέματα ψωμιοῦ καί βουτύρου ἢ πληθωρισμοῦ καί ἀνεργίας, κυριαρχοῦσαν στήν προεκλογικὴ ἐκστρατεία. Ἡ ὀξύτητά τους εἶχε φέρει τό χρόνιο πρόβλημα τοῦ Ulster σέ δεύτερη μοῖρα.

Τό 1981 ὁ πρωθυπουργός Haughey πρότεινε τὴ διάλυση τῆς Βουλῆς καί τὴν ἐπίσπευση τῶν ἐκλογῶν γιά νά μὴ βρεθεῖ σέ δύσκολη θέση τό κυβερνητικὸ κόμμα Fianna Fail. Ἡ οἰκονομικὴ κρίση ἐξακολουθοῦσε νά βρίσκεται σέ κρισιμότητα (ἀνεργία τῆς τάξεως τοῦ 10% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, πληθωρισμός 18%, ἔλλειμμα ἰσοζυγίου πληρωμῶν 13% τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος ,

(28) Ἡ " Monde " τῆς 15ης Ἰουνίου 1977.

δημόσιο χρέος αύξημένο),ένω ή κατάσταση στό Ulster μέ τούς θανάτους έξαιτίας τών προσφάτων άπεργιών πείνας άποτελοϋσε τό πρῶτο θέμα τής προεκλογικής έκστρατείας. 'Η καλή διαπραγμα - τευτική θέση σέ σχέση μέ τό Λονδίνο τοϋ πρωθυπουργοϋ Charles Haughey ένίσχυε άσφαλώς τίς πιθανότητες επανεκλογής του. " Εί - μαι έτοιμος γιά συμφωνία μέ τό Λονδίνο, βοηθεΐστε με μέ τήν ψήφο σας " ήταν τό σύνθημά του (29).

γγ. Δ ι α λ ύ σ ε ι ς λ ό γ ω δ ι α σ π ά σ ε -
ω ς τ ή ς κ υ β ε ρ ν ή σ ε ω ς σ υ ν α σ π ι σ μ ο ϋ
(δ ι ά λ υ σ η τ ο ϋ 1 9 5 1). - 'Η κυβέρνηση John Co -
stello βασιζόταν στην ύποστήριξη 12 ανεξάρτητων βουλευτών. 'Η άπειθαρχία τών βουλευτών αύτών καί ή υπόθεση " Browne " προκά -
λεσαν τίς πρόωρες εκλογές τοϋ 1951 (30). 'Ο γιατρός Browne,
'Υπουργός 'Υγιεινής καί μέλος τοϋ κόμματος Clann na Problachta,
παραιτήθηκε άπό τήν κυβέρνηση Costello, γιατί διαφώνησε πάνω
στό νομοσχέδιο γιά τή δωρεάν Ιατρική περίθαλψη τών μητέρων καί
τών παιδιών. 'Η κυβέρνηση κάτω άπό τήν πίεση τοϋ Ιατρικοϋ σώ -
ματος καί τής εκκλησιαστικής Ιεραρχίας αναγκάστηκε νά άποσύρει
τό νομοσχέδιο. Στή συνέχεια τρεΐς άλλοι ανεξάρτητοι βουλευτές
άποσύρανε τήν ύποστήριξή τους άπό τήν κυβέρνηση. ' Η διαφωνία
τών ανεξαρτήτων μέ τήν κυβέρνηση αναφερόταν επίσης καί στόν
άγροτικό τομέα, γιατί ζητοϋσαν καλύτερες τιμές στά άγροτικά
προϊόντα.

(29) 'Η " Monde " τής 11ης 'Ιουνίου 1981.

(30) Πρβλ. τή " Monde " τής 11ης Μαΐου 1951.

Οί εκλογές τοῦ 1951 εἶχαν ἐν τούτοις ἔντονο προσωπικό χαρακτήρα καί ἀφοροῦσαν στήν ἐπάνοδο στήν ἀρχή τοῦ Eamon de Valera πού κυβέρνησε τήν Ἰρλανδία συνέχεια ἀπό τό 1932 μέχρι τό 1948. Τά προγράμματα τῶν διαφόρων κομμάτων διαφέρανε περισσότερο στά μέσα παρά στούς στόχους (31).

Οἱ εκλογές δέν ἔδωσαν ἰσχυρή κυβέρνηση. Τό κόμμα τοῦ Eamon Valera κέρδισε μία ἔδρα καί τό κυβερνητικό κόμμα Fine Gael ἐννέα. Ὡς οἱ ἀνεξάρτητοι παραμένουν καί πάλι ρυθμιστές τῆς καταστάσεως.

δδ. Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς μ έ σ κ ο π ό τ ῆ ν ἀ ν α ν έ ω σ η τ ῆ ς λ α ῖ κ ῆ ς ἐ ν τ ο λ ῆ ς.— Πρόκειται γιά τίς διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1961 καί 1969.

Τό 1961 ἡ κυβέρνηση Sean Lemass ἐπιζητοῦσε νά ἐνισχύσει τή θέση της, ἐπειδή πλησίαζε ἡ ἔναρξη τῶν διαπραγματεύσεων γιά τήν εἴσοδο τῆς Ἰρλανδίας στίς Εὐρωπαϊκές Κοινότητες.

Τό 1969 ἡ κυβέρνηση Jack Lynch κατάφυγε στή διάλυση τῆς Βουλῆς γιά νά περιβληθεῖ μέ "νέα καί ἀποφασιστική ἐντολή" (32) γιά τόν ἴδιο σκοπό, δηλαδή τήν τελική φάση ἀποδοχῆς ἀπό τίς Εὐρωπαϊκές Κοινότητες τῆς ἱρλανδικῆς ὑποψηφιότητος.

(31) Πρβλ. τή "Monde" τῆς 31ης Μαΐου 1951.

(32) Ἡ "Monde" τῆς 22ας Μαΐου 1969.

β. Δ ι α λ ύ σ ε ι ς λ ό γ ω π ρ ο η γ ο ύ μ ε ν η ς
κ α τ α ψ η φ ί σ ε ω ς τ ῆ ς Κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς .

Τρεῖς μόνο φορές καταψήφισαν τῆς Κυβερνήσεως στή Βουλή προκάλεσε τή διάλυση τῆς τελευταίας: αα)τό 1975, ββ)τὴν 27-1-82 καί γγ)τὴν 4-11-82.

αα. Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1975. -Τό νεοϊδρυθέν ρεπουμπλικανικό κόμμα απέσυρε τὴν ὑποστήριξή του ἀπὸ τὴν κυβέρνηση συνασπισμοῦ John Costello δηλώνοντας ὅτι " ἡ Ἰρλανδία φέρεται πρὸς μία τραγικὴ κατάσταση ἐσωτερικῆς διαμάχης " (33) καί καταθέτοντας συγχρόνως πρόταση μομφῆς κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Ὁ συνασπισμός τῶν ἀνεξάρτητων καί τοῦ κόμματος Fianna Fail πού βρισκόταν στήν ἀντιπολίτευση ἐπιφύρανε τὴν πτώση τῆς κυβερνήσεως καί τή διάλυση τῆς Βουλῆς. Στίς ἐκλογές ὑπερίσχυσε τό κόμμα Fianna Fail τοῦ Eamon Valera χωρίς νά συγκεντρώνει ἐν τούτοις ἀπόλυτη πλειοψηφία. Ἔτσι τό λαϊκό αἷτημα γιά ἰσχυρὴ κυβέρνηση γιά τὴν ἀντιμετώπιση τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως δὲν ἐκπληρώθηκε (34).

ββ. Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ῆ ς 27-1-1982. - Ἡ κυβέρνηση Garrett Fitzgerald καταψηφίστηκε ἀπὸ τὴ Βουλή κατὰ τὴ συζήτηση τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἡ πτώση τῆς κυβερνήσεως (82 ψῆφοι κατὰ 81) προκλήθηκε κυρίως ἀπὸ τὴν ἐχθρική στάση τῶν ἀνεξάρτητων βουλευτῶν, λόγῳ τῶν αὐστηρῶν οἰκονομικῶν μέτρων πού πῆρε ἡ κυβέρνηση γιά τὴν καταπολέμηση τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως (ἐπιβολή TVA 18% σέ μία σειρά καταναλωτικῶν ἀγαθῶν πρώτης ἀνάγκης (35).

(33) Ἡ " Monde " τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1975.

(34) Πρβλ. τὴ " Monde " τῆς 5ης Μαρτίου 1975.

(35) Ὁ πληθωρισμός ἔφτασε στὰ 23%, ἐνῶ ἡ ἀνεργία στὸ 13% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ (Ἡ " Monde " τῆς 29ης Ἰανουαρίου 1982).

γγ. Ἡ δ ι α λ ο σ η τ ῆ ς 4 - 11 - 82 προήλθε ἀπὸ ἀνατροπὴ τῆς κυβερνήσεως Charles Haughey κατόπιν ὑπερψηφίσεως προτάσεως μομφῆς πού εἶχε ὑποβάλει ἐναντίον τῆς ἡ ἀντιπολίτευση μέ ψήφους 82 ὑπέρ καί 80 κατά. Αἰτία τῆς πτώσεως τῆς κυβερνήσεως ἦταν ἡ ἀπόφαση τριῶν σοσιαλιστῶν βουλευτῶν νά ἀποσύρουν τήν ὑποστήριξή τους ἀπὸ αὐτήν λόγω διαφωνιῶν στόν τομέα τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Στήν ἀνατροπὴ συνέτεινε ἐπίσης ὁ θάνατος ἐνός κυβερνητικοῦ βουλευτῆ καί ἡ βαρειά ἀρρώστεια ἐνός ἄλλου, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἡ ἀντιπολίτευση κατόρθωσε νά ἐξασφαλίσει τήν ἀπαιτούμενη πλειοψηφία. Ἡ κυβέρνηση Ch. Haughey ἔπεσε ὁκτώ μόλις μῆνες μετὰ τὸ διορισμὸ τῆς κυρίως γιατί στάθηκε ἀνίκανη νά ἀντιμετωπίσει τὴ σοβαρὴ κοινωνικοοικονομικὴ κατάσταση τῆς χώρας (ἀνεργία ὕψους 12%).

Οἱ ἐκλογές ἐν τούτοις δέν ἀναμένεται νά ἀλλάξουν τήν πολιτικὴν κατάσταση μιᾶ καί κανένα κόμμα δέν προβλέπεται νά σχηματίσει αὐτοδύναμη κυβέρνηση (36). Ἡ δημοτικότητα τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος Fianna Fail βρίσκεται σέ πτώση, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἄνοδο τοῦ ἀντιπολιτευομένου κόμματος Fine Gael πού ὥστόσο δέ φαίνεται ἱκανὸ νά συγκεντρώσει τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν ἐδρῶν. Τέλος τὸ ἐργατικὸν κόμμα δέ φαίνεται διατεθειμένον νά συμμετάσχει σέ κυβέρνηση συνασπισμοῦ.

Ἡ συχνὴ ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στήν Ἰρλανδίαν, ἀκόμη καί ὅταν προκαλεῖται ἀπὸ ἀνατροπὴ τῆς Κυβερνήσεως στή Βουλὴ, ἔχει σάν σκοπὸ τὴν ἐπίλυση μάλλον τῶν διαφορῶν μεταξύ τῶν κομμάτων παρά τὸ σχηματισμὸ σταθερῶν κυβερνήσεων.

(36) Βλ. τήν " Καθημερινή " τῆς 5-11-1982 καί τὴ " Monde " τῆς 6-11-1982.

§ 4. - Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΣΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ.

I. 'Ο θεσμός της διαλύσεως στη Φινλανδία.

Κατά το άρθρο 27 του Συντάγματος της Φινλανδίας του 1919 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διαλύσει τη Βουλή (Eduskunda). Στην περίπτωση αυτή ή νέα Βουλή συνέρχεται είτε την πρώτη ήμερα του μήνα, ο οποίος αρχίζει την 90στή μέρα από την ήμερομηνία της διαλύσεως συμπεριλαμβανόμενης, είτε νωρίτερα, την ήμερα που όρίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (άρθρο 20 του Νόμου περί Κοινοβουλίου του 1928).

Η διάλυση αποφασίζεται από μόνο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, δεδομένης της άμεσης έκλογής του από το λαό, αφού λάβει τη γνώμη των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων. Μέχρι σήμερα το δικαίωμα της διαλύσεως άσκήθηκε για δύο κυρίως λόγους : είτε για να έπιλυθεί σύγκρουση μεταξύ Προέδρου καί Πρωθυπουργού (διάλυση του 1924 από τον Πρόεδρο Stahlberg έναντίον της κυβερνήσεως Kallio), είτε για να άπαλλαγει ο Πρόεδρος από μία Βουλή έχθρική, ένοχλητική ή μη άποτελεσματική (1). Έτσι το 1953 ο Πρόεδρος Paasikivi διάλυσε τη Βουλή για να έπιτρέψει τη δημιουργία σταθερής πλειοψηφίας. Τόν ίδιο σκοπό είχαν καί οι δύο διαλύσεις (1972 καί 1975) επί προεδρίας Kekkonen .

(1) Βλ. F. T h i b a u t, La Finlande, Paris, 1978, σ. 172 καί έπ..

II. Ὁ θ ε σ μ ό ς τ ῆ ς δ ι α λ ύ σ ε ω ς σ τ ῆ Π ο ρ - τ ο γ α λ ί α .

Κατά τὸ ἄρθρο 136 § ε τοῦ Συντάγματος τῆς Πορτογαλίας τῆς 2-4-1976, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπορεῖ νὰ διαλύσει τὴ Βουλὴ (Assembleia da Republica) μετὰ σύμφωνη γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐνῶ ὑποχρεώνεται σέ τοῦτο στὴν περίπτωση ἑφαρ-
μογῆς τοῦ ἄρθρου 198 § 3. Σύμφωνα μέ αὐτὴ τὴ ρύθμιση, τὸ δι-
καίωμα διαλύσεως τοῦ Προέδρου περιορίζεται σημαντικά. Ἄν καί
τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως δέν προσυπογράφεται ἀπὸ τὴν κυβέρνη-
ση (ἄρθρο 141), ἡ διάλυση ἐμφανίζεται τυπικά μόνον προεδρική .
Κατά τὸ ἄρθρο 198 § 3 ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ὑποχρεώνε-
ται νὰ διαλύσει τὴ Βουλὴ, ἂν αὐτὴ ἀρνηθεῖ νὰ παράσχει ψῆφο ἐμ-
πιστοσύνης ἢ καταψηφίσει τὴν κυβέρνησιν προκαλώντας ἔτσι τὸ
σχηματισμὸ τρίτης κυβερνήσεως. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ διάλυση
μεταβάλλεται οὐσιαστικά σέ αὐτοδιάλυση τῆς Βουλῆς. Ἐξάλλου
κατὰ τὸ ἄρθρο 198 § 2 ὁ Πρόεδρος δέν μπορεῖ νὰ διαλύσει τὴ
Βουλὴ λόγῳ ἀπορρίψεως τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος ἐκτός τῆς
περιπτώσεως τριῶν συνεχῶν ἀπορρίψεων. Ἔτσι ἡ διάλυση δέν ἀ-
κολουθεῖ ἐδῶ ὑποχρεωτικά τὴν καταψήφισιν τῆς κυβερνήσεως.

Τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως πρέπει νὰ ὀρίζει τὴ διεξαγωγὴ ἐκ-
λογῶν ἐντός 90 ἡμερῶν σύμφωνα μέ τὸν ἐκλογικὸ νόμο πού ἰσχύει
τὴν ἡμέρα τῆς διαλύσεως (ἄρθρο 175 § 1). Ἡ νέα Βουλὴ συνέρ-
χεται αὐτοδύναμα σέ σύνοδο τῇ δέκατῃ ἡμέρα ἀπὸ τὴν ὀριστικο-
ποίηση τῶν αποτελεσμάτων τῶν ἐκλογῶν (ἄρθρο 176 § 1). Τὸ Σύν-
ταγμα προβλέπει ἐπίσης ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀργεῖ σέ
περίπτωση ἰσχύος τοῦ νόμου περὶ καταστάσεως πολιορκίας ἢ ἀνά-
γκης καί ὅτι ἡ παράβαση τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 175 καθιστᾷ
τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως ἀνύπαρκτο. Τέλος σέ περίπτωση

διαλύσεως κατά τό άρθρο 174 ή νέα Βουλή δέν εκλέγεται για όλό - κληρη βουλευτική περίοδο. "Αν όμως οί εκλογές διεξαχθοῦν κατά τή διάρκεια τής τελευταίας συνόδου ή νέα Βουλή, κατά τό ίδιο άρθρο, εκλέγεται για τόν υπόλοιπο χρόνο τής παλαιάς βουλευτικής περιόδου καί για όλόκληρη τή νέα περίοδο. Τό περιεχόμενο αύτής τής διατάξεως εκφράζει τή δυσπιστία τών συντακτών άπέναντι στο πρόεδρικό αξίωμα καί τίς αρμοδιότητές του (2) .

Τό δικαίωμα τής διαλύσεως άσκήθηκε υπό τό νέο πορτογαλικό σύστημα τό 1979 καί 1983. Τό 1979 ό στρατηγός Eanes άποσκοποῦσε στό σχηματισμό μιās πλειοψηφίας στη Βουλή πού νά άνταποκρινόταν περισσότερο στις πολιτικές επιδιώξεις του. Είναι χαρακτηριστικό τό γεγονός ότι ή περίοδος τής νέας Βουλής θά διαρκοῦσε μέχρι τίς 14 'Οκτωβρίου 1980, ενώ ή παλαιά θά τερμάτιζε τήν θητεία της στις 5 'Οκτωβρίου 1980 (3). 'Η διάλυση παρουσιαζόταν σάν άποδοκιμασία τής κυβερνήσεως M. Soares. 'Η τελευταία διάλυση τέλος (4-2-1983) σκοπό έχει τό σχηματισμό πλειοψηφίας ίκανής νά αντιμετωπίσει τά οικονομικά προβλήματα τής χώρας. Μέ τήν κρίση πού ξέσπασε στους κόλπους τοῦ κυβερνώντος συνασπισμοῦ (παραίτηση τοῦ άρχηγού του P. Balsemao) ό στρατηγός Eanes δέν έδειξε έμπιστοσύνη στο νέο άρχηγό πού προτάθηκε για νά σχηματίσει κυβέρνηση, τόν Victor Crespo(4).

(2) B l . D o m i n i q u e R o u s s e a u , La primauté présidentielle dans le nouveau régime politique portugais:mythe ou réalité στη R.D.P. 1980, σ. 1366.

(3) B l . D o m i n i q u e R o u s s e a u , op.cit., σ. 1368 καί έπ..

(4) B l . τή " Monde " τής 1/1/83, 21/1/83 καί 25/1/83.

III. 'Ο θ ε σ μ ό ς τ ῆ ς δ ι α λ ύ σ ε ω ς σ τ ῆ ν Α ύ σ τ ρ ί α .

Κατά τὸ ἄρθρο 29 τοῦ 'Ομοσπονδιακοῦ Συνταγματικοῦ Νόμου τῆς Αὐστρίας τῆς 10-11-1920, ὅπως ἀναθεωρήθηκε καί ἰσχύει τῶρα, ὁ ὁμοσπονδιακὸς Πρόεδρος μπορεῖ νά διαλύσει τὴ Βουλὴ (Nationalrat) ὁποτεδήποτε, ἀλλὰ μόνο μίᾳ φορᾷ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. 'Εκλογές προκηρύσσονται ἀπὸ τὴν 'Ομοσπονδιακὴ Κυβέρνηση κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ νέα Βουλὴ νά μπορεῖ νά συνεδριάσει τὸ ἀργότερο τὴν ἑκατοστή ἡμέρα ἀπὸ τὴ διάλυση. 'Απὸ τὸ ἴδιο ἄρθρο προβλέπεται ἡ δυνατότητα αὐτοδιαλύσεως τῆς Βουλῆς. Περίπτωση ἐξάλλου ἀναγκαστικῆς διαλύσεως προβλέπει τὸ ἄρθρο 60 § 6 σέ περίπτωση ἀπορρίψεως τῆς προτάσεως δημοψηφίσματος ποῦ ὑποβάλλεται ἀπὸ τὴ Βουλὴ καί ἀποσκοπεῖ στὴν καθαίρεση τοῦ Προέδρου. Τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως προσυπογράφεται ἀπὸ τὸν ὁμοσπονδιακὸ Καγκελάριο καί τοὺς ὁμοσπονδιακοὺς ὑπουργοὺς (ἄρθρο 67 § 2).

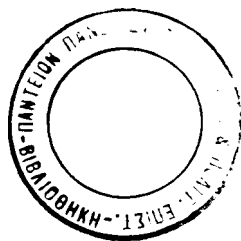
IV. 'Ο θ ε σ μ ό ς τ ῆ ς δ ι α λ ύ σ ε ω ς σ τ ῆ ν 'Ι σ λ α ν δ ί α .

Τέλος κατὰ τὸ ἄρθρο 24 τοῦ Συντάγματος (5) τῆς 'Ισλανδίας

-
- (5) Τὰ κείμενα τῶν Συνταγμάτων βλ. εἰς Corpus Constitutionnel, τ. I - II , Leiden, 1968 - 1979' M. D u v e r g e r, Constitutions et Documents politiques, Paris, P.U.F., 8η ἔκδ., 1978' A. J. P e a s l e e, Constitutions of Nations, 4 τόμοι, Hague, ἔκδ. 3η, 1966 - 1974' A. Μ α υ ρ ι ᾶ καί A. Π α ν τ ε λ ῆ, Συνταγματικά κείμενα ἐλληνικά καί ξένα, 'Αθήνα, ἔκδ. 'Αντ. Σάκκουλα, 1981' Η.Π.Ν ι κ ο λ ο ὄ δ η, Τά Συντάγματα τῆς Εὐρώπης τῶν 9(Ε.Ο.Κ.), 'Αθήνα, Κοινωνικὲς ἐκδόσεις, 1974. Τὰ κείμενα τῶν ἰσχυόντων Συνταγμάτων Πορτογαλίας, 'Ισπανίας, 'Ανατολικῆς Γερμανίας καί Σουηδίας βλ. ἀντίστοιχα εἰς Documentation française, n° 4387-4388, Paris, 1977' Guy C a r c a s a n n e et Olivier D u h a m e l, στὴν ἐπιθεώρηση Pouvoirs, 1979, σ. 131 ἐπ. καί σέ ἐλληνικὴ μετάφραση τῶν Β.Π ε τ ρ ι τ σ ό π ο υ λ ο υ - Νίνας Σ α κ κ ᾶ - Ν ι κ ο λ ο π ο ὄ λ ο υ στὸ "Σύνταγμα", 1980, σ. 577, ἐπ.· Jahrbuch des Öffentlichen Rechts, τ. 22 (1 9 7 3),

τῆς 17-6-1944 ὁ Πρόεδρος μπορεῖ νά διαλύσει τή Βουλή (Alting) .
'Εκλογές διεξάγονται ἐντός δύο ἡμερολογιακῶν μηνῶν, ἐνῶ ἡ Βουλὴ
συγκαλεῖται ἐντός ὀκτώ ἡμερολογιακῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς διάλυσης. Τό
διάταγμα τῆς διαλύσεως προσυπογράφεται ἀπὸ τόν ἀρμόδιο ὑπουργό
(ἄρθρο 19). Περιπτώσεις ἀναγκαστικῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς προ-
βλέπουν τὰ ἄρθρα 11 § 3 - 4 (ἀπόρριψη δημοψηφίσματος μέ σκοπὸ
τὴν καθαίρεση τοῦ Προέδρου) καί 79 (ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος).

σ. 233 ἐπ. καί Γιάννη Μ α ν τ ζ ο υ ρ ά ν η, Σύνταγμα
τῆς Γερμανικῆς Λαοκρατικῆς Δημοκρατίας, 'Αθήνα, ἐκδ. 'Αντ.
Σάκκουλα, 1979' Jahrbuch des Öffentlichen Rechts, τ. 26
(1977), σ. 315 ἐπ. καί Constitutional Documents of Sweden,
published by the Swedish Riksdag, Stockholm, 1975. Τά
κεῖμενα τέλος τῶν ἰσχυόντων Συνταγμάτων τῶν γαλλόφωνων κρα-
τῶν τῆς 'Αφρικῆς καί ὅλων τῶν ἰσχυσάντων γαλλικῶν συνταγ-
ματικῶν κειμένων βλ. ἀντίστοιχα εἰς D.G. L a v r o f f ,
Les systèmes constitutionnels en Afrique noire (les états
francophones, Paris, Pedone, 1976 καί L. D u g u i t , -
M. M o n n i e r - R. B o n n a r d - G. B e r -
l i a, Les constitutions et les lois principales politi-
ques de la France depuis 1789, Paris, ἔκδ. 7η, 1952.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Ο Θ Ε Σ Μ Ο Σ Τ Η Σ Δ Ι Α Λ Υ Σ Ε Ω Σ

Τ Η Σ Β Ο Υ Λ Η Σ Σ Τ Η Ν Ε Λ Λ Α Δ Α

+

Ἡ μὴ ὕπαρξη κομμάτων ἀρχῶν στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, τουλάχιστον μέχρι τὸ 1975, στερεῖ ἀπὸ κάθε ἐνδιαφέρον τὴ διάκριση τῆς ἐξεταζόμενης περιόδου ἀνάλογα μὲ τὴν κατὰστασιν τῶν κομμάτων. Λόγῳ ὁμοιότητος τῆς ρυθμίσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στὰ προηγούμενα Συντάγματα προτιμήθηκε ἡ ἐξέταση τῶν ἐλληνικῶν Συνταγμάτων σὲ δύο κεφάλαια. Στὸ πρῶτο ἐξετάζονται μαζί ὅλα τὰ Συντάγματα, ἐνῶ τὸ δεῦτερο εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἐξέταση καὶ ἀνάλυσιν τῶν διατάξεων περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στὸ ἰσχύον Σύνταγμα πού λόγω τοῦ γεγονότος αὐτοῦ παρουσιάζει καὶ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον.

Κεφάλαιο Α΄

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ

§ 5. - ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ.

Κανένα από τὰ Συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως δέν πρόβλεπε τή διάλυση τῆς Βουλῆς ἢ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος. Καί τὰ τρία συνταγματικά κείμενα, Προσωρινό Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου (1 Ἰανουαρίου 1822), Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου (13 Ἀπριλίου 1823) καί Πολιτικό Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδας (1 Μαΐου 1827), παράλειψαν νά ἀναφερθοῦν στό δικαίωμα τῆς διαλύσεως. Οἱ λόγοι τῆς παραλείψεως αὐτῆς εἶναι ἐνδιαφέρον καί χρήσιμο νά ἀζητηθοῦν.

Ἡ ψήφιση τῶν τριῶν Συνταγμάτων ἀποδεικνύει ἀπό πολιτικῆς πλευρᾶς τήν περιστασιακὴ ὑπερίσχυση τῶν ἀστικῶν στοιχείων μέ τίς πρὸ φιλελεύθερες τάσεις(1). Τὰ στοιχεῖα αὐτά, σαφῶς ἐπὶ -

(1) Βλ. Ι. Κορδάτου, Μεγάλη Ἱστορία τῆς Ἑλλάδας, τ.Χ., σ. 371, 413 καί 538.

ρεασμένα από τὰ διδάγματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀποτελέσαν τὸ κοινωνικοπολιτικό ὑπόβαθρο τῶν ἐπαναστατικῶν συνταγμάτων. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση σάν κοινωνικό φαινόμενο ἐπηρέασε κατὰ πολὺ τὸ συντακτικό ἔργο τῶν ἐπαναστατικῶν Ἑθνοσυνελεύσεων (2). Ἄν καί τὰ ἐλληνικά Συντάγματα παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητη ἐπιρροή τους ἀπὸ ξένα πρότυπα δέν ἔφθασαν ποτέ σέ σημεῖο πιστῆς ἀντιγραφῆς τους, ἡ μὴ ἀναφορά τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως μαρτυρεῖ, ὡς πρὸς αὐτὸ τουλάχιστον τὸ σημεῖο, ἄμεση ἐπιρροή τῶν γαλλικῶν ἐπαναστατικῶν Συνταγμάτων καί ὁδηγεῖ σὲ συμπέρασμα ὅτι τοῦτο δέ θεσπίστηκε ἀπὸ κανένα ἐπαναστατικό συνταγματικό κείμενο γιὰ τὸ λόγο ὅτι εἶχε ἐπίσης ἀγνοηθεῖ καί ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα γαλλικά κείμενα (τῶν ἐτῶν 1791, 1793 καί 1795) (3).

Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ καταλήγουμε ἐξετάζοντας τὴ διαρρύθμιση τῶν ἐξουσιῶν στὰ ἐλληνικά ἐπαναστατικά συντάγματα.

Κατὰ τὸ Προσωρινὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου ἢ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (παράγραφοι θ, ι, ιθ, κ καί κδ) " Ἡ Διοίκησις σύγκειται ἐκ δύο Σωμάτων, Βουλευτικοῦ καί Ἐκτελεστικοῦ. Τὰ δύο αὐτὰ σώματα ἰσοσταθμίζονται μὲ τὴν ἀμοιβαίαν συνδρομὴν των εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν Νόμων διότι οὔτε αἱ τοῦ Βουλευτικοῦ ἀποφάσεις ἔχουσι κῆρος Νόμου ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος οὔτε τὰ σχέδια Νόμων, ὅσα προβάλλονται παρὰ τοῦ Ἐκτελεστι-

(2) Βλ. Χ. Κοριζή, Αἱ πολιτικά δυνάμεις εἰς τὴν Γ' Ἑθνικὴν Συνέλευσιν καί τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος, ΤοΣ 1975, σ. 146 καί ἐπ. Ἀ. Ράϊκου, Αἱ διακηρύξεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ΕΔΔΔ 1971, σ. 226.

(3) Τοὺς λόγους τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στὰ γαλλικά ἐπαναστατικά κείμενα, βλ. πρὸ πάνω, σ. 6 καί ἐπ..

κοῦ εἰς τὸ Βουλευτικόν, ἔχουσι κῦρος, ἂν δὲν ἐγκριθῶσιν ἀπὸ τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος. Τὸ ἐκτελεστικὸν σῶμα σύγκκειται ἐκ πέντε μελῶν, ἐκλεγομένων ἐκτὸς τῶν μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ, ὑπὸ Συνελεύσεως ἐπίτηδες ἀθροιζομένης κατὰ τὸν περί τούτου ἰδιαίτερον Νόμον. Ἡ διάρκεια τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος εἶναι ἐνιαύσιος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ λογιζομένη ". Ἐτησίᾳ ἦταν ἐπίσης καὶ ἡ διάρκεια τοῦ Βουλευτικοῦ " τὸ ὁποῖον διὰ τὰς κατεπευγούσας περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ Πατρίς, ὀφείλει κατ'αὐτὸ τὸ ἔτος ν'ἀκολουθῇ ἀδιακόπως τὰς ἐργασίας του (παρ. με' τοῦ Συντ.). Προβλεπόταν ἐπίσης καὶ ἡ ποινικὴ εὐθύνη τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ " δυναμένων νὰ κατηγορηθοῦν ἐνώπιον τοῦ Βουλευτικοῦ " (παρ. ν' τοῦ Συντ.). Τρία χαρακτηριστικὰ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν βασικά : τὸ ἐνιαύσιο τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ Ἐκτελεστικοῦ, τὸ ἀπόλυτο veto τοῦ τελευταίου ὅσον ἀφορᾷ τὴν κύρωση τῶν νόμων καὶ ἡ ἔλλειψη τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως τοῦ Βουλευτικοῦ ἐκ μέρους τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ἀπὸ τὸ πλέγμα τῶν διατάξεων αὐτῶν καταφαίνεται ἡ κατὰ τὸ Σύνταγμα ὑπεροχὴ τοῦ Βουλευτικοῦ : σώματος μονιστικοῦ, διαρκοῦς καὶ ἀδιάλυτου. Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἡ ὑπεροχὴ αὐτῇ νὰ μετριάζεται ἀπὸ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπόλυτου veto ποὺ διαθέτει τὸ Ἐκτελεστικὸ σῶμα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἦταν ἀρκετὸ, ἐφ'ὅσο μάλιστα μετατράπηκε ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀστρους σὲ ἀναβλητικὸ (παρ. ιζ' τοῦ Συντ. τοῦ 1823).

Τὸ κύριο μειονέκτημα τῶν δύο πρώτων Συνταγμάτων, τὴν μή ὕπαρξη δηλαδὴ ἐνιαίας καὶ ἰσχυρῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ποὺ νὰ εἶχε ἓνα ἀρχηγό, προσπάθησε νὰ διορθώσῃ τὸ τρίτο καὶ τελειότερο ἐπαναστατικὸ Σύνταγμα, τὸ Πολιτικὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος ἢ Σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος. Κατ'αὐτὸ (ἄρθρ. 37, 41 καὶ 73) " ἡ Νομοθετικὴ Ἐξουσία ἀνήκει ἰδιαιτέρως εἰς τὸ σῶμα τῶν ἀντιπρο -

σώπων του λαού, τό όποϊόν όνομάζεται Βουλή. 'Η νομοτελεστική ά-
νήκει είς ένα μόνον, όνομαζόμενον Κυβερνήτην, έχοντα διαφόρους
ύπ'αυτόν Γραμματείς τής 'Επικρατείας καί ό όποϊός έχει μόνον άνα-
βλητικό veto ". 'Ο Κυβερνήτης καί έδω δέν έχει τό δικαίωμα δια-
λύσεως τής Βουλής. "Ετσι καθιερώνεται ή ύπεροχή τής Βουλής άπέ-
ναντι του Κυβερνήτου χωρίς όμως νά μπορεί νά τόν κηρύξει έκπτωτο
κατά συνδυασμό τών άρθρων 103 καί 104 του Συντάγματος " ό Κυβερ-
νήτης είναι άπαραβίαστος. Οί Γραμματείς τής 'Επικρατείας είναι
ύπεύθυνοι διά τās δημοσίās πράξεις του ". 'Από τό πλέγμα τών
διατάξεων αύτών φαίνεται ότι άπονεμήθηκαν μεγάλες άρμοδιότητες
στή Βουλή, γιά νά γίνει φρουρός τών έπαναστατικών κατακτήσεων .
'Αποτελοϋσε κατ'αυτό τόν τρόπο ένα αντίβαρο στήν έκλογή του 'Ι.
Καποδίστρια.

'Η διάρθρωση τών έξουσιών καί ή έλλειψη του δικαιώματος τής
διαλύσεως σκοπό είχαν τή διατήρηση του πολιτικοϋ status quo όπως
εξάλλου συνέβη καί κατά τήν ψήφιση τών γαλλικών Συνταγμάτων. Στήν
Α΄ 'Εθνοσυνέλευση επικράτησαν τά άστικά στοιχεΐα, χωρίς όμως καί
νά έκμηδενισθοϋν τά όλιγαρχικά (πρόκριτοι). 'Η διατήρηση τών
τοπικών πολιτευμάτων καί ιδιαίτερα τής Πελοποννησιακής Γερουσίας,
" σώματος καθαρά όλιγαρχικοϋ καί αΐτιου τής άποτυχίας του Προσω-
ρινοϋ Πολιτεύματος " (4), καί τό ένιαύσιο τών άρχών έπιτρέψανε
καί στους όλιγαρχικούς νά διατηρήσουν τίς θέσεις τους άνα-
μιγνυόμενοι συνεχώς στίς άλλεπάλληλες έκλογές. 'Η υπερίσχυση
έπίσης του Βουλευτικοϋ άνταποκρίνεται πλήρως στίς ιδέες τής τό-
τε έποχής, όπως είχαν διαμορφωθεί από τή Γαλλική 'Επανάσταση ,

(4) Βλ. Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο υ, Σύστημα Συνταγματικοϋ καί Δημοσί-
ου Δικαίου, 'Αθήνα, 1903 - 1904, σ. 22.

θεωρούμενη σάν ύψηλή λαϊκή κατάκτηση. 'Η συγκέντρωση τοῦ ἐνδιαφέροντος μεταφέρθηκε κυρίως στοῦ δικαίωμα ἀρνησικυρίας καί τή μορφή πού θά ἔπαιρνε, ὅπως ἄλλωστε συνέβη καί στή Συνταγματική Συνέλευση τῆς Γαλλίας(5). 'Η ὑπεροχή τῆς Βουλῆς διατηρήθηκε καί στοῦ Πολιτικό Σύνταγμα (6), ὅπως καί ἡ ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως(7). 'Η ἐπίδραση αὐτή ὑπῆρξε ἐντονότερη ὅχι ὡς πρὸς τοὺς θεσμούς, ἀλλ' ὡς πρὸς τίς ἀρχές. Διαφαίνεται ἐπίσης σέ αὐτό καί μία μικρότερη ἐπιρροή τοῦ ἀμερικανικοῦ Συντάγματος τοῦ 1787 (8).

Τό Πολιτικό Σύνταγμα δέν ἀντιμετώπιζε περίπτωση διαφωνίας Βουλῆς καί Κυβερνήτου, ἔως γιὰτί δημιουργοῦσε στεγανούς χώρους νομοθετικῆς καί ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας(9) ἢ ἔως γιὰτί δέ φαντάζονταν οἱ συντάκτες τοῦ παρόμοια περίπτωση καί ἤθελαν νά πιστεύουν ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐντοπισμένος στή ἐκτελεστικά καθήκοντα θά παρέμενε σέ αὐτά μέχρι τέλους. 'Η ἔλλειψη τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως βρίσκει ἔτσι τήν ἴδια μέ τῶ προηγούμενα δικαιολογία. Οἱ συντάκτες τοῦ Συντάγματος, χωρίς νά κατανοήσουν πλήρως τή σημασία καί λειτουργία τοῦ θεσμοῦ, δέν ἔδωσαν τό δικαίωμα αὐτό στόν Κυβερνήτη γιὰ νά προστατεύσουν, ὅσο τό δυνατόν περισσότερο, τή Βουλή.

(5) Πρβλ. Ρ. Α l b e r t i n i, op. cit., σ. 177 καί ἐπ..

(6) Βλ. Α. Σ β ὠ λ ο υ, Συνταγματικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1934, τ.Α', σ. 51.

(7) Β.Ι. Φ ί λ ι α, Κοινωνία καί ἐξουσία στήν 'Ελλάδα. 'Η νόθα ἀστικοποίηση 1800-1864, 'Αθήνα, 1974, σ. 67 καί ἐπ..

(8) Βλ. Χ. Κ ο ρ ι ζ ῆ, op. cit., σ. 146 καί ἐπ..

(9) 'Η ἀνανέωση τοῦ "τριτημορίου" τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς (ἄρθρο 57) καί ἡ μή ἐπανεκλογή τοῦ βουλευτοῦ εἰς " δύο κατά συνέχειαν περιόδους " (ἄρθρο 58) θεωρήθηκαν καί ἐδῶ ἐπαρκή μέσα περιορισμοῦ ἐνδεχομένης παντοδυναμίας τῶν βουλευτῶν. Βλ. καί Δ.Κ υ ρ ι α ζ ῆ-Γ ο υ β έ λ η, op. cit., σ.249. 'Ο ἴδιος καθηγητής (op.cit., σ.253) ἐκφράζει τήν ἐνδιαφέρουσα καί πρωτότυπη ἄποψη ὅτι " τό πολίτευμα τοῦ συντάγματος τῆς Τροικῆνος παριστᾷ ἕνα γνήσιον τύπον προεδρικῆς δημοκρατίας ".

§ 6.— Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΗΓΕΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1832.

Παρόλο που είναι τό πρώτο έλληνικό συνταγματικό κείμενο που πραγματεύεται περί του δικαιώματος τής διαλύσεως, έν τούτοις παραμένει χωρίς μεγάλη σημασία, γιατί ούδέποτε εφαρμόσθηκε λόγω τής έν τω μεταξύ έκρήξεως τής έπαναστάσεως τών συνταγματικών υπό τόν 'Ι. Κωλέττη κατά τών δικτατορικών τάσεων του Αύγουστίνου Καποδίστρια. Τό Σύνταγμα αυτό καθιέρωνε τήν άρμονία μεταξύ τών έξουσιών κατά τρόπο που πλησίαζε τό κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβερνήσεως (1).

Σαφείς είναι στό θέμα αυτό οι έπιρροές άπό τό γαλλικό Χάρτη του 1830 καί τό Βελγικό Σύνταγμα του 1831. Δύο σπουδαίες καινοτομίες του ήγεμονικού Συντάγματος, ή ύπαρξη δευτέρου νομοθετικού σώματος, τής Γερουσίας (άρθρο 82) καί ή άναγνώριση στόν άρχηγό του Κράτους του δικαιώματος διαλύσεως του έκλεγομένου σώματος, προέρχονται άπό έπιδράσεις τών συνταγμάτων αυτών (2). Κατά τό άρθρο 243 ό 'Ηγεμόνας διαλύει τή Βουλή " όταν εϋρη αυτήν παραβαίνουσαν τούς Συνταγματικούς νόμους, ή ζητούσαν νά προσβάλη τά δίκαια του 'Εθνους ή του 'Ηγεμόνος " διορίζει όμως άμέσως νά γέ-

(1) Κατά τό άρθρο 53 του Συντάγματος : " 'Η 'Ελληνική 'Επικράτεια είναι 'Ηγεμονία διαδοχική, Συνταγματική καί Κοινοβουλευτική ένεργουμένου του πολιτικού Κράτους άντιπροσωπικώς υπέρ του 'Εθνους υπό διαφόρων άρχών ".

(2) Βλ. καί Α. Μά ν ε σ η, Deux états nés en 1830 : Ressemblances constitutionnelles entre la Belgique et la Grèce, Bruxelles, 1959, σ. 40.

νωσι νέαι ἐκλογαί 'Αντιπροσώπων κατὰ τό 157 ἄρθρον " (3).

- (3) 'Ιδιαίτερες συζητήσεις σχετικά μέ τό ἄρθρο αὐτό στήν Ε΄ 'Εθνική Συνέλευση δέν ἔγιναν. Στό Σχέδιο τῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος 'Επιτροπῆς ἔφερε τόν ἀριθμό 251. Οἱ διατάξεις του ἐγκρίθηκαν χωρίς ἀντιρρήσεις στή Συνεδρίαση ΜΒ΄ τῆς 16-2-1832 καί μέ τήν ἴδια διατύπωση ἀποτέλεσαν τό ἄρθρο 243 τοῦ Συντάγματος. Βλ. 'Αρχεῖα τῆς 'Ελληνικῆς Παλιγεννεσίας 1821 - 1832, τόμ. 5, 'Αθήνα, 1974, σ. 115 καί ἐπ..

§ 7. - Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844.

Ι. 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Στό Σύνταγμα τοῦ 1844 τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς ρυθ -
μιζόταν ἀποκλειστικά ἀπό τό ἄρθρο 30 § 2. Κατ'αὐτό " ὁ Βασι -
λεὺς ... ἔχει τό δικαίωμα νά διαλύσῃ τήν Βουλὴν ἀλλὰ τό περί
διαλύσεως διάταγμα πρέπει νά διαλαμβάνῃ συγχρόνως καί τήν συγ -
κάλεσιν, τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντός δύο, τῆς δέ Βουλῆς ἐντός τριῶν
μηνῶν ". Ἀναμφισβήτητη ὑπῆρξε στό θέμα αὐτό ἡ ἐπιρροή τῶν ξέ -
νων προτύπων καί μάλιστα τοῦ γαλλικοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτη τῆς
14ης Αὐγούστου 1830 (ἄρθρο 42) καί τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τοῦ
1831 (ἄρθρο 71) (1).

Τό Σύνταγμα αὐτό κατατέθηκε στή Συνέλευση κατά τό τέλος Δε -
κεμβρίου καί συζητήθηκε ἀπό τίς 3 Ἰανουαρίου μέχρι τίς 4 Μαρ -
τίου. Συζητήσεις ἰδιαίτερες ἐπὶ τοῦ ἁρθρου 30 καί τοῦ δικαιώ -
ματος τῆς διαλύσεως δέν ἔγιναν. Τό σχέδιο τοῦ Συντάγματος ἀνά -
φερε σχετικά ὅτι " τό περί διαλύσεως διάταγμα πρέπει νά διαλαμ -
βάνῃ συγχρόνως καί τήν συγκάλεσιν, τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντός 40 ἡ -
μερῶν, τῆς δέ Βουλῆς ἐντός 2 μηνῶν ". Ὁ Βασιλεὺς μέ διάγγελμά
του τροποποίησε τίς προθεσμίες συγκλήσεως τῶν ἐκλογέων καί τῆς
Βουλῆς σέ δύο καί τρεῖς μῆνες ἀντίστοιχα, τίς ὁποῖες ἡ Ἐθνική

(1) Πρβλ. Ν. Παπαδόπουλα, Ἰππόδαμος, Ἀρχαί τοῦ Συνταγ -
ματικοῦ Δικαίου, Ἀθήνα, 1848, σ. 222 Ν. Σαρίππο -
λου, Συνταγματικόν Δίκαιον, Ἀθήνα, 1915, τ. Α', σ. 31.

Συνέλευση αποδέχθηκε (2).

Χωρίς κανένα ούσιαστικό περιορισμό από τὸ Σύνταγμα ὁ Βασιλέας μπορούσε νά χρησιμοποιήσει τή διάλυση γιά ὁποιοδήποτε σκοπό, ἀκόμα καί σάν μέσο καθυποτάξεως τῶν ἀντίθετων πολιτικά στίς ἐπιδιώξεις τοῦ στέμματος καί ἀπείθαρχων σέ αὐτό κυβερνήσεων. Ἡ λύση αὐτή, ἡ ὁποία ἐπικράτησε στήν πρακτική, δέ βρῆκε σύμφωνους τοὺς ἐρμηνευτές τοῦ Συντάγματος.

Κατά τόν Ν.Ι. Σαρίπολο (3) τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως εἶναι ἔργον " οὐσιωδῶς βασιλικόν καί τὰ μάλα πολιτικόν ". Διακρίνει δέ δύο περιπτώσεις ἀσκήσεώς του : ὅταν ἡ κυβέρνησις ὑποστηρίζει - ται ἀπὸ τή Βουλὴν, ἐάν ὁ Βασιλέας νομίζει ὅτι ὑπάρχει διάσταση μεταξύ αὐτῆς καί τοῦ λαϊκοῦ αἰσθήματος * ὅταν ἡ κυβέρνησις ἔχει χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς ἢ διαθέτει " ἀσθενῆ καί ἀνεπαρκῆ " πλειοψηφία σέ αὐτήν, σέ περίπτωσι πού ὁ Βασιλέας θέλει νά συμβουλευθεῖ τὸ ἔθνος γιά τὸ δρόμο πού πρέπει νά ἀκολουθηθεῖ σέ ἓνα συγκεκριμένο θέμα.

Κατά τὸ Ν. Παπαδοῦκα (4) " ἡ διάλυσις ἰσοδυναμεῖ μὲ διακήρυξιν, ὅτι (οἱ βουλευταῖ) δέν ἐξεπλήρωσαν πιστῶς τὴν ἐντολήν των, ἢ ὅτι ἡ ἐντολή τὴν ὁποίαν ἔλαβον, δέν συμφωνεῖ μὲ τοῦ ὑπουργείου τὸ πνεῦμα καί μὲ τὰ γενικά τοῦ κράτους συμφέροντα ".

(2) Βλ. σχετικὰ Στενογραφημένα Πρακτικά τῆς Γ' Σεπτεμβρίου ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, σ. 590.

(3) Πραγματεῖα Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθήνα, 1851, τ. Α', σ. 322 ἐπ..

(4) Ορ. cit., σ. 225.

Τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως παρουσιάζεται ἀπό τοὺς πῶς πάνω συγγραφεῖς σάν ἀπαραίτητο στοιχεῖο ἐπιλύσεως τῶν συγκρούσεων μεταξύ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, " συγκεντρούσης πᾶσαν τὴν ὑλικὴν δύναμιν ", καί τῆς νομοθετικῆς, " ἐχούσης πᾶσαν τὴν ἡθικὴν ὑπεροχήν " (5). Ὁ Βασιλέας ἐπαναφέρει μὲ αὐτό τὸν τρόπο τὴν ἁρμονία καί τὴν τάξη στίς σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Κατὰ τὸ συνταγματικὸ κείμενο δὲ θεσπίζονται περιορισμοὶ στὸν τρόπο ἀσκήσεώς του. Τό γεγονὸς αὐτὸ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι τὸ δικαίωμα διαλύσεως κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 ἀποτελεῖ βασιλικὸ προνόμιο. Ἀντίθετα ἡ θεωρία, ἂν καί δέχεται τὴ δυνατότητα ἐπανεπιλημμένων διαλύσεων μέσα στὸ ἴδιο ἔτος, θέτει ἐνδιαφέροντες περιορισμοὺς σαφῶς ἐπηρεασμένους ἀπὸ τὴν γαλλικὴ πρακτικὴ. "Ἐτσι ὁ Βασιλέας δέν μπορεῖ νὰ διαλύσει τὴ Βουλὴ προτοῦ συνέλθει καί συγκροτηθεῖ σὲ σῶμα, γιατί δέν μπορεῖ νὰ ἀκυρώσει τίς ἐκλογές (6). Ἀκόμη καί ἡ ἐπανεπιλημμένη διάλυση δέν εἶναι ὀρθὸ νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ὑποστήριξη κυβερνήσεων μειοψηφίας γιατί κατ'αὐτὸν τὸν τρόπο νοθεύεται ἡ λαϊκὴ βούλησις (7).

(5) Ν. Ι. Σ α ρ ί π ο λ ο υ, op. cit., σ. 323.

(6) Βλ. Ν. Π α π α δ ο ύ κ α, op. cit., σ. 225.

(7) Βλ. Ν. Ι. Σ α ρ ί π ο λ ο υ, op. cit., σ. 324 καί ἐπ.

II. Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἑ φ α ρ μ ο γ ῇ τ ο ὗ θ ε σ μ ο ὗ.

Κατά τὸ διάστημα πού ἔσχυσε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, τὸ δικαίωμα διαλύσεως ἀσκήθηκε μόνον δύο φορές (8) : α) τὸ 1847 (14.4/14-26.6) ἐπὶ κυβερνήσεως I. Κωλέττη καί β) τὸ 1860 (16 . 11/16-28.1) ἐπὶ κυβερνήσεως Ἀθ. Μιαούλη.

1.— Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1 8 4 7.

Ἡ πρώτη διάλυση ἐπιδίωκε νά σώσει κοινοβουλευτικὰ τὴν προστατευόμενη κυβέρνηση Κωλέττη, ἅμεσα ἀπειλούμενη ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο Μουσούρου καί τὴν ἀποσκίρτηση τῶν Καπεταναίων Γρίβα, Κριεζώτη καί Παπακώστα. Γιά τὴ διάλυση αὐτὴ ἀναφέρει ὁ Γ.Ροῦσσος (9) ὅτι ἔγινε " ὄχι γιὰ νά ἀναβαπτισθῇ εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ λαϊκοῦ χρίσματος, ἀλλὰ γιὰ νά ἀπαλλαγῇ (ὁ Κωλέττης) ἀκριβῶς ἀπὸ πολλοὺς βουλευτὲς τοῦ πού εἶχαν πάψει νά ὑποκύπτουν στοὺς αὐταρχισμοὺς τοῦ καί νά τοὺς ἀναπληρώσῃ μὲ ἄλλους, περισσότερο πειθήμενους. Καί φυσικὰ, οἱ ἐκλογές διεξήχθησαν μὲ τὸ ἐπιβεβλημένο πιά κωλεττικό σύστημα τῆς βίας καί τῆς νοθείας ".

2.— Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ο ὗ 1 8 6 0.

Ἡ Βουλὴ διαλύθηκε γιὰ δεύτερη φορά γιὰ νά ἀυξηθεῖ τὸ γόητρο τοῦ στέμματος πού εἶχε τρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τοῦ ἀντιπολι-

(8) Ἡ θητεία τῆς Βουλῆς τῶν Β΄, Γ΄, καί Δ΄ περιόδων δέν ἔληξε πρόωρα.

(9) Νεώτερη Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήνα, 1975. τόμος Γ΄, σ. 415.

τευσμένου θρ. Ζαΐμη ως Προέδρου της Βουλής. Κατά την έκλογή αυτή ή προστατευόμενη κυβέρνηση Μιαούλη έχασε την εμπιστοσύνη της Βουλής. 'Ο Βασιλέας αντί παραιτήσεως της κυβερνήσεως προτίμησε τη διάλυση της απείθαρχης Βουλής καί τη διενέργεια εκλογών από την ίδια την κυβέρνηση, μειοψηφίας πλέον. Κατά τόν θρ. Ζαΐμη ό "Οθων κάλεσε περίπου εξήντα βουλευτές για να τούς αποτρέψει από την εϋνοϊκή γι'αυτόν ψηφοφορία απειλώντας ότι διαφορετικά θά διαλυε τη Βουλή (10). Οι εκλογές, οι όποιες άρχισαν τό Δεκέμβριο καί τέλειωσαν τόν Μάρτιο, δέν ήταν δυνατόν να σώσουν τόν "Οθωνα. 'Αντίθετα ή ένεργή ανάμειξη του στίς εκλογές μεγάλωσε τό αντιδυναστικό πνεῦμα καί επιτάχυνε την έξωση.

(10) Βλ. Δ. Π ε τ ρ α κ ά κ ο υ, Κοινοβουλευτική 'Ιστορία της 'Ελλάδος, 'Αθήνα, 1935, τόμος Β', σ. 183 καί έπ.

§ 8. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1864.

I. Ή συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864 (ἄρθρ. 22) καθιερώνει κατὰ τή συγκρότη-
ση τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τό μονιστικό σύστημα μέ τήν ὕπαρξη
μόνο τῆς Βουλῆς καί τήν κατάργησιν τῆς Γερουσίας. Παρά τίς ση-
μαντικές διαφορές ποῦ παρουσιάζει τό νέο Σύνταγμα σέ σχέση μέ τό
προηγούμενο, τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως παραμένει ἐν τούτοις σχε-
δόν ἀμετάβλητο. Πράγματι κατὰ τό ἄρθρο 37 § 2 " Ὁ Βασιλεὺς...
ἔχει τό δικαίωμα νά διαλύῃ τήν Βουλὴν· ἀλλὰ τό περί διαλύσεως
Διάταγμα, προσυπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, πρέπει νά δια-
λαμβάνῃ συγχρόνως καί τήν συγκάλεισιν, τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντός δύο
τῆς δέ Βουλῆς ἐντός τριῶν μηνῶν ". Τά πρότυπα τῆς διατάξεως αὐ-
τῆς παραμένουν τὰ ἴδια τῆς ἀντίστοιχης διατάξεως τοῦ Συντάγματος
τοῦ 1844.

Τό ἄρθρο 37 τοῦ νέου Συντάγματος ψηφίσθηκε χωρὶς ἀντιρρήσεις
κατὰ τή συνεδρίασιν τῆς 9-9-1864 (1)· διαφέρει δέ ἀπὸ τό ἀντί-
στοιχο ἄρθρο 30 § 2 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844, γιατί ἀπαιτεῖ τό
περί διαλύσεως διάταγμα νά εἶναι προσυπογεγραμμένο ἀπὸ τό ὑπουρ-
γεῖο, ἐνῶ ἐκεῖνο δέν ἀναφέρει τίποτα σχετικὰ καί παρέπεμπε στή
γενικὴ διάταξιν τοῦ ἁρθροῦ 23, κατὰ τήν ὁποία τό περί διαλύσεως
διάταγμα, ὡς βασιλικό, ἔπρεπε νά φέροι τήν ὑπογραφή τοῦ ἀρμοδίου
ὑπουργοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναλάμβανε τήν εὐθύνη τῆς διαλύσεως. Κατά τίς

(1) Βλ. ἐπίσημον Ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως, συν.ἀρ.46 τῆς 7ης Νο-
εμβρίου 1864, σ. 364.

παρατηρήσεις της επί του Συντάγματος 'Επιτροπής ή προσθήκη αυτή " λογίζεται ού μόνον περιττή, αλλά καί άτοπος, ώς έλαττοῦσα τήν ίσχύν του γενικοῦ κανόνος του άρθρου 30 (23), παρεισέφρυσε δέ ἔ-
σως έκ παραδρομῆς ... 'Εγεννήθη ἄρά γε ἀπό εἴκοσιν ἐτῶν, ἀφ' ὅτου
δηλαδή ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν τό σύνταγμα τοῦ 1844, ἡ ἐλαχίστη ἀμ -
φιβολία, ἄν πᾶσα πρᾶξις τοῦ Βασιλέως, ὅπως ἰσχύη καί ἐκτελεῖται ,
πρέπει νά φέρη τήν προσυπογραφήν 'Υπουργοῦ ; ... 'Εν τούτοις ἡ
περί ἧς ὁ λόγος προσθήκη ἔσως πρὸς ἄλλον ἐτέθη σκοπόν· ἀλλά τότε
πρέπει νά γεννῇ σαφεστέρα, ἥτοι προσυπογραφόμενον παρ' ὅλων τῶν
ὑπουργῶν "(2).

'Από τή μειοψηφία της 'Επιτροπής ὑποστηρίχθηκε, χωρίς ὁμως ἐ-
πιτυχία, ὅτι μερικές βασιλικές ἀρμοδιότητες, μεταξύ τῶν ὁποίων
καί τό δικαίωμα διαλύσεως, ἀποτελοῦν καθαρά ἡγεμονικά προνόμια ·
οἱ ὑπουργοί προσυπογράφουν μέν, ἀλλά δέν εἶναι γι' αὐτό καί ὑπεύ-
θυνοι. Τήν τροπολογία της αὐτή ἡ μειοψηφία προσπάθησε νά στηρί-
ξει στή γνώμη τοῦ Benjamin Constant , ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ καί γιά
τέταρτη ἐξουσία, τή βασιλική (pouvoir royal)(3). Ἡ ἄποψη αὐτή
ἀντικρούσθηκε ἐκτός τῶν ἄλλων καί ἀπό τόν εἰσηγητή της 'Επιτρο -

(2) Βλ. τίς παρατηρήσεις ἐπί τοῦ συνταχθέντος ὑπό της 'Επιτρο -
πῆς της Συνελεύσεως Σχεδίου τοῦ Συντάγματος, Παράρτημα τῆς
'Επισήμου 'Εφημερίδος της Συνελεύσεως, τόμος Ε', σ. 15.

(3) Βλ. Collection complète des ouvrages publiés sur le gouverne-
ment représentatif et la constitution actuelle de la Fran-
ce, Paris, 1818, τ. Α', σ. 14.

πῆς καί πληρεξούσιο τοῦ Πανεπιστημίου Νικ. Ι. Σαρίπολο (4)· αὐτός φαίνεται μάλλον νά εἶναι καί ὁ λόγος τῆς νέας διατάξεως, ἃν καί ὑποστηρίχθηκε ἐπίσης ὅτι ἡ προσθήκη ἀφορᾷ σέ γενικότερη εὐθύνη, ὁλόκληρου δηλαδή τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

Τό συνταγματικό κείμενο δέ θέτει προϋποθέσεις γιά τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως (5). Ἔτσι αὐτή ἀφήνεται στή διακριτική ἐξουσία τοῦ Βασιλέα. Παρόλα αὐτά ἀναζητήθηκαν περιορισμοί κατὰ τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ ἀπό τοὺς θεωρητικούς τῆς ἐποχῆς πού ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα καί οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται στίς περιπτώσεις ἀσκήσεώς του.

Κατά τόν Θ. Φλογαῖτη (6), ὁ ὅποῖος δίνει μία ἀρκετά ὁλοκληρωμένη γιά τήν ἐποχή του εἰκόνα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος , " διὰ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς ὁ συνταγματικός βασιλεὺς δύναται

(4) Βλ. τίς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως Σχεδίου τοῦ Συντάγματος, σ. 39 καί ἐπ.

(5) Κατά τό ἄρθρο 107 § 4 τοῦ Συντάγματος " ἀποφασισθεῖσης τῆς ἀναθεωρήσεως, διαλύεται ἡ ὑπεστώσα Βουλή, καί συγκαλεῖται νέα εἰδικῶς πρὸς τοῦτο, συγκειμένη ἐκ διπλασίου ἀριθμοῦ βουλευτῶν, ἧτις ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων".

(6) Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθήνα, 1909, σ. 165 καί ἐπ..

τό μέν νά ἀποσκορακίσῃ Βουλὴν, μὴ ἀντιπροσωπεύουσιν τό φρόνημα καί τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου καί νά προκαλέσῃ τὴν ἐκλογὴν νέας ἐξ - εικονιζούσης πιστότερον καί ἀκριβέστερον τοῦ ἐκλογικοῦ συλλόγου τό φρόνημα τό δέ νά καθιδρύσῃ ὀριστικὴν καί μόνιμον κυβέρνησιν , ὅταν αἱ διάφοροι ἐν τῇ Βουλῇ πολιτικαί μερίδες ὡς τοσοῦτον ἰσοπαλοὶ, ὥστε ἀνέφικτος καθίσταται ἡ διατήρησις ἢ ἡ ἀπόσκοπος πορεία τῆς κυβερνήσεως ". Ὁ Ἀθ. Ροντήρης (7) ἀπορρίπτοντας τὴν ὑπὲρ ἐνὸς προσώπου διάλυση τῇ δέχεται εἴτε σέ περίπτωσιν συγκρούσεως Βουλῆς καί Κυβερνήσεως εἴτε κατόπιν ἀποδοχῆς ψήφου δυσπιστίας ἐναντίον τῆς.

Ὁ Ἰ. Κρεστενίτης (8) ὀρίζει τὴν διάλυση " ὡς ἔφασιν πρὸς τὸν κυρίαρχον λαὸν τῆς διχογνωμίας τῶν δύο ἀνωτάτων αὐτοῦ λειτουργιῶν εἰς περίπτωσιν ἀπωλείας ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς εὐνοίας τῆς Βουλῆς, εἰς ἣν περίπτωσιν ἡ κυβέρνησις καίτοι ἀπολαύουσα τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς ἐργάζεται ἀντεθνικῶς διὰ τὸν λαὸν κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βασιλέως εἴτε τέλος ὅταν ἡ ἐν τῇ Βουλῇ μειονοψηφία προσκληθῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου ".

Τέλος κατὰ τὸν Διομήδη Κυριακοῦ (9), μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συντάγματος, " διάλυσιν τῆς Βουλῆς δυνατόν νά ἔχωμεν εἰς περί -

(7) Ἡ κατὰ Σύνταγμα ὀργάνωσις τοῦ Κράτους, Ἀθήνα, 1876-1879, σ. 235.

(8) Περὶ τῶν προνομιῶν τοῦ Στέμματος καὶ ἰδία περὶ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, Ἀθήνα, 1873, σ. 26.

(9) Ἑρμηνεία Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθήνα, 1904, τ. Α', σ. 347 καὶ ἐπ..

πτωσιν συγκρούσεώς της πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅσας αὕτη δὲν ἀπολαύη ὑπολήψεως καὶ ἐπιρροῆς παρὰ τῷ ἔθνει εἴτε διὰ δουλικὴν αὐτῆς πρὸς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διαγωγὴν, εἴτε διὰ ψήφισιν νομοσχεδίων ἀποδειχθέντων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἐπιβλαβῶν, ἢ εἰς ἣν περίπτωσιν ἔκτακτοι ἐξωτερικαὶ περιστάσεις δύνανται νὰ καταστήσωσιν ἀναγκαῖον νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη καὶ ἐνεργὸς συνδρομὴ τοῦ ἔθνους ἐπὶ ἀκροσφαλοῦς τινος θέματος ἢ ὅταν αἱ ἀναφερθεῖσαι νέαι τῆς πολιτείας χρεῖαι ἀπῄδουσι πρὸς ἣν εἴχε λάβῃ ἐν ἀρχαιοτέρῳ χρόνῳ ἐντολήν ". Ἡ τελευταία αὕτη περίπτωσις παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, γιὰ τὴν ὑπαινίσσεται τῇ θεωρίᾳ τῆς ἐντολῆς (10). Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ συγγραφεῖς ὁμιλοῦν ἢ ἐννοοῦν περὶ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

Συνοψίζοντας ὅσα ἀναφέρθηκαν διακρίνουμε σὰν κοινὸ καὶ σπουδαιότερο λόγον τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως τὴν ἄρση συγκρούσεως μεταξὺ Βουλῆς καὶ Κυβερνήσεως. Ἡ ἐπίκλησις τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀπὸ ὅλους σχεδὸν ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν ὅλη πορεία καθιερώσεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος στὴ χώρα μας καὶ ἀποδεικνύει ὅτι μᾶλλον αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 37 § 2 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864. Πράγματι κατὰ τὴν ἐκθεσὴ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συντάγματος πολλές φορές τονίσθηκε " ὅτι τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν Βουλῶν μετὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐρεῖδεται, ἢ δὲ διάλυσις τῆς διαφωνοῦσης πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Βουλῆς εἶναι ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων φαρμάκων, ἅτινα μόνον εἰς δεινὸν νόσημα καὶ ἐν

(10) Βλ. πρὸ πάνω, σ.23, σημ.9.

πλήρει άνησυχία δίδει ό έμπειρος Ιατρός " (11). Τονίζεται δέ ό-
τι ή μή συμμόρφωση του Βασιλέα προς τό έκλογικό αποτέλεσμα προ-
καλεί τήν πτώση του ήγεμόνα από τό θρόνο ή τήν κήρυξη στρατιω-
τικής δικτατορίας (11).

Λόγο επίσης άσκήσεως του δικαιώματος της διαλύσεως άποτελεί
καί ή διάσταση μεταξύ της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας καί του
Έθνους. Ό λόγος αυτός τονίσθηκε καί από τήν Έπιτροπή του Συν-
τάγματος, κατά τήν όποία τουτο συμβαίνει είτε γιατί ή πλειοψηφία
προήλθε ύστερα από έκλογική νοθεία είτε γιατί προξένησε κακή
έντύπωση στο λαό έξαιτίας παραδοχής κακού νόμου είτε τέλος για-
τί έχασε τήν έμπιστοσύνη του Έθνους έξαιτίας έξωτερικών περι-
στάσεων που μεταβάλλανε τό δημόσιο φρόνημα (11). Ό λόγος αυτός
(κομματική διάλυση) έχει χρησιμότητα όταν ή βουλευτική περίοδος
είναι έκτεταμένη καί ό Βασιλέας πείθεται ύστερα από έμβριθή καί
έπισταμένη εξέταση ότι ή Βουλή δέν άπεικονίζει πλέον τους πόθους
καί τά φρονήματα του Έθνους.

Ό σκοπός της διαλύσεως καί στίς δύο αυτές περιπτώσεις είναι
προληπτικός. Η διάλυση ή ή άπειλή της διαλύσεως άποβλέπει νά
έξαναγκάσει τά μικρά κόμματα νά συνενωθοϋν σέ δύο συνασπισμούς ,
κατά τρόπο που νά πλησιάζει τό δικομματικό σύστημα διακυβερνήσε-
ως (bicameralisme) (12). Η έπιλογή μεταξύ διαλύσεως της Βουλής
καί παραιτήσεως (άποπομπής) της Κυβερνήσεως έξαρτάται από τίς
γενικότερες πολιτικές συνθήκες που επικρατοϋν. Όλοι οι συγγρα-

(11) Βλ. τίς παρατηρήσεις επί του συνταχθέντος υπό της Έπιτρο-
πής της Συνελεύσεως Σχεδίου Συντάγματος, σ. 13.

(12) Βλ. Θ. Φ λ ο γ α ρ τ η, ορ. cit., σ. 168 καί έπ..

φείς παρόλο που αναγνωρίζουν το δυνατό της ύπαρξεως μιᾶς τέτοι-
ας ἐπιλογῆς, ἐν τούτοις θεωροῦν τὴ διάλυση σάν τὸ ἔσχατο μέτρο
θεραπείας μιᾶς κρίσεως. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Διομ. Κυρια -
κοῦ (13) ὅτι " συνήθως συνετὴ βασιλεία σέβεται τῆς Βουλῆς τὸ φρό-
νημα καὶ θυσιάζει χάριν αὐτῆς τοὺς ὑπουργοὺς ἔστω καὶ ἂν ᾧσιν αὐ-
τῇ προσφιλεῖς ".

II. Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ.

Κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὸ προηγούμενον Σύνταγμα, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ
Συντάγματος τοῦ 1864 τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκήθηκε ἀρκετὰ
συχνά. Μὲ κριτήριον τὴν ὕπαρξιν ἢ μὴ κοινοβουλευτισμοῦ διακρίνου-
με δύο περιόδους : πρὶν τὸ ἔτος 1875 καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτό. Συνολι-
κὰ ἡ διάλυση ἀσκήθηκε 17 φορές, 7 κατὰ τὴν δεκαετίαν 1864 - 1875
καὶ 10 κατὰ τὸ διάστημα 1876 - 1910 (14).

Ἔτσι ἔχουμε τρεῖς διαλύσεις τῶν ἐτῶν : 1865 (2.5/4.5) ἐπὶ κυ -
βερνήσεως Α. Κουμουνδούρου, 1868 (26.1/3.2-2.4) ἐπὶ κυβερνήσεως
Δ.Γ. Βούλγαρη, 1869 (17.3/16-28.5) ἐπὶ κυβερνήσεως Θ.Α. Ζαΐμη ,
1871 (27.12.1871/26.2-10.3.1872) ἐπὶ κυβερνήσεως Δ.Γ. Βούλγαρη ,
1872 (28.11.1872/27.1-8.2.1873) ἐπὶ κυβερνήσεως Ε. Δεληγεώργη ,

(13) Ορ. cit., σ. 350.

(14) Οἱ Ζ΄, ΙΑ΄ καὶ ΙΗ΄ Βουλές ἐκπλήρωσαν κανονικὰ τὴ θητεία
τους. Ἐπομένως οἱ διαλύσεις τους δὲν παρουσιάζουν ἐν-
διαφέρον γιὰ τὴ μελέτη μας.

1874 (25.4/23.6-5.7) επί κυβερνήσεως Δ.Γ. Βούλγαρη, 1875 (19.5 / 18-30.7) επί κυβερνήσεως Χ. Τρικούπη, 1881 (22.10.1881/20.12.1881-1.1.1882) επί κυβερνήσεως Α. Κουμουνδούρου, 1885 (11.2/7-19.4) καί 1886 (6.11.1886/4-16.1.1887) επί κυβερνήσεων Χ. Τρικούπη, 1892 (12.3/3-15.5) επί κυβερνήσεως Κ. Κωνσταντίνου, 1895 (20.2/16-28.4) επί κυβερνήσεως Ν.Π. Δελιγιάννη, 1898 (9.12.1898/7-19.2.1899) καί 1902 (19.9/17-30.11) επί κυβερνήσεων 'Αλέξ. Ζαΐμη, 1904 (22.12.1904/20.2.1904-5.3.1905) επί κυβερνήσεως Θ.Π. Δηληγιάννη, 1906 (1.2/26.3-8.4) επί κυβερνήσεως Γ.Ν. Θεοτόκη καί 1910 (12.10/28.11-11.12) επί κυβερνήσεως 'Ελ. Βενιζέλου.

1.— 'Η διάλυση τῆς Βουλῆς κατὰ τή δεκαετία 1864 - 1875.

α. 'Η διάλυση τοῦ 1865.

Οἱ πρῶτες ἐκλογές (4-5-1865) ἔγιναν μετὰ ἀπό διάλυση τῆς Β' Συντακτικῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία ψήφισε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864, ἀπὸ τὸν 'Αλέξ. Κουμουνδούρο. 'Η πρώτη αὐτῇ διάλυση παρουσίαζε κά - ποια ἰδιομορφία ἐξαιτίας τῆς ἰδιότητος τοῦ διαλυθέντος Σώματος ὡς συντακτικοῦ καί, ἐπομένως, τῆς μὴ δυνατότητας ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων περὶ διαλύσεως πού ἀφοροῦν τίς κοινές Βουλές. Νομικά ἡ - ταν δυνατὴ ἡ διάλυσή της, ἐφ' ὅσον εἶχε ἤδη μετατραπεῖ μὲ δική της ἀπόφαση σέ κοινὴ Βουλὴ ἢ μὲ ἄλλες πράξεις της ἔκανε ἐκδηλὴ τὴν πρόθεσιν γιὰ μετατροπὴ της (15).

(15) Πρβλ. Ν. Ρώτη, 'Η διάλυση τῆς Βουλῆς, 'Αθήνα, 1980, σ. 87.

β. Ἡ διάλυσις τοῦ 1867.

Στίς 16 Δεκεμβρίου 1867 παραιτήθηκε ἡ κυβέρνησις Ἀλέξ. Κου - μουνδούρου, παρὰ τὴν ἰσχυρὴν τὴν πλειοψηφίαν, (ψηφοὶ 97 κατὰ 52 τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τὴν ψηφοφορίαν ἐμπιστοσύνης στὴ συνεδρίαση ΜΔ τῆς Βουλῆς τῆς 1-12-1867) λόγῳ διαφωνίας μὲ τὸ Βασιλεῖα ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. Ἐπρόκειτο στὴν οὐσίαν γιὰ παύσιν καὶ ὄχι παραίτησιν τῆς κυβερνήσεως (16).

Γιὰ τὴν ἐπίλυσιν τῆς κρίσεως ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' δὲν ἀνέθε- σε τὴν κυβέρνησιν σὲ ἄλλον πολιτικὸν κομματάρχην, ἀλλὰ διόρισε ὡς - κηρειακὴν κυβέρνησιν μὲ ἐπικεφαλῇ τὸν πρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου, Ἀ. Μωραΐτιν. Ὁ Ἀ. Μωραΐτιν ἐμφανίστηκε στὴ Βουλὴ (συνε - δρίαση τῆς 21-12-1867), ἀνάγγειλε τὸν καταρτισμὸν τῆς νέας κυβερ - νήσεως καὶ ζήτησε διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς γιὰ 40 μέρες. Ἦταν προφανές, γράφει ὁ Ἀ. Ἀσπρέας (17), " ὅτι ἡ Βουλὴ ἐκείνη ἔβαινε πρὸς διάλυσιν, διότι πλὴν τοῦ Κουμουνδούρου, οἱ δύο ἕτε - ροι ἐν αὐτῇ ἀρχηγοὶ κομμάτων Δ. Βούλγαρης καὶ Ε. Δεληγεώργης, ἦ - το ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωσι σχηματισμὸν κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσε - ως φιλειρηνικῆς πολιτικῆς ". Ὁ Ἀ. Μωραΐτιν δὲν ἀποδέχτηκε

(16) Βλ. Γ. Ἀσπρέας, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλ - λάδος, 1821 - 1921, Ἀθήνα, 1922, τ. Β', σελ. 24 καὶ ἐπ.

(17) Ορ. cit., σ. 27· βλ. καὶ Τ. Βουρνᾶ, Ἱστορία τῆς Νεώ - τερης Ἑλλάδος 1821 - 1909, Ἀθήνα, 1974, σ. 436.

τίς εὐθύνες διαλύσεως τῆς Βουλῆς καί τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν. Γι' αὐτό ὁ Βασιλέας ἀνέθεσε τό σχηματισμό κυβερνήσεως μέ ταυτό -
χρονη διάλυση τῆς Βουλῆς στό Δ. Βούλγαρη πού ἀπόκλεινε πρὸς τῇ
φιλειρηνικῇ πολιτικῇ (18).

γ. Ἡ διάλυση τοῦ 1869.

Ἡ κυβέρνησις Δ. Βούλγαρη, ἡ ὁποία προῆλθε ἀπὸ ἐκλογές πρωτο -
φανοῦς νοθείας, παραιτήθηκε ἐξαιτίας ἀτυχῶν χειρισμῶν τοῦ κρητι -
κοῦ ζητήματος (19). Ὑπὸ τό κράτος μιᾶς συντριπτικῆς ἥττας καί
ὕπὸ κυριαρχία οὐσιαστικῆς ἀγγλικῆς, ἡ Ἑλλάδα ὁδηγήθηκε βίαια, ὡς
ὕποδίκη, στὴ διάσκεψη γιὰ τό Κρητικὸ πού συνῆλθε στό Παρίσι στίς
28 Δεκεμβρίου 1869, ἔχοντας μόνον συμβουλευτικὴ ψῆφο καί κατηγο -
ρούμενη γιὰ ὑποκίνηση τῶν Κρητικῶν σέ ἐξέγερση ἐνάντια στήν Ὑ -
ψηλὴ Πύλη.

Ἡ ἀπόφασις τῆς Συνδιασκέψεως, καθαρὰ ταπεινωτικὴ γιὰ τὴ χώρα
(20), ὁδήγησε τὴν κυβέρνησις Δ. Βούλγαρη σέ παραίτηση, γιατί δέν
ἤθελε νά τὴν ἀποδεχθεῖ. Ἔτσι ὁ Δ. Βούλγαρης φρόντισε παραιτού -
μενος νά κληροδοτήσῃ στὴ διάδοχὴν κυβέρνησιν " πολιτικὴν μομφὴν
κακίστης κομματικῆς ἐκμεταλλεύσεως ". Σέ ἀντικατάστασίν του διο -
ρίζεται πρωθυπουργὸς γιὰ πρώτη φορὰ ὁ θρ. Ζαΐμης " ὑπὸ δύο ὁρους
διακανονισθέντας μεταξὺ αὐτοῦ καί τοῦ Στέμματος, τῆς ἀποδοχῆς τοῦ
πρωτοκόλλου τῆς Παρισινῆς διασκέψεως καί τῆς διαλύσεως τῆς Βου -

(18) Βλ. Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.* σ. 27.

(19) Βλ. Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 30 καί ἐπ.

(20) Βλ. Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 33 καί ἐπ..

λῆς (21).

δ. Ἡ διάλυση τοῦ 1871.

Ἡ περίοδος τῆς νέας Βουλῆς χαρακτηρίζεται ἀπό ἀκυβερνησίαν , γιὰτί κατὰ τή διάρκειά της σχηματίσθηκαν τέσσερεις κυβερνήσεις . Κατά τό Ν. Ρώτη (22) " οἱ πτώσεις τους δέν ὀφείλονται στίς μεταβολές τῶν διαθέσεων τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς, ἀλλά στήν ἀποτυχία τῆς ἐξωτερικῆς τους πολιτικῆς καί στήν ἀδυναμία νά ἀντιμετωπίσουν τά ἐσωτερικά προβλήματα τῆς χώρας ".

Ὁ θρ. Ζαΐμης, ὁ ὁποῖος " παρὰ τάς ἠθικάς αὐτοῦ ἀρχάς ἀπό πολιτικῆς ἀπόψεως δέν συνεδύαζεν οὔτε εὐρεΐαν μόρφωσιν οὔτε εὐρεΐαν διανοητικότητα οὔδέ μαχητικότητα " (23), παραιτήθηκε ὑπό τό βάρος τῶν γεγονότων τῆς ληστείας τοῦ Δήλεσι (24). Διάδοχη κυβέρνησις σχηματίσθηκε μέ τόν Ε. Δεληγεώργη, ὁ ὁποῖος μή διαθέτοντας δύναμη στή Βουλή εἰσηγήθηκε στό Βασιλεῖα τή διάλυσή της καί μετὰ τήν ἀπόρριψη τῆς εἰσηγήσεώς του παραιτήθηκε. Ἀπό τό Στέμμα κλήθηκε στή συνέχεια ὁ Ἀλ. Κουμουνοῦρος (9 Δεκεμβρίου 1870,

(21) Γ. Ἀσπρέα, op. cit., σ. 34 καί ἐπ..

(22) Op. cit., σ. 95.

(23) Γ. Ἀσπρέα, op. cit., σ. 36.

(24) Πρβλ. Στενογραφημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 1871, τ. Α', σ. 514 καί ἐπ..

ἀρχηγός τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ ὁποῖος καί παραιτήθηκε μετὰ τὴν ἡττα τοῦ στήν ψηφοφορία γιὰ ἀνάδειξη προέδρου τῆς Βουλῆς. Ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς περιέβαλε μέ ἐμπιστοσύνη τὸ θρ. Ζαῖμη ποῦ σχημάτισε τὴ νέα κυβέρνησις στίς 28 Ὀκτωβρίου 1871. Σύντομα ὁμοῦ παραιτήθηκε καί αὐτός, γιατί ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς κατὰ τὸν καταρτισμὸ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ σύνταξη τῆς ἀπαντήσεως στὸν βασιλικὸ λόγο ποῦ εἶχε ἐκφωνηθεῖ ἀπὸ τὸ Βασιλεῖα κατὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς τρίτης συνόδου, ὅταν ἦταν πρωθυπουργός ὁ Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος.

Ἡ κατάτμηση τῆς Βουλῆς σὲ μικρὲς ὁμάδες μέ ἀρχηγούς ἀντιτιθέμενους ὁ ἕνας στὸν ἄλλο δημιουργοῦσε κίνδυνο ἀκυβερνησίας. Μόνη λύση ἦταν ὁ σχηματισμὸς συμμαχικῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὸ Δ. Βούλγαρη μέ τὴν ὑποστήριξη καί τοῦ Ἀλ. Κουμουνδοῦρου. Ἡ ἐμφάνιση τῆς κυβερνήσεως στὴ Βουλὴ προκάλεσε τὴ σφοδρὴ ἐπίθεση τοῦ Ε. Δεληγεώργη καί ὁ Δ. Βούλγαρης γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴ διάλυση τῆς Βουλῆς ζήτησε ἐκβιαστικὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ψήφιση μερικῶν πιστώσεων. Μὴ ἐπιτυχάνοντας τοῦτο διέλυσε τὴ Βουλὴ " ἐξαγαγὼν ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως, ὃ καί μετὰ βραχεῖαν ἀλλὰ ἀφελῇ δῆλωσιν ἀνέγνωσε ἐνώπιον τῆς Βουλῆς " (25).

ε. Ἡ διάλυσις τοῦ 1872.

Ἡ Δ' βουλευτικὴ περίοδος ὑπῆρξε ἡ πλέον σύντομη ἀπὸ τίς προηγούμενες. Ἡ κυβέρνησις Δ. Βούλγαρη, παρόλο ποῦ ὑποστηριζόταν ἀ-

(25) Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 43 καί ἐκ.. Πρβλ. ἐπίσης Στενογραφημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, σ. 126 καί ἐκ..

πό τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς, ἀνατράπηκε ἐξαιτίας τοῦ Λαυρεωτικοῦ ζητήματος (26). Τό Στέμμα, πιεζόμενο καί ἀπό τοὺς πρεσβευτές τῆς Γαλλίας καί Ἰταλίας στήν Ἀθήνα, " ἀπήτησεν ἀπό τοῦ Δ. Βούλγαρη νά ἐπισπεύσῃ διά νομοθετήματος τόν διακανονισμόν τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλ'ὁ Δ. Βούλγαρης εἶχεν ἐναντίαν γνώμην καί ἀπεμάκρυνε τήν ἐπιψήφισιν τοῦ εἰδικοῦ νομοσχεδίου, διότι ἐπεθύμει τόσον αὐτός ὅσον καί οἱ ὑπουργοί τῆς κυβερνήσεώς του νά ἀποκρυσταλλώσωσι πεποιθήσεις ἐπὶ ζητήματος τό ὅποῖον ἐκράτει ἄγρυπνον τήν κοινὴν γνώμην " (27).

Μετά τήν παραίτησιν τοῦ Δ. Βούλγαρη κλήθηκε στήν πρωθυπουργία ὁ Ἐ. Δεληγεώργης, " ὁ ὑπερμέτρως θορυβήσας μέχρι δημαγωγίας διά τὸ Λαυριακόν " (28), ὁ ὁποῖος σχημάτισε κυβέρνησιν στίς 8-7-1872, καί στή συνέχεια διέλυσε τὴ Βουλὴν στίς 21-7, ἑπτὰ μῆνες πρὶν τήν

(26) Βλ. περισσότερα γι' αὐτό εἰς Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, τ. Β', σ. 42 καί ἐπ.· Τ. Βορναῖ, *op. cit.*, σ. 450 καί ἐπ..

(27) Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 44. Πρβλ. ἐπίσης τήν ἀγορευσιν τοῦ Δ. Βούλγαρη (... Ἐπειδὴ δέ ἡ γνώμη τοῦ ὑπουργείου ἐπιμόνως ἀπεκρούετο, οὕτω δέ ἀφηρεῖτο ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία καί ἀνεπηρέαστος ἐνέργεια καί ἡ ἐνάσκησις τῆς ὑπουργικῆς εὐθύνης, τό ὑπουργεῖον παρητήθη), Ἐστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 1872, σ. 468 καί ἐπ..

(28) Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 45.

έκπνοή της περιόδου (29). 'Η έπιλογή του Δεληγεώργη ως πρωθυ -
πουργού είχε τό λόγο της. Κατά τόν Ε.Κυριακίδη (30),ό Γεώργιος "έ-
κάλεσε εις τήν έξουσίαν τόν Δεληγεώργην, τόν υποκινητήν του δλου
ζητήματος, επίτηδες ίνα παράσχη εις αυτόν τήν λύσιν : είναι του-
το συνήθεια του βασιλέως ..., άποτέλεσμα εύφροϋς σκέψεως, ν'άφο-
πλίζη τοιουτοτρόπως έκάστοτε τούς πολιτικούς άνδρας όταν φωνα -
σκῶσι υπέρ τό δέον επί ζητήματός τινος σοβαροϋ ".

στ. 'Η διάλυση του 1874.

'Η διάλυση της Ε΄ Βουλής άφορμή έχει τήν πτώση του Ε. Δελη -
γεώργη από τήν πρωθυπουργία μετά τήν άποτυχία του υποψηφίου του
ως προέδρου της Βουλής στην ξναρξη της Β΄ συνόδου. Οι 'Αλ. Κου-
μουνδοϋρος, θρ. Ζαΐμης καί 'Ε. Δεληγεώργης, άν καί κλήθηκαν νά
σχηματίσουν κυβέρνηση δέ δέχτηκαν τήν έντολή εΐτε γιατί δέν ήταν
σύμφωνοι (ό 'Αλ. Κουμουνδοϋρος) (31) μέ τό Βασιλέα στα θέματα της

(29) Βλ. Ν. Ρ ώ τ η, ορ. cit., σ. 99.

(30) Ε. Κ υ ρ ι α κ ί δ η, 'Ιστορία του Σύγχρονου 'Ελληνισμού
1832 - 1892, 'Αθήνα, 1892, τ. Α΄, σ. 517 καί έπ..

(31) 'Ο 'Αλεξ. Κ ο υ μ ο υ ν δ ο ϋ ρ ο ς έθεσε ως όρο νά συμ-
φωνήσει ό Βασιλέας " επί της έν γένει πολιτικής καί ιδία
της έξωτερικής πολιτικής ". Βλ. Ε. Κ υ ρ ι α κ ί δ η ,
ορ. cit., τ. Β΄, σ. 532.

έξωτερικῆς πολιτικῆς εἴτε γιατί τούς ἔλειπε ἡ πλειοψηφία στή Βουλή. Ἔτσι ὁ Γεώργιος προτίμησε νά διατηρήσει τήν κυβέρνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη, πού ἀνακάλεσε τήν παραίτησή του ὕστερα ἀπό σύσταση τοῦ Βασιλέα καί στόν ὁποῖο ἄλλωστε χορήγησε τή διάλυση τῆς Βουλῆς (32).

ζ. Ἡ διάλυση τοῦ 1875.

Ὁ Δ. Βούλγαρης ἐνήργησε τίς ἐκλογές ὑπό καθεστώς πρωτοφανοῦς στά νεοελληνικά χρονικά βίας καί νοθείας. Ταυτόχρονα ἄρχισαν νά κυκλοφοροῦν ἐπίμονες φήμες ὅτι ὁ Δ. Βούλγαρης, σέ πλήρη ὁμοφωνία μέ τό Στέμμα, προετοιμάζε δικτατορικό πραξικοπήμα. Μπροστά στήν κατάσταση αὐτή καί κατά τό στάδιο τῆς συγκροτήσεως τῆς Βουλῆς σέ σῶμα ὁ Χ. Τρικούπης δημοσίευσε τό περίφημο ἄρθρο του " Τίς παί-
ει " στήν ἡμερήσια πολιτική ἐφημερίδα " Καιροί ", μέ τό ὁποῖο ἐ-
ξετάζοντας τήν πολιτική κακοδαιμονία τῆς χώρας ἀπέδιδε τίς εὐθύ-

(32) Ἡ δήλωση τοῦ Δ. Β ο υ λ γ α ρ η κατά τήν ἐμφάνισή του στή Βουλή ὅτι ἡ κυβέρνησή του " θέλει στηρίζεσθαι εἰς τήν ἀ -
παραίτητον τήρησιν τῶν ὁρῶν τοῦ Συντάγματος καί τῶν ὑπαρ-
χόντων θεσμῶν " ἀποτέλεσε τό ἔναυσμα σφοδρῆς συζητήσεως
καί κριτικῆς ἀκόμα καί κατά τοῦ Στέμματος. Βλ. Γ. ' Α -
σ π ρ έ α, ορ. cit., τ. Β', σ. 47 καί ἐπ.. Πρβλ. ἐπίσης
τήν πρόταση Κ. Λ ο μ β ά ρ δ ο υ περί ἐξετάσεως τῆς πο-
λιτείας τοῦ Ὑπουργείου τῆς 8-7-1872 καί τίς σχετικές συ-
ζητήσεις στά Ἐστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 1874 ,
σ. 18 - 182.

νες άμεσα μέν στους πολιτικούς άρχηγούς. καί έμμεσα στο Στέμμα . Τό σάλο. πού δημιούργησε ή δημοσίευση τοῦ άρθρου αὐτοῦ ἐπίτεινε ή κατάφωρη παραβίαση τοῦ Συντάγματος (άρθρο 56) ἀπό τήν κυβέρνηση στο θέμα ἀπαρτίας τῆς Βουλῆς κατά τήν ψήφιση τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1874 (33). Πρὸ αὐτῆς τῆς καταστάσεως ὁ Βασιλέας ἀναγκάσθηκε νά πάψει τήν κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη καί νά ἀναθέσει ἐντολή σχηματισμοῦ νέας στο Χ. Τρικούπη μέ ταυτόχρονη διάλυση τῆς Βουλῆς καί διεξαγωγή ἐλεύθερων ἐκλογῶν.

2.— Ἡ δ ι λ υ σ η τ ῆ ς Β ο υ λ ῆ ς κ α τ á τ ῆ ν π ε ρ í ο δ ο
1876 - 1910.

α. Ἡ δ ι á λ υ σ η τ ο ῦ 1 8 8 1.

Ἡ διάλυση τῆς 22-10-1881 εἶχε γιὰ αἰτία τήν προσάρτηση τῆς

-
- (33) Σύμφωνα μέ τό ἄρθρο αὐτό, προκειμένου ή Βουλή νά θεωρηθεῖ ὅτι βρισκόταν σέ ἀπαρτία ἦταν ἀπαραίτητη ή παρουσία τῶν μισῶν σὺν ἓνα βουλευτῶν (δηλαδή 96 σέ σύνολο 190). Ἡ κυβέρνηση Δ. Β ο ὕ λ γ α ρ η ἐρμηνεύοντας αὐθαίρετα τό Σύνταγμα θεώρησε τή Βουλή σέ ἀπαρτία ἐφ' ὅσον ἦσαν παρόντες οἱ μισοί σὺν ἓνας ἀπό τοὺς ὑπάρχοντες βουλευτές μή ὑπολογίζοντας αὐτοὺς πού εἶχαν πεθάνει ή παραιτηθεῖ ή ταξίδευαν ἐκτός πρωτεύουσας. Ἔτσι ὁ προϋπολογισμός τοῦ 1874 ψηφίστηκε ἀπό 85 μόνο βουλευτές. Σύμφωνα μέ τήν ἐρμηνεία αὐτή τοῦ Συντάγματος τάχθηκε καί ὁ Ν. Ι. Σ α ρ ί π ο λ ο ς, τή γνώμη τοῦ ὁποῦ ἀποδοκίμασε ή ὀλομέλεια τῆς Νομικῆς Σχολῆς ἀναγκάζοντάς τον ἔτσι σέ παραίτηση ὑπὸ τήν πίεση καί τῆς λαϊκῆς ἀποδοκιμασίας. Βλ. Γ. Ἄ σ π ρ έ α, op. cit., σ. 50 καί ἐκ. Τ. Β ο υ ρ ν ā, op. cit., σ. 458 καί ἐκ..

θεσσαλίας καί τῆς Ἑρτας προκειμένου νά προσέλθουν στή Βουλή καί οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τμημάτων αὐτῶν. Οἱ γενικές ἐκλογές ὅμως τῆς 20/12 - 1/1/82 δέν ἦταν ἄμοιρες πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ ἐκ μέρους τοῦ Ἀλ. Κουμουνδούρου. Ὁ Ἀλ. Κουμουνδούρος " ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ ἠναγκάσθη νά διαρρυθμίσῃ τά τῶν νέων χωρῶν διά νομοτελεστικῶν διαταγμάτων, προβλέπων δέ σφοδρότατον καί πείσμονα τόν ὑπό τοῦ Χ. Τρικοῦπη ἀντιπολιτευτικόν ἀγῶνα, ὑπελόγισεν ἐπὶ τῆς ὑπόστηρίξεως ἐν τῇ νέᾳ Βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς θεσσαλίας "(34).

β. Ἡ διάλυση τοῦ 1885.

Ἡ καταψήφισις τῆς κυβερνήσεως Χ. Τρικοῦπη πάνω σέ ζητήματα οἰκονομικῆς φύσεως καί ἰδιαίτερα λόγω τῆς ἀποτυχίας ἐπιτεύξεως ἰσοζυγίου κατὰ τόν προϋπολογισμό τοῦ 1885, ἔδωσε τήν εὐκαιρίαν στόν ἀρχηγό τῆς ἀντιπολιτεύσεως Θ. Δηλιγιάννη νά σχηματίσῃ κυβέρνησις. Ὁ Θ. Δηλιγιάννης, ἔχοντας σαφῆ ἀντίληψη τῆς ἀδυναμίας συνεργασίας του μέ τή Βουλὴ ἐκείνη, ἐπιδίωκε περισσότερο τή διάλυση τῆς Βουλῆς καί τή διενέργειαν ἐκλογῶν " ἔχων τήν ἐκ πολιτικῆς πείρας πεποίθησιν ὅτι διενεργῶν αὐτὸς τὰς ἐκλογὰς θά ἐξησφάλιζε δι' ἑαυτὸν καί τό κόμμα του ἰσχυροτάτην πλειοψηφίαν " (35). Μὴ ἐπιτυχάνοντας ὅμως τοῦτο κατέθεσε τήν ἐντολή.

(34) Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 131. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήνα, 1977, τ. ΙΔ', σ. 14.

(35) Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 152.

Στό μεταξύ ὁ Χ. Τρικούπης, πού ἐξακολουθοῦσε νά κυβερνᾷ κατὰ τήν ἀναμονή σχηματισμοῦ τῆς νέας κυβερνήσεως, πέτυχε νά ἐπανα - φέρει στό κόμμα του μερικούς ἀποσκιρτήσαντες ὁπαδούς του καί ἔτσι κατὰ τήν ἐμφάνισή του στή Βουλὴ πήρε ψῆφο ἐμπιστοσύνης καί τή διαῤλυσε ἀμέσως " ἀναγνώσας τό διάταγμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἐν μέσῳ μεγίστης κατακραυγῆς τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιπολιτεύσεως καί ὀργῆς τοῦ θ. Δηλιγιάννη, ὅστις ἐπείθετο ἤδη ὅτι ὁ ἰσχυρός αὐτοῦ ἀντίπαλος εἶχεν ἐν τῷ θυλακίῳ του τό πολύτιμον ἔγγραφον , τό ὁποῖον αὐτός μάτην ἐζήτει νά ἀποσπᾷ ἀπό τοῦ Στέμματος (36).

γ. Ἡ διαλύσις τοῦ 1886.

Ὁ ναυτικός ἀποκλεισμός τοῦ 1886 ἐπέφερε τήν πώση τῆς κυβερνήσεως θ. Δηλιγιάννη. Συγκεκριμένα ὁ θ. Δηλιγιάννης ἀρνή - θηκε νά ἀνακαλέσει τήν ἐπιστράτευση τῶν δύο ἡλικιῶν πού εἶχε ἀποφασίσαι σέ ἀπάντηση τῆς ἔνωσης τῆς Βουλγαρίας (6-9-1885) μέ τήν Ἀνατολική Ρωμυλία, πράγμα πού θεωρήθηκε ἀπό τήν Ἑλλάδα σάν κατ᾿άφωρη παραβίαση τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τῆς 4-6-1880. Ὁ Γεώργιος Α΄ προτίμησε " ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ τήν φθοράν τοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ διά τοῦ αὐτομαρασμοῦ πρὸς τόν ὁποῖον μοιραίως ἤγετο ἡ πολιτική του, ἢ τὰς ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας, αἵτινες ἤθε - λον προκύψει ἐκ μιᾶς βιαίας ἀποπομπῆς τῆς κυβερνήσε -

(36) Γ. Ἀσπρέα, ορ. cit., σ. 152 καί ἐπ.. Πρβλ. ἐκείνης στενογραφημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 1885 , σ. 260 καί ἐπ.

ως " (37). Γι'αυτό καί στη συνέχεια κλήθηκαν από τό Στέμμα νά σχηματίσουν κυβέρνηση στην άρχή ό 'Υπουργός 'Εσωτερικῶν τῆς κυβερνήσεως Ν. Παπαμιχαλόπουλος καί ἔπειτα από άδυναμία τοῦ πρώτου ό πρόεδρος τοῦ 'Αρείου Πάγου Δ. Βάλβης. 'Η ὑπηρεσιακή κυβέρνηση δέν μπορούσε νά αντιμετωπίσει τήν κατάσταση πού εἶχε δημιουργηθεῖ από τό ναυτικό αποκλεισμό καί παραιτήθηκε μετά τήν ὑπερψήφιση τοῦ Τρικουπικοῦ ὑποψήφιου Σ. Στεφανόπουλου ὡς προέδρου τῆς Βουλῆς σέ βάρος τοῦ ἴδιου τοῦ Θ. Δηλιγιάννη.

Νέα κυβέρνηση σχημάτισε ό Χ. Τρικούπης, ό ὁποῖος μετά τήν ἐπιτυχία τῆς ἄρσεως τοῦ αποκλεισμοῦ καί τήν ψήφιση τοῦ νέου ἐκλογικοῦ νόμου πού καθιέρωνε τήν εὐρεία περιφέρεια καί μείωνε τόν ἀριθμό τῶν βουλευτῶν σέ 150, πέτυχε από τό Βασιλεῖα τή διάλυση τῆς Βουλῆς, γιατί ἔκρινε ἀδύνατη τήν περαιτέρω συνεργασία μέ αὐτήν (38). 'Η διάλυση αὐτή, πού χαρακτηρίστηκε " ὕβρις " (39) από τήν ἀντιπολίτευση, ἔφερε ἐμφανή τά σημάδια τῶν κομματικῶν ὑπολογισμῶν τοῦ Χ. Τρικούπη (40). Κατά τό Γ. 'Ασπρέα (41), " ἡ

(37) Γ. 'Α σ π ρ έ α, op. cit., σ. 171.

(38) 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΔ', σ. 30.

(39) Γ. 'Α σ π ρ έ α, op. cit., σ. 178.

(40) Βλ. Τ. Β ο υ ρ ν ᾱ, op. cit., σ. 506.

(41) Op. cit., σ. 178.

ἀντιπολίτευσις ἤρχισεν ἀλίσκουσα τοὺς ἐκ τῶν τάξεων αὐτῆς φυγάδας, ἠϋρύνετο δέ καθ' ἐκάστην ὁ ἀριθμὸς τῶν δυσαρεστημένων καὶ τῶν ἀμφιβόλων, ἐνθαρρυνομένη δέ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀντιπολίτευσις ἤρξατο ἐφαρμόζουσα δεινὴν κατὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ κοινοβουλίου κωλυσιεργίαν ".

δ. Ἡ διαλύσις τοῦ 1892.

Κατὰ τὴν διάλυση τῆς 12-3-1892 παύθηκε κατὰ τρόπο πρωτοφανή ὁ πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης, παρ' ὅτι εἶχε τὴν πλειοψηφίαν τῆς Βουλῆς. Τοῦ ζητήθηκε δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ Βασιλέα, μέσω τοῦ γραμματέα του Καλλίνσκη, νὰ ὑποβάλλει τὴν παραίτησίν του. Οἱ λόγοι τῆς ἐνέργειας αὐτῆς ἦταν καθαρὰ παρασκηνιακοὶ καὶ ὑπαγορεύθηκαν ἀπὸ κύκλους φιλικὰ προσκείμενους στὴν Αὐλή (42). Ὁ Θ. Δηλιγιάννης

(42) Ὁ Θ. Δηλιγιάννης διαφώνησε ἀμέσως μετὰ τὴν ἄνοδο τῆς κυβερνήσεώς του στὴν ἀρχὴ μέ τὸν Ὑπουργό Οἰκονομικῶν Κ. Καρπάνο, ὁ ὁποῖος δέ συμφωνοῦσε μέ τὰ οἰκονομικά μέτρα τοῦ πρωθυπουργοῦ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἰσοζυγίου : αὐστηρὲς οἰκονομίες ἀφ' ἐνός καὶ νέο δάνειο 4.000.000 λιρῶν ἀφ' ἑτέρου. Ἡ διαφωνία αὐτὴ ὁδήγησε στὴν παραίτηση τοῦ ὑπουργοῦ καὶ τὴν ἀνάληψη τοῦ ὑπουργείου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θ. Δηλιγιάννη πού ὅμως ἀπότυχε στὴν ἀνεύρεση τοῦ νέου δανείου, ἐνῶ ὁ χρυσὸς φυγαδευόταν μέ τὴν πληρωμὴ τῶν τοκοχρεωλυσιῶν. Παράλληλα ὁμιλος κεφαλαιούχων μέ ἐπικεφαλῆς τὸν Α. Συγγρό ἀσκοῦσαν πιέσεις στὸ Βασιλεῖα γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Θ. Δηλιγιάννη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (Πρβλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΔ', σ. 32).

χαρακτήρισε μέν τήν ἐνέργεια τοῦ Βασιλέα συνταγματική, ὡς ἐμπί-
πτουσα στό ἄρθρο 31 τοῦ Συντάγματος, ἀρνήθηκε ὅμως νά παραιτη-
θεῖ· γιατί κατ' αὐτόν " τό Ὑπουργεῖον δέν ἔχει λόγον οὐδέ δι-
καῖωμα νά παραιτηθῇ ἀφοῦ ἀπολαμβάνει πλήρους τῆς ἐμπιστοσύνης
τοῦ Κοινοβουλίου, ἀπόκειται δέ ἐπομένως εἰς τήν Ὑμετέραν Μεγα-
λειότητα νά ἐνασκήσῃ τό δικαῖωμα τῆς παύσεως " (43). Φυσικά ὁ
Βασιλέας δέ δίστασε νά παύσει τήν κυβέρνησιν ποῦ εἶχε τήν ἐμπι-
στοσύνη τῆς Βουλῆς καί νά διορίσῃ ἄλλη αὐλική ὑπό τόν Κ. Κων-
σταντόπουλο, ὁ ὁποῖος, χωρίς νά τολμήσῃ νά ἐμφανισθεῖ ἐνώπιόν
της, τή διάλυσε ἀφοῦ προηγουμένως διαέκοψε τίς ἐργασίες της γιά
ἓνα μήνα, σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 38.

ε. Ἡ διάλυσις τοῦ 1895.

Στήν ἐπόμενη περίπτωσις ἐξαναγκάσθηκε σέ παραίτηση ὁ τότε πρω-
θυπουργός Χ. Τρικούπης λόγω τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ διαδόχου κατὰ
τῇ διάρκειαν συλλαλητηρίου στό Πεδίον τοῦ Ἀρεῶς. Ἡ ἐνέργειά
του, αὐθάδης πρὸς τόν τυπικά προϊστάμενόν του ὡς ὑπουργό τῶν
Στρατιωτικῶν, Χαρ. Τρικούπη καί ἡ κάλυψή του ἀπό τό Βασιλεῖα ἀ-
νάγκασαν τόν ἀπολαύοντα τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς πρωθυπουργό
νά ὑποβάλλῃ τήν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεώς του, ἡ ὁποία ἔγινε

(43) Πρβλ. τήν ἀγόρευσιν τοῦ Θ. Δ η λ ι γ ι ἄ ν ν η, Στενογρα-
φημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 1891, σ. 301 καί ἐπ..

άμέσως αποδεκτή από αυτόν (44). Ἡ κατάληξη τῆς περιπέτειας αὐ-
τῆς, ταυτδσημης πρὸς τὴν προηγούμενη, ἦταν ὁ σχηματισμὸς ἀνα -
κτορικῆς - ἄχροης κυβερνήσεως ὑπὸ τὸ Ν. Π. Δηλιγιάννη, ὁ ὁποῖος
καί διάλυσε τὴ Βουλὴ (45).

στ. Ἡ διάλυση τοῦ 1898.

Ἡ διάλυση τοῦ 1898 ἔγινε κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἐπαχθῶν ὀ -
ρων εἰρήνης μετὰ τὸν ἀτυχὲς πόλεμο τοῦ 1897. Ἡ κυβέρνησις Δ .
Ράλλη καταψηφίστηκε στὴ Βουλὴ ποὺ ἡ ἴδια εἶχε συγκαλέσει γιὰ
τὴν ἀνακοίνωση καί ἀποδοχὴ τῶν ὀρων εἰρήνης. Νέα κυβέρνησις σχη-
ματίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλ. Ζαῖμη, μέλος τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος
καί πρόεδρος τῆς Βουλῆς, καί ὅχι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θ. Δηλιγιάννη ,

(44) Προηγουμένως, ὁ Χ. Τρικούπης συγκάλεσε τὴ Βου-
λὴ ποὺ τὸν παριέβαλε μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη της.

(45) Κατὰ τὸ Γ. Ἀσπρέα, (op. cit., σ. 202), " Ἦτο προ-
φανές ὅτι ὁ Χ. Τρικούπης ἔδραττεν ὡς εὐκαιρίαν τὸ πολι-
τικὸν ἐκεῖνο ἐπεισδιδόν ὅπως ἀποχωρῇ εὐσχήμως τῆς ἀρ -
χῆς, διότι ἡ κυβέρνησις προσέκρουσε κατ'ἀνικητῶν ἐσωτε -
ρικῶν καί ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, ἀφ'ἐνός μὲν ὡς ἐκ τῆς
ὀλονέν ἀύξανουσας ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ, ἀφ'ἐτέρου δέ ὡς
ἐκ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐξευρέσεως συμβιβαστικῆς λύσεως πρὸς
τὰ κομιτᾶτα τῶν ὁμολογιούχων, ἐνῶ δέ ἡ λαϊκὴ πίεσις ἀπέ-
βαινεν ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον καταθλιπτικὴ καί ἐξεδηλοῦτο
δι'ἀκόσμων ἀποδοκιμασιῶν τῶν ὑπουργῶν ἐν τοῖς ὁδοῖς, ἀπέ-
βαινον τραχύτεροι αἱ ἐπεμβάσεις τῶν πρεσβευτῶν Ἀγγλίας,
Γαλλίας καί Γερμανίας ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῶν συμφερδόν -
των τῶν δανειστῶν τοῦ κράτους " .

ἀρχηγό τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ ὁποῖος μέ ψῆφο ἀνοχῆς ὑποστήριζε ἐν τούτοις τὴν κυβέρνησιν ποῦ ἀποδέχτηκε τοὺς ὅρους εἰρήνης. Ἡ κυβέρνησις Ἀλ. Ζαΐμη μετὰ τὴ διευθέτησιν τῶν οἰκο - νομικῶν ζητημάτων (46) διαλύσεν τὴ Βουλὴν καὶ προκήρυξε ἐκλογάς γιὰ τὰς 7-2-1899, " καλῶς δὲ πολιτευθεῖσα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ αὐτῆς βίου ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς ἐκ - λογὰς ὑπὸ ἴδιον πολιτικὸν πρόγραμμα " (47).

ζ. Ἡ διαλύσις τοῦ 1902.

Μετὰ τὰς ἐκλογάς κλήθηκε εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ σχημάτισε τὴν πρώτην κυβέρνησιν ὁ Γ. Θεοτόκης. Μὲ ἀφορμὴ τὰς ὀχλοκρατικὰς ταρα - χὰς γιὰ τὰ " Εὐαγγελικά " (48) ἡ κυβέρνησις παραιτήθηκε, παρόλο

(46) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΔ', σ. 160 καὶ ἐπ.

(47) Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 286.

(48) Ἀφορμὴ γιὰ τὰ γεγονότα ὑπῆρξε ἡ μετὰφρασις τῆς Καινῆς Δια - θήκης τῷ 1898 εἰς τὴν ἀπλήν καθαρεύουσαν, μέ πρωτοβουλίαν τῆς βα - σίλισσας Ὁλγας. Ἐπειδὴ ἡ ὑποκίνησις τῆς μεταφράσεως ἔγι - νε ἀπὸ πολὺ φηλὰ, οἱ διαμαρτυρίαι ποῦ διατυπώθηκαν τότε ὑ - πῆρξαν μετριοπαθεῖς σὲ τὸν ὅρον. Ἀλλωστε εἰς τὴν μετὰφρασιν ἦσαν ἀναμειγμένα καὶ ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία μέ τὸν τότε μητροπο - λίτη Ἀθηνῶν Προκόπιον. Ὡστόσο καθημερινοὶ ψέθυροι γιὰ "ρω - σικὰ ρούβλια " μέ τὰ ὁποῖα ἔγινε δῆθεν ἡ ἔκδοσις καὶ σκοπὸς νὰ ἐνσωματωθεῖ ἡ Μακεδονία εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δημιούργησαν τε - ταμένην κατάστασιν. Βλ. Τ. Βορναῖ, *op. cit.*, σ. 568. Ἱ - στορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΔ', σ. 174 καὶ ἐπ..

πού προκάλεσε καί έλαβε από τή Βουλή ψήφο έμπιστοσύνης. Ήταν μία πράξη πολιτικῆς εὐθιξίας καί ὁ μόνος τρόπος ἀποκαταστάσεως τῆς γαλήνης συνεπεία τῶν γεγονότων αὐτῶν (49). Σχηματίστηκε κυβέρνηση μειοψηφίας πάλι ἀπό τόν Ἄλ. Ζαῖμη, πού ἀριθμοῦσε μόνο 14 ὁπαδούς στή Βουλή. Ὁ σχηματισμός κυβερνήσεως μειοψηφίας προκάλεσε τήν ἀγανάκτηση τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπό τῶ θ. Δηλιγιάννη, πού χαρακτήρισε τὸ γεγονός αὐτὸ σάν " διαστροφή" τῆς λειτουργίας τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν " (50). Ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως συνασπίσθηκε ἑνωμένη ἡ ἀντιπολίτευση μέ τοὺς θ. Δηλιγιάννη, Α. Δεληγιώργη, Στέφ. Δραγούμη, Δημ. Ράλλη καί Κων. Καραπάνο. Τὴν κυβέρνηση ἀντίθετα ὑποστήριζε τὸ θεοτοκικὸ κόμμα Σέ ζήτημα ἐμπιστοσύνης πού τέθηκε, ἡ ἀντιπολίτευση ἡττήθηκε (σέ σύνολο 186 ψηφισάντων, ἔλαβε 54 ψήφους ἑναντίον 132 τῆς κυβερνήσεως). Παρά τὴν ψήφο ἐμπιστοσύνης, ὁ Ἄλ. Ζαῖμης διαῤυσε τὴ Βουλή λαμβάνοντας σχετικὴ ἐντολή ἀπὸ τὸ Βασιλεῖα. Κατὰ τὸ Γ. Ἀσπρέα (51) οἱ ἐκλογές ἦσαν ἀναπόφευκτες γιατί " οἱ βουλευταὶ τοῦ θεοτοκικοῦ κόμματος ἀπῆλθον, ὡς στηλοβάται τῆς κυβερνήσεως, τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἐκ τῶν κυβερνητικῶν λαφύρων, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση Ἄλ. Ζαῖμη προετοιμάζετο ὅπως κατέλθῃ ὡς κόμμα εἰς τὰς

(49) Βλ. Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, σ. 27.

(50) Πρβλ. τὴν ἀγόρευση θ. Δηλιγιάννη, Στενογραφημένα Πρακτικά τῆς Βουλῆς, 1901-2, σ. 291 καί ἐπ..

(51) *Op. cit.*, σ. 29.

έκλογάς καί οὕτω προπαρεσκευάζε δι' ἑαυτήν τό ἔδαφος ἀρνούμενη καί ψυχία εἰς τοὺς συμμαχοὺς αὐτῆς ".

η. Ἡ δ ι α λ υ σ η τοῦ 1904.

Ἡ Βουλὴ τῆς ΙΣΤ' περιόδου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀστάθεια τοῦ ἐκδηλώθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά της, ἡ ὁποία ἐπιτάθηκε ἀπὸ ἀποσκιρτήσεις βουλευτῶν ἐξαιτίας ἀχαλίνωτης ρουσφετολογίας. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπο ἀνατράπηκε ἡ κυβέρνησις Θ. Δηλιγιάννη. Κατὰ τὸ Γ. Ἀσπρέα (52), " οὐδέποτε εἰς τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπισυνέβη τοιαύτη πρᾶξις ἐρημίας πολιτικῆς ἠθικῆς καί οὐδέποτε κατὰ τὰς περιόδους τῆς συνταγματικῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α' ἐγένετο ἐν τῷ κοινοβουλίῳ συμμοριακὴ σύστασις βουλευτῶν οὕτω θρασέως ἐμφανισθεῖσα ἐν τῇ ἐκβιαστικῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ ".

Ἡ ἐντολὴ σχηματισμοῦ νέας κυβερνήσεως ἀγατέθηκε σιὸ Γ. Θεοτόκη χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία, γιατί δέν κατόρθωσε νὰ ἀποσπᾷ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ζαϊμικοῦ κόμματος (53). Κυβέρνησις σχημάτισε κα-

(52) Op. cit., σ. 33.

(53) Μετὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐντολῆς σχηματισμοῦ κυβερνήσεως σιὸ Γ. Θεοτόκην παραιτήθηκε ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς Δ. Ράλλης τοῦ ὁποίου οἱ δηλώσεις παρουσιάζουν ἐνδίαφέρον : " ... ἐπειδὴ ἀπὸ μακρᾶς καί σταθερᾶς παραδόσεως ἡ ἐκλογή τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς ἐθεωρήθη παρ' ἡμῖν ὡς ἐνέχουσα ἔννοιαν πολιτικὴν καί ἐπειδὴ ὁ Πρόεδρος εὗρεσκε-

τόκιν ὁ Δ. Ράλλης ποῦ προσκάθησε μάταια νά διασπᾶσει τὸ κόμμα τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, ἀναβάλλοντας ἐπ' ἄοριστο τὴ σύγκληση τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ σὸ τέλος ἀναγκάσθηκε νά παραιτηθεῖ. Ἀκολουθεῖ ἡ κυβέρνησις Γ. Θεοτόκη μὲ τὴν ὑποστήριξιν καὶ πάλιν τῆς ὁμάδας Ζαῦμη. Πέφτει ὅμως καὶ αὕτη ὅταν συζητεῖται ὁ προϋπολογισμὸς μὲ αὐστηρὰ οἰκονομικὰ μέτρα καὶ πρόσθετες δαπάνες γιὰ τὴν ἀνασύνταξιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνα (μυστικὰ κουνούλια). Αἰτία τῆς πτώσεως τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς ἦταν ἡ ἄρση ἐμπιστοσύνης τοῦ ζαῖμικοῦ κόμματος, τὸ ὁποῖον μὲ 19 βουλευτές εἶχε γίνῃ ὁ ρυθμιστὴς τῆς καταστάσεως. Στὴν ἀρχὴ κλήθηκε ὁ Θ. Δελιγιάννης, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε συμμαχήσει ὁ Ἀλ. Ζαῦμης, καὶ ὁ ὁποῖος διαῦσε τῇ Βουλῇ δεδομένου ὅτι τὸ μὲν θεοτοκικὸν κόμμα παρέμενε συμπαγές, τὸ δὲ ζαῖμικόν, ἐπιδιώκοντας τὴν ἀναρρίχηση στὴν ἀρχή, τάχθηκε κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Πρυτάνευσε, λέγει ὁ Γ. Ἀσπρέας (54), κατὰ τὶς ἐκλογάς ἡ " σκέψις ὅπως ἐξου-

ται εἰς διαρκὴ ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς κυβερνήσεως ὁλοκληρου, μετὰ τῶν δὲ ὑφίσταται ἀλληλεγγύη, λόγῳ τῆς κοινῆς καταγωγῆς τῆς πλειοψηφίας, ἐξ ἧς προκύπτει ἡ Κυβέρνησις καὶ ἐξ ἧς προέκυψε καὶ ὁ Πρόεδρος, εἶναι ἠναγκασμένος ὅπως ὑποβάλλῃ εἰς τὴν Βουλὴν τὴν παραίτησίν του, ἀφοῦ ἀντιφρονεῖ καὶ πρὸς τὴν πλειοψηφίαν καὶ πρὸς τὴν ἐξ αὐτῆς πηγάσασαν Κυβέρνησιν, παρακαλεῖ δὲ τὴν Βουλὴν ἵνα σπεύσῃ καὶ ἀποδεχθῇ αὐτήν, καθιστῶσα τὴν ἀρμονίαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς Βουλῆς ". (Στενογραφημένα Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς, σ. 66).

(54) Ορ. cit., σ. 36 καὶ ἐπ. Βλ. ἐπίσης Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΔ', σ. 180.

δετερωθῇ τό μικρόν τοῦ ἐκ Καλαβρύτων πολιτικοῦ κόμμα, πρὸς τό συμφέρον τῆς ὁμαλῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας διὰ τῆς ἄρσεως τοῦ κινδύνου τῆς διακυμάνσεως τῆς πλειοψηφίας ".

θ. Ἡ διάλυση τοῦ 1906.

Κατά τίς ἐκλογές τῆς 20-2-1905 πλειοψηφεῖ ὁ θ. Δεληγιάννης, ὁ ὁποῖος σέ σαράντα ἡμέρες δολοφονεῖται. Τό θάνατο τοῦ θ. Δεληγιάννη ἀκολούθησε ἡ διάλυση τοῦ κόμματός του, ἀπὸ τοὺς βουλευτές τοῦ ὁποῖου 82 ἀναγνώρισαν γιὰ ἀρχηγό τόν Κυρ. Μαυρομιχάλη, 19 τόν πρόεδρο τῆς Βουλῆς Ἀλέξ. Ρώμα καί 2 προσχώρησαν στό Δ. Ράλλη. Στή συνέχεια σχηματίσθηκε συμμαχική κυβέρνησις Δ. Ράλλη - Κυρ. Μαυρομιχάλη, ἡ ὁποία παρ' ὅλο πού πῆρε ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀνατράπηκε μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες λόγω τῆς διασπάσεως τῶν συμμαχῶν ἀρχηγῶν ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ Γ. Θεοτόκης συμμαχῆσε μέ τόν Ἀλέξ. Ζαῦμη. Στήν ἀρχή κλήθηκε ὁ ἀρχηγός τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως Γ. Θεοτόκης ὁ ὁποῖος καί διάλυσε τή Βουλή.

ι. Ἡ διάλυση τοῦ 1910.

Ἡ τελευταία διάλυσις ὑπὸ τό Σύνταγμα τοῦ 1864 ἔγινε στίς 12-10-1910 ἐπὶ κυβερνήσεως Ἐλ. Βενιζέλου. Παρά τίς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις γύρω ἀπὸ τό χαρακτηρισμό τοῦ Σώματος ὡς συντακτικοῦ ἢ ἀναθεωρητικοῦ (55) καί τῆς δυνατότητος διαλύσεώς του ,

(55) Ἡ μερίδα τῶν συντακτικῶν κηρύχθηκε ὑπέρ τῆς συντακτικῆς Βουλῆς, ἐνῶ ἡ κυβερνητικὴ παράταξις ὑπέρ τῆς ἀναθεωρητι -

(56) ή διάλυσή της είχε πολιτικούς λόγους . 'Ο 'Ελ. Βενιζέλος φρονούσε ότι ήταν αδύνατος ό σχηματισμός βιώσιμης κυβερνήσεως λόγω της συνθέσεώς της (παλαιοκομματικοί - συντακτικοί) καί Έτσι υπήρχε κίνδυνος αναρχίας καί Έως ματαιώσεως τοῦ άνορθωτικοῦ του προ - γραμματος.

3. - Παρατηρήσεις.

'Η πρακτική τῶν διαλύσεων κατά τή δεκαετία 1864-1875 παρ ου - σιάζεται ανάλογη πρὸς αὐτή τοῦ προηγούμενου Συντάγματος. Τό δι - καίωμα τῆς διαλύσεως αποτελοῦσε στὰ χέρια τοῦ Βασιλέα ἀληθινά βασιλικό προνόμιο πού τοῦ ἐπΐτρεπε τόν οὐσιαστικό διορισμό καί

κῆς, σύμφωνα ἄλλωστε καί μέ τίς προγραμματικές της δηλώ - σεις. Βλ. τίς σχετικές συζητήσεις στὰ Πρακτικά τῶν Συν. τῆς Διπλῆς 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς, 1910, σ. 85 καί 89 ἐπ..

(56) 'Υπέρ τοῦ ἀδυνάτου τῆς διαλύσεως τάχθηκαν οἱ 'Αθ. Εὐτα - ξί ας, 'Αλ. Παπαναστασίου, Εὐστ. Κου - λουμβάκης, Δ. Χατζηγιά ν ν ης καί Γ. Φιλάρετος, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ κυβέρνηση μέ τόν 'Ελ. Βενιζέλο καί ὁ Γ. Θεοτόκης τάχθηκαν ὑπέρ τοῦ δυνατοῦ τῆς διαλύσεως. Τέλος ὁ Δ. Ράλλης τῆ - ρησε οὐδέτερη στάση. (Βλ. τίς σχετικές ἀπόψεις στὰ Πρακτι - κά Συνεδριάσεων Διπλῆς 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς, σ.90-95). Τό γενικότερο θέμα τοῦ διαλυτοῦ ἢ μή ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, βλ.εἰς Α. Μά ν ε σ η, Αἱ ἐγγυήσεις τηρήσεως τοῦ Συν - τάγματος, 'Αθήνα, 1965, τ. Β΄, σ. 332 καί ἐπ..

παύση τῶν κυβερνήσεων. Δέν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπτά διαλύσεις τῆς πρώτης περιόδου οἱ τρεῖς ἦταν ἀποτελέσμα παύσεως κυβερνήσεων ἀπὸ αὐτόν.

Ὅλες δέ οἱ κυβερνήσεις πού διαλύσανε τῇ Βουλῇ προέρχονταν ἀπὸ τῆς περισσότερο μειοψηφοῦσες παρατάξεις της. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τῆς διαλύσεις 26-1-1868, 17-3-1869 καί 28-11-1872 οἱ κυβερνήσεις πού τῆς προκαλέσαν προέρχονταν ἀπὸ τῆς παρατάξεις Δ. Βούλγαρη, Θ. Ζαΐμη καί Ε. Δεληγεώργη καί οἱ ὀποῖες ἀριθμοῦσαν ἀντίστοιχα 12, 25 καί 7 βουλευτές. Ἀπὸ τῆς ὑπόλοιπες, ἡ πρώτη παρουσιάζει ἰδιόμορφο χαρακτήρα ἐξαιτίας τοῦ χαρακτηρισμοῦ της ὡς συντακτικῆς, ἐνῶ οἱ τρεῖς ὑπόλοιπες σάν λόγο εἶχαν τὴν ἀκυβερνησίαν τῶν σωματίων πού διαλύθηκαν. Κύρια θέματα τῶν ἀλληλοδιαδόχων κυβερνήσεων ἀποτελοῦν ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καί ἡ διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων μὲ τὸ ἐξωτερικόν, τὰ ὁποῖα καί παραμένουν στὴν ἀποκλειστικὴ ἀρμοδιότητα τοῦ Βασιλέα καί τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πού ἀσκοῦν ἐπιρροή ἐπάνω του (57). Ἄν ἐξαίρεσουμε τῆς διαλύσεις 2-5-1865 καί 19-5-1875, οἱ ὑπόλοιπες ἀναφέρονταν ἅμεσα στὰ θέματα αὐτά.

Ἡ ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο ἐφαρμογῆς τοῦ Συντάγματος (1876 - 1910) παρουσιάζεται διαφορετικῇ, γιατί φαίνεται νὰ ἐναρμονίζεται μὲ τὴν προσπάθεια καθιερώσεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος κατὰ τὸ διάστημα αὐτό. Παρόλο πού ἡ περίοδος αὐτὴ χαρακτηρίσθηκε " ὡς ἡ ἀπαρέγκλιτος

(57) Βλ. Ν. Ρώτη, *op. cit.*, σ. 88.

έφαρμογή έν τή λειτουργία τοῦ πολιτεύματος " (58), έν τούτοις παρουσιάστηκαν παραδείγματα άντικοινοβουλευτικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Βασιλέα καί καταπατήσεως τοῦ Συντάγματος ἀπό αὐτόν. Κλασσικά παραδείγματα τέτοιας συμπεριφορᾶς ἀποτελοῦν οἱ διαλύσεις 12-3-1892 καί 20-2-1895 ἐπί κυβερνήσεων Κ. Κωνσταντοπούλου καί Ν. Π. Δελιγιάννη ἀντίστοιχα.

Οἱ διαλύσεις 22-10-1861, 22-12-1904, 1-2-1906 καί 12-10-1910 φαίνονται δικαιολογημένες. Ἡ πρώτη ἀπό τίς διαλύσεις αὐτές εἶχε λόγο τήν προσάρτηση τῶν περιοχῶν Θεσσαλίας καί ἙΑρτας, οἱ ὁποῖες δίκαιο ἦταν νά στείλουν τοὺς ἐκπροσώπους τους στό Ἑλληνικό Κοινοβούλιο, οἱ δύο ἐπόμενες τήν ἀδυναμία τῆς Βουλῆς νά δώσει βιώσιμη κυβέρνηση, ἐνῶ ἡ τελευταία ἀξιῶθηκε ἀπό τόν ἀρχηγό τῆς πλειοψηφίας στή Βουλή Ἑλ. Βενιζέλο. Τέλος οἱ διαλύσεις 11-2-1885, 6-11-1886 καί 19-9-1902 κατακρίθηκαν σάν χαριστικές ἀπό τήν ἀντιπολίτευση (59), γιατί ἔφεραν ἐντονο τό χαρακτήρα τῆς κομματικῆς σκοπιμότητας.

(58) Βλ. Ι. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο Ὑ, Ἑλληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, Ἀθήνα, 1897, τ. Ι, σ. 181 καί ἐπ..

(59) Βλ. πύό πάνω σ. 146, 147 καί 152 ἀντίστοιχα.

§ 9. - Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1911.

I. Ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864, ὅπως ἀναθεωρήθηκε ἀπὸ τή Β. Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ τὸ 1911, διατήρησε ἀμετάβλητες τόσο τίς θεμελιώδεις διατάξεις του ὅσο καί τή μορφή τοῦ πολιτεύματος. Τροποποιήθη - καν μόνο διατάξεις πενήντα τριῶν ἄρθρων του ποῦ θεωρήθηκαν ὡς μὴ θεμελιώδεις.

Σύμφωνα μὲ τό τροποποιημένο συνταγματικὸ κείμενο τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ρυθμίστηκε ἀπὸ τό ἄρθρο 37 § 2 (1), κατὰ τό ὁποῖο

-
- (1) Δέν πρέπει νά παραλειφθεῖ καί ἡ περίπτωση τοῦ ἄρθρου 108 § 3 περί ἀναθεωρήσεως. Κατ'αὐτό, " ἀποφασισθεῖσης τῆς ἀναθεωρήσεως διαλύεται αὐτοδικαίως ἡ ὑφεστῶσα Βουλὴ καί συγκαλεῖται νέα, ἥτις κατὰ τήν πρώτην σύνοδον αὐτῆς ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων δι'ἀπολύτου πλειοψηφίας τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς ".

Ἡ περίπτωση αὐτῆς τῆς διαλύσεως, καθαρὰ μηχανικὴ, δέ σχετίζεται μὲ τό ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα, γιατί λειτουργεῖ ἐκτός τοῦ συστήματος τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἐξουσιῶν καί ἀνεξάρτητα ἀπὸ τό θέμα τῶν μεταξὺ τους σχέσεων. Γι' αὐτό καί δέ θά ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα στή διάταξη αὐτή, δεδομένου ὅτι δέν ἐφαρμόσθηκε κατὰ τήν ἐξεταζόμενη περίοδο 1911 - 1924.

" ὁ Βασιλεὺς ... ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν " ἀλλὰ τὸ περὶ διαλύσεως διάταγμα, προσυπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ, πρέπει νὰ διαλαμβάνη συγχρόνως καὶ τὴν σύγκλησιν τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντὸς τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν, τῆς δὲ Βουλῆς ἐντὸς τριῶν μηνῶν ". Παρατηροῦμε ὅτι μοναδική διαφορά ἀπὸ τὸ ἀντί - στοιχο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 ἀποτελεῖ ἡ σύντμηση τῆς προθεσμίας συγκλήσεως τῶν ἐκλογέων ἀπὸ δύο μῆνες σὲ σαράντα πέντε ἡμέρες. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ κείμενο τοῦ ἁρθροῦ παραμένει ἀ - κριβῶς τὸ ἴδιο χωρὶς καμμία φραστική μεταβολή.

Ἐξάλλου καὶ οἱ σχετικές συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀναφέρονταν ἀποκλειστικὰ στὶς προθεσμίες συγκλήσεως τῶν ἐκλογέων καὶ τῆς Βουλῆς. Ἡ σύντμηση αὐτὴ κρίθηκε ἐπιβε - βλημένη κατὰ τὸ βουλευτικὸ ψήφισμα τῆς 18ης Φεβρουαρίου 1910 , γιὰτὶ ἡ δίδμηνη προθεσμία " ὑπεράγαν μακρὰ γίνεται ἐπιζήμιος εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Πολιτείας " (2). Ἀρχικὰ εἶχε προταθεῖ ἡ σύν - τμηση τῆς προθεσμίας συγκλήσεως τῶν ἐκλογέων σὲ ἓνα μῆνα καὶ τῆς Βουλῆς σὲ δύο μῆνες, τροπολογία ποὺ τελικὰ δὲν ψηφίστηκε . Αὐτὰ ἀνάφερε καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος, ποὺ ὑποβλήθηκε κατὰ τὴν ΚΘ΄ συνεδρία τῆς 14ης Φε - βρουαρίου 1911 (3). Ἡ τροπολογία αὐτὴ σχετικὰ μὲ τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ ἐπουσιώδεις, δεδομένου ὅτι ἡ ἄσκηση τοῦ δικαιώματος δὲ μεταβάλλεται καθόλου. Ὁ μὴ καθορι -

(2) Βλ. Μ. Δ α β ῆ - Γ. Π α π α ῤ ω ᾶ ν ν ο υ, Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος καὶ τὰ ἐπίσημα κείμενα. Τὸ Νέον Σύνταγμα, Ἀθήνα, 1911, σ. 42.

(3) Βλ. Μ. Δ α β ῆ - Γ. Π α π α ῤ ω ᾶ ν ν ο υ, op. cit., σ. 53 καὶ 121.

σμός τῶν προϋποθέσεων τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἐπρόκειτο νά ἀποτελέσει παράγοντα ἀνωμαλίας κατὰ τήν περίοδο ἐφαρμογῆς τοῦ ἀναθεωρημένου Συντάγματος καί συνετέλεσε ἀποφασιστικά στή δημιουργία καί παγίωση τοῦ Διχασμοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς προϋποθέσεις ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἄποψη τοῦ Ν.Ν. Σαρίπολου, κατὰ τόν ὁποῖο ἡ διάλυση ἀποτελεῖ " μέσον πρὸς ἐνέργειαν ἀληθοῦς δημοψηφίσματος " (4). Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀρκετά ἐνδιαφέρουσα καί προσεγγίζει τή σχετική θεωρία τοῦ Carré de Malberg (5). Παραθέτοντας στή συνέχεια τίς περιπτώσεις ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος, ὁ Ν. Ν. Σαρίπολος ἀναφέρει σάν πρώτη τή διάσταση, κατὰ τή γνώμη τοῦ Βασιλέα, μεταξύ Βουλῆς καί λαϊκοῦ φρονήματος. Στήν περίπτωση αὕτη ἡ διάλυση ἀποτελεῖ μέσο γιά τή διατήρηση τῆς ἁρμονίας μεταξύ Βουλῆς καί λαοῦ ὑπὸ τήν προϋπόθεση ὅτι " ὁ Βασιλεὺς δέν δύναται νά προβῇ εἰς ἀλλεπαλλήλους διαλύσεις τῆς Βουλῆς θέλων π.χ. νά διατηρήσῃ ὑπουργεῖον ἀποδοκιμασθέν ὑπὸ τῆς Βουλῆς καί ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ τήν διάλυσιν αὐτῆς, καθόσον ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως θ' ἀντέβαινε πρὸς τήν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ " (6). Μία τέτοια δηλαδή ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως θά κρινόταν ἀντισυνταγματική δεδομένης τῆς κατοχυρώσεως τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας στὸ ἄρθρο 21 τοῦ ἀναθεωρημένου Συντάγματος.

(4) Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, Ἀθήνα, 1915, τ. Α΄ σ. 385.

(5) Βλ. πρὸ πάνω, σ. 23, σημ. 9.

(6) Βλ. Ν.Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο υ, op. cit., σ. 386.

Τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀποτελεῖ ἐπίσης μοναδικό μέσον "ὅπως ὁ Βασιλεὺς ἢ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας διατηρήσῃ ὑπουργεῖον, ὅπερ ἀπώλεσεν τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς, ἢ ὅπως παύσῃ ὁ ὑπουργεῖον ἔχον τὴν πλειονοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ, καὶ διορίσῃ ὁ ὑπουργεῖον ἄχρουν ἢ ἐκ τῆς μειονοψηφίας " (7), χωρὶς ἡ βασιλικὴ αὐτῇ ἐνέργεια νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ συνδρομὴ ἐιδικῶν περιστάσεων. Ἔτσι μπορεῖ ὁ Βασιλεὺς νὰ ἀντισταθεῖ στὴν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς διαλύοντάς τὴν καὶ ἀπευθυνόμενος στὸ λαό. Περιορίζεται μόνο ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση τῶν ἀλλεπαλλήλων διαλύσεων.

Τρίτη περίπτωσις ἀποτελεῖ ἡ χρησιμοποίησις τῆς διαλύσεως ὡς μέσου σχηματισμοῦ βιώσιμης Κυβερνήσεως, ὅταν δέν ὑπάρχει κόμμα τό ὁποῖο νὰ διαθέτῃ ἀπόλυτη πλειοψηφία στή Βουλή (7). Τέλος προβλέπεται καί ἡ ὑποχρεωτικὴ ἄσκησις τῆς διαλύσεως στὴν περίπτωσι ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος (ἄρθρο 108 ἐδ. 3) καί στὴν περίπτωσι προσαρτήσεως χώρας " καθόσον, κατὰ τό σύνταγμα, ἡ Βουλή σύγκειται ἐκ βουλευτῶν ἐκλεγομένων ὑφ' ὅλων τῶν ἐκλογικῶν περιφερειῶν· ἀποκλείονται δέ αἱ μερικαὶ ἐκλογαὶ ἐν τῇ προσαρτηθείσῃ χώρᾳ, καθόσον κατὰ τό ἄρθρον 66 ἐδάφ. 2 τοῦ συντάγματος, αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διατάσσονται καί ἐνεργοῦνται ταυτοχρόνως καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν ἐξαιρουμένων μόνον τῶν περιπτώσεων ἐπαναληπτικῆς ἢ ἀναπληρωματικῆς ἐκλογῆς "(8). Εἶναι προφανές ὅτι ἡ περίπτωσι τῆς ὑποχρεωτικῆς διαλύσεως στερεῖται πρακτικοῦ ἐνδιαφέροντος καί γι' αὐτό δέ θά ἐπεκταθοῦμε περισσότερο.

(7) Βλ. Ν. Ν. Σ α ρ ῑ π ο λ ο υ, ορ. cit., σ. 387.

(8) Βλ. Ν. Ν. Σ α ρ ῑ π ο λ ο υ, ορ. cit., σ. 390 καί ἐπ..

II. Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκήθηκε πέντε φορές : τὸ 1911 (20.12.1911/12.3.1912) ἐπὶ κυβερνήσεως Ε. Βενιζέλου, 1915 (18.4/31.5-13.6 ἐπὶ κυβερνήσεως Δημ. Γούναρη καὶ 29.10/6-19.12 ἐπὶ κυβερνήσεως Στεφ. Σκουλούδη), 1920 (10.9/1-14.11) ἐπὶ κυβερνήσεως Ε. Βενιζέλου καὶ 1922 (21.9.1922/16.12.1923 αὐτοδιάλυση τῆς Γ. ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως). Ἐξ-
ἄλλου στίς 28-6-1917 ἐπὶ κυβερνήσεως Ἑλ. Βενιζέλου ἀνακλήθηκε τὸ Β. Διάταγμα διαλύσεως τῆς 29-10-1915 καὶ συγκλήθηκε ἐκ νέου ἡ προηγούμενη Βουλὴ τῆς Κ. Βουλευτικῆς Περιόδου σέ Β. τακτικὴ Σύνοδο.

Ἀπὸ τίς πέντε διαλύσεις αὐτές τῶν 18-4-1915 καὶ 29-10-1915, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάκληση τοῦ Β.Δ. τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915 παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ θεσμοῦ, γι' αὐτὸ καὶ θὰ τίς ἐξετάσουμε διεξοδικά.

1.—Οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1911, 1920 καὶ 1922.

α. Ἡ διάλυση τοῦ 1911.

Τὴν ψήφιση τοῦ Συντάγματος ἀκολούθησε ἡ διάλυση τῆς Β. Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς στίς 20-12-1911. Ἦταν ἡ τελευταία διάλυση τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α', ὁ ὅποιος δολοφονήθηκε στίς 5-3-1913. Τὸ σχετικὸ διάταγμα χρησιμοποιοεῖ τὸν ὄρο " λήξεις " καὶ ὄχι " διαλύσεις ". Πάντως αὐτὴ ἔγινε μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἀναθεωρη-

τικοῦ της ἔργου (9).

β. Ἡ διαλύσις τοῦ 1920.

Ἡ διάλυσις τῆς 10-9-1920 ἔγινε ἐπὶ κυβερνήσεως Ἑλ. Βενιζέλου μέ πρωτοβουλία τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου γιὰ νά ἀνανεώσει μάλον τῇ λαϊκῇ ἐντολῇ. Μετὰ τὸν αἰφνίδιο θάνατο τοῦ βασιλέα Ἀλέξανδρου ἀναζωπυρώθηκαν τὰ μίση τοῦ διχασμοῦ καθὼς ἀνέκυπτε πρόβλημα διαδοχῆς. Οἱ παλαιοκομματικοὶ ἀξίωναν τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κωνσταντίνου, ἐνῶ ὁ Βενιζέλος ἤθελε τὸν πρίγκηπα Παῦλο. Σάν μέση λύσις βρέθηκε ἡ ὀρκωμοσίς τοῦ Π. Κουντουριώτη ὡς ἀντιβασιλέα. Ἡ περίπλοκη αὐτὴ κατάστασις ἔδωσε τῇ δυνατότητα στοὺς ξένους νά δημιουργήσουν σάλο γύρω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Κατηγορήσαν τὸ Βενιζέλο γιὰ ὑπαίτιο τοῦ διχασμοῦ. Ἔτσι καὶ οἱ σύμμαχοι ζήτησαν ἀπὸ τὸ Βενιζέλο νά ξεκαθαρισθεῖ ἡ κατάστασις μέ ἐκλογάς, τίς ὁ

-
- (9) Κατ'αὐτὴ γεννήθηκε τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς διενέργειας ἐκλογῶν ὅχι βάσει τῶν προθεσμιῶν τοῦ ἄρθρου 37 ποὺ ἴσχυαν μέχρι τὴν ἀναθεώρησι, ἀλλὰ ἐντὸς προθεσμίας τεσσάρων μηνῶν. Αὐτὸ ζητήθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις Ἑλ. Βενιζέλου γιὰ νά τῆς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά ἐκδώσει τοὺς ἀπαιτούμενους, λόγῳ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ὀργανικοὺς νόμους. Τὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ καὶ κατὰ Βλ. εἰς ΔΠ ε τ ρ α - κ ἄ κ ο υ, Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1935, τ. Ζ', σ. 445 - 462.

ποῖες καί ἀποδέχτηκε (10). Στήν πραγματικότητα ὁ Βενιζέλος νόμιζε ὅτι παρρουσιαζόταν ἡ καλύτερη ἴσως εὐκαιρία γιά νά προσφύγει στό λαό τώρα, μέ νωπούς ἀκόμη τοὺς ἐξωτερικοὺς θριάμβους τῶν συνθηκῶν τῶν Σεβρῶν - Νεϊγύ καί πρόσφατη τῇ συγκίνηση ἀπὸ τὴν εἰς βάρος του δολοφονικὴ ἀπόπειρα στό σταθμὸ τῆς Λυῶν (11). Τὸ πάθος ὅμως τῶν καταπιεζόμενων ἀντιβενιζελικῶν καί ἡ προσωπολατρεία πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο, πού συμπλήρωνε καί γαλαβάνιζε τὸ τραυματισμένο ἐθνικὸ αἶσθημα ἀπὸ τίς βίαιες συμμαχικὲς παρεμβάσεις τῶν ἐτῶν 1915 - 1917, ἀνάτρεψαν τὰ γενικὰ προγνωστικά καί ἔδωσαν συντριπτικὴ πλειοψηφία στοὺς ἀντιβενιζελικοὺς.

γ. Ἡ διάλυση τοῦ 1922.

Ἡ τελευταία διάλυση κατὰ τὴ διάρκεια ἰσχύος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911, ἐκείνη τῆς 21-9-1922, ἔγινε κάτω ἀπὸ παράξενες συνθήκες καί ἀποτελεῖ στήν πραγματικότητα τὴ μοναδικὴ περίπτωση αὐτοδιαλύσεως Βουλῆς στήν ἐλληνικὴ πολιτικὴ σκηνή. Γι'αὐτὴν ὑπάρχει μόνον μία μικρὴ ὑποσημείωση στὰ πρακτικὰ συνεδριάσεων τῆς Γ. Συντακτικῆς Συνελεύσεως 1920 - 1922, γι'αὐτὸ καί οἱ πληροφορίες μας εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένες. Κατὰ τὴν ὑποσημείωση αὐτὴ ἀναφέρεται ὅτι " κατόπι τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἐθνικῆς καταστροφῆς, δι' ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καί στόλου, φερούσης τὴν ὑπογραφήν τοῦ συνταγματάρχου Στυλ. Γονατᾶ καί διανε-

(10) Βλ. Γ. Ἀσπρέα, *op. cit.*, Συμπλήρωμα, σ. 489.

(11) Βλ. Γ. Ροῦσσου, *op. cit.*, τ. ΣΤ', σ. 143.

μηθείσης δι' αεροπλάνου πρὸς τὸν Βασιλέα, τὸν Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ἐζητήθη πλήν ἄλλων καὶ ἡ διάλυσις τῆς Γ. ἐν Ἀθῆναις Συνελεύσεως, ἣτις οὕτω καὶ διελύθη. Ἡ προκήρυξις αὕτη ἐκδοθεῖσα ἐν Μυτιλήνῃ καὶ Χίῳ τὴν 11 Σεπτεμβρίου 1922, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 178α φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1922 " (12).

2.- Ο ἵ δ ὅ ο διαλύσεις τοῦ 1915.

α. Ἡ διάλυσις τῆς 18ης Ἀπριλίου 1915.

Ἡ διάλυσις τῆς 18-4-1915 ἔγινε ἐπὶ κυβερνήσεως Δημ. Γούναρη μετὰ ἀπὸ παραίτηση τῆς κυβερνήσεως Ἑλ. Βενιζέλου (21-2-1915), λόγῳ διαφωνίας τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ βασιλέα Κωνσταντίνου ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ πού ἔπρεπε νὰ ἀκολουθηθεῖ. Τὰ πρακτικὰ τῆς πεντάλεπτης ἐνημερωτικῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς τῆς 21-2-1915 ἀποτελοῦν τὴ ληξιαρχικὴ πράξις γεννήσεως τοῦ Διχασμοῦ. Ὁ Ἑλ. Βενιζέλος (13) ἐνημερώνοντας τὴ Βουλὴ ἀνέφερε τὰ ἑξῆς :

" Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀνακοινώσω εἰς τὴν Βουλὴν ὅτι μὴ ἐγκριθείσης ὑπὸ τοῦ Στέμματος τῆς περαιτέρω ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω Αὐτῷ τὴν παραίτησιν τῆς

(12) Πρακτικὰ Συνεδριάσεων τῆς Γ. Συντακτικῆς Συνελεύσεως 1920-1922, Τεῦχος Ε', σ. 4596, σημ. 1.

(13) Ἐφημερίς Συζητήσεων Βουλῆς, 1914, τ. Β', σ. 1897. Βλ. ἐπίσης Σπ. Μαρκεζίνη, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, Ἀθήνα, 1968, τ. 4, σ. 20 καὶ ἐπ.

Κυβερνήσεως. Παρακαλῶ ἐπομένως τὴν Βουλὴν νὰ διακόψῃ τὰς ἐργασίας της μέχρι συγκροτήσεως τῆς νέας Κυβερνήσεως ".

Ἀφορμὴ τῆς πρώτης αὐτῆς συγκρούσεως πρωθυπουργοῦ καὶ ἀνωτάτου ἄρχοντος ὑπῆρξε εἰδικότερα ἡ συμμετοχὴ ἢ μὴ τῆς Ἑλλάδας στὴν ἐκστρατεία τῶν Δαρδανελλίων. Τὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν καὶ οἱ βασιλικὲς παλιμβουλίες ξεφεύγουν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐργασίας μας. Ἡ σύγκληση τοῦ Συμβουλίου τοῦ Στέμματος στίς 18 Φεβρουαρίου μὲ συμμετοχὴ ὄλων τῶν πρώην πρωθυπουργῶν καὶ τοῦ Βενιζέλου καὶ ἡ κατ'αὐτὸ ἀποδοχὴ τῆς θέσεως τῆς κυβερνήσεως δὲ στάθηκαν ἀρκετὰ γιὰ τὴ διαφώτιση καὶ ρύθμιση τῆς καταστάσεως. Ἡ βασιλικὴ ἐμμονὴ στὴν οὐδετερότητα προκάλεσε τὴ διαφωνία στέμματος καὶ Κυβερνήσεως, πρὸ τῆς ὁποίας ὁ Βενιζέλος ἀναγκάσθηκε νὰ παραιτηθεῖ. Ἡ παραίτηση τῆς κυβερνήσεως εἶχε ὅμως μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ μία ἀπλὴ κυβερνητικὴ μεταβολή. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνανέωσε στίς 21-2-1915 τὴν παράδοση τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου νὰ ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα συγκεντρώσεως τῶν συντηρητικῶν δυνάμεων (14). Διάδοχος κυβέρνηση σχηματίσθηκε ἀπὸ τὸ Δημ. Γούναρη ποὺ δὲν ἦταν ἀρχηγὸς κόμματος οὔτε διέθετε ὁπαδοὺς στὴ Βουλὴ, ὀνομάστηκε δὲ γι'αὐτό " κοινοβουλευτικὸς δικηγόρος τῆς ὀλιγαρχίας " (15). Στὴν κυβέρνηση δόθηκε τὸ δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς, γιατί ἡ βενιζελικὴ πλειοψηφία σ'αὐτὴν δὲ τῆς ἔδινε ἐλπίδες διασώσεως. Αὐτὸς ἦταν ἄλλωστε καὶ ὁ λόγος μὴ ἐμφανίσεώς της στὴ Βουλὴ.

Τυπικὰ κρινόμενη ἡ διάλυση αὐτῆ θεωρεῖται συνταγματικὰ ὀρθή.

(14) Γ. Ρ ο ὕ σ σ ο υ, ορ. cit., τ. Ε', σ. 489.

(15) Γ. Ρ ο ὕ σ σ ο υ, ορ. cit., σ. 490.

Ὅπωςδήποτε ὅμως ἡ παράκαμψη τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως στό χειρισμό τῆς διαδόχου κυβερνήσεως καί ἡ μὴ ἐμφάνισή της στή Βουλὴ γιὰ νὰ πάρει ψῆφο ἐμπιστοσύνης δέν μποροῦν νὰ συμβιβαστοῦν μέ τὸ πνεῦμα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Ἀπόδειξη τούτου ἀποτελεῖ καί ἡ δυσaréσκεια πολλῶν παλαιοκομματικῶν καί ἰδίως τοῦ θεοτόκη γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς κυβερνήσεως Δημ. Γούναρη (16).

· β. Ἡ διάλυση τῆς 29ης Ὀκτωβρίου 1915.

Ἡ διάλυση τῆς 29-10-1915 ἔγινε ἐπὶ κυβερνήσεως Στεφ. Σκου - λούδη μετὰ ἀπὸ προηγούμενο ἐξαναγκασμὸ τῆς κυβερνήσεως Ἑλ. Βενιζέλου σὲ παραίτηση ἀπὸ τὸ βασιλεῖα Κωνσταντῖνο λόγω διαφωνί - ας καί πάλι ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Ἀπὸ τίς ἐκλογές τῆς 31-5-1915 νικητὴς βγήκε ὁ Βενιζέλος μέ 185 ἔδρες ἔναντι 123 τῶν ἀντιβενιζελικῶν, στοὺς ὁποίους ὡς ἀρ - χηγὸς ἐπιβλήθηκε ὁ Δημ. Γούναρης. Ἡ συντριπτικὴ νίκη τῶν Φι - λελευθέρων ἐξέπληξε τὴν ἀντιπολίτευση. Παρόλο πού ὁ πρωθυπου - ργὸς Δημ. Γούναρης παραδέχθηκε δημόσια τὸ ἐκλογικὸ ἀποτέλεσμα , ἐν τούτοις ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή οἱ παλαιοκομματικοὶ ἄρχισαν τίς ἐνέργειες γιὰ νὰ μὴ παραδώσουν τὴν ἐξουσία στό Βενιζέλο. Στό μεταξὺ ἡ βαρεῖα ἀσθένεια τοῦ βασιλεῖα Κωνσταντίνου, ἀπὸ τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου, ἀπέτελεσε ἓνα πρώτης τάξεως πρὸςχημα γι' αὐτό. Ἔτσι ὁ πρωθυπουργὸς δήλωνε ὅτι ἡ κυβέρνησις θά παραι - τηθεῖ μόλις τὸ ἐπιτρέπει ἡ ὑγεία τοῦ Βασιλεῖα (17).

(16) Γ. Ἀ σ π ρ έ α, op. cit., Συμπλήρωμα, σ. 418.

(17) Βλ. Γ. Ἀ σ π ρ έ α, op. cit., Συμπλήρωμα, σ. 420.

Πράγματι ή σύγκληση τής νέας Βουλής αναβλήθηκε επί δίμηνο μέχρι τής 4 Αύγουστου. Ή συντριπτική έκλογή ως Προέδρου τής Βουλής του φιλελεύθερου Κ. Ζαβιτσιάνου καθιστούσε αναπόφευκτη τήν παροχή έντολης σχηματισμού κυβερνήσεως στον Ήλ. Βενιζέλο, ή νέα κυβέρνηση του οποίου όρκίσθηκε στις 17 Αύγουστου 1915. Ή Βενιζέλος επέμενε νά εφαρμόσει τήν έξωτερική πολιτική του κόμματός του ως προς τήν όποία ή θέση του Κωνσταντίνου καί τών γύρω από αυτόν δέν είχε αλλάξει. Ή εξακολουθούσε νά πιστεύει στήν αναγκαιότητα διατηρήσεως εύμενοῦς ούδετερότητας τή στιγμή πού ή βουλγαρική επιστράτευση ήταν γεγονόςς τετελεσμένο καί καθιστούσε αναγκαία καί τήν ελληνική επιστράτευση. Οί αρχικές αντιρρήσεις του Βασιλέα στήν ύπογραφή του διατάγματος τής επιστρατεύσεως, παρόλο πού τελικά υπερπηδήθηκαν, προμήνυαν τό κορύφωμα του διχασμού. Ή μέν Βενιζέλος μιλούσε ως αντιπρόσωπος τής λαϊκής κυριαρχίας απαιτώντας πλήρη σεβασμό τής πολιτικής του, ό δέ βασιλέας Κωνσταντίνος άρνιόταν νά υπακούσει στή λαϊκή έτυμηγορία για τά μεγάλα έθνικά ζητήματα επικαλούμενος τής άπέναντι στό θεό ευθύνες του (18). "Ετσι έχουμε τήν *de jure* έξουσία του Βενιζέλου καί τής κυβερνήσεώς του άπέναντι στήν *de facto* έξουσία του Κωνσταντίνου καί τών αντιβενιζελικών.

Ή άφιξη στις 17-9-1915 στή Θεσσαλονίκη τών άγγλογαλλικών στρατευμάτων πού είχε ζητήσει ή κυβέρνηση σέ αναπλήρωση του σερβικού στρατού, στήν περίπτωση πού ή Βουλγαρία έπιτεθεϊ κατά τής Σερβίας καί ή Έλλάδα σπεύσει σέ βοήθεια τής τελευταίας, άναψε τή σπίθα τής ξριδας. Ή κυβέρνηση κατηγορήθηκε από τήν

(18) Βλ. Σπ. Μ α ρ κ ε ζ ί ν η, *op. cit.*, σ. 37.

ἀντιπολίτευση γιά παραβίαση τοῦ ἀρθροῦ 99 τοῦ Συντάγματος καί ἀντιμετώπισε πρόταση δυσπιστίας ἐκ μέρους της. Κατά τή σχετική ψηφοφορία ἔλαβε μέν ψῆφο ἐμπιστοσύνης, πλὴν ὅμως οἱ σχετικές συζητήσεις στὴ Βουλὴ ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴ στὸ βασιλεῖα Κωνσταντῖνο νὰ δηλώσει στὸ Βενιζέλο καί πάλι τὴ διαφωνία του σχετικά μὲ τὴν εἴσοδο τῆς χώρας στὸν πόλεμο προσθέτοντας ὅτι " διαπιστοῦται ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς πλήρη διαφωνίαν " (19). Κατ'αὐτόν τὸν τρόπο ὑποδείκνυε στὸν ἀρχηγό τῆς δεδηλωμένης ἐμπιστοσύνης τοῦ Ἔθνους νὰ παραιτηθεῖ γιατί εἶχε χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη του, τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Μονάρχου, γιὰ δευτέρη φορά μέσα στὸν ἴδιο χρόνο καί σέ διάστημα 8 μηνῶν ἀπὸ τὴν πρώτη φορά. Ἔτσι ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου παραιτήθηκε στίς 22-9-1915. Μέχρι τὴ διάλυση τῆς 29-10-1915 ἔχουμε τρίς κυβερνήσεις Ἀλ. Ζαῦμη, πού παραιτήθηκε μετὰ τὴν ἄρση τῆς ἀνοχῆς τοῦ φιλελευθέρου κόμματος, καί Στέφ. Σκουλούδη, ἀπὸ τὴν ὁποία διαλύθηκε καί ἡ Βουλὴ.

γ. Ἡ ἀ ν ᾱ κ λ η σ η τ ο ὗ Β.Δ. τ ῆ ς δ ι α λ Ὑ σ ε ω ς τ ῆ ς
29 - 10 - 1915.

Ἡ νομιμότητα τῆς διαλύσεως αὐτῆς ἀμφισβητήθηκε ζωνρὰ ἀπὸ τὸ Βενιζέλο, ὁ ὁποῖος ἀπέχοντας ἀπὸ τρίς ἐκλογές ἔδωσε λαβὴ στὴν ὑποκίνηση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καί τὸ κορύφωμα τῆς κρίσεως τοῦ διχασμοῦ. Μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κράτους τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ Βενιζέλο ὁ διχασμὸς ἀπὸ πολιτικὸς καί ἰδεολογικὸς μεταβλήθηκε σέ ἐδαφικὸ καί κρατικὸ. Μὲ τὴν ἐνοποίηση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καί τὴν παραίτηση τοῦ βασιλεῖα Κωνσταντῖνου ὑπὲρ τοῦ γιου

(19) Βλ. Γ. Ρ ο Ὑ σ σ ο υ, ορ. cit., τ. Ε', σ. 508.

του 'Αλέξανδρου έχουμε καί πάλι τήν κυβέρνηση Βενιζέλου στήν έξουσία. Πρῶτο της μέλημα ἦταν ἡ νεκρανάσταση μέ τό διάταγμα τῆς 29-6-1917 τῆς Βουλῆς πού ἐξελέγη στίς 31-5-1915, γιατί θεωρήθηκε παράνομη καί ἄκυρη ἡ διάλυσή της καθώς ἐπίσης ἀνύπαρκτη ἡ Βουλή τῆς 6-12-1915, ἡ ὁποία λόγω τῆς τότε ἀποχῆς τῶν φιλελευθέρων ἦταν μονόπλευρα κωνσταντινική. "Ἔτσι ἡ Βουλή τῆς Κ. Περιόδου συνήλθε σέ δεύτερη τακτική σύνοδο καί ἔμεινε γνωστή στήν ἱστορία ὡς " Βουλή τῶν Λαζάρων " (20).

'Αναμφισβήτητα τοῦτο ἀποτελέσσε μία πρωτοφανή στά κοινοβουλευτικά θέσμια τῆς 'Ελλάδος καί ἴσως ὅλου τοῦ κόσμου πολιτική πράξη (21). Κατά τήν αἰτιολογική ἔκθεση τοῦ Β.Δ. τῆς ἀνακλήσεως τοῦ ἀπό 29-10-1915 Β.Δ. περί διαλύσεως τῆς Βουλῆς τῆς Κ.Πε-

(20) Βλ. Σπ. Μαρκεζίνη, *op. cit.*, τ. 4, σ. 224 καί ἐκ. Γ. Ρούσσου, *op. cit.*, τ. ΣΤ', σ. 59

(21) 'Αντίθετα ὁ Μ. Duverger (" Une dissolution conditionnelle " στή " Monde " 2-3 Ἰουνίου 1968) θεωρεῖ δυνατή τήν περίπτωση ἀναβιώσεως διαλυμένης Βουλῆς. 'Αναφερόμενος στή διάλυση τῆς 30-5-1968 καί στήν περίπτωση πού οἱ ἐκλογές θά γίνονταν μετὰ τήν παρέλευση τοῦ καθορισμένου ἀπό τό σύνταγμα χρονικοῦ ὁρίου, ἐξαιτίας τῶν γεγονότων τοῦ Μαΐου 1968, ὑποστήριξε ὅτι μία τέτοια διάλυση θά ἦταν ἄκυρη καί ἡ διαλυμένη συνέλευση θά εἶχε ὄχι μόνο τό δικαίωμα, ἀλλά τό καθήκον νά συνέλθει, γιατί ἡ ἐθνική ἀντιπροσωπεία πού ἐκφράζεται συγχρόνως μέσω αὐτῆς καί τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας δέν μπορεῖ νά στερηθεῖ μία ἀπό τίς μορφές ἐκφράσεώς της μέ τρόπο πού δέν προβλέπεται ἀπό τό σύνταγμα.

ριόδου (22), ή διάταξη περί διαλύσεως δέ θεσπίζει βασιλικό δικαίωμα αλλά περισσότερο υποχρέωση του Στέμματος, τό οποίο πρέπει νά κινείται έντός των θεσπισμένων όρίων. Στή συνέχεια καταβάλλεται προσπάθεια προσδιορισμού των όρίων αυτών, προσδιορισμού δηλαδή των περιπτώσεων άσκήσεως του δικαιώματος της διαλύσεως. 'Η διάλυση κατά τό ίδιο Β.Δ. επιτρέπεται α) όταν ή ύπάρχουσα Βουλή παύει νά είκονίζει τό δημόσιο φρόνημα, β) όταν δέν μπορεί νά δώσει βιώσιμη κυβέρνηση καί γ) όταν ή ένδεδειγμένη από τήν πλειοψηφία κυβέρνηση θεωρεί ότι πρέπει νά άναπαπισθει μέ τή Βουλή στην κολυμβήθρα της λαϊκής εμπιστοσύνης για νά άντλήσει νέο κύρος για τά έργα της. Διευκρινίζεται όμως ότι διαλύεται ή Βουλή εάν βρίσκεται σέ διαφωνία όχι πρός τή θέληση του Στέμματος, αλλά πρός τή θέληση του Λαού, γιατί ή θέληση αυτού καί όχι του Στέμματος ρυθμίζει τήν πολιτική των κοινοβουλευτικών κυβερνήσεων. Σέ αντίθετη περίπτωση τονίζεται ότι ή διάλυση θά άντέβαινε πρός τή βάση του Πολιτεύματος, τή Λαϊκή δηλαδή κυριαρχία. Τό μελανό σημείο της όλης σκέψεως του Βενιζέλου βρίσκεται στο τέλος της εκθέσεως. 'Αναφέρει εκεί πρός τό βασιλέα 'Αλέξανδρο ότι, " εύρέθημεν ούτω καί εύρισκόμεθα εκτοτε ένώπιον άνατροπής της Λαϊκής κυριαρχίας, ώστε νά περιέλθωσιν εις τήν ανάγκην νά διαμαρτυρηθώσι καί αυτάί αι Προστάτιδες της 'Ελλάδος Δυνάμεις καί έγγυήτριαι του Συντάγματος υπέρ των καταπατηθέντων δικαιωμάτων του Λαού " (23). Νομίζουμε ότι ή προσφυγή

(22) Βλ. Κρίσιμα κείμενα της πολιτικής ζωής της 'Ελλάδος 1843 - 1967, 'Αθήνα, 1967, σ. 279.

(23) Κρίσιμα κείμενα, σ. 278.

στίς προστάτιδες δυνάμεις βρίσκει αντίθετο τὸ ἄρθρο 111 τοῦ Συντάγματος κατὰ τὸ ὁποῖο " ἡ τήρησις τοῦ παρόντος Συντάγματος ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ". Καμμία παραπομπή δέν γίνεται σέ τρίτους καί πολύ περισσότερο σέ ξένες δυνάμεις.

Ἀπό ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς Εἰσηγητικῆς Ἐκθέσεως ἀφήνεται νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ ἀνάκληση τοῦ Β.Δ. τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915, πράξη ἀληθινά ξένη στήν κοινοβουλευτική μας ἱστορία (24), ὑπαγορεύθηκε ἀπό λόγους καθαρά πολιτικούς καί ὑπῆρξε ἀπόρροια καί συνέχεια τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῆς Ἐθνικῆς Ἀμυνας. Οἱ ἔννοιες τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, τῆς φύσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ὡς ὑποχρεώσεως, παρὰ ὡς δικαιώματος τοῦ Στέμματος καί τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ πολιτεύματος ὡς βασιλευδόμενης, κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, τίς ὁποῖες ἐπικαλέσθηκαν οἱ συντάκτες τοῦ Β.Δ. τῆς ἀνακλήσεως, δέν κατόρθωσαν παρὰ τήν ἀναμφισβήτητη ὀρθότητά τους νά νομιμοποιήσουν τήν ἀνάκληση σάν καθαρά νομική πράξη σύμφωνη μέ τὸ ἰσχύον σύνταγμα (25) .

(24) Ὁ Γ. Ρ ο ὐ σ σ ο ς (ορ. cit., τ. ΣΤ', σ. 60) χαρακτηρίσε τήν ἐνέργεια αὐτὴ σάν τήν καθιέρωση " κοινοβουλευτικῆς δικτατορίας ". Βλ. ἐπίσης Γ. Δ α σ κ α λ ἄ κ η , Ἑλληνικὴ Συνταγματικὴ Ἱστορία 1821 - 1935, Ἀθήνα, ἔκδ. 3η, 1952, σ. 103 καί ἐπ..

(25) Τὸ ζήτημα τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ διατάγματος τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἔθεσε πρῶτος ὁ Ν. Σ τ ρ ἄ τ ο ς . Κατ'αὐτόν " τὸ Διάταγμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς δέν εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ὡς Διάταγμα τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, τὸ ὁποῖον καθορίζει ὁρισμούς καί θελήσεις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας. Τὸ Διάταγμα τῆς διαλύσεως τῆς

Κατά τή γνώμη μας αποτελεί μία επαναστατική πράξη, ή όποία νο -
μιμοποιεΐται βάσει τοῦ αξιώματος " επανάστασις επικρατήσασα δη -

Βουλῆς εΐναι προξίς συνταγματική, εΐναι έρώτημα συνταγ -
ματικόν καί όχι Διάταγμα έκτελεστικόν. Τό Διάταγμα τῆς
διαλύσεως τῆς Βουλῆς εΐναι έκκλησις πρός τήν λαϊκήν έξου -
σίαν, άφ' ἧς όέ στιγμῆς ή έκκλησις πρός τήν λαϊκήν έξου -
σίαν άπευθύνεται, οὔδεις έχει τό δικαίωμα νά άναστεΐλῃ τήν
έκκλησιν ταύτην έν τῇ έφαρμογῇ της. 'Εάν ή λαϊκή έξου -
σία ἦτο πιθανόν, κατά τάς πανθομολογουμένας τότε περι -
πτώσεις, νά έκδηλωθῇ υπό όρους μή πλήρεις, ένεκα τοῦ μή
πλήρους καταρτισμοῦ τῶν έκλογικῶν συλλόγων, καί νά άπο -
ρεύσῃ 'Αντιπροσωπεΐα, ή όποία κατηρτίσθῃ δι' έκλογικῶν συλ -
λόγων μειονεκτικῶν, ἦτο πρόπον ν' άπευθυνθῇ νέα έκκλησις.
'Αλλ' άφ' ἧς έν έρώτημα άπηυθύνθῃ εΐς τό όποΐον άπήντησεν
έστω καί μειονεκτικῶς, ό λαός, ή άνάκλησις τούτου εΐναι
άντιποίησης δικαιώματος, τό όποΐον άνήκει μόνον εΐς τήν
λαϊκήν έξουσίαν " ('Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς ,
1929 , σ. 165).

'Ο πληρεξούσιος Γ. Μ π ο ύ σ ι ο ς αναφερόμενος στο
ζήτημα αὐτό τόνισε ότι " ή σύγκλησις τῆς Βουλῆς αὐτῆς ,
διαλυθείσης καί άντικατασταθείσης δι' άλλης Βουλῆς έγένε -
το όχι μόνον παρά τό Σύνταγμα, άλλ' άπεναντίας αντί νά
άποκατασταθῇ τό Σύνταγμα παραβιάζεται τώρα διά πρώτην
φοράν ". 'Ο ίδιος όμιλητής δίνει καί τή λύση σέ περί -
πτωση πού θά κρινόταν άντικανονική ή διάλυση τῆς τότε
Βουλῆς μέ έκ νέου διεξαγωγή έκλογῶν ('Εφημερίς τῶν Συζη -
τήσεων τῆς Βουλῆς, σ. 189 καί έπ.).

Κατά τό Δ η μ. Ρ ά λ λ η τό Σύνταγμα όέ δίνει στο
βασιλέα τό δικαίωμα νά άνακαλεΐ τό Β.Δ. τῆς διαλύσεως ,
τονίζοντας ότι " εΐναι άδιανόητη ή άνάκληση ένός Β . Δ.
διαλύσεως έκ τοῦ όποίου προήλθε μία άλλη Βουλή, ή όποία
έδωκε μίαν Κυβέρνησιν, ύπεστήριξε μίαν Κυβέρνησιν, καί
τήν όποίαν Κυβέρνησιν άνεγνώρισαν καί οί ξένοι καί προ -

μιουργεί δίκαιον (26), (27).

ήλθον καί εἰς συνεννοήσεις μετ' αὐτῆς μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1916, ὅτε τοὺς ἐπῆλθε μία ἰδέα, ὅτι ἦσαν ἄκυρα αὐτά ".
'Η ἀσυνέπεια τῆς πορείας τοῦ ἀκολουθήθηκε ἀποδεικνύεται κατὰ τὸ Δ.Ρ ἄ λ λ η ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν προχώρησε στὴν ἀκύρωσιν τῶν πράξεων τῆς Βουλῆς ἐκείνης καί στὸ νὰ μὴν ἀναγνωρισθοῦν ὡς μέλη τῆς Βουλῆς αὐτῆς τὰ πρόσωπα τοῦ δὲν ἐξελέγησαν κατὰ τὴν ἐκλογὴν, ἀπὸ τῆς ὁποῖας προέκυψε ἡ Βουλὴ τῆς 31ης Μαΐου ('Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, σ. 261).

(26) Περισσότερα γιὰ τὴ θεωρίαν αὐτὴν βλ. εἰς 'Η. Ν ι κ ο λ ὀ π ο υ λ ο υ, *Les notions de légitimité et de légalité en Grèce de 1967 à 1974*, Paris, 1980, σ. 302 καί ἐκ.

(27) Πρβλ. τὴν ἀπαντήσιν Γ. Κ α φ α ν τ ἄ ρ η καί 'Ε. Β ε ν ι ζ έ - λ ο υ στὴν ἀνωτέρω ἐπικρίσιν.

'Απαντώντας ὁ Γ. Κ α φ α ν τ ἄ ρ η ἀναφέρει ὅτι "ἂν οἱ τύποι δὲν διετηρήθησαν κατὰ τὴν γνωστὴν καί συνήθη αὐτῶν μορφήν, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μία ἐπανάστασις δὲν ὑποχρεοῦται ν' ἀκολουθήσῃ ἐν παντὶ τὴν πεπατημένον ὁδόν. 'Η ἐπανάστασις καταλύει καί τροποποιεῖ τὸ ὑπάρχον δίκαιον καί δημιουργεῖ νέον. Μίαν ἔχει ὑποχρέωσιν καί μίαν ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ μέριμναν. Νὰ τεῖνῃ πάντοτε εἰς περιφρούρησιν τῶν λαϊκῶν δικαιωμάτων, εἰς ἐνίσχυσιν τῶν δημοκρατικῶν ἀντιλήψεων. Διὰ τῆς ἀναβιώσεως τῆς Βουλῆς τῆς 31 Μαΐου ὁ κανὼν οὗτος τηρεῖται, διότι ἀναστηλοῦται δι' αὐτῆς ἡ λαϊκὴ κυριαρχία" ('Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, σ. 202).

'Απολογούμενος ὁ Β ε ν ι ζ έ λ ο υ γιὰ τὴν πράξιν τῆς ἀνακλήσεως ἀναφέρθηκε τόσον στὴ φύσιν τῆς πράξεως ὅσο καί στὴ σκοπιμότητα αὐτῆς. Γιὰ τὴν πράξιν τῆς ἀνακλήσεως τόνισε ὅτι " ἡ κλήσις τῆς Βουλῆς τῆς 31ης Μαΐου δὲν θὰ κριθῇ, ὅπως κρίνονται αἱ ὑποθέσεις εἰς τὰ δικαστήρια. Δὲν θὰ κριθῇ δικαστικῶς. 'Η κλήσις τῆς Βουλῆς τῆς 31ης Μαΐου θὰ κριθῇ ὡς πρᾶξις πολιτικῇ. 'Η Βουλὴ ἐκλήθη, διότι τὰ δύο καθεστῶτα, ὅταν ἀπεφάσισαν τὴν ἀνασύνδεσιν τοῦ Κράτους εἰς ἓν, ρητῶς συνεφώνησαν ὅτι ἡ ἀνασύνδεσις θὰ γίνῃ ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὁρους. Δυνατότητα διαφορετικοῦ

δ. Ἡ προβληματικὴ τῶν δύο διαλύσεων.

Τὰ γεγονότα τόσο τῆς πρώτης ὥς ἰδιαίτερα τῆς δεύτερης διαλύσεως τῆς Βουλῆς πρέπει κατὰ τὴ γνώμη μας νὰ κριθοῦν μαζὶ σὰν μία ἐνιαία ἐνότητα καὶ ὄχι μεμονωμένα, δεδομένου ὅτι ἡ κρίση γιὰ τὸ προηγούμενο ἀπὸ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελεῖ πρόκριμα τῆς κρίσεως γιὰ τὰ ἐπόμενα. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσουμε κατὰ σειρά τὴ νομιμότητα αα) τῆς διαλύσεως τῆς 18-4-1915, ββ) τῆς καθυστερήσεως παροχῆς ἐντολῆς σχηματισμοῦ κυβερνήσεως στὸν Ἑλ.Βενιζέλο, σέ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπὶ δῆμνη ἀναβολὴ συγκλήσεως τῆς Βουλῆς ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὶς ἐκλογές τῆς 31-5-1915, γγ) τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915 καὶ δδ) τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Β.Δ. τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915(28). Κύριο βοήθημα ἐν προκειμένῳ ἀποτελοῦν οἱ συζητήσεις τῆς Βουλῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς Βουλῆς τοῦ 1917, ὅπου μὲ τὴν εὐκαιρίαν συζητήσεως ἐπὶ τῆς νομιμότητος τῆς ἀνακλήσεως θίχτηκαν καὶ τὰ προηγούμενα

χειρισμοῦ τῆς καταστάσεως δὲν ὑπῆρχε, διότι " δὲν ἡδυνάμην, κύριοι, νὰ δεχτῶ ὅπως κυβερνήσω τὴν Χώραν ἄνευ λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, δὲν ἡδυνάμην συγχρόνως νὰ σκεφθῶ ὅπως διεξαγάγω ἐν τῷ παρόντι ἀμέσως ἐκλογάς, - οὐδεὶς ἄλλως τε, ἐσκέφθη νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τὸ δυνατόν τῆς ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ ἀμέσου διεξαγωγῆς ἐκλογῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ κλήσις τῆς Βουλῆς τῆς 31 Μαΐου ἦτο ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη καὶ ἐπιβεβλημένη λύσις τοῦ κυβερνητικοῦ ζητήματος τῆς Ἑλλάδος " (Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, σ. 300).

- (28) Τὴν προβληματικὴ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Β.Δ. τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915 βλ. πρὸ πάνω σ. 170 καὶ ἐπ.

γεγονότα. Βασικοί όμιλητές σέ αυτήν από πλευράς μέν τής πλειοψηφίας ήταν οί Γ. Καφαντάρης καί 'Ελ. Βενιζέλος, από δέ τή μειοψηφία οί Ν. Στράτος καί Δ. Ράλλης. 'Αξιόλογες επίσης ήταν καί οί απόψεις τών δύο σοσιαλιστών βουλευτών 'Α. Κουριέλ καί 'Αρ. Σίδερη, πού έκφράσθηκαν κυρίως από τό δεύτερο, οί όποιοι τάχθηκαν στόν αντιπολιτευτικό χώρο γιατί κατά δήλωσή τους " ή κυβέρνησις αποβλέπει είς τήν ένίσχυση τοῦ νόθου καθεστώτος τής βασιλευόμενης δημοκρατίας, τό όποϊον αποκλείει πᾶσαν ριζικήν έκδημοκρατικοποίησιν τών πολιτικῶν θεσμῶν (29).

αα. 'Η διάλυση τῆς 18 - 4 - 1915. Γιά τό πρῶτο θέμα δέν ὑπάρχει λόγος νά μακρυγορήσουμε. 'Η Βουλή τῆς ΙΘ' Περιόδου διαλύθηκε σύμφωνα μέ τό Σύνταγμα, γεγονός πού δέν ἀμφισβητήθηκε οὔτε ἀπό τόν ἴδιο τό Βενιζέλο. Διαφορετική γνώμη εἶχε γιά τό θέμα μόνο ὁ Γ. Καφαντάρης (30) ὑποστηρίζοντας ὅτι καί τότε κύριο αἶτιο ἦταν ἡ ἀξίωση τοῦ Βασιλέα νά ἔχει δική του πολιτική, ἀνεξάρτητη καί ἀντίθετη ἀπό τήν πολιτική τῆς ὑπεύθυνης κυβερνήσεως καί νά τήν ἐπιβάλλει μέ τίς προνομίες πού τοῦ ἀναγνώρισε τό Σύνταγμα. Νομίζουμε ὅτι ἡ πρώτη διάλυση περιβάλλεται ἀπό τό μανδύα τῆς νομιμότητας, ἐπειδή ἔτυχε καί τῆς σιωπηρῆς ἀποδοχῆς τῆς ὑπεύθυνης κυβερνήσεως. Εἶναι χαρακτηριστικό τό γεγονός ὅτι κατά τήν πρώτη αὐτή περίπτωση ἡ ἀναγνώριση ὑπάρξεως διαφωνίας προῆλθε ἀπό τόν ἴδιο τόν πρωθυπουργό καί ὄχι ἀπό τό Βασιλέα, ὅπως συνέβη τή δεύτερη φορά.

(29) Βλ. Γ. Ρ ο ὕ σ σ ο υ, op. cit., τ. ΣΤ', σ. 60.

(30). 'Εφημερίς Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 197.

ββ. 'Η ἀναβολή τῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς.— 'Η ἐπὶ δέμηνο ἀναβολή συγκλήσεως τῆς Βουλῆς κρίνεται ἀπὸ πρώτη ἄποψη σύμφωνα πρὸς τὸ συνταγματικὸ κείμενο. 'Απὸ πολιτικὴ ὁμως ἄποψη ἡ ὀρθότητά της δέν εἶναι ἀναμφισβήτητη. Κυρίως θεωροῦνται ὕποπτοι οἱ λόγοι τῆς προσφυγῆς σέ αὐτήν, ἡ ἐπέκληση δηλαδή τοῦ κινδύνου τῆς ὑγείας τοῦ Βασιλέα. Τὸ ἄρθρο 53 τοῦ Συντάγματος προνοεῖ εἰδικά γιὰ τὴν περίπτωσιν ἀναπληρώσεως τοῦ Βασιλέα, ὅταν αὐτὸς λόγῳ νόσου δέν μπορεῖ νά ἀσκήσῃ τὰ καθήκοντά του. Κατὰ τὴ γνώμη μας ἡ ἀναβολή συγκλήσεως τῆς Βουλῆς κρίνεται τοῦλάχιστον περιττή, δεδομένου ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἀπλῆς κυβερνητικῆς μεταβολῆς συνεπεῖα λαϊκῆς ἐτυμηγορίας (31).

γγ. 'Η διάλυσις τῆς 29-10-1915 Τὸ θέμα τῆς νομιμότητος τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915 ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπίλυση τῶν ἐπιμέρους ζητημάτων, τοῦ δυνατοῦ δηλαδή τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς δύο φορές καί γιὰ τὴν ἴδια αἰτία καί τῆς ταυτότητος τῶν λόγων τῶν δύο διαλύσεων.

Κατὰ τὸ Ν. Στράτο (32), " ἡ προνομία τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς δέν ἔχει ἄλλον σκοπὸν ἢ τὴν κύρωσιν τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων καί καθηκόντων τοῦ Στέμματος, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὁμοφωνίας μεταξὺ Στέμματος καί Βουλῆς ἢ μεταξὺ Βουλῆς καί Δημοσίας Γνώμης ". Κρίνοντας τὸν ὀρισμὸ αὐτὸ διαπιστώνουμε ὅτι ὀρ-

(31) Βλ. ἐπίσης Σπ. Μαρκεζίνη, *op. cit.*, τ. 4, σ. 32.

(32) Βλ. 'Εφημ. Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 151.

θά ή διάλυση τής Βουλής δέν αποβλέπει στην αποκατάσταση τής ό -
μοφωνίας μεταξύ Στέμματος καί Κυβερνήσεως. Γεγονός πού κατ'έ -
πανάληψη τονίσθηκε από πλευράς κυβερνητικής παρατάξεως. Φυσικά
ή αντιπολίτευση άλλαξε στάση καί μέ τόν ίδιο όμιλητή ~~ανάφερε~~ άρ -
γότερα σάν περίπτωση άσκήσεως τοῦ δικαιώματος τής διαλύσεως καί
έκείνη τής διαφωνίας τοῦ Στέμματος πρὸς τήν Κυβέρνηση τής χώρας,
πού ήταν μάλιστα κυβέρνηση πλειοψηφίας (33). Μία τέτοια διάλυ -
ση χαρακτηρίζεται σάν ήγεμονική καί ή προσφυγή στίς έκλογές πού
ἀκολουθοῦν μία τέτοια διάλυση θά κριθεῖ ἂν ὑπῆρξε ἐπιτυχής ή
ἀτυχής ἀπό τή σφυγμομέτρηση τής Δημόσιας Γνώμης καί στην τελευ -
ταία περίπτωση ἂν ἔγινε χωρίς ὁδὸ, " ἀπό χρηστοῦ συνειδότος ή
ἐκ ὁδού μέ σκοπὸν τήν ἐπίτευξιν ὠρισμένων πολιτικῶν σχεδίων "
(33). Προσπαθώντας ὁ Ν. Στράτος νά δικαιολογήσει αὐτή τήν ἀ -
συμφωνία τῶν λόγων του ἀναφέρθηκε στην ἀγγλική θεωρία καί πρα -
κτική. "Επικαλέσθηκε τὸν ἄγγλο συγγραφέα Glasson πού χαρακτη -
ρίζει ἐν τούτοις τή μὴ χρῆση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ ἐναντίον τής
κυβερνήσεως " πρᾶξιν ἔμφορος σοφίας συμφῶνως πρὸς τὸ κοινοβου -
λευτικὸν ἔθιμον " (34). "Η ἀναφορά ἐξάλλου σάν σχετικῆς περι -
πτώσεως διαφωνίας τής Βουλῆς τῶν Λόρδων πρὸς τή Βουλὴ τῶν Κοι -
νοτήτων στὸ θέμα τής "Ιρλανδικῆς αὐτονομίας ὑπῆρξε μάλλον ἀτυ -
χῆς (35).

(33) 'Εφημερίς Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 152.

(34) 'Εφημερίς Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 153 καί ἐπ..

(35) Βλ.περισσότερα εἰς Β. Μ α ρ κ ε σ ι ν ι σ, op. cit., σ.
175.

Κατά τό Γ. Καφαντάρη (36) αντίθετα, στή βασιλευόμενη δημοκρατία ὁ Βασιλέας δέν εἶναι παρά παθητικό ὄργανο τοῦ Κράτους κατά τή διαχείριση τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, ἀπλός διεκπεραιωτής τῆς λαϊκῆς θελήσεως. Κατά συνέπεια ὅλη ἡ πολιτική ἐξουσία συγκεντρώνεται στά χέρια τοῦ λαοῦ, τῆς Βουλῆς καί τῆς Κυβερνήσεως, πού ἀπορρέουν ἀπό αὐτόν· τυχούσα ἄρα ἄσκηση τῆς διαλύσεως σέ περίπτωση διαφωνίας τοῦ Στέμματος πρὸς τήν ὑποστηριζόμενη ἀπὸ τή Βουλή Κυβέρνηση " ἀνατρέπει ἄρδην τό πολίτευμα τῆς βασιλευόμενης δημοκρατίας " (37). Μιλώντας ὁ Π. Ἀραβαντινός (38) γιά τό θέμα αὐτό ἀναφέρει ὅτι " κοινοβουλευτικῶς δέν ὑπάρχει διαφωνία Στέμματος καί Κυβερνήσεως ἐν εὐρύθμῳ πολιτείᾳ· ὑπάρχει διαφωνία ὅτι ὁ Ἀνεύθυνος Παράγων οἰκαιοποιεῖται δύναμιν ἣτις δέν τοῦ ἐδόθη " . Πιὸ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Α. Σίδερη (39) κατά τόν ὁποῖον ὑπάρχει τεκμήριο ὅτι ἡ κυβέρνηση εἶναι σύμφωνη πρὸς τή δημόσια γνώμη, ἐφ' ὅσον ὑποστηρίζεται ἀπὸ τό Κοινοβούλιο. Ὅπως δὲποτε ἡ ἄσκηση τῆς ἀρμοδιότητος τῆς διαλύσεως σέ περίπτωση διαφωνίας τοῦ ἀνεύθυνου ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους καί τῆς Κυβερνήσεως πού ἀπολαμβάνει τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς δύσκολα συμβιβάζεται μέ τό δημοκρατικό, κοινοβουλευτικό πολίτευμα.

Τό ζήτημα τοῦ ὀρθοῦ ἢ μή τῆς ἐπανειλημμένης χρήσεως τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἐναντίον τῆς ἴδιας Κυβερνήσεως, ἐνὸς τῆς φύ-

(36) Βλ. Ἐφημ. Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 198.

(37) Βλ. Ἐφημ. Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 199.

(38) Ἐφημ. Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 207.

(39) Ἐφημ. Συζητήσεων Βουλῆς, σ. 211.

σεως του πολιτεύματος ως βασιλευόμενης δημοκρατίας, δέν εμφανίζει μεγάλη δυσχέρεια. Παρόλα αυτά ο Ν. Στράτος έπιχείρησε νά αντιπαρέλθει τήν κοινώς άποδεκτή άποψη (Esmein - Prevost Para - dol) (40) ότι δέν είναι όρθή ή επανειλημμένη άσκηση του δικαιώματος της διαλύσεως της Βουλής έναντίον ή υπέρ της ίδιας Κυβερνήσεως μέ τό έπιχείρημα ότι " ή έννοια της θεωρίας ταύτης είναι ότι δέν δύναται νά γίνη διάλυσις της Βουλής ούχί υπέρ ή κατά των αύτων προσώπων, αλλά υπέρ ή κατά της αύτης πολιτικής γνώμης υπέρ ή κατά του αύτου πολιτικού προγράμματος. Περί τούτου δέν δύναται νά υπάρξη άμφιβολία, διότι τά πρόσωπα δέν ένδιαφέρουσιν κατά τήν έφαρμογήν των θεσμών· αί ιδέαι, τά προγράμματα καί αί γνώμαι ένδιαφέρουν " (41). Κατ'αυτόν τόν τρόπον έπιχειρεΐται ή μετατόπιση του προβλήματος καί ή προσπάθεια διαπιστώσεως όμοίων ή διαφόρων λόγων που όδήγησαν στίς διαλύσεις των 18-4-1915 καί 29-10-1915.

Γύρω από τό θέμα αυτό άλλωστε περιστράφηκε καί τό μεγαλύτερο μέρος των συζητήσεων της Βουλής του 1917 μέ τήν εύκαιρία της συζητήσεως επί της άπαντήσεως στο Βασιλικό Λόγο. Κατά τόν ίδιο όμιλητή (42) " κατά τόν Φεβρουάριον του 1915 δέν υπήρχε έπιτα -

(40) 'Εφημ. Συζητ. Βουλής σ. 157 καί ειδικότερα A. E s m e i n, *Eléments du droit constitutionnel français et compare'*, Paris, 1914, σ. 158· P r e v o s t - P a r a d o l, *La France nouvelle*, Paris, 11η έκδ., 1871, σ. 149.

(41) Βλ. 'Εφημ. Συζητ. Βουλής, σ. 158.

(42) 'Εφημ. Συζητ. Βουλής, σ. 161.

κτική έντολή του 'Ελληνικού λαού προς πόλεμον, ἀλλ' ὑπῆρξε μία συνολική ἔκφρασις ἐμπιστοσύνης προς τό κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ". Συνεχίζοντας ὁ Ν. Στράτος (43) ἀναφέρει ὅτι " κατ' Ὀκτώβριον 1915 ἡ κατάστασις τῆς Βουλῆς παρεῖχεν εἰς τό Στέμμα τό τεκμήριον ὅτι ἐπὶ τοῦ προκύψαντος νέου ζητήματος δέν ὑπῆρχεν ἁρμονία τῆς πλειονοψηφίας προς τήν Κοινήν Γνώμην, διότι ἐπὶ ἐκλεγέντων Φιλελευθέρων βουλευτῶν 185 μετέστησαν 20, ὥστε ἡ ἀρχική πλειονοψηφία τῶν Φιλελευθέρων ἀπό 56 ψήφων ἡλαττώθη εἰς 36 ".

Τό νέο ζήτημα, περί τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος πῶς πάνω, ἦταν ἡ συμμετοχή τῆς Ἑλλάδος στόν πόλεμο στό πλευρό τῆς Σερβίας μέ σκοπό τήν ἐκπλήρωση συμμαχικῶν ὑποχρεώσεων. Τέτοιο θέμα δέν τέθηκε κατά τίς ἐκλογές τῆς 31-5-1915 καί συνεπῶς δέν ἀποτέλεσε αὐτό τή βάση τῆς πρώτης διαφωνίας Βενιζέλου - Κωνσταντίνου. Γιά τήν ὑποστήριξη τῆς θέσεως αὐτῆς, ὅτι δηλαδή τό κόμμα τῶν Φιλελευθέρων δέν εἶχε λάβει ἀπό τόν Ἑλληνικό λαό ψῆφο ὑπέρ τοῦ πολέμου στίς ἐκλογές τοῦ Μαΐου, ἔγινε ἀναφορά ἀκόμη καί στίς προεκλογικές ὁμιλίες τῶν στελεχῶν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων στίς διάφορες ἐπαρχίες τῆς χώρας, πλὴν ὅμως χωρίς ἐπιτυχία(44). Ἡ διατύπωση φυσικά τοῦ ἐρωτήματος στό λαό κατά τίς δύο ἐκλογικές ἀναμετρήσεις δέν ἦταν δυνατόν λεκτικά νά εἶναι ἡ ἴδια. Γιά τόν ἴδιο σκοπό ἀλλά ὑπό ἄλλο πρίσμα ὁ Βασιλέας, κατά τίς ἐκλογές τῆς 17-11-1915, ἀπαίτησε νά ἐρωτηθεῖ ὁ λαός ἂν κρίνει τήν Ἑλληνοσερβική συνθήκη γενική ἢ μόνο βαλκανική γιά νά διαπιστω-

(43) Ἐφημ. Συζητ. Βουλῆς, σ. 164.

(44) Βλ. τίς ἀνακοινώσεις Ν. Σ τ ρ ά τ ο υ καί ἄλλων βουλευτῶν, Ἐφημ. Συζητ. Βουλῆς, σ. 160.

θεϊ ἂν ἡ Ἑλλάς εἶναι ἢ ὄχι ὑποχρεωμένη νά βοηθήσει τή Σερβία ἂν αὐτή προσβαλόταν ἀπό τή Βουλγαρία (45).

Ὅπως καί ἂν ἔχει τό πράγμα ἀπό τίς συζητήσεις στή Βουλή φαίνεται ὅτι ἡ αἰτία καί τῶν δύο διαφωνιῶν Βενιζέλου - Κωνσταντίνου ἦταν ἡ Ἱδία, ἡ ἐξωτερική δηλαδή πολιτική τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Τοῦτο ἐξάλλου τονίσθηκε καί κατὰ τήν πρώτη παραίτηση τῆς κυβερνήσεως Βενιζέλου στή Βουλή ἀπό τόν Ἱδιο τόν πρωθυπουργό χωρίς μάλιστα νά γίνεи καμμιά συζήτηση. Τά πολιτικά παρασκήνια τῆς πρώτης διαλύσεως μαζί μέ τήν ἀπάντηση τοῦ βασιλέα Κωνσταντίνου στό Βενιζέλο πείθουν ὅτι καί τότε τό θέμα τῆς παραμονῆς τῆς χώρας μας οὐδέτερης ἀποτελοῦσε τό μοναδικό θέμα τῆς βασιλικῆς διαφωνίας καί ἐκεῖνο γιά τό ὁποῖο ἀποφάνθηκε τό ἐκλογικό σῶμα. Οἱ χειρισμοί τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀπό τήν ὑπεύθυνη Κυβέρνηση ἀνάλογα μέ τίς διεθνεῖς ἐξελίξεις δέν ἀποτελοῦν καμμιά παραφωνία στό προκείμενο θέμα. Ὅρθά λοιπόν τονίσθηκε ὅτι κατὰ τήν ἐκλογή τῆς Βουλῆς τῆς 31-5-1915 ὁ λαός κατὰ πλειοψηφία εἶπε ὅτι θέλει νά κυβερνηθεῖ ἀπό τό Βενιζέλο καί ὄχι ἀπό τό Γούναρη, δηλαδή ἀπό τό κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, τό ὁποῖο ἀνέβηκε στήν ἐξουσία γιά νά ἐφαρμόσει τήν ἐσωτερική καί ἐξωτερική πολιτική του (46). Βάση δέ τῆς τελευταίας ἀνέκαθεν ἦταν ὅτι δέν θά ἐπιτρεπόταν στή Βουλγαρία νά συντρίψει τή Σερβία.

(45) Εἰδικότερα γιά τό θέμα αὐτό βλ. τήν ἀγόρευση τοῦ Γ.Κ. ἀφ α ν τ ῆ ρ η, Ἑφημ. Συζητ. Βουλῆς, σ. 201.

(46) Βλ. τήν ἀγόρευση Γ. Μ π ο ὕ σ ι ο υ, Ἑφημ. Συζητ. Βουλῆς σ. 190. Βλ. ἐκδόσης Γ. Δ α σ κ α λ ῆ κ η, op. cit., σ. 99 Σκ. Μ α ρ κ ε ζ ῖ ν η, op. cit., σ. 76 καί ἐκ..

Βέβαια τό συνταγματικό κείμενο στό άρθρο 37 δέν αναφέρει τίποτα τό σχετικό. Ούτε ή Βουλή πού αναθεώρησε τό Σύνταγμα άσχο- λήθηκε έκτενέστερα. 'Από τήν άποψη λοιπόν αύτή ή άσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως κατά τόν 'Απρίλιο καί 'Οκτώβριο τοῦ 1915 ήταν νόμιμη, άν καί κατά τή γνώμη μας στηρίχθηκε στους ἑ- διους λόγους τόσο κατά τήν πρώτη όσο καί κατά τή δεύτερη φορά . Δέν πρέπει όμως νά ξεχνᾶμε τήν καθιέρωση στή χώρα μας μετά τό 1875 τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος διακυβερνήσεως (47), τοῦ οποίου τήν ὕπαρξη κανείς δέν ἀμφισβήτησε. Γι'αυτό καί τό θέμα τῆς νομιμότητας τῆς ἐπανειλημμένης χρήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως πρέπει νά κριθεῖ καί σέ σχέση μέ τήν καθιέρωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος (48). 'Επομένως ή διάλυση τῆς 29ης 'Οκτωβρίου 1915 θά πρέπει τουλάχιστον νά θεωρηθεῖ ὡς παραβίαση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος πού ἔσχυε ἀπό τότε. 'Η άποψη μας αύτή ἐνισχύεται καί ἀπό τήν ἐνδιαφέρουσα γνώμη πού ἀποδίδε- ται στόν ἴδιο τό Βενιζέλο περί καταχρήσεως δικαιώματος ἢ ὕπερ - βάσεως ἐξουσίας κατά τήν άσκηση τῆς διαλύσεως. Κατ'αὐτήν ἔχει καί ἐδῶ ἐφαρμογήν τό ἀξίωμα " non bis in idem " ἀναλόγως ἐφαρ - μοζόμενο ἀπό τή διάταξη τοῦ άρθρου 38 § 1 περί ἀναστολῆς τῶν

(47) Βλ. πιδ κάτω, σ. 288 καί ἐπ.· βλ. ἐπίσης Ν. 'Α λ ι β ι ζ ά- τ ο υ, Εἰσαγωγή στήν 'Ελληνική συνταγματική ἱστορία, τ. Α', (1821-1941), 'Αθήνα - Κομοτηνή, 1981, σ. 114 καί ἐπ..

(48) Πρβλ. τίς ἀγορεύσεις 'Ελ. Β ε ν ι ζ έ λ ο υ καί Γ . Κ α φ α ν τ ά ρ η, 'Εφημ. Συζητ. Βουλῆς, σ. 198, 202 καί 207. Βλ. ἐπίσης Α. Σ β ῶ λ ο υ, ορ. cit., σ. 67 ἐπ.· Χ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, Συνταγματικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1959, τ. Α', σ. 147.

ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς (49).

- (49) Τὴν ἄποψη αὐτὴ βλ. ἐν Π. Κ ο ρ δ ο γ ι α ν ν ὀ π ο υ λ ο υ ,
'Η διάλυσις τῆς Βουλῆς τῆς 31-5-1915 : τὸ ἐξ αὐτῆς ἀνα -
κῦψαν συνταγματικὸν ζήτημα καὶ τὸ ἄρθρον 41 τοῦ σχεδίου
Συντάγματος 1974 (Β.΄ Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ε΄ Ἀναθεωρ.Βου -
λὴν), Ἀθήνα , 1975, σ. 4 καὶ ἐπ..

§ 10.- Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ
1925 - 1927.

I. Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Κατά τήν περίοδο 1925 - 1935 ἔσχυσαν τά δημοκρατικά συνταγματικά κείμενα τοῦ 1925 καί τοῦ 1927. Ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος πού καθιερώθηκε καί ἀπό τά δύο αὐτά συνταγματικά κείμενα εἶναι κοινοβουλευτική δημοκρατία μέ αἵρετό ἀρχηγό τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας.

Τό πολίτευμα πού προβλέπεται ἀπό τά δύο αὐτά Συντάγματα (ἄρθρα 86 καί 89 ἀντίστοιχα) χαρακτηρίζεται ὡς κοινοβουλευτική δημοκρατία μέ αἵρετό ἀνώτατο Ἀρχοντα. Βασικά πρότυπά του θεωροῦνται, ὡς πρὸς τὸ θεσμό τῆς Γερουσίας ὁ ἀγγλικὸς νόμος περὶ Κοινοβουλίου τοῦ 1911, ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως οἱ γαλλικοὶ κυρίως νόμοι τοῦ 1875 καί ὡς πρὸς τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τά Συντάγματα τῆς Τσεχοσλοβακίας, τῆς Πολωνίας καί τῆς Γερμανικῆς Δημοκρατίας (1). Ἀρκετές ὁμως διατάξεις, προϊδόντα πείρας τοῦ πολιτικοῦ μας βίου, ὅπως ἐκεῖνες τοῦ κεφαλαίου περὶ " δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων ", τῶν ἄρθρων περὶ λειτουργίας τῆς νομοθετικῆς καί δικαστικῆς ἐξουσίας καί μερικές ἀπό τίς γενικές καί μεταβατικές διατάξεις παρουσιάζουν πρωτοτυπία (2). Τέλος ἀριθμὸς διατάξεων παρέμειναν ἀνέπαφες, ὅπως καί στὸ Σύνταγμα τοῦ

(1) Βλ. Α. Σ β ῶ λ ο υ, Τὸ Νέον Σύνταγμα, Ἀθήνα, 1928, σ.31.

(2) Βλ. Γ. Δ α σ κ α λ ᾶ κ η, *op. cit.*, σ. 126 καί ἐπ..

1911, καί ὁλόκληρα ἄρθρα ἐπαναλήφθηκαν ἀπλῶς στό νέο Σύνταγμα, (9, 11 §§1, 2, 5, 13 § 1, 14, 17 § 1, 27, 41, 44, 62 § 1, 76, 97 § 1). Ἀπό πολιτική ἄποψη οἱ περισσότερες σημαντικές διατάξεις τοῦ νέου Συντάγματος εἶναι εἰσφορά τῆς " Δημοκρατικῆς Ἐνώσεως ", ἄλλες διατάξεις ἀνάγονται στίς κοινές ἰδέες τῶν δημοκρατικῶν κομμάτων καί ὁρισμένες, τέλος, εἶναι ἐπιβίωση τάσεων οἱ ὁποῖες εἶχαν ἤδη ἀποκρυσταλλωθεῖ στό συντακτικό ἔργο τῆς Γ' Ἐθνοσυνελεύσεως (3).

1. Ἡ διαμόρφωση τῆς σχετικῆς διατάξεως.

Τῇ θεμελιώδη μεταβολῇ τοῦ πολιτεύματος ἀκολούθησε καί ἡ ρύθμιση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως πού συμπεριλήφθηκε καί στά δύο κείμενα (1925 - 1927). Ἦδη ἀπό τό 1920 (συν. ΟΑ' τῆς 25 - 8-1920) ὑποβλήθηκε πρόταση ἀναθεωρήσεως μερικῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος ὑπογεγραμμένη ἀπό τόν Ἐλ. Βενιζέλο καί ἄλλους βενιζελικούς βουλευτές στήν ὁποία ὁριζόταν ὅτι στό ἄρθρο 37 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 ἔπρεπε " νά καθορισθῇ σαφῶς ἡ κατά τό Σύνταγμα βάσις καί ἔννοια τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς καί οἱ ὅροι, ὑφ'οὺς δέον ν'ἀσκήται " (4). Ἐνὸς τῶν διαλύσεων τοῦ 1915 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ρυθμίστηκε κατά τρόπο περιοριστικό. Στό συνταγματικό κείμενο τοῦ 1925 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ρυθμίστηκε ἀπό τό ἄρθρο 76, κατά τό ὁποῖο " 1. ὁ Πρόεδρος

(3) Βλ. Α. Σ β ὥ λ ο υ, op. cit., σ. 32.

(4) Τήν πρόταση ἀναθεωρήσεως βλ. κυρίως εἰς Ἑφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, σ. 9.

δρος τῆς Δημοκρατίας δύναται νά διαλύσῃ τήν Βουλὴν πρὶν λήξῃ ἡ περίοδος αὐτῆς μετὰ σύμφωνον ἀπόφασιν τῆς Γερουσίας, λαμβανομένην κατόπιν προτάσεώς του καί κατ'ἀπόλυτον πλειοψηφίαν τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἡ ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω προτάσεως συζήτησις πρέπει νά περατωθῇ καί νά ληφθῇ ἀπόφασις ἐπ'αὐτῆς ἐντός τοῦ πολὺ τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς της. Παρελθούσης ἀπράκτου τῆς προθεσμίας ταύτης ἡ πρότασις θεωρεῖται ἀπορριφθεῖσα. 2. Δέν ἐπιτρέπεται διάλυσις δις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. 3. Ἡ Βουλὴ διαλύεται ἐπίσης, ἐάν ἀποφασίσῃ τὴν διάλυσιν ἡ ἰδίᾳ μέ ἀπόλυτον πλειοψηφίαν τῶν μελῶν της. 4. Τὸ περὶ διαλύσεως τῆς Βουλῆς Διάταγμα προσυπογράφεται πάντοτε ἀπὸ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, πρέπει δέ νά διαλαμβάνῃ συγχρόνως καί τὴν σύγκλησιν τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντός τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν, τῆς δέ Βουλῆς ἐντός εἴκοσι ἡμερῶν ἀπὸ τῶν ἐκλογῶν ".

Κατὰ τὴν κατάρτιση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1925, τόσο στὴν 36μελὴ Ἐπιτροπῇ, τῆς ὁποίας τὸ ἔργο παρέμεινε ἡμιτελές λόγῳ τοῦ στρατιωτικοῦ κινήματος τοῦ θ. Πάγκαλου, ὅσο καί στὴν 30μελὴ, ἡ ὁποία καί ψήφισε τὸ Σύνταγμα, δέν ἔγιναν σπουδαῖες αὐτοτελεῖς συζητήσεις γιὰ τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως. Σὲ αὐτὸ συνέτειναν δύο κυρίως παράγοντες : ἀφ'ἐνός μὲν τὸ περιπετειῶδες τῆς ψηφίσεως τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου, ἀφ'ἐτέρου δέ ἡ κατὰ τοὺς συντάκτες τοῦ σπουδαιότητά τῆς ἀναβιώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς Γερουσίας, μέ τὰ ἀμφιλεγόμενα δικαιώματα τῆς ὁποίας συνδυσάστηκε καί ἡ συζήτησις γιὰ τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως.

Ἔτσι κατὰ τὸ Γ. Παπανδρέου (5) ἡ πολιτικὴ ἀρμοδιότητα τῆς Γερουσίας συνίσταται στὴν ἄσκηση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἐλέγχου μέ τὸ δικαίωμα νά εἰσηγεῖται στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τὴν ἀνάγκη τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς. Ἡ συντρέχουσα ἀρμοδιότητα τῆς

(5) Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς, Δ΄ Συντακτικὴ Συνέλευσις, 1925, τόμος Δ΄, σ. 277.

Γερουσίας επί του προκειμένου θεωρήθηκε απαραίτητη (6). Κατ' άλλους αντίθετα ή συμβολή της Γερουσίας θεωρήθηκε είτε επικίνδυνη για τό φόβο καταχρήσεως του δικαιώματος (7), είτε περιττή (8).

(6) Κατά τόν πληρεξούσιο Κ. Γ ό ν τ ι κ α έπίσης " ό Πρόεδρος της Δημοκρατίας, καθότι αίρετός, έχει ανάγκη τονώσεως καί ένισχύσεως ίνα μή άφεθῇ νά πιστευθῇ ότι έξ ίδίας πρωτοβουλίας, έξ ίδίας άντιλήψεως καί έξ ίδίας δυνάμεως άκόμη έπιχειρεῖ νά διαλύσῃ τήν Βουλήν διά τό Α ή Β συμφέρον· διότι θά δημιουργηθοῦν προστριβαί κατά του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας, διά τουτο εἶναι ανάγκη νά ύπάρχῃ τό δεύτερον αὐτό Σῶμα, ὥστε νά άσκῇ τό δικαίωμα τουτο, του νά άποφασίζῃ ποτε πρέπει νά γίνῃ ή διάλυσις της Βουλῆς. Καί θά προσφέρῃ μεγάλας ύπηρεσίας εἰς τόν θεσμόν τόν δημοκρατικόν καί εἰς τό νά καθιστᾷ τό πρόσωπον του Προέδρου της Δημοκρατίας μακράν πάσης προστριβῆς " (Έφημερίς τῶν Συζητήσεων της Βουλῆς, Δ΄ Συντακτική τῶν Έλλήνων Συνέλευσις, τόμος Δ΄, σ. 257).

(7) Κατά τόν πληρεξούσιο Σ. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ ή προσθήκη της όμόφωνης γνώμης της Γερουσίας δέν άλλαζε τό μέχρι τότε καθεστώς άσκήσεως του δικαιώματος. Κατ' αὐτόν " ό Πρόεδρος της Δημοκρατίας εἶναι άναμφισβήτητον, καί όταν ή Κυβέρνησις του δέν θά ἔχῃ άπόλυτον τήν πλειοψηφίαν της Βουλῆς, θά ἔχῃ ὅμως τήν έμπιστοσύνην της Κοινῆς Γνώμης, καί τότε θά ἔχῃ τό δικαίωμα, διά νά διατηρήσῃ τήν Κυβέρνησιν εἰς τήν Ἀρχήν, θά ἔχῃ τό δικαίωμα νά προβῇ εἰς τήν διάλυσιν της Βουλῆς ". Τουτο κατά τόν Ἀλ. Παπαναστασίου δέν εἶναι δυνατόν " διότι θά άχθῶμεν εἰς κακήν χρῆσιν του δικαιώματος τούτου καί έντεῦθεν εἰς συγκρούσεις. Τό δικαίωμα τουτο θά ἔχῃ μόνον ή πλειοψηφοῦσα Κυβέρνησις " (Έφημερίς τῶν Συζητήσεων της Βουλῆς, σ. 702).

(8) Κατά τόν Α. Μ ι χ α λ α κ ό π ο υ λ ο " περιβεβλημένη ή Ἀνω Βουλή μέ τό δικαίωμα τό πολιτικόν του γνωμοδοτεῖν περί διαλύσεως, εύρισκομένη ὅμως έν νομοθετικῇ άδυναμίᾳ καί

Τέλος κατά μία πρόταση τοῦ πληρεξουσίου Γ. Σεχιώτη (9) τὸ δικαίωμα διαλύσεως ἀντισταθμιζόταν ἀπὸ τὴν καθιέρωση τριετοῦς θητείας τῶν Βουλῶν.

Τὸ θέμα αὐτὸ συζητήθηκε ἐπίσης καὶ κατά τρεῖς συνεδριάσεις τῆς 30μελοῦς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 30-6-1925. Οἱ σχετικὲς συζητήσεις περιστράφηκαν πάλι γύρω ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς ἀσκήσεως

-
- βλέπouσα ὅτι περιφρονοῦνται αἱ ἀπόψεις αὐτῆς, ἡ Γερουσία θὰ εἶνε δυνατόν νὰ σκέπτηται συχνότερον τοῦ δέοντος νὰ κάμνῃ χρῆσιν τοῦ ἄλλου δικαιώματος τοῦ πολιτικοῦ τὸ ὁποῖον θὰ ἀνήκῃ εἰς αὐτήν, καὶ θὰ περιάγῃ μὲν τὴν Χώραν εἰς περιπλοκάς καὶ ἴσως ταραχάς ἐθνικὰς, θὰ κατεργάζεται δὲ κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς θάνατον, ἀμφοτέρω πράγματα τὰ ὁποῖα θεωρῶ ὅτι θὰ εἶνε ἥκιστα ὠφέλιμα διὰ τὴν Χώραν " (Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς, τ. Δ', σ. 305).

- (9) Κατὰ τὸν Γ. Σεχιώτη " τὸ τετραετές διάστημα εἶνε μακρόν. Διὰ τοῦ νέου συντασσομένου πολιτεύματος ὁ Ἀνώτατος Ἀρχων δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν, ὅπως εἶχε κατὰ τὸ παλαιὸν σύνταγμα ὁ Βασιλεὺς. Διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀνήκει εἰς τὴν Κυβέρνησιν, διότι τὸ Διάταγμα ὀφείλει νὰ προσυπογραφῇ παρ' αὐτῆς. Ὁ Ἀνώτατος Ἀρχων κατὰ τὸ νέον πολίτευμα δὲν δύναται νὰ καλέσῃ τὴν μειονοφηφίαν καὶ νὰ τῇ ἀναθέσῃ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς. Κατὰ συνέπειαν ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς, ἐφόσον ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῆς, θὰ ἀφίεται νὰ ὀρίζηται παρ' αὐτῆς καὶ μόνης. Θὰ παριστάμεθα συνεπῶς πολλάκις πρὸ Βουλῆς μὴ ἐκπροσωπούσης πλεον τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ὁμῶς παραμενούσης. Προτείνω ὡς συμβιβαστικὴν πρότασιν τὸν καθορισμὸν τῆς τριετοῦς θητείας τῶν Βουλῶν, ἣτις ἐξυπηρετεῖ καὶ ἱκανοποιεῖ ὅλας τὰς ἀπόψεις " (Στενογραφημένα Πρακτικὰ τοῦ Συντάγματος, τ. Δ', σ. 647).

τοῦ δικαιώματος καί εἰδικότερα τοὺς σχετικούς μέ τή λήψη τῆς ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας. Συγκεκριμένα προτάθηκε ἀπό τόν 'Α. Παπαναστασίου (10), πρόεδρο τῆς 'Επιτροπῆς, ἡ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας νά λαμβάνεται μέ ἀπόλυτη πλειοψηφία καί νά ὁλοκληρώνεται σέ δύο μέρες ἀπό τήν ὑποβολή τῆς σχετικῆς προτάσεως καθὼς ἐπίσης καί προθεσμία 20 ἡμερῶν γιά τή σύγκληση τῆς Βουλῆς. Πάνω σέ αὐτό ἀντιπροτάθηκε ἀνεπιτυχῶς ἀπό τόν πληρεξούσιο Γ. Κιαγιᾶ (10) ν'ἀπαιτεῖται πλειοψηφία τῶν 2/3 γιά τή λήψη ἀποφάσεως διαλύσεως τῆς Βουλῆς καί ἐπιτυχῶς ἀπό τό Σ. Γονατᾶ (10) νά ὑπάρχει προθεσμία 3 ἡμερῶν γιά τήν περάτωση τῆς σχετικῆς συζητήσεως. 'Ενδιαφέρουσα ἦταν ἐπίσης ἡ πρόταση τοῦ 'Α. Παπαναστασίου περί δυνατότητας αὐτοδιαλύσεως τῆς Βουλῆς* κατ'αὐτόν (11)"εἶνε βέβαια δύσκολον νά ἀποφαίνεται ἔν ἀντιπροσωπευτικόν σῶμα τήν αὐτοδιάλυσίν του, ἀλλ'ὅταν τήν ἀποφασίση σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη. Οὐδεὶς δέ λόγος συντρέχει νά μὴ δώσωμεν εἰς τήν Βουλὴν τό δικαίωμα τοῦτο, ἀφοῦ τό χορηγοῦμεν εἰς τήν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐν συνεργασίᾳ μέ τήν Γερουσίαν ". Μετὰ τίς συζητήσεις αὐτές τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς ρυθμίστηκε ἀπό τό ἄρθρο 76 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1925 ὅπως προαναφέρθηκε (12).

Κατά τή δικτατορικὴ περίοδο διακυβερνήσεως τῆς χώρας ἀπό τό

(10) 'Επίσημα Πρακτικά τῆς ἐπὶ ψηφίσεως τοῦ Συντάγματος Κοινοβουλευτικῆς 'Επιτροπῆς, σ. 81.

(11) 'Επίσημα Πρακτικά Κοινοβουλευτικῆς 'Επιτροπῆς, σ. 82.

(12) Κατά τήν ἴδια συνεδρίαση προτάθηκε μέ ἐπιτυχία ἀπό τόν 'Α. Παπαναστασίου ἡ κατάρτιση ὀλιγομελοῦς 'Επιτροπῆς " ἵνα ταξινομήσῃ τὰ ἄρθρα τοῦ Συντάγματος καί

θ. Πάγκαλο, ή όποία μεσολάβησε, έκδόθηκε ή συντακτική απόφαση της 6-4-1926, πού τροποποίησε επίσης καί τά δύο πρώτα έδάφια του άρθρου 76 του Συντάγματος της 'Ελληνικής Δημοκρατίας της 29ης Σεπτεμβρίου 1925, τά όποία αντικαταστάθηκαν ως έξης : " 'Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δύναται πάντοτε νά διαλύση τήν Βουλήν πριν λήξη ή περίοδος αύτης " (13).

Μετά τήν άνατροπή της δικτατορίας από τό στρατιωτικό κίνημα της 22ας Αύγούστου 1926 υπό τό στρατηγό Γ. Κονδύλη επανήλθε στά καθήκοντά του ό Πρόεδρος της Δημοκρατίας καί σχηματίσθηκε ή κυβέρνηση Κονδύλη από τήν όποία δημοσιεύθηκε όπως είχε τό Σύνταγμα πού καταρτίστηκε από τήν 30μελή 'Επιτροπή της Δ. Συνελεύσεως στις 22 Σεπτεμβρίου 1926. Βάσει του Συντάγματος αυτού καί του ύπ'άριθμ. 3363 νόμου περί έκλογής βουλευτών προκηρύχθηκαν μέ τό Προεδρικό Διάταγμα της 22ας Σεπτεμβρίου 1926 βουλευτικές έκλογές καί όρίσθηκε ότι " ή ούτω συγκροτηθησομένη Βουλή θά έχη επί δεκαπενθήμερον από του καταρτισμού της είς Σώμα άναθεωρητικά δικαιώματα, όπως κυρώση καί τό ψηφισθέν υπό της 30μελοϋς Κοινοβουλευτικής 'Επιτροπής Σύνταγμα, δυναμένη νά έπιφέρει είς έαυτό

έπιφέρει μερικάς άπαραιτήτους, σχετικές ή άλλας έπουσιώδεις έκ τών μέχρι τουδε συζητήσεων γενομένης αποδεκτάς τροποποιήσεις ως διαγραφάς επαναλήψεων, διασαφήσεις, άπλοποιήσεις ύφους κ.λ.π. ". Για τό σκοπό αυτό συστάθηκε έπιτροπή από τούς Α. Παπαναστασίου, Ν. Μπακόπουλο καί Γ. Κιαγιάν, ή όποία δέν τροποποίησε καθόλου τίς διατάξεις περί του δικαιώματος της διαλύσεως της Βουλής ('Επίσημα Πρακτικά Κοινοβουλευτικής 'Επιτροπής, σ. 207 καί έπ.).

(13) 'Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεϋχος Α. 'Αρ. φύλλου 120/6-4-1926.

οϊασδήποτε τροποποιήσεις κρίνει **άναγκαίως** " (14).

Στή νέα 30μελή 'Επιτροπή της 'Αναθεωρητικής Βουλής του 1926-1927 διατυπώθηκαν επίσης καί συζητήθηκαν αξιόλογες τροπολογίες σχετικά μέ τό δικαίωμα της διαλύσεως (15) : τών πληρεξουσίων Π. Τσιτσεκλή, Θ. Καραπαναγιώτη, Δ. Βοτοκοπούλου, Φ. Δραγούμη, Θ. Μαγκριώτη, Σπ. Χαζιώτη καί Σ. Παπάζη περί μή συμμετοχής της Γερουσίας στή λήψη της σχετικής απόφάσεως* του Δημ. Μπαμπάκου, κατ'ά τήν όποία έπρεπε νά προστεθεϊ ως τελευταία παράγραφος ή έ - ξής : " 'Η μετά τήν διάλυσιν της Βουλής πρός ένέργειαν έκλογών Κυβέρνησις είναι ύπηρεσιακή, προεδρευομένη υπό του Προέδρου του 'Αρείου Πάγου ή του νομίμου άναπληρωτου του καί συγκροτούμένη έκ μελών του 'Αρείου Πάγου, καθηγητών της Νομικής Σχολής, Συμβού - λων του 'Ελεγκτικοϋ Συνεδρίου καί Συμβούλων της 'Επικρατείας " . τέλος από τή Δημοκρατική Ένωση κατά τήν όποία ή πρόταση περί διαλύσεως της Βουλής στή Γερουσία έπρεπε νά ύποβάλλεται από τό 'Υπουργικό Συμβούλιο, ένω ή προθεσμία συγκλήσεως της νέας Βου - λής όριζόταν σέ ένα μήνα από τίσ έκλογές. 'Η τροπολογία αύτή τελικά ψηφίστηκε. Τό δικαίωμα διαλύσεως ρυθμίστηκε όριστικά χω - ρίς άλλη μεταβολή από τό άρθρο 79 του Συντάγματος του 1927. Κατ' αυτόν τόν τρόπο τό δικαίωμα της διαλύσεως ρυθμίζεται λεπτομερέ - στερα άπ'ότι στά προηγούμενα συντάγματα. Κύρια σημεία της νέας αύτης ρυθμίσεως είναι : ή απόφαση της διαλύσεως της Βουλής πρέ -

(14) Βλ.Α.Σ β ώ λ ο υ, op. cit., σ. 17 καί έπ.

(15) Βλ. 'Αρχείον της Βουλής της Α' Συνόδου της Α' Δημοκρατι - κής Βουλευτικής Περιόδου, τ. Α', σ. 36.

πει νά ἔχει τή σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας· ἀπαγορεύεται ἡ διάλυση δύο φορές καί γιά τήν ἴδια αἰτία καί τέλος προβλέπεται ἡ αὐτοδιάλυση τῆς Βουλῆς. Οἱ συντάκτες τῶν δύο συνταγματικῶν κειμένων μέ τή ρύθμιση αὐτή τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως, σέ συνδυασμό μέ τήν ἐπανεμφάνιση τῆς Γερουσίας, σκοπό εἶχαν τήν ἀπρόσκοπτη στό μέλλον λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος καί τήν ἐδραίωση τοῦ νεοπαγοῦς δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.

2.- Οἱ περιορισμοί στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως.

Τόσο ἀπό τά συνταγματικά κείμενα ὅσο καί ἀπό τίς συζητήσεις στή Βουλή προκύπτουν οἱ περιορισμοί τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς : ἀφ' ἑνός μέν ἡ συμμετοχή τῆς Γερουσίας στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος διαλύσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ ἀπαγόρευση διαλύσεως δύο συνεχῶν Βουλῶν γιά τήν ἴδια αἰτία.

Ὁ πρῶτος περιορισμός προερχόταν ἀπό τό ἄρθρο 5 τοῦ γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1875. Ἡ παρεμβολή τῆς Γερουσίας προβλέφθηκε γιά νά ἐνισχυθεῖ ἡ θέση τοῦ Προέδρου καί νά ἀποκτήσει τήν ἠθική καί πολιτική συμπαράσταση ἑνός συντηρητικοῦ σώματος στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως πού δέν ἔπαψε νά συγκινεῖ τήν κοινὴ γνώμη. Ἡ ἀποστολή καί ὁ ρόλος τῆς Γερουσίας ἦταν νά ἀποτρέψουν μία ἐνδεχόμενη ἀπομόνωση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κατὰ τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως. Ἡ προηγούμενη ἐμπειρία τῶν ἐτῶν 1915 - 1920 δέν ἔπρεπε νά ἐπαναληφθεῖ. Τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως παρουσιάζεται λοιπόν κατὰ τήν περίοδο αὐτὴ σάν μέσο ἄρσεως τῶν συγκρούσεων μεταξύ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καί Βουλῆς.

Ὁ δεύτερος περιορισμός ἔλκει τήν καταγωγή του ἀπό τό ἄρθρο 25 τοῦ Συντάγματος τῆς Βαϊμάρης. Μέ αὐτόν ἐπιδιώχθηκε ἡ ἀποφυγή τῶν συνεχῶν διαλύσεων τοῦ ἔτους 1915. Κατά τό ἄρθρο 25 τοῦ γερμανικοῦ Συντάγματος τῆς 11ης Αὐγούστου 1919, ὁ ἀρχηγός τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας "μπορεῖ νά διαλύει τή Βουλή ἀλλά μόνο μία φορά γιά τήν ἴδια αἰτία". Κατά τό Ν.Ν. Σαρίπολο ἡ ἀναγραφή τῆς ἀρχῆς αὐτῆς στό συνταγματικό κείμενο δέ διευκολύνει καθόλου τήν ὀρθή ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως. Κατά τόν ἴδιο συγγραφέα (16) "ἡ ἀρχή αὕτη οὐδέποτε ἠμφισβητήθη ἐν Ἑλλάδι· ἡ δέ περί τῶν δύο διαλύσεων τοῦ 1915 συζητήσεις τῶν ἀντιθέτων πολιτικῶν κομμάτων παρ' ἡμῖν περιστρέφετο ἀκριβῶς περί τό ζήτημα ἄν, κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, ἦτο ἡ αὐτή αἰτία, ἄν ἦσαν οἱ ὅροι, ὅφ' οὓς ἠρωτήθη ὁ λαός, οἱ αὐτοί, κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, πάντων δεχομένων ὅτι ἀποφανθείσης ἐπὶ τινος ζητήματος τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, δέν χωρεῖ νέα ἐκκλήσις εἰς αὐτήν, ὑπό τοὺς αὐτοὺς ὅρους, μή λαμβανομένην ὑπ' ὄψιν". Κατά τόν ἴδιο (17) "ἡ ἀναγραφή τοιαύτης διατάξεως οὐδεμίαν νομικήν σημασίαν ἔχει, καθόσον τό ζήτημα πότε εἶνε ἡ αὐτή αἰτία θά μένει ἄλυτον, οὐδέ δύναται νά λυθῇ διά νομικῆς διατάξεως, ὅν πολιτικόν πραγματικόν ζήτημα, μή λυόμενον ὑπό τῶν νομομαθῶν, ἀλλ' ὑπό τοῦ λαοῦ". Ἡ ἀδυναμία ἐλέγχου ἄν πρόκειται γιά τήν ἴδια αἰτία κάθε φορά, ὅπως καί ἡ δυνατότητα καταστρατηγήσεως τῆς διατάξεως αὐτῆς τονίσθηκε καί ἀπό τοὺς ἐρμηνευτές τοῦ Συντάγματος τῆς Βαϊ-

(16) Τό σύστημα τῆς κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως ἐν τῇ νεωτάτῃ αὐτοῦ ἐξελίσσει, Ἀθήνα, 1921, σ. 34, σημ. 2.

(17) Ορ. cit., σ. 35.

μάρης (18). Κατά τή γνώμη μας ή διάταξη αὐτή ἔχει ὡς σκοπό νά υπογραμμίσει τήν τεράστια πολιτική εὐθύνη τοῦ ὀργάνου ποῦ θά ἀποτολμοῦσε παράβασή της κατά τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως.

II. Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἑ φ α ρ μ ο γ ῆ τ ο ῦ θ ε σ μ ο ῦ.

Κατά τήν περίοδο 1925 - 1935 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκήθηκε τέσσερεις φορές : τό 1925 (29.9.1925/7.11.1926) ἐπὶ κυβερνήσεως Θ. Πάγκαλου, 1928 (6.7.1928/19.8.1928) καί 1933 (24.1 . 1933/5.3.1933) ἐπὶ κυβερνήσεων Ἑλ. Βενιζέλου καί τέλος τό 1935 (1.4.1935/2.6.1935) ἐπὶ κυβερνήσεως Π. Τσαλδάρη.

1.- Κ α τ á τ ó Σ ύ ν τ α γ μ α τ ο ῦ 1 9 2 5.

Πρόκειται γιά τή διάλυση τῆς Δ. τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Παῦλο Κουντουριώτη καί τή δικτατορική κυβέρνηση Θ. Πάγκαλου ποῦ εἶχε λάβει ψῆφο ἐμπι -

(18) Πρβλ. F. G i e s e (Die Verfassung des D. Reiches vom 11 August 1919, Berlin, 1921, σ.131) : " νέα διάλυση τῆς Βουλῆς γιά τήν ἴδια αἰτία θά ἔσφερετο ἀπό κάθε ἀποτέλεσμα ἀπό πλευρᾶς δημοσίου δικαίου ἡ Βουλή θά μπορούσε νά ἀγνοεῖ μία τέτοια διάλυση καί νά ἐξακολουθεῖ τήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων της. Ἀλλά τό ποιός θά ἀποφαίνεται γι'αὐτό τό θέμα σέ περίπτωση ἀμφισβητήσεως δέν προβλέπεται ἀπό τό σύνταγμα . Κατά τίς ἀρχές τοῦ δημοκρατικοῦ δημοσίου δικαίου θά ἀποφασίζει ἐν προκειμένῳ ὁ λαός " C. B o r n h a k (Die Verfassung des D. Reiches vom 11 August 1919, Berlin, 1919, σ.27) : " ὁ περιορισμός εἶναι προβληματικός, γιατί ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπορεῖ νά ἐπικαλεσθεῖ ἄλλη αἰτία σάν πρόφαση νέας διαλύσεως ".

στοιούνης (19). 'Η πράξη αυτή τῆς κυβερνήσεως θεωρήθηκε ὡς ἐπανάστατική παρὰ τῇ νομιμοφάνειά της, τῇ σύμπραξιν δηλαδή τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (20). Τό ἐρώτημα τό ὁποῖο τέθηκε σχετικά μέ τῇ διάλυση αὐτῇ ἦταν, ἐάν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας εἶχε τό δικαίωμα νά διαλύσει Συντακτική Συνέλευση, γιατί περί τέτοιας συνελεύσεως ἐπρόκειτο. 'Η Συνέλευση πού προέκυψε ἀπό τίς ἐκλογές τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1923 ὀνομάσθηκε " Δ. ἐν 'Αθήναις Συντα-

(19) Χαρακτηριστικά ὁ Θ. Σ ο φ ο ὕ λ η ς, κατὰ τῇ συζήτηση στή Βουλῇ τῆς 30-6-1925 προκειμένου νά δοθεῖ ψῆφος ἐμπιστοσύνης στήν κυβέρνησιν Πάγκαλου γιά νά προσλάβει κοινοβουλευτικό μανδύα, εἶπε μεταξὺ ἄλλων ὅτι " ... τό συμπέρασμα εἶναι ὅτι θά διαδέχωνται οἱ στρατηγοί ἀλλήλους εἰς τήν 'Εξουσίαν. Ἰόν πρῶτον θά διαδεχθῇ ὁ δεῦτερος καί τόν δεῦτερον ὁ τρίτος, μέχρις ὅτου ἡ 'Ελλάς κηρυχθῇ πλέον ὡς ἀθεράπευτος νοσοῦσα Χώρα, ἀξία νά τεθῇ ὑπό κηδεμονίαν καί ὑπό ἀπαγόρευσιν. Τοῦτο φοβοῦμαι, θά εἶναι τό μοιραῖον τέρμα, εἰς τό ὁποῖον ἀσφαλῶς θά ὀδηγήσῃ ἡ καθιερωθεῖσα ἀρχή, νά ἐξομαλύνεται καί ἱκανοποιεῖται ἡ δυσαρέσκεια κατὰ τῆς κυβερνήσεως διὰ τῆς ἐνόπλου παρεμβάσεως τῶν δυνάμεων τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης " (Πρακτικά τῆς Δ. ἐν 'Αθήναις 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, τόμος Ε. σ. 768).

(20) Βλ. Ν. 'Α λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, Les institutions politiques de la Grèce à travers les crises 1922 - 1974, Paris J.G.D.J. 1979, σ. 28 * Α. Σ β ῶ λ ο υ, Τό Νέον Σύνταγμα, σ. 9 ἐπ., σημ. 2.

κτική ". 'Αναγνωρίζοντάς την σάν κυρίαρχη ὁ 'Αρχηγός τῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1922 Ν. Πλαστήρας κατέθεσε ἐνώπιόν της τήν ἐξου - σία καί ἐξήγησε ὅτι δίστασε νά προχωρήσει στή δημοκρατική μετα - βολή πού τοῦ ζητήθηκε χωρίς τή θέληση τοῦ Λαοῦ, ἀφήνοντας στή Συνέλευση, σάν μόνη ἀρμόδια, τή λύση τοῦ πολιτειακοῦ ζητήματος (21). Σάν κυρίαρχο Σῶμα δέν μποροῦσε νά διαλυθεῖ ἀπό τόν Πρόε - δρο τῆς Δημοκρατίας, δεδομένου ὅτι μία τέτοια πράξη προσέκρουε σέ ἀρκετά ἄρθρα τοῦ Συντάγματος τοῦ 1925 πού δημοσιεύθηκε μέν στίς 29-9-1925, κατ'ὀρθότερη ὁμως γνώμη ἄρχισε νά ἰσχύει ἀπό τήν ἡμέρα τῆς ψηφίσεώς του σέ σύνολο στίς 10-9-1925 (22), καί ἔθιγε ἄμεσα τή λαϊκή κυριαρχία. 'Η συνέλευση ὁμως παρ'ὅτι θεώ - ρησε τόν ἑαυτό της σάν συντακτική, εἶχε σκοπὸ νά χρησιμοποιήσῃ σάν βάση τῆς συντακτικῆς της ἐργασίας τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911, ἀρ - κούμενη ἴσως, ὅπως πρόβλεπε καί τὸ ἀπὸ 29-1-1924 ψήφισμά της , σέ ἀπλή ἀναθεώρηση ἢ μεταρρύθμιση διατάξεων του (23). ' Ακόμη καί ἂν ἡ Συνέλευση θεωρηθεῖ ἀναθεωρητική ἢ καί ἀπλή Βουλὴ μετὰ τήν περάτωση τοῦ συντακτικοῦ της ἔργου μέ τήν καθ'οἰονδήποτε τρό - πο δημοσίευση τοῦ Συντάγματος, πάλι σύμφωνα μέ τὸ ἄρθρο 76 ἐδ.4

(21) Βλ. 'Εφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς Δ. ἐν 'Αθήναις Συντα - κτικῆς τῶν 'Ελλήνων Συνελεύσεως, 'Αθήνα, 1924, σ. 7.

(22) Βλ. Α. Σ β ὥ λ ο υ, op. cit., σ. 9, σημ. 2.

(23) Πρβλ. τὸ Ψήφισμα " Περὶ εἰδικῶν διατάξεων Κανονισμοῦ ἐρ - γασιῶν τῆς Δ. ἐν 'Αθήναις Συντακτικῆς Συνελεύσεως ", Πρα - κτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Δ. ἐν 'Αθήναις Συντακτικῆς τῶν 'Ελλήνων Συνελεύσεως, 'Αθήνα, 1924, σ. 118 καί ἐπ . Βλ. ἐπίσης τίς σχετικές συζητήσεις, 'Εφημερίδα Συζητήσεων Συνελεύσεως, σ. 1 - 484.

ή διάλυση της αυτή κρίνεται αντισυνταγματική. Κατά τὸ ἄρθρο αὐτό τὸ Διάταγμα τῆς διαλύσεως ἔπρεπε " νά διαλαμβάνη συγχρόνως καί τήν σύγκλησιν τῶν ἐκλογέων ἐντός 45 ἡμερῶν ...", ἐνῶ ἐκεῖνο περιεῖχε ἀπλή μόνο ὑπόσχεση γιά μελλοντική διενέργεια ἐκλογῶν . Ἐπομένως ἀνεξάρτητα ἀπό τίς παρατηρήσεις τοῦ Ἀλ. Σβώλου (24), ἡ αντισυνταγματικότητά της εἶναι ἀπό τήν ἄποψη αὐτή προφανής καί ἀναμφισβήτητη. Ἀλλωστε τὸ ἰδρυτικό ψήφισμα τῆς Δημοκρατίας τῆς 25ης Μαρτίου 1924 ὀριζε σαφῶς ὅτι ἡ Ἑλλάδα θά ἀποτελοῦσε δημοκρατία κοινοβουλευτικῆς μορφῆς. Κατά συνέπεια κάθε πράξη μέ τήν ὁποία κατηργεῖτο ἐπ'ἀόριστο ἡ λαϊκή ἀντιπροσωπεία καί ὁ κοινοβουλευτισμός ἦταν ἀντίθετη σέ αὐτά.

2.- Κ α τ á τ ὸ Σ ύ ν τ α γ μ α τ ο ὺ 1 9 2 7.

Οἱ ἐπόμενες τρεῖς διαλύσεις ἔγιναν ὑπό τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927, τὸ ὁποῖο ψηφίσθηκε στίς 2-6-1927.

α. Ἡ δ ι á λ υ σ η τ ο ὺ 1 9 2 8.

Ἡ διάλυση τῆς 6-7-1928 εἶχε σάν ἀφορμή τήν ἐπάνοδο τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου στήν πολιτική. Ἡ ἀστάθεια τῆς δημοκρατίας καί ἡ πολιτική ρευστότητα καθιστοῦσαν μάλλον ἀπαραίτητη τήν ἐπάνοδο τοῦ Βενιζέλου στήν πολιτική ζωή τῆς χώρας. Ὁ ἴδιος κατά τήν ἐπαν-εμφάνισή του εἶχε δηλώσει στίς 23 Μαΐου 1928 : " Καθῆκον μου εἶ-

(24) Βλ. Α. Σ β ῶ λ ο υ, Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος, Ἀθήνα, 1933, σ. 55 καί ἐπ..

ναι νά αναλάβω τήν θέσιν μου επί κεφαλῆς κόμματος, τό ὅποϊον ἀποτελεῖ τό κυριώτερον ὄχυρόν καί κατὰ τῶν καθεστωτικῶν κινδύνων καί κατὰ τῶν ἐκ τῆς ἀκυβερνησίας δυναμένων νά προκύψουν κοινω - νικῶν διαταράξεων " (25). Ὁ Βενιζέλος σχημάτισε στή συνέχεια κυβέρνησιν μέ τήν ὑπόσχεσιν διαλύσεως τῆς Βουλῆς καί προκηρύξεως νέων ἐκλογῶν. Πράγματι οἱ ἐκλογές προκηρύχθηκαν στίς 19 Αὐγούστου μέ πλειοψηφικό ἐκλογικό σύστημα καί στενή περιφέρεια. Σκοπός τῆς διαλύσεως ἦταν νά πετύχει συντριπτική νίκη ὁ Βενιζέλος καί σταθερή κυβέρνησιν ὁ τόπος, ὅπως καί συνέβη.

Ἡ διάλυσις αὕτη, μέ πολιτικά καθαρά κριτήρια, δέν παρουσιάζει ἰδιαίτερο θεωρητικό ἐνδιαφέρον. Πρέπει μόνον νά τονισθοῦν δύο ἐπιμέρους σημεῖα τῆς : ἡ ἀνάθεσις σχηματισμοῦ κυβερνήσεως σέ πρωθυπουργό πού δέν προερχόταν ἀπό τή Βουλή καί ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς χωρίς τή σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας, ἡ ὁποία δέν εἶχε ἀκόμη δημιουργηθεῖ.

αα. Ἡ ἀ ν ά θ ε σ η σ χ η μ α τ ι σ μ ο ὺ κ υ β ε ρ ν ῆ σ ε ω ς σ έ μ ή μ έ λ ο ς τ ῆ ς Β ο υ λ ῆ ς - Κατά τόν Ἀλ. Σβῶλο (26) " ἐφόσον ἡ παράστασις τοῦ κόμματος δέν ἐξαντλεῖται ἐντός τῶν Βουλῶν, ἀλλ' ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ κεῖται πολλῶν ἔξω τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, ἡ κοινοβουλευτική ἀλήθεια δέν παραβλέπεται ἄν ὁ ἐκπροσωπῶν τό κόμμα Πρωθυπουργός δέν εἶναι βουλευτής, ὅπως ὁ σχηματισμός τῆς παρούσης κυβερνήσεως Βενιζέλου ". Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κατὰ τό ἄρθρο 89 τοῦ Συντάγματος

(25) Γ. Ρ ο ύ σ σ ο υ, ορ. cit., τ. ΣΤ', σ. 452.

(26) Τό νέον Σύνταγμα, σ. 389, σημ. 1.

του 1927 δέν εἶναι ὑποχρεωτικό νά καλεῖται στήν Κυβέρνηση ὁ ἐκ-
πρόσωπος κόμματος πού ἔχει ἤδη ἐκδηλωμένη τήν ἐμπιστοσύνη τῆς
πλειοψηφίας, ἀλλ' ἐπιτρέπεται νά σχηματισθεῖ Κυβέρνηση καί ἀπό
τῆς μειοψηφίας, ἡ ὁποία ὁμως ὑποχρεοῦται νά ζητήσῃ τήν ἐμπιστο-
σύνη τῆς Βουλῆς. Ἐχοῦμε δηλαδή ἐδῶ καθιέρωση στό συνταγματικό
κείμενο τῆς γνήσιας μορφῆς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ πού ἀποτελεῖ
ὑποχώρηση σέ σχέση πρός τήν ἀρχή τῆς " δεδηλωμένης πλειονοψηφί-
ας " τοῦ Τρικούπη. Ἡ ἀνάθεση λοιπόν τῆς ἐντολῆς σχηματισμοῦ
Κυβερνήσεως στό Βενιζέλο, ἀρχηγό ἤδη τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευ-
θέρων μετά τήν παραίτηση τοῦ Καφαντάρη ἀπό τήν ἡγεσία τοῦ κόμ-
ματος τῶν Προοδευτικῶν Φιλελευθέρων πού ἀντιπροσώπευε οὐσιαστι-
κά τό κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, κρίνεται σάν συμβιβαστή μέ τό ὅ-
λο πνεῦμα τοῦ Συντάγματος.

Ἀντίθετα ἡ μή ἐμφάνιση τῆς κυβερνήσεως στή Βουλή γιά νά λά-
βῃ ψῆφο ἐμπιστοσύνης προσκρούει στό ἄρθρο 89 § 1β καί ἀποτελεῖ
τακτική κατακριτέα ἀπό ἄποψη κοινοβουλευτικοῦ πνεύματος, πού ὁ-
μως δυστυχῶς ἐπαναλήφθηκε στό ἄμεσο μέλλον ἀπό τόν ἴδιο τό Βε-
νιζέλο, ὅπως θά δοῦμε πῶς κάτω. Κατά τόν Ἀλ. Σβῶλο μάλιστα
(27), ἡ ὑποχρέωση τῆς κυβερνήσεως νά ζητήσῃ ἀμέσως μετά τόν
καταρτισμό της τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς θεωρεῖται " ἀπόλυτος "
καί δέν περιορίζεται ἀπό τήν πρόθεση της νά προτείνει στόν Πρό-
εδρο τή διάλυση. Ἡ παράλειψή της, τονίζεται, εἶναι " ἀντικοι-
νοβουλευτική, διότι διακόπτει τήν συνέχειαν μεταξύ τῶν δύο ἐξου-
σιῶν ".

(27) Op. cit., σ. 392. Βλ. ἐπίσης Σπ. Μαρκεζίνη,
op. cit., σειρά Β', τ. Γ', σ. 187.

ββ. Ἡ δυνάμει διαλύσεως χωρίς τήν σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας.— Ἡ διάλυση τῆς 6-7-1928 ἔγινε χωρίς τήν σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας, ἡ ὁποία δέν εἶχε σχηματισθεῖ ἀκόμη, γιατί οἱ πρώτοι ἐκλογές γιά τήν ἀνάδειξη τῶν μελῶν τῆς ἔγιναν ἀργότερα, στίς 21-4-1929. Οἱ ἀντιβενιζελικοί βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά ὑποστηρίξουν ὅτι λόγω ἐλλείψεως τῆς Γερουσίας δέν εἶναι δυνατόν νά ἀσκηθεῖ τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως, γιατί ἡ συμβολή τῆς Γερουσίας στήν ἄσκησή του κρίνεται κατὰ τό Σύνταγμα ἀπαραίτητη (28). Ἡ θέση τοῦ Βενιζέλου ὅτι κατὰ τήν ἐποχὴ ἐλλείψεως τῆς Γερουσίας κανεῖς δέν μίλησε γιά ἀντισυνταγματικότητα τῆς ἤδη ὑπαρχούσης νομοθεσίας κρίνεται ὀρθότερη (29). Πράγματι ἀπό τό ἄρθρο 30 τοῦ Συντάγματος προβλέπεται ὁ τρόπος συμπράξεως τῆς Γερουσίας στήν ψήφιση τῶν νόμων, ἡ ὁποία καί ἀναγνωρίζεται μάλιστα ἀπό τό ἄρθρο 28 § 1, ὡς παράγων τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας.

β. Ἡ διάλυση τοῦ 1933.

Ἡ διάλυση τοῦ 1933 εἶχε ἐπίσης γιά σκοπό τήν ἐπάνοδο τοῦ Βενιζέλου στήν ἀρχή. Ἡ πρώτη ἀντιβενιζελική κυβέρνηση μετὰ τό 1922 τοῦ Π. Τσαλδάρη, πού προῆλθε ἀπό τίς ἐκλογές τῆς 25-9-1932 παρέμεινε στήν ἀρχή μόνο δύο μῆνες. Μετὰ τήν ἄρση τῆς ὑποστηρίξεως (ψήφου ἀνοχῆς) τοῦ Βενιζέλου σέ αὐτή καί κατὰ τήν διαρκεία θέσεως θέματος ἐμπιστοσύνης στή Βουλὴ ἡττήθηκε καί παραι-

(28) Βλ. Β. Μ a r k e s i n i s, op. cit., σ. 186* Ν. Ρ ὥ τ η, op. cit., σ. 155.

(29) Ἔτσι κρίνουν καί οἱ Β. Μ a r k e s i n i s καί Ν. Ρ ὥ τ ης.

τήθηκε. Ἐντολή σχηματισμοῦ κυβερνήσεως μέ ταυτοχρονῇ διάλυση τῆς Βουλῆς δόθηκε πάλι στό Βενιζέλο. Ἡ προσέγγιση Βενιζέλου καί βενιζελογενῶν τημημάτων τοῦ Παπαναστασίου καί Καφαντάρη σέ συνδυασμό μέ τήν καθιέρωση πλειοψηφικοῦ συστήματος δημιούργησαν ἐλπίδες ἀνασυγκολλήσεως τῆς βενιζελικῆς παρατάξεως καί ἐνδεχόμενο νίκης τῆς. Ἡ διάλυση αὐτῇ δέ θά παρουσίαζε κανένα θεωρητικό ἐνδιαφέρον, ἐάν δέν ἐπαναλαμβανόταν ἡ μή ἐμφάνιση τῆς κυβερνήσεως Βενιζέλου στή Βουλή γιά νά ζητήσῃ ψῆφο ἐμπιστοσύνης. Βλέπουμε λοιπόν μία παγίωση τῆς προηγούμενης ἀντικοινοβουλευτικῆς ἐνέργειας τοῦ Βενιζέλου, τῇ στιγμῇ μάλιστα πού ἄρχιζαν νά ἐμφανίζονται σαφεῖς ἀπειλές κατὰ τῆς Δημοκρατίας καί τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος (30).

γ. Ἡ δ ι α λ υ σ η τ ῆ ς 1 - 4 - 1 9 3 5.

Ἡ πρώτη διάλυση τοῦ ἔτους 1935 ἀποτελεῖ τόν προάγγελο τῆς μεταξικῆς δικτατορίας. Τό ἀποτυχημένο κίνημα τῆς 1-3-1935 ὑπό τό στρατηγό Πλαστήρα κατὰ τῆς κυβερνήσεως Π. Τσαλδάρη καί ἡ ὑπόνοια ὅτι ὑποκινητῆς του ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος ἔδωσαν τό ἔναυσμα ἀντιβενιζελικῶν διώξεων. Μετά τήν καταδίκη τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τοῦ βενιζελισμοῦ ὡς ὑπαίτιων τοῦ κινήματος ἐκδόθηκαν τήν 1-4-1935 τέσσερεις συντακτικές πράξεις μέ τίς ὁποῖες καταργήθηκε ἡ Γερουσία, διαλύθηκε ἡ Βουλή καί προκηρύχθηκαν ἐκλογές γιά ἀνάδειξη ἐθνοσυνελεύσεως πρὸς ἀναθεώρηση τοῦ συντάγματος, ἄρθηκε ἡ ἰσοβιότητα τῶν δικαστῶν καί τέλος ἀνεστάλη ἡ μο-

(30) Βλ. Σπ. Μ α ρ κ ε ζ ί ν η, ορ. cit., σειρὰ Β', τ. Δ', σ. 38 καί ἐκ..

νιμότητα των Δημοσίων υπαλλήλων. Ἡ μετατροπή τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ νόμιμης σέ ἐπαναστατική δὲν ἀφήνει τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ ἀνωτέρω πράξεις τῆς κρίνονται ὡς ἀντισυνταγματικές ἐν ὧς τῆς τυπικῆς ἀκόμη ἰσχύος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927 (31). Ἡ διάλυση ἐπομένως τῆς Δ΄ Βουλῆς φέρει χαρακτήρα ἐμφανῶς ἀντισυνταγματικό, δεδομένου ὅτι τὸ διάταγμα διαλύσεως λήφθηκε κατὰ παράβαση τῶν συνταγματικῶν διατάξεων ἐνῶ οἱ ἐκλογές ποὺ προκηρύσσονταν ἦταν ἐκλογές ὅχι γιὰ κοινὴ Βουλὴ ἀλλὰ γιὰ συντακτική. Ἀλλωστε μὲ τίς πράξεις αὐτές εἶχαν ἀρχίσει οἱ προσπάθειες μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος σέ βασιλευσόμενη δημοκρατία μὲ τὴν κατάληξη τῆς μεταξικῆς δικτατορίας στὴ συνέχεια. Μὲ τὸ Ψήφισμα τῆς Ε΄ Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως στίς 10 Ὀκτωβρίου 1935 κατάργηθη τὸ πολίτευμα τῆς ἀβασίλευτης Δημοκρατίας καὶ ἐπαναφέρθηκε προσωρινά σέ ἰσχύ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911 μέχρι τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νέου Συντάγματος.

(31) Πρβλ. τίς δηλώσεις Ι. Μεταξᾶ καὶ Α. Παπαναστασίου, Ἐπίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Ἀθήνα, 1937, σ. 394 καὶ 405 ἀντίστοιχα.

§ 11.- Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1935-1951.

Ι. Ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Μετά τήν κατάλυση τῆς Δημοκρατίας τὸ 1924 καί τήν παλινδρό-
ση τῆς βασιλείας τὸ 1935 ἐπανῆλθε σέ ἰσχύ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911,
τὸ ὁποῖο συμπληρώθηκε μέ ὁρισμένους διατάξεις τοῦ Συντάγματος τοῦ
1927. Τὸ συνταγματικὸ αὐτὸ κείμενο ἔσχυσε μέχρι τὴν ἔναρξη ἡ-
σχύος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952 (δηλαδή μέχρι 1-1-1952). Μὲ τὸ
ψήφισμα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1935 ἀνατράπηκε ἡ κρατοῦσα πολιτει-
ακὴ τάξη καί ἐπιβλήθηκε νέα, ἐκείνη ποὺ ἔσχυσε ἀπὸ τὸ Σύνταγμα
τοῦ 1864 μέχρι τὸ Ψήφισμα τῆς Δ΄ Συνελεύσεως τῆς 25ης Μαρτίου
1924. Ἔτσι ἔχουμε μετατροπὴ τοῦ πολιτεύματος σέ βασιλευόμενη
Δημοκρατία. Κατὰ τὸν Ἡ. Κυριακόπουλο (1), " εἶναι μὲν ἀληθές,
ὅτι τὸ Ψήφισμα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου δέν περιέχει ρητὴν διατάξιν
περὶ τοῦ ἐγκαθιδρυομένου νέου πολιτεύματος· ἐν τούτοις, οὐδεμία
ἀπομένει ἀμφιβολία, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ Ψηφίσματος καθιεροῦτο ἐκ
νέου τὸ πολίτευμα τῆς βασιλευομένης Δημοκρατίας, ὥς τοῦτο σαφῶς
συνάγεται ἀφ' ἐνός μὲν ἐκ τοῦ ἄρθρου 4, δι' οὗ ἐπαναφέρεται ἐν
ἰσχύι τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911, καθ' ὃ τὸ πολίτευμα ἦτο βασιλευομέ-
νη Δημοκρατία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ ἄρθρου 3, διὰ τοῦ ὁποίου ἀν-

(1) Χρονικὸν τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος, Θεσσαλονίκη, 1956, σ.
12 καί ἐπ.. Περισσότερα γιὰ τὴν ἐπιστροφὴν στὸ Σύνταγμα
τοῦ 1911 βλ. εἰς Ν. Ἀλ. Βιζιτάκου, ὁρ. cit. σ. 110 -
121.

ετίθετο προσωρινῶς ἡ ἐνᾶσκησις τῆς " Βασιλικῆς ἐξουσίας " εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου! Μὲ τὴ Ζ΄ Συντακτικὴ Πράξιν (ἄρθρο 1) διατηρήθηκαν σέ ἰσχύ οἱ διατάξεις τῶν ἄρθρων 29, 49, 57, 58, 91, 102-105, 109-112 καί 114 τοῦ Συντάγματος τῆς 3ης Ἰουνίου 1927 " θεωρούμεναι ὡς μὴδέποτε καταργηθεῖσαι, κατὰργουμένων τῶν σχετικῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος τῆς 31ης Μαΐου 1911 (2).

Κατ'αὐτόν τὸν τρόπο ἐπανῆλθε σέ ἰσχύ τὸ ἄρθρο 37 § 2 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 περὶ τοῦ δικαιώματος διαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἐνῶ καταργήθηκε τὸ σχετικὸ ἄρθρο (79) τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927. Σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο ἐπομένως " ὁ Βασιλεὺς ... ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν· ἀλλὰ τὸ περὶ διαλύσεως διάταγμα, προσυπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, πρέπει νὰ διαλαμβάνῃ συγχρόνως καί τὴν σύγκλησιν τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντὸς τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν, τῆς δὲ Βουλῆς ἐντὸς τριῶν μηνῶν ". Βάσει λοιπὸν τοῦ ἄρ-

-
- (2) Βλ. Η. Κ υ ρ ι α κ ὀ π ο υ λ ο υ, op. cit. σ. 21. Ἔτσι καταργήθηκαν τὸ ἄρθρο 24 (περὶ προτάσεων νόμων ἀφορῶσιν αὐξησιν τῶν ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ), τὸ ἄρθρο 57 (περὶ τῆς διαδικασίας τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν προτάσεων νόμων), τὸ ἄρθρο 75 (περὶ βουλευτικῆς ἀποζημιώσεως καί ἐξόδων παραστάσεως τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς), τὰ ἄρθρα 82, 85-86 καί 101 (περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καί ἐκδικάσεως τῶν διοικητικῶν διαφορῶν), τὸ ἄρθρο 102 (περὶ τῆς μονιμότητος τῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων) καί προστέθηκαν τὸ ἄρθρο 58 (περὶ ἀπαγορεύσεως εἰς τοὺς βουλευτὰς νὰ ἐνοικιάζωσιν ἀγροτικά κτήματα τοῦ δημοσίου κ.λ.π.), τὸ ἄρθρο 91 (περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν Ὑφυπουργῶν) καί τὰ ἄρθρα 109-112 (περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Ἀγίου Ὁρους).

θρου αὐτοῦ (3) θά κριθοῦν καί οἱ διαλύσεις τῆς Βουλῆς τῆς περι-
όδου 1935 - 1936 καί 1944 - 1951.

II. Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδο 1935 - 1951 τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀσκή-
θηκε τέσσερις φορές : τὸ 1935 (17.12.1935/26.1.1936) ἐπὶ κυ -
βερνήσεως Κ. Δεμερτζῆ, 4.8.1936 ἐπὶ κυβερνήσεως Ι. Μεταξᾶ, 1950
(7.1.1950/5.3.1950) ἐπὶ κυβερνήσεως Ι. Θεοτόκη καί 1951 (30.7 -
1951/9.9.1951) ἐπὶ κυβερνήσεως Σοφ. Βενιζέλου.

Ἐξετάζοντας τίς διαλύσεις αὐτές διαπιστώνουμε ὅτι ἀσκήθηκαν
κατὰ τρόπο ἀντισυνταγματικό. Ἀπὸ τίς διαλύσεις αὐτές δύο ἔθε-
σαν καί πάλι τὸ ζήτημα ἀφ' ἐνός μὲν τοῦ νομικοῦ χαρακτηρισμοῦ
τους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς διαλύσεώς τους. Βλέπουμε
λοιπὸν ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐλλεῖπει συνταγματικῆς ρυθμίσεως ἐπ -
ανέρχεται κατὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα στὴν πράξη, ἡ ὁποία κα-
λεῖται κάθε φορά νά δώσῃ λύσεις.

1. Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ κατὰ τὴν περίοδο 1935 - 1936.

α. Ἡ διάλυσις τῆς 17 - 12 - 1935.

Ἡ διάλυσις τῆς 17-12-1935 ἔθεσε ἐκ νέου τὸ ζήτημα. Ὁ χαρα -
κτηρισμὸς τῆς διαλυμένης Εἰς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὡς ἀναθεωρητι-

(3) Βλ. τὴν ἀνάλυσιν τῆς διατάξεως πρὸ πάνω, σ. 159 καί ἐπ..

κοῦ ἢ συντακτικοῦ Σώματος δέν ἦταν σαφῆς παρὰ τὴν ἀναγραφὴ στοῦ σχετικῷ διατάγμα τοῦ σκοποῦ τῆς διαλύσεως ὁ ὁποῖος ἦταν " ἡ ἐκ-
λογή βουλευτῶν, πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ
Συντάγματος ". Κατὰ τὸν 'Η. Κυριακόπουλο (4) " τὸ ἄρθρο 37 τοῦ
Συντάγματος παρεῖχεν εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν
τὴν Βουλὴν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν 'Εθνικὴν Συνέλευσιν. 'Η δὲ προκῆ-
ρυξις ἐκλογῶν πρὸς ἀνάδειξιν 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς δέν ἦτο σύμ-
φωνος πρὸς τὸ ἄρθρο 108 τοῦ Συντάγματος, τοῦ προβλέποντος περὶ
τῆς ἀκολουθητέας διαδικασίας πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν μὴ θεμελιωδῶν
διατάξεων αὐτοῦ, ἡτις, ἐν τούτοις, ἦτο ἀδύνατον ἐκ τῶν πραγμά-
των νὰ τηρηθῇ ".

Ὁ χαρακτήρας τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως περιπλέκεται μέ τὸ
Ψήφισμα τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1935. Ἀνέκυψε δηλαδὴ τὸ ἐρώτημα ,
ἐάν μὲ τὸ κίνημα Κονδύλη καταλύθηκε ἡ 'Εθνοσυνέλευση ἐφόσον ἡ
κυβέρνηση ἀνέλαβε ἔργα συντακτικὰ καὶ νομοθετικά. Κατὰ τὴν
ἐπικρατέστερη γνώμη κατὶ τέτοιο δέν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηρι-
χθεῖ ἐφόσον α) δὲ δηλώθηκε ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση Κονδύλη ἡ κατάρ-
γησις τοῦ δικαίου μὲ σύγχρονη θέσις νέων κανόνων, β) ἔθεσε τίς
πράξεις τῆς ὑπὸ τὴν αἵρεσις τῆς ἐγκρίσεως τῆς ὑφισταμένης 'Εθνο-
συνελεύσεως ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχία τῆς καὶ γ) ἀφοῦ τὴν
ἀναγνώρισε σὰν κυρίαρχη παρουσιάσθηκε ἐνώπιόν τῆς καὶ ἔλαβε τὴν
ἐντολήν ἀπὸ αὐτὴν (5). Ἐπομένως ἡ νομικὴ θέσις τῆς 'Εθνοσυνε-

(4) Ορ. cit., σ. 23.

(5) Βλ. " Ἡ θέσις τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως ἀπὸ οὐσιαστικῆς καὶ νο-
μικῆς ἀπόψεως " στὴν " Καθημερινή " τῆς 17-12-1935. Πρβλ. ἐπίσης
δήλωσις κατὰ τὴν ὁποία ἡ Κυβέρνησις " θέλει ἐμφανισθῇ πρὸ
'Εθνικῆς Συνελεύσεως, κατόπιν τῆς ἐγκρίσεως τῆς ὁποίας θέ-
λει θεωρηθῇ καὶ ὡς νόμιμος Κυβέρνησις " (Πρακτικὰ Εἰς 'Εθνι-
κῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων, τόμος Ε', σ. 1).

λεύσεως δέν αλλοιώθηκε καθόλου από τήν ύπαρξη τής κυβερνήσεως Κονδύλη.

Τό πρόβλημα ἄρα μετατοπίζεται στή μετατροπή ἢ μή τής 'Εθνο - συνελεύσεως σέ ἀναθεωρητική συνεπεία τοῦ Ψηφίσματος τής 10-10 - 1935. 'Αλλά οὔτε κάτι τέτοιο μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ. Μετατροπή σώματος ἀπό συντακτικό σέ ἀναθεωρητικό μπορεῖ νά προκύψει μόνο ἀπό ρητή δική του θέληση, μέ τήν ὁποία νά τίθεται τέρμα στή συντακτική του ἐξουσία καί νά δημιουργοῦνται κανόνες δικαίου ποῦ θά διέπουν τή μελλοντική του ἀναθεωρητική ἀρμοδιότητα (6). 'Εφ' ὅσον κάτι τέτοιο δέν ἔγινε δέν εἶναι δυνατός ὁ ἰσχυρισμός ὅτι μεταβλήθηκε ἡ ἰδιότητά του ἀπό συντακτικό σέ ἀναθεωρητικό Σῶμα.

Καταλήγουμε λοιπόν στό ὅτι ἡ Ε΄ 'Εθνική Συνέλευση, ὡς συντακτική καί ἄρα κυρίαρχο σῶμα, δέν μπορούσε νά διαλυθεῖ ἀπό τήν ἐκτελεστική ἐξουσία, ἀλλά μπορούσε μόνο νά αὐτοδιαλυθεῖ ἢ νά καταργηθεῖ μέ ἐπανάσταση. Σύμφωνα μέ τά πιό πάνω ἡ διάλυση ἀ - ποτελοῦσε ἐνέργεια ἀντίθετη πρὸς τή συνταγματική νομιμότητα (7). Παρόμοιες ἦταν καί οἱ δηλώσεις τοῦ Π. Τσαλδάρη (8) κατά τή συ - εδρίαση τής 27-4-1936 : " φρονῶ ὅτι ἡ ἀνωμαλία ἀντί νά ἐξομα - λυνθεῖ, ἐπειτάθη διὰ τής διαλύσεως τής προηγουμένης Βουλῆς (Ε΄ 'Εθνικῆς Συνελεύσεως) εἰς τήν ὁποίαν τό Λαϊκό Κόμμα ἀντετάχθη , διότι ἡ προηγούμενη Βουλή ἡ ὁποία ἦτο συντακτική καί συνεπῶς

(6) Βλ. Α. Μά ν ε σ η, ορ. cit., σ. 358 καί ἐπ..

(7) Βλ. καί Κ. Γ ε ω ρ γ ὀ π ο υ λ ο υ, Στοιχεῖα Συνταγματι - κοῦ Δικαίου, 'Αθήνα, 2η ἔκδ., 1971, τ. Α΄, σ. 381.

(8) 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Γ΄ 'Ανα - θεωρητική, σ. 53.

κυρίαρχον Σῶμα, κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν δέν ἡδύνατο νά διαλυθῇ πρὶν ἀποπερατῶσθαι τὸ ἔργον της, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ σύνταξις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου, ὃ ὁποῖος ἔπρεπε ν' ἀποπερατωθῇ διὰ νά ἀποκαταστήσωμεν μίαν τάξιν εἰς τὸν οἶκον μας ". Κατὰ τὸν καθηγητὴ Ἄρ. Μάνεση (9) αὐτὸ ἀποτελεῖ αὐτονόμητη συνέπεια. Τῇ συνταγματικότητι τῆς διαλύσεως αὐτῆς προσπαθεῖ νά στηρίξει ὁ Β. Μαρκεζίνης σέ ἐπιχειρήματα μᾶλλον ἀσταθῆ (10). Κυρίως στοῖς ὅτι ἡ ἐκλεγμένη Συντακτικὴ Συνέλευσις μετατράπηκε σέ Ἀναθεωρητικὴ καί ὅτι τὸ δημοψήφισμα ποὺ ἀκολούθησε περιόρισε τὸ συντακτικὸν τῆς χαρακτηριστικά. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ δέν πείθουν, ἰδίως τὸ δεῦτερον ποὺ ἀναιρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ συγγραφέα στοῖς χαρακτηρισμοὺς τῆς Δ'. Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, δέν εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὴ ἡ δυνατότητα τοῦ Βασιλέως νά διαλύει καί ἀναθεωρητικὴν ἀκόμη Βουλὴν (11).

β. Ἡ διαλύσις τοῦ 1936.

Πραξικοπηματικὴ ἦταν καί ἡ διάλυσις τῆς ἐπόμενης Βουλῆς. Ἡ διάλυσις τῆς 4-8-1936 ἔφερε ἐμφανῶς τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντισυνταγματικότητός της. Ἡ Γ'. Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ διαλύθηκε χωρὶς σύγχρονη προκήρυξη νέων ἐκλογῶν καί καθορισμὸν χρόνου συγκλήσεως τῆς νέας Βουλῆς κατὰ τὸ ἄρθρον 37 τοῦ Συντάγματος. Ἐπομένως τὸ διά-

(9) Op. cit., τ. II, σ. 332.

(10) Op. cit., σ. 190 καί ἐπ..

(11) Σύμφωνας ὁ Α. Μάνεσης, op. cit. σ. 332 καί ἐπ..

ταγμα τῆς διαλύσεως ἐκδόθηκε κατὰ παράβαση τοῦ Συντάγματος. Ἡ διάλυση αὐτή, μοναδικό φαινόμενο τέτοιας κατάφωρης παραβιάσεως τοῦ Συντάγματος στήν ἐλληνική συνταγματική ἱστορία, ἀποτελεῖ πρᾶξικόπημα (12).

2. - Ἡ π ρ α κ τ ι κ ῆ ἑ φ α ρ μ ο γ ῇ τ ο ῦ θ ε σ μ ο ῦ κ α τ ᾱ
τ ῆ ν π ε ρ ῖ ο δ ο 1944 - 1951.

α. Ἡ δ ι ᾱ λ υ σ η τ ο ῦ 1950.

Ἡ διάλυση τῆς 7-1-1950 δημιούργησε παρόμοια σχεδόν ζητήματα μέ ἐκεῖνα τῆς 17-12-35 τὰ ὁποῖα, παρόλο πού συζητήθηκαν ἀρκετά, δέ βρῆκαν ὁμόφωνη λύση. Τίς ἀπόψεις πού διατυπώθηκαν σχετικά δέ θά παραλείψουμε νά ἀναφέρουμε στό μέτρο πού κρίνονται χρήσιμες γιά τήν ἐξαγωγή συμπερασμάτων γιά τό νόμιμο ἢ μή τῆς διαλύσεως αὐτῆς. Πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι καί ἡ ἀναθεώρηση αὐτῆς ἔγινε κατὰ παράβαση τοῦ ἄρθρου 108 τοῦ Συντάγματος (13). Ἡ τήρηση τῶν συνταγματικῶν τύπων προϋποθέτει ὁμαλὴ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος καί ὄχι τίς ἑκτακτες περιστάσεις τῶν ἐτῶν 1940 - 1946.

(12) Βλ. Α. Ρ ᾱ ῖ κ ο υ, Παραδόσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου κατὰ τό Σύνταγμα τοῦ 1975, Ἀθήνα, 12η ἔκδ., 1982, τ. Α΄, σ. 306.

(13) Βλ. Ἀλ. Β α μ β έ τ σ ο υ, Ἡ Ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος, Νέον Δίκαιον, ἔτ. 6ον, σ. 212. Ἡ Κ υ ρ ι α κ ό - π ο υ λ ο υ, ορ. cit., σ. 48. Χρ. Π ρ ᾱ τ σ ι κ α, Ἡ Βουλή καί ἡ Ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος, θέμις, ΞΑ΄, σ. 458.

Ἡ Βουλὴ αὐτὴ ἐξάλλου, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπὸ 19/19 Ἰανουαρίου 1946 διάταγμα, ἐπρόκειτο νὰ ἀσκήσει εὐρύτατη ἀναθεωρητικὴ λειτουργία, δικαιούμενη νὰ προβεῖ σὲ ἀναθεώρηση ὁποιασδήποτε διατάξεως τοῦ Συντάγματος ἀκόμη καὶ " θεμελιώδους " ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ ἀναφέρονταν στὴ " μορφή τοῦ πολιτεύματος ", γιὰτὶ γι' αὐτές θὰ ἀποφαινόταν ὁ λαὸς μὲ δημοψήφισμα. Χαρακτηριστικὰ κατὰ τὸ Β. Ψήφισμα τῆς 12/12 Ἰουνίου 1946 " περὶ τοῦ εἰδικοῦ Κανονισμοῦ διὰ τὴν ἀναθεωρητικὴν τοῦ Συντάγματος ἐργασίαν τῆς Δ. Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς " ἀναφερόταν στὸ ἄρθρο 2 αὐτοῦ ὅτι, " πᾶσα πρότασις περὶ ἀναθεωρήσεως διατάξεων τοῦ Συντάγματος καθορίζουσῶν τὴν μορφήν τοῦ Πολιτεύματος εἶναι ἀπαράδεκτος. Ἐγχειρομένης ἀμφοσθητήσεως ἀποφαίνεται ἡ Βουλὴ τῇ προτάσει τοῦ Προέδρου ἢ Βουλευτοῦ τινος ".

Ὑπὸ αὐτές τίς συνθῆκες ὁ χαρακτήρας τῆς Βουλῆς δέν ἦταν ἐμφανής. Ὑποστηρίχθηκε ἔτσι ἀπὸ μερικοὺς ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ συντακτικὴ Βουλὴ (14) ἢ κατ' ἄλλους γιὰ ἀναθεωρητικὴ (15) καὶ τέλος κατὰ τρίτους γιὰ *sui generis* ἢ εὐρύτατα ἀναθεωρητικὴ ποὺ προσ-

(14) Ἔτσι οἱ Γ. Δ α σ κ α λ ἄ κ η ς, Ἡ Ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος καὶ τὸ νόημα τοῦ συντακτικοῦ ἔργου, σ. 19· Κ. Κ α λ ἱ ἄ ς, Ἐπίσημα Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, (Δ. Ἀναθεωρητικὴ), 1946, σ. 154· Χρ. Π ρ ᾶ τ σ ι κ α ς, *op. cit.*, σ. 458· Α. Ρ ᾶ ἴ κ ο ς, *op. cit.*, σ. 26.

(15) Ἔτσι οἱ Ἀπ. Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ῆ ς, Ἐπίσημα Πρακτικὰ, σ. 40· Ἀλ. Β α μ β ἔ τ σ ο ς, *op. cit.*, σ. 212· Β. Μ α ρ - κ ε σ ἰ ν ἰ ς, *op. cit.*, σ. 201· Ν. Ρ ῶ τ η ς, *op. cit.*, σ. 163· Α. Σ β ῶ λ ο ς - Γ. Β λ ἄ χ ο ς, Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, Μέρος Ι, τ. Α', Ἀθῆναι, 1954, σ. 10 ἐπ.· Θ. Σ ο φ ο ὕ λ η ς, Ἐπίσημα Πρακτικὰ, σ. 14.

έγγιζε τὰ ὅρια τῆς συντακτικῆς (16).

Ἐνόφει τῶν ἐκτεθέντων νομίζουμε ὅτι ἡ Βουλὴ ἔφερε χαρακτηῖρα εὐρύτατα ἀναθεωρητικὸ προσεγγίζοντας μάλιστα τὸ χαρακτηῖρα συντακτικῆς συνελεύσεως, δεδομένου ὅτι ὑπέκειτο σέ ἓνα μόνον περιορισμὸ, δηλαδὴ δὲν μπορούσε νὰ θίξει τὴ μορφή τοῦ πολιτεύματος.

Ἡ ἀντισυνταγματικότης τῆς διαλύσεως αὐτῆς προκύπτει κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς προκηρύξεως ἐκλογῶν ἀπλῆς Βουλῆς σύμφωνα μὲ τὸ Β.Δ. τῆς 7ης Ἰανουαρίου 1950. Κατ'αὐτόν τὸν τρόπο ματαιώθηκε ἡ ψήφιση τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου καὶ διακόπηκε βίαια ἡ δλοκλήρωση τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, γιὰ τὴν ὁποία εἶχε ἐκλεγεῖ εἰδικὰ ἡ Βουλὴ ἐκείνη. Ὁ Ἀλ. Βαμβέτσος, ὑποστηρικτῆς τοῦ ἀναθεωρητικοῦ χαρακτηῖρα τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς διαλύσεώς της, χαρακτηρίσε τὸ Β.Δ. "πραξικόπημα" τόσο ἀπὸ νομικῆς ὅσο καὶ ἀπὸ πολιτικῆς σκοπιᾶς. Κατ'αὐτόν (17), ὁ Βασιλεὺς "ὀφείλει νὰ ἐκδώσῃ τὰς κατὰ τὸ ἄρθρον 108 ἀποφάσεις τῆς ματαιωθείσης Βουλῆς καὶ τῆς μετ'αὐτὴν ἐκλεγομένης, ἥτις ἔξακολουθεῖ τὴν ἀναθεώρησιν μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ ὠρισμένου προγράμματος τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων προκειμένου δέ περὶ Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς κατὰ παράβασιν τοῦ ἁρθροῦ 108 συγκληθεῖσης, βεβαίως

(16) Η. Κ υ ρ ι α κ ὀ π ο υ λ ο ς, ορ. cit., σ.147. Κατὰ τίς σχετικὲς συζητήσεις στὴ Βουλὴ οἱ περισσότεροι βουλευτὲς τάχτηκαν ὑπὲρ τοῦ χαρακτηρισμοῦ της ὡς εὐρύτατα ἀναθεωρητικῆς, δεχόμενοι μόνον τὸν περιορισμὸ τῆς μὴ ἀναθεωρήσεως τῆς διατάξεως τῆς σχετικῆς μὲ τὴ μορφή τοῦ πολιτεύματος. Ἔτσι οἱ Ε. Κ ο υ λ ο υ μ β ᾶ κ η ς· Χρ. Λ α - ὀ ᾱ ς, Ἐπίσημα Πρακτικά, σ. 156· Γ. Παπαανδρέου Ν. Ζέρβας καὶ Π. Κανελλόπουλος, Ἐπίσημα Πρακτικά, σ. 28-37· Θ. Τσάτσος, Ἐπίσημα Πρακτικά, σ. 160 ἐκ· Β. Στεφανόπουλος, Ἐπίσημα Πρακτικά, 1948, τ.Γ', σ. 1001.

(17) Ορ. cit. σ. 220.

μέχρι πέρατος του αναθεωρητικού αυτής έργου ". Παρά την μεταγενέστερη επίκληση της αρχής της συνεχείας για να αιτιολογηθεί η βασιλική παρέμβαση αυτή υπήρξε γεγονός αναντίρρητο και οι επιδρομές του δεν αναιρούνται καθόλου κατά τον καθηγητή 'Α. Μάνεση, δεδομένου ότι στην προκειμένη περίπτωση έχουμε όπωσδήποτε παράβαση του άρθρου 44 του Συντάγματος και της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας " ή όποια δεν επιτρέπει την έκ μέρους του ίσοβίου και κληρονομικού ανωτάτου άρχοντος παρεμπόδισιν του αναθεωρητικού έργου του ανήκοντος κατ'άποκλειστικότητα εις την λαϊκήν αντιπροσωπείαν " (18). Έτσι η διάλυση αυτή χαρακτηρίζεται ως αντισυνταγματική και στην περίπτωση άκόμη αποδοχής του αναθεωρητικού χαρακτήρα του διαλυμένου σώματος (19). Τά αντίθετα υποστηρίζει και έδω ό Β. Μακεζύνης χωρίς να μπορεί να αντιπαρέλθει τό γεγονός ότι η Βουλή που έπρόκειτο να συγκληθεί δεν ήταν αναθεωρητική (20). 'Αντίθετα μάλιστα θεωρεί έσφαλμένη τη θεωρία της αρχής της συνεχείας (21).

β. 'Η διάλυση του 1951.

'Η τελευταία διάλυση της περιόδου, αυτή της 30-7-1951, δεν

(18) Ορ. cit.σ. 334 και έπ.· Βλ. και Ν. Καλτσόγλια - Τ ου ρ ν α β ί τ η, Προβλήματα της σύγχρονης έλληνικής συνταγματικής ίστορίας 1935 - 1975, 'Αθήνα, 1981, σ. 299 και έπ.· Π.Α ύ τ ρ α, 'Ελληνικό Κοινοβούλιο και έξωτερική πολιτική : 1946 - 1958, 'Αθήνα, 1981, σ. 59 και έπ..

(19) Βλ. και Κ. Γ ε ω ρ γ ό π ο υ λ ο υ, ορ. cit., σ. 404.

(20) Ορ. cit.σ. 201.

(21) Ορ. cit., σ. 203.

παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ἡ διάλυση αὐτῆς, τυπικά νόμιμη, εἶχε ζητηθεῖ ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ Σοφ. Βενιζέλο, ὁ ὁποῖος ἔκρινε τὴν πολιτικὴν κατάστασιν εὐνοϊκὴν γιὰ τὴν ἐκλογικὴν του ἐπικράτησιν ἔναντι τοῦ Στρατάρχου Παπάγου (22).

(22) Βλ. Γ. Ρ ο ύ σ σ ο υ, ορ. cit. τ. Ζ', σ. 509.

§ 12.- Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ
1952.

I. 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

1. - Γενικές παρατηρήσεις.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1952 δέν ἀποτελεῖ νεωτερισμό (1). 'Επαναλαμβάνει κατά βάση τίς διατάξεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 ὅπως ἀναθεωρήθηκε τό 1911. Μερικές διατάξεις προερχόμενες ἀπό τό Σύνταγμα τοῦ 1927 ἢ τό Σχέδιο τῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Β. Ψηφίσματος τοῦ 1948 δέν ἀλλάζουν σημαντικά τή μορφή τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου. Κύριο χαρακτηριστικό του ἀποτελεῖ ἡ ἐξισορροπημένη καί ἥπια ὀργανική διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, ἔτσι ὥστε νά μήν ἐμποδίζεται ἡ ἀμοιβαία ἀλληλεπίδραση καί συνεργασία μεταξύ τους (2).

2.- 'Η διαμόρφωση τοῦ θεσμοῦ.

'Αμετάβλητη παρέμεινε καί ἡ ρύθμιση τοῦ δικαιώματος τῆς δια-

(1) Βλ. Ν. 'Αλιβιζάτου, op.cit., σ. 150 καί ἐπ.· Α. Μάνεση, La nouvelle constitution hellénique, σ.307· Α.Σ β ώ λ ο υ-Γ.Β λ ά χ ο υ, op. cit., σ. 24.

(2) Τό νέο Σύνταγμα ἀναγνωρίζει ρητά τό θεσμό τῆς κυβερνήσεως. Κατά τό ἄρθρο 76 "τὴν Κυβέρνησιν ἀποτελεῖ τό 'Υπουργικόν Συμβούλιον, συγκαίμενον ἐκ τῶν 'Υπουργῶν ὑπό τὴν προεδρίαν τοῦ Πρωθυπουργοῦ". Τό ἄρθρο 78, ἀκολουθώντας τό Σύνταγμα τοῦ 1927, ρυθμίζει τὴ λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Κατ'αὐτό, ἡ κυβέρνηση πρέπει νά ἀπολαμβάνει τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς. 'Η ρύθμιση ἐπίσης τῆς προτάσεως

λύσεως, τό όποιο μέ τήν ίδια λεκτική διατύπωση έξακολούθησε νά ρυθμίζεται από τό άρθρο 37 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952. Ἡ τελική διατύπωση τοῦ άρθρου περί διαλύσεως ἀποτελεῖ ἐπανάληψη τοῦ ἀντίστοιχου άρθρου τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου τοῦ 1911. Σχε - τικές συζητήσεις ἔγιναν στίς Ἐπιτροπές τοῦ Β. Ψηφίσματος τῆς 12ης Ἰουνίου 1946 καί Ε.Ψ. Ψηφίσματος τῆς 22ας Ἰουλίου 1949 , οἱ όποίες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στήν τελική διαμόρφωση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952.

Ἡ Ἐπιτροπή τοῦ Β. Ψηφίσματος κατάρτισε δικό της Σχέ - διο Συντάγματος, τό " Σχέδιον Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος ", ἀπο - τελούμενο ἀπό 145 άρθρα, πού κατατέθηκε στή Βουλή στίς 15 Ἰ - ουνίου 1948. Στό σχέδιο αὐτό τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ρυθμι - ζόταν ἀπό τό άρθρο 77 (3) σύμφωνα μέ τό όποιο : " ὁ Βασιλεὺς ἔχει τό δικαίωμα νά διαλύῃ τήν βουλήν, ὑποχρεοῦται δέ εἰς τοῦ - το ἂν ἀποφασίσῃ αὕτη τήν διάλυσιν της δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας τῶν μελῶν της. Τό περί διαλύσεως τῆς Βουλῆς διάταγμα προσυπο - γράφεται πάντοτε ὑπό τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, πρέπει δέ νά διαλαμβάνῃ συγχρόνως καί τήν σύγκλησιν τῶν μέν ἐκλογέων ἐντός τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν, τῆς δέ νέας Βουλῆς ἐντός μηνός ἀπό τῶν ἐκλογῶν. Ἑρμηνευτική δήλωσις : μετὰ τήν ἀπόφασιν περί

δυσπιστίας κατά τῆς κυβερνήσεως ἢ μέλους της τείνει στήν ὀρθολογική λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος καί τήν ἐξασφάλιση κυβερνητικῆς σταθερότητας (βλ. καί Α. Μά ν ε σ η , ορ. cit., σ. 303).

- (3) Ἐστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, σ. 2036 καί ἐπ.

αὐτοδιαλύσεως παραμένει ἀκέραιον τό δικαίωμα τοῦ Βασιλέως νά διορίζη καί παύει ἐλευθέρως τούς Ὑπουργούς ἅτε, μή ὑφισταμέ - νης Βουλῆς πρὸς σχηματισμόν κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως ".

Στά πλαίσια τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς τό δικαίωμα τῆς διαλύ - σεως ἐξετάσθηκε παρεμπιπτόντως κατὰ τίς συζητήσεις σχετικᾶ μέ τό θέμα ἐπαναφορᾶς τῆς Γερουσίας καί τήν ἀνάμιξή της στήν ἄ - σκησή του. Ἀπό τίς συζητήσεις αὐτές πού δέν παρουσίασαν ἰδι - αίτερο ἐνδιαφέρον, ἦταν ἄλλωστε καί ἐλάχιστες, προκύπτουν δύο συμπεράσματα. Ἀφ' ἐνός μέν κρίθηκε " οὐσιαστικό δικαίωμα" γιά τόν Ἀνώτατο Ἀρχοντα καί ἀπαραίτητο γι' αὐτόν (4), ἀφ' ἑτέρου δέ θεωρήθηκε κατάλληλο μέσο γιά νά διαπιστωθεῖ ἡ ὕπαρξη ἄρμο - νίας μεταξὺ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ σώματος καί τῆς κοινῆς γνώμης (5) ἢ γιά τή λύση κυβερνητικοῦ ζητήματος προερχομένου ἀπό τήν ψήφιση στή Βουλή νόμου ἀντίθετου πρὸς τή γνώμη τῆς κυβερνήσεως (6) ἢ γιά νά δοθεῖ σέ μία νέα κυβερνητική κατάσταση τό δικαίω - μα νά μή δημοσιεύσει νόμο πού ψηφίσθηκε ἀπό παλαιότερο κυβερ - νητικό καθεστῶς (7).

(4) Π. Παπαληγοῦρας, Ἑστ. Πρακτικά, σ. 433.

(5) Α. Βαμβέτσος, Ἑστ. Πρακτικά, σ. 445.

(6) Γ. Ἀστερίου, Ἑστ. Πρακτικά, σ. 474.

(7) Κ. Τσάτσος, Ἑστ. Πρακτικά, σ. 478.

Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ ΞΗ΄ Ψηφίσματος δὲν υἱοθέτησε τὴ ρύθμιση αὐτὴ, ποὺ ἦταν ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927, γιατί ἐπανεφέρε το δικαίωμα αὐτοδιαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ ἐπανάλαβε στὸ ἄρθρο 37 τοῦ Σχεδίου Συντάγματος ποὺ κατάρτισε καὶ ποὺ ἀποτέλεσε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952 ἀμετάβλητο τὸ ἴδιο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911. Στὴν ἐν λόγῳ Ἐπιτροπὴ τὸ σχετικὸ μὲ τὸ δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἄρθρο 37 ἔγινε δεκτὸ χωρὶς συζητήσεις (8). Καὶ ἐδῶ τὸ δικαίωμα διαλύσεως θεωρήθηκε ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος καὶ προτάθηκε μάλιστα ἡ σχετικὴ διάταξη νὰ θεωρηθεῖ θεμελιώδης καὶ ἐπομένως νὰ ἐξαيرهθεῖ ἀπὸ τὴν ἀναθεώρηση (9). Ἡ τελικὴ υἱοθέτηση τῆς διατυπώσεως τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΞΗ΄ Ψηφίσματος δείχνει ὅτι οἱ συντάκτες τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952 δὲν προβληματίστηκαν γύρω ἀπὸ τὸ θέμα αὐτό. Τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως μπορούμε νὰ ποῦμε συμπερασματικὰ ὅτι θεωρήθηκε μέσο ἄρσεως τῆς συγκρούσεως μεταξὺ Βουλῆς καὶ Κυβερνήσεως μὲ τὴν προσφυγὴ στὴ λαϊκὴ δικοινοβουλευτικὴ (10).

Ἡ συμβολὴ τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα δὲν παρουσιάζεται ἐμφανῆς, τουλάχιστον κατὰ τὸ συνταγματικὸ κείμενο. Τὸ ἄρθρο 37 δὲν περιέχει καμμία ἐπιφύ-

(8) Ἑστενογραφημένα Πρακτικά (Ψήφισμα ΞΗ΄), σ. 14.

(9) Βλ. ἀγόρευση Γ ρ η γ. Χ ρ υ σ ο σ τ ὁ μ ο υ, Ἑστ. Πρακτικά (Ψήφισμα ΞΗ΄), σ. 384.

(10) Πρβλ. καὶ τὴν ἔκθεση Β. Σ τ ε φ α ν ὀ π ο υ λ ο υ, Γενικοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐκτῆς Ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς τοῦ Β΄ Ψηφίσματος, Ἑστ. Πρακτικά, σ. 1011.

λαξη ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀσκησὴ τοῦ δικαίωματος αὐτοῦ, ἔτσι ὥστε
μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα κατ'ἄ -
πόλυτη κρίσιν νά διαλύει τὴ Βουλὴν. Κατὰ τὸ Χ. Σγουρίτσα (11)
ἡ ἰδιόζουσα θέσις τοῦ Βασιλέα στὸ πολίτευμα καὶ ἡ καθιέρωσις τοῦ
κοινοβουλευτικοῦ συστήματος δὲν ἐπιτρέπουν μίαν τέτοια ἐρμηνείαν
τῆς λειτουργίας τῆς διαλύσεως. Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς (12) ἀνα -
φερόμενος εἰς τὴν ἀγγλικὴν πρακτικὴν ἀποκρούει τὴν " βασιλικὴν διάλυ -
σιν " καὶ ἀναφέρει σὰν περιπτώσεις ἀσκήσεως τῆς διαλύσεως τὶς
ἐξῆς : α) ἐάν εἰκάζεται δυσαρμονία τῆς πλειοψηφίας τῆς Βου -
λῆς πρὸς τὸ λαϊκὸ φρόνημα (13), β) ἐάν ἡ Βουλὴ ἐξαίτιας τῆς
συνθέσεώς της δὲν μπορεῖ νά στηρίζει βιώσιμη κυβέρνησιν (14) ,
γ) ἐάν ἡ κυβέρνησις προέβη ἢ σκέπτεται νά προβεῖ σὲ ἐνέργειαι
σὲ ζωτικὰ ζητήματα τῆς Χώρας καὶ θέλει νά ἔχει γι'αὐτὰ τὴ συγ -
κατάθεσιν τοῦ λαοῦ, δ) ἐάν ἡ κυβέρνησις θέλει νά γνωρίζει τὰ
αἰσθήματα τοῦ λαοῦ σὲ ζητήματα γενικῆς πολιτικῆς, γιὰ τὰ ὅποια
διαφαίνεται ἀντίθεσις τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς καὶ ε) ἐάν
ἡ κυβέρνησις ζητᾷ μὲ τὶς ἐκλογὰς νά ἐπιτύχει ἀνανέωσιν τῆς λαϊ -
κῆς ἐντολῆς πρὸς αὐτήν. Τέλος εἰς τὴν περίπτωσιν προσαρτίσεως νέ -

(11) Ορ. cit., τ. Α', σ. 339.

(12) Ορ. cit., σ. 341 καὶ ἐπ..

(13) Βλ. καὶ Η. Κυριακόπουλον, Ἑλληνικὸν Συνταγ -
ματικὸν Δίκαιον (Παραδόσεις), Θεσσαλονίκη, Δ' ἔκδ., 1961,
σ. 165.

(14) Βλ. καὶ Η. Κυριακόπουλον, ορ. cit.,
σ. 165 ἐπ..

ας χώρας ή διάλυση είναι ύποχρεωτική, γιατί κατά τά άρθρα 66 καί 68 ή " Βουλή σύγκκειται έκ βουλευτών έκλεγομένων διά καθολικής ψηφοφορίας έξ όλων τών περιφερειών τοϋ Κράτους, αί έκλογαί δέ διατάσσονται καί ένεργοϋνται ταυτοχρόνως καθ'όλην τήν Έπικράτειαν αποκλειομένης οϋτω τής διά μερικών έκλογών άντιπροσωπεύσεως τών νέων Χωρών " (15).

II. Η π ρ α κ τ ι κ ή έ φ α ρ μ ο γ ή τ ο υ θ ε σ μ ο υ .

Έπό τό κράτος τοϋ Συντάγματος τοϋ 1952 τό δικαίωμα διαλύσεως άσκήθηκε έπτά φορές : τό 1952 (10.10.1952/16.11.1952) έπί κυβερνήσεως Νικ. Πλαστήρα, 1956 (11.1.1956/19.2.1956) έπί κυβερνήσεως Κων. Καραμανλή, 1958 (29.3.1958/11.5.1958) έπί κυβερνήσεως Κ. Γεωργακόπουλου, 1961 (20.9.1961/29.10.1961) έπί κυβερνήσεως Κων. Καραμανλή, 1963 (26.9.1963/3.11.1963) έπί κυβερνήσεως Π. Πιπινέλη, 1964 (8.1.1964/16.2.1964) έπί κυβερνήσεως Έωάν. Παρασκευόπουλου καί 1967 (14.4.1967/19.5.1967) έπί κυβερνήσεως Παν. Κανελλόπουλου.

Έπό τίς διαλύσεις αυτές οί περισσότερες έγιναν για κομματικούς λόγους καί είδικότερα για τήν ένίσχυση τοϋ κόμματος ποϋ βρισκόταν στην άρχή. Δϋο άπό αυτές, τών έτών 1963 καί 1967, προξενήθηκαν άπό τήν ύπαρξη προηγούμενης κυβερνητικής κρίσεως

(15) Βλ. Η. Κυριακόπουλου, ορ. cit., σ. 166 καί έπ. Έ. Σγουρίτσας, ορ. cit., σ. 348. Έο πρώτος δέχεται άπερίφραστα καί τή δυνατότητα τοϋ Βασιλέα νά διαλύει άκόμη καί Έναθεωρητική Βουλή.

μέ χαρακτηριστικό γνώρισμα τήν επιδείνωση τών σχέσεων μεταξύ Πρωθυπουργού καί Βασιλέα.

1.-Δι α λ ύ σ σ ε ι ς γ ι ά κ ο μ μ α τ ι κ ο ύ ς λ ό γ ο υ ς .

α. Ἡ δι α λ υ σ η τ ο ὗ 1952.

Μετά τίς ἐκλογές τῆς 9-9-1951 κανένα κόμμα δέν κατόρθωσε νά συγκεντρώσει ἀπόλυτη πλειοψηφία (16). Συνέπεια τούτου ἦταν νά σχηματισθεῖ συμμαχική κυβέρνηση μέ τή συνεργασία τών δύο ἰσχυροτέρων κομμάτων τοῦ Κέντρου (Κόμμα τών Φιλελευθέρων ὑπό τό Σοφ. Βενιζέλο καί Ἑθνική Προοδευτική Ἑνωσις Κέντρου ὑπό τό Νικ. Πλαστήρα) μέ πρωθυπουργό τό Νικ. Πλαστήρα. Ἡ κυβέρνηση διέθετε τά 42,53% τών ψήφων καί 131 ἀπό 258 βουλευτές. Ὁ στρατάρχης Παπάγος δέ δέχτηκε νά συμμετάσχει στήν κυβέρνηση ζητώ-τας νέα διάλυση τῆς Βουλῆς καί διενέργεια ἐκλογῶν μέ πλειοψη-φικό σύστημα. Μέ τή μικρή τῆς κοινοβουλευτική βάση ἡ κυβέρνη-ση εἶχε νά ἀντιμετωπίσει ἀφ' ἑνός κρίσιμα θέματα (ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος ἐνόψει τῆς περικοπῆς τῆς ἀμερικα-νικῆς βοήθειας, ἀνάγκη ἀνασυγκροτήσεως τῆς διοικητικῆς μηχανῆς, ἐνότητος τών ἐνόπλων δυνάμεων καί εἰρηνεύσεως τῆς χώρας), ἀφ' ἑ-

(16) Κατά τίς ἐκλογές, ὁ Ἑλληνικός Συναγερμός ἔλαβε 36,53 % τών ψήφων καί 114 ἔδρες, ἡ ΕΠΕΚ 23,5% τών ψήφων καί 74 ἔδρες, τό Κόμμα τών Φιλελευθέρων 18,9% τών ψήφων καί 57 ἔδρες, ἡ ΕΔΑ 10,5% τών ψήφων καί 10 ἔδρες. Τέλος, 2 ἔδρες πῆρε τό Λαϊκό Κόμμα καί καμμία τό Κόμμα τοῦ Γ. Παπανδρέου.

έτέρου τήν αύξανόμενη δύναμη τής συντηρητικῆς ἀντικολιτεύσεως. Ἡ ἀσθένεια τοῦ πρωθυπουργοῦ Νικ. Πλαστήρα καί ἡ ἀποσκίρτηση τριῶν βουλευτῶν, ἐξαιτίας τής ὁποίας ἡ κυβέρνησις ἔχασε τήν πλειοψηφίαν, ἐπιδείνωσαν τήν κατάστασιν. Παρόλο ποῦ ἡ κυβέρνησις στήν ἔκτακτὴ σύγκλησιν τῆς Βουλῆς γιά τή συζήτηση τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματός της στίς 18-8-1952 ἔλαβε τήν πλειοψηφίαν συναίνεσιν στήν πρότασιν τῆς ἀντικολιτεύσεως νά παραιτηθεῖ καί νά δεχτεῖ διεξαγωγή νέων ἐκλογῶν μέ πλειοψηφικόν σύστημα, τήν υἱοθέτησιν τοῦ ὁποίου εἶχαν ζητήσει καί οἱ Ἀμερικανοί μέ τόν προσβευτή τους στήν Ἀθήνα Πιουριφύ (17). Ἔτσι ἡ λαϊκή ἐτυμηγορία σκοπό εἶχε τήν ἐκκαθάρισιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως. Κατά τό στρατάρχην Παπάγο ἦταν ἐπιβεβλημένο νά κληθεῖ ὁ λαός στίς κάλπες, νά τοῦ ἀναπτυχθοῦν τά προγράμματα μέ σαφήνεια καί ἐντιμότητα καί αὐτός ἀνεπηρέαστος ἀπό κάθε ἄποψιν νά αποφασίσῃ (18). Διαφορετικά ὅμως προγράμματα δέν ὑπῆρχαν. Κατά τό Γ. Βουρβούτη, ὑπουργό ἄνευ χαρτοφυλακίου, ὑπῆρχαν " διαφοραί νοοτροπίας καί ἐπιδιώξεων μεταξύ τῶν τριῶν κομμάτων, δέν ἐξεδηλώθη ὅμως οὐσιαστικὸς προγραμματικὸς διαφορισμὸς ἐπὶ τῶν ἀμέσως ὀξέων προβλημάτων ". Ἀπὸ τήν ἄποψιν αὐτή, κατὰ τόν ἑαυτὸν, προσ-

(17) Βλ. Β. Μ a r k e s i n i s, op. cit., σ. 207· Γ. Ρ ο ῦ σ σ ο υ, op. cit., τ. Ζ', σ. 515· Ν. Ρ ῶ τ η, op. cit., σ. 169.

(18) Βλ. Ἐκτίμημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Περίοδος Β', ἔκτακτος σύνοδος, 1952, σ. 6.

φυγή σέ έκλογές ήταν λύση άστοχη καί άπαράδεκτη (19). 'Η προσφυγή στη λαϊκή έτυμηγορία σκοπό είχε τήν έπιλογή προσώπων καί όχι προγραμμάτων.

β. 'Η διαλύση τοῦ 1956.

Στήν επόμενη Βουλή ό 'Ελληνικός Συναγερμός διέθετε ισχυρό -
τατη κυβέρνηση. Μέ 49,22% τών ψήφων είχε εξασφαλίσει 240 έ -
δρες σέ σύνολο 300. Παρόλα αυτά ή Βουλή δέ μπόρεσε νά διανύ -
σει ολόκληρη τή θητεία της. Αίτία ό θάνατος τοῦ στρατάρχη Πα -
πάγου στίς 4-10-1955. "Αν καί ό Παπάγος είχε διορίσει τόν αν -
τιπρόεδρο τής κυβερνήσεως Στεφ. Στεφανόπουλο ως αναπληρωτή πρω -
θυπουργό λόγω αδυναμίας άσκήσεως τών καθηκόντων από τόν 'Ιδιον,
ό Βασιλέας επέβαλε ως νέο πρωθυπουργό τόν Κων. Καραμανλή στίς
5-10-1956 χωρίς νά περιμένει τήν άπόφαση τοῦ κόμματος, οί βου -
λευτές τοῦ όποίου επρόκειτο νά συνέλθουν γιά τό σκοπό αυτόστίς
7 'Οκτωβρίου. 'Η βασιλική πρωτοβουλία προκάλεσε δριμύτατη κρι -
τική. 'Η αντιπολίτευση μιλοῦσε γιά " βασιλικό πραξικόπημα " ,
καί χαρακτηριζε τό διορισμό τοῦ Κ. Καραμανλή σάν πράξη αντι -
συνταγματική (20). Κατά τόν Α. Βαμβέτσο ή ανάθεση κυβερ -
νήσεως άποτελοῦσε " σαφή καί καθαράν παρεκτροπήν έκ τοῦ πολι -

(19) 'Επίσ. Πρακτικά, σ. 84.

(20) Κατά τό Γ. Παπανδρέου, " ή έντολή δίδεται εἰς
τόν ἔχοντα δεδηλωμένην πλειοψηφίαν καί όχι εἰς ἄλλο πρό -
σωπο πρὸς κατασκευήν πλειοψηφίας, εἴτε διὰ τῆς Βουλῆς εἴ -
τε δι' ἐκλογῶν ... Μὲ τήν ἐπέμβασιν ἔξωθεν καί ἄνωθεν θά
ἦτο δυνατόν νά ἐπέρχωνται ρήγματα εἰς τά κόμματα καί κα -

λιτεύματος, καθαράν " εϋνοϊαν ", διότι ο διορισμός του " πρωθυπουργού " εσήμαινε κατ'ουσίαν τήν υπό του Βασιλέως καί ούχί υπό τῶν ἀποτελούντων τό κόμμα βουλευτῶν ἐκλογήν του ἀρχηγού του κόμματος, καθαράν δηλαδή ἀνάμειξιν εἰς κομματικά ἔργα " (21). Ἡ βασιλική αὐτή ἐνέργεια καί ἄν ἀκόμη δέ χαρακτηρισθεῖ ὡς "ἀντισυνταγματική " ἢ "ἄτοπος", στηριζόταν τουλάχιστον "ἐπί λίαν ἀμφοσβητουμένης συνταγματικῆς βάσεως"(22). Πράγματι διορίζοντας ὡς Πρωθυπουργό ἕνα ἀπό τὰ στελέχη του κόμματος ὁ Βασιλέας διορίζει στήν οὐσία τό νέο ἀρχηγό του κόμματος χωρίς αὐτό νά ἀποτελεῖ συνταγματική ἀρμοδιότητά του. Σέ τελευταία ἀνάλυση

θιεροῦνται δι'ἐπιβολῆς οἱ ἡγέται των. Καί οἱ ἐπίδοξοι ἀρχηγοί τότε δέν θά ἀπέβλεπον εἰς τήν ἀνάδειξίν των διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συναδέλφων των, ἀλλά θά ἐζήτουν ἀλλαχοῦ τὰς εὐνοίας ... Εἰς τὰς κοινοβουλευτικὰς χώρας τοὺς πρωθυπουργοὺς καθιερώνουν τὰ κόμματα καί ὁ λαός καί οὐδεὶς ἄλλος " (Ἐπίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Περίοδος Γ', Ἑκτακτὴ Σύνοδος, 1957, σ. 14).

(21) Παρεκβάσεις του κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, Σύμμεικτα εἰς μνήμην Ἀλ. Σβώλου, Ἀθήνα, 1960, σ. 267.

(22) Πρβλ. Πρ. Δ α γ τ ό γ λ ο υ, Ἡ συνταγματικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς του ἰσχύοντος συντάγματος μέχρι του θανάτου του βασιλέως Παύλου (1952-1964), Ἐφημερίς Ἑλληνικῶν Νομικῶν, 1966, σ. 11 Ἀρ. Μ ά ν ε σ η, Αἱ ἐγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, τ. Β', σ. 437, σημ. 33 B.M a' r k e s i n i s, op.cit., σ. 210.

Ὁ ἴδιος ὁ Κων. Καραμανλῆς σέ συνομιλία του μέ τό Βασιλέα λίγο πρὶν του ἀναθέσει τήν ἐντολή σχηματισμοῦ κυβερνήσεως, σέ σχετικὴ βασιλικὴ ἐρώτηση ἄν ὁ Ἑλληνικὸς Συναγερμὸς ἦταν σέ θέση νά ἐκλέξει νέο ἀρχηγό, τόνισε ὅτι " ὁ Συναγερμὸς δέν ἀποτελεῖται πιά παρὰ ἀπὸ ὁμά-

ή βασιλική αρμοδιότητα για διορισμό και παύση των υπουργών σύμφωνα με το άρθρο 31 πρέπει να ερμηνευθεί σε σχέση με τους κανόνες του κοινοβουλευτικού συστήματος. Σύμφωνα με αυτό αποφασίζει ή εμπιστοσύνη του Κοινοβουλίου και " όχι του Βασιλέως περί του προσώπου του διοριστέου πρωθυπουργού " (23).

Μετά το διορισμό του ό Κων. Καραμανλής σχηματίζει κυβέρνηση, ή οποία παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης. Προηγουμένως εκλέγεται άρχηγός του Έλληνικού Συναγερμού, που θά μετονομασθεί άργότερα σε Έθνική Ριζοσπαστική Ένωση με άρχηγό το νέο πρωθυπουργό και με βάση τά στελέχη του Συναγερμού. Παρά τήν ψήφο εμπιστοσύνης που εξασφαλίζει (24) ό Κων. Καραμανλής διαλύει τή Βουλή λίγο πριν τήν έκπνοή τής θητείας της, άφού προηγουμένως εξασφάλισε εύνοϊκό έκλογικό σύστημα (ένισχυμένη άναλογική). Οί λόγοι τής διαλύσεως είναι καθαρά κομματικοί και προσωπικοί. Ό Κ. Καραμανλής " θεωρούσε άπαραίτητο για τήν κυβερνητική του ύπόσταση να

δες, ή κάθε μιά έχει τόν άρχηγό της, και ό καθένας άπ' αυτούς τους άρχηγούς επιδιώκει να διαδεχθεί τόν στρατάρχη. Έτσι ή όμοφωνία μου φαίνεται άδύνατη ". (Άναφέρεται άπό τόν Γ. Ρ ο υ σ ο, op. cit., τ. Ζ', σ. 541).

(23) Βλ. Πρ. Δ α γ τ ό γ λ ο υ, op. cit., σ. 12.

(24) Είχαν στό μεταξύ άποскиρτήσει οί Στεφ. Σ τ ε φ α ν ό - π ο υ λ ο ς, άκολουθούμενος άπό 12 βουλευτές του Συναγερμού, και Παν. Κ α ν ε λ λ ό π ο υ λ ο ς. Ό Σπ. Μ α ρ - κ ε ζ ί ν η ς είχε άπό καιρό δημιουργήσει δικό του κόμμα με 26 βουλευτές. Άντίθετα προσχώρησαν στην ΕΡΕ οί Κ . Τ σ ά τ σ ο ς, Εύαγ. Ά β έ ρ ω φ και Γρ. Κ α σ ι μ ά - της άπό τήν παράταξη των φιλελεύθερων.

διαθέτει καί δική του, προσωπική κατά ένα τρόπο, πλειοψηφία μέσα στο Κοινοβούλιο " (25). 'Υπό τό πρίσμα αὐτό ἡ ἀνανέωση τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς παρουσιαζόταν ἐπιβεβλημένη.

γ. Ἡ διάλυση τοῦ 1958.

Ἡ Βουλὴ πού προῆλθε ἀπὸ τίς ἐκλογές τῆς 19-2-1956 θά διαλυθεῖ μετὰ ἀπὸ δύο χρόνια. Αἰτία τῆς διαλύσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ἀποσκίρτηση ὑπουργῶν καί βουλευτῶν ἀπὸ τὴν κυβέρνησις τῆς Ε.Ρ.Ε. ἐξαιτίας ἀντιθέσεώς τους στὴν ἐκ νέου μεταβολὴ τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος (26). Μετὰ τίς ἀποσκιρτήσεις ἡ κυβέρνησις μένει μὲ 149 βουλευτές καί ὁ Κων. Καραμανλῆς, θεωρῶντας μὴ ἐφικτὴ τὴν παράπερα παραμονὴ τῆς κυβερνήσεως στὴν ἀρχὴ παραιτεῖται εἰσηγούμενος στὸ Βασιλεῖα τὴ διάλυση τῆς Βουλῆς καί τὴ διενέργεια ἐκλογῶν μὲ ὑπηρεσιακὴ κυβέρνησις καί μὲ νέον ἐκλογικὸ νόμον, γιὰ τὸν ὁποῖον ἦταν σύμφωνη καί ἡ ἀξιωματικὴ ἀντιπολίτευσις. Οἱ συναρχηγοὶ τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Γ. Παπανδρέου καί Σοφ. Βενιζέλος εἶχαν καταγγεῖλει ὅτι ἐξαιτίας τοῦ προηγούμενου τρισυπόστατου ἐκλογικοῦ συστήματος, παραμορφωτικοῦ τῆς λαϊκῆς θελήσεως, ἡ Βουλὴ βρέθηκε σὲ δυσαρμονίαν πρὸς τὴ θέληση τοῦ κυρίαρχου λαοῦ καί συνεπῶς ἔπρεπε νὰ διαλυθεῖ. Πράγματι σχηματίσθηκε ὑπηρεσιακὴ κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Κων. Γεωργανδόπουλον γιὰ τὴ διάλυση τῆς Βουλῆς καί διεξαγωγὴ ἐκλογῶν, ἀφοῦ προηγουμένως θά ἔλλαζε τὸ ἐκλογικὸ σύ-

(25) Βλ. Γ. Ροῦσσου, *op. cit.*, τ. Ζ', σ. 548.

(26) Ἀποσκίρτησαν οἱ ὑπουργοὶ Γ. Παλλῆς καί Π. Παπαληγόρου ἀκολουθούμενοι ἀπὸ 15 βουλευτές.

στήμα μέ τή συμφωνία τῶν δύο μεγάλων κομμάτων. Ἔτσι ἡ κυβέρ-
νηση ἦταν ὑποχρεωμένη, σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 78, νά ἐμφανισθεῖ στή
Βουλή καί νά ζητήσῃ ψῆφο ἐμπιστοσύνης πρὶν τή διάλυση τῆς τε-
λευταίας. Ἡ κυβέρνηση ἐμφανίστηκε στή Βουλή μέ περιορισμένες
προγραμματικές δηλώσεις (ἐπιψήφιση ὀρισμένου ἐκλογικοῦ νομοσχε-
δίου, ἄσκηση χρηστῆς διοικήσεως καί διενέργεια ἀδιάβλητων ἐκλο-
γῶν) καί μετὰ τήν ἔκφραση τῆς ἐμπιστοσύνης καί τήν ψήφιση τοῦ
νέου ἐκλογικοῦ νόμου (27) διάλυσε τή Βουλή.

Ὁ χαρακτήρας τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς ἦταν *sui generis* (28) .
Κατά τή γνώμη πού ἐπικράτησε ἡ κυβέρνηση Κων. Γεωργακόπουλου ἀ-
φοῦ ἐμφανίσθηκε στή Βουλή καί ἔλαβε ψῆφο ἐμπιστοσύνης μετατρέ-
πηκε σέ πολιτική κυβέρνηση. Κατά τόν Α. Βαμβέτισο ἡ κυβέρ-
νηση ἔλαβε τό χαρακτήρα κοινοβουλευτικῆς " ἡ ὁποία ὥφειλε, ἄν
δέν ἐλάμβανε ψῆφο ἐμπιστοσύνης νά παραιτηθῇ καί ἡ ἀρμοδιότης θά
περιήρχετο εἰς τόν Ἀνώτατον Ἀρχοντα, ὁ ὁποῖος δύο πλεον εἶχε
δυνατότητας, εἴτε νά διαλύσῃ τήν Βουλήν, ὅποτε αἱ ἐκλογαί θά ἐ-
γίνοντο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰσχύοντος τότε ἐκλογικοῦ νόμου 3457 /
1955, εἴτε νά διορίσῃ ἄλλην κυβέρνησιν δυναμένην νά τύχῃ τῆς

(27) Κατά τό σύστημα αὐτό πού εἶχε τό χαρακτήρα " ἐνισχυμένης
ἀναλογικῆς " προβλέπονταν περιοριστικὲς ρῆτρες κατὰ τήν
πρώτη διαλογή 25% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ γιὰ αὐτοτελή κόμ-
ματα, 35% γιὰ συνασπισμούς δύο κομμάτων καί 40% γιὰ συν-
ασπισμούς περισσοτέρων ἀπὸ δύο κόμματα.

(28) Κατά τόν Κων. Γεωργακόπουλο ἡ κυβέρνηση ἦταν
" ἰδιότυπος, τήν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ πραγματικότης καί
ὅχι αἱ ἐπιστημονικαί σκέψεις " (Ἐπίσημα Πρακτικά τῶν
Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, (συν.ΟΕ τῆς 12-3-58), Περίοδος Δ', Σύνο-
δος Γ', 1976, σ. 1487. Βλ. ἐπίσης Δ.Μ. Ἀποστολίδου, Ὑπηρε-
σιακαί καί πολιτικά κυβερνήσεις, Ἐπιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου, 1959,
σ. 47, σημ. 2.

έμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς " (29) Ἡ λύση, ἄν καί πρωτότυπη, γιατί γιά πρώτη φορά ὑπηρεσιακή κυβέρνηση ἐμφανιζόταν στή Βουλή γιά νά ζητήσει τήν ἔκφραση τῆς ἐμπιστοσύνης της, δέ χαρακτηρίστηκε ὡς παρεκτροπή ἀπό τά δύο μεγάλα κόμματα (30). Ὁπωσδήποτε κοινοβουλευτικότερος τρόπος ἐπιλύσεως τῆς κρίσεως θά ἦταν ἡ ἐπιδίωξη σχηματισμοῦ ἄλλης βιώσιμης κυβερνήσεως καί μάλιστα ἡ ἀνάθεση ἐντολῆς σχηματισμοῦ κυβερνήσεως στό δεύτερο κατά σειρά κόμμα (31).

Ἡ διάλυση αὐτή ἐμφάνιζε ἰδιορρυθμο χαρακτήρα. Σάν αἰτία δέν εἶχε τόσο τή διάσταση Βουλῆς καί λαϊκοῦ φρονήματος ὅσο κομματικά κριτήρια καί εἰδικότερα τή θέληση τοῦ Κων. Καραμανλῆ νά παρακάμψει τίς ἀντιδράσεις πού ἐκδηλώθηκαν στό κόμμα του καί στή συνέχεια νά ἀποκαταστήσει τήν κομματική πειθαρχία πού εἶχε διασφαλεθεῖ. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Παν. Κανελλόπουλου ἦταν ἀποκαλυπτικές (32). Χαρακτήρισε τήν ἀπόφαση αὐτή ὡς " μισαλλόδοξη πού κλονίζει τόν θεσμό τοῦ Κοινοβουλίου καί ἀποτελεῖ προσπάθεια τῆς συγκρατήσεως τῆς ἐξουσίας ὑπό οἴουσδήποτε ὅρους καί διά τῆς ἐκαστοτε προσφυγῆς εἰς ἐκλογάς ". Καί συμπέρανε ὅτι " ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ βουλευταί ἐνός κόμματος θά γνωρίζουν ὅτι διαφωνοῦντες πρὸς τόν ἀρχηγόν των, ὁ ὁποῖος ἔτυχε νά εἶναι Πρωθυπουργός, θά ἐκτί -

(29) Ορ. cit., σ. 265.

(30) Βλ. δηλώσεις Κων. Καραμανλῆ καί Γ. Παπανδρέου, 'Επίσ. Πρακτικά, σ. 1467.

(31) Βλ. δηλώσεις Α. Βαμβέτσου, 'Επίσ. Πρακτικά, σ. 266· Γ. Βαρβούτη, Π. Κανελλόπουλου καί Κ. Τσαλδάρη, 'Επίσημα Πρακτικά, σ. 1495, 1480 καί 1478 ἀντίστοιχα.

(32) 'Επίσ. Πρακτικά, σ. 1480

θενται άμέσως είς τόν κίνδυνον νέων έκλογών, θά μειωθῇ καί κάπο-
τε θά έκλείψῃ ἡ δυνατότης τῆς διαφωνίας έν τῇ αίθούσῃ ταύτῃ ἢ
είς τούς κόλπους μιᾶς Κυβερνήσεως ἢ είς τούς κόλπους ένός κόμμα-
τος ".

δ. Ἡ διάλυση τοῦ 1961.

Καί ἡ επόμενη Βουλὴ διαλύθηκε πρόωρα. Στίς εκλογές τῆς 11-5-
1958 ἡ Ε.Δ.Α. ἀναδεικνύεται δεύτερο κόμμα μέ 79 βουλευτές, ένῶ τό
κόμμα τῶν Φιλελεύθερων συγκεντρώνει μόνο 36 ἔδρες. Κατά τή βου-
λευτική αὐτή περίοδο (ΣΤ.) ὁ Γ. Παπανδρέου καταφέρνει νά ενώσει
ὑπό τήν ἀρχηγία του τό Κέντρο δημιουργώντας τήν " Ένωση Κέντρου".
Στήν ένοποίηση αὐτή τοῦ Κέντρου ὁ Κων. Καραμανλῆς ἀντιδρᾷ μέ νέα
διάλυση τῆς Βουλῆς κρίνοντας ὅτι οἱ περιστάσεις εἶναι εὐνοϊκές
γιά τό κόμμα του (μέτρα κατά τῶν κομμουνιστῶν, διεθνῆς ένταση
στό Βερολίνο). Σύμφωνα μέ ἄλλη έρμηνεία ὁ Κων. Καραμανλῆς ἐπι-
διώκοντας ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος, μέ σκοπό νά περιορισθοῦν τά
δικαιώματα τοῦ θρόνου ἤθελε ἀνανέωση τῆς λαϊκῆς έντολῆς πρὸς τό
κόμμα του (33). Ὅποιαδήποτε έρμηνεία καί ἂν υἱοθετηθεῖ ἡ διά-
λυση αὐτή δέν παρουσιάζει ἰδιαίτερο ένδιαφέρον.

ε. Ἡ διάλυση τοῦ 1964.

Ἡ Βουλὴ τῆς Η΄ Περιόδου διαλύεται μετά ἀπό λίγο. Οἱ λόγοι
τῆς διαλύσεως αὐτῆς εἶναι καθαρά κομματικοί. Στίς εκλογές τῆς

(33) Βλ. Γ. Ροῦσσου, op. cit., τ. Ζ΄, σ. 556.

3-11-1963 πρώτο κόμμα έρχεται ή " Ένωση Κέντρου " μέ 138 έδρες, δεύτερο ή ΕΡΕ μέ 132, τρίτη ή ΕΔΑ μέ 28 καί τελευταίο τό Κόμμα τών Προοδευτικών μέ 2 έδρες. 'Από τό έκλογικό άποτέλεσμα έγινε σαφές ότι μόνο μία κυβέρνηση συνασπισμού θά συγκέντρωνε τήν ά - πόλυτη πλειοψηφία τών έδρών. 'Ο Γ. Παπανδρέου ως άρχηγός τοϋ σχετικώς πλειοψηφούντος κόμματος πήρε άπό τό Βασιλέα τήν έντολή σχηματισμού κυβερνήσεως. Παρόλο πού τόσο ή ΕΡΕ όσο καί ή ΕΔΑ τοϋ πρόσφεραν τήν ύποστήριξη τους αύτός άρνήθηκε καί τίς δύο προτάσεις καί είσηγήθηκε στό Βασιλέα τήν έκ νέου διάλυση τής Βουλής καί τή διενέργεια έκλογών, γιατί άπό τή σύνθεση τής Βουλής δέν ήταν δυνατόν νά προκύψει βιώσιμη, άποδοτική καί αύτοτε- λής κυβέρνηση (34). 'Ο Βασιλέας άποδέχτηκε τήν είσήγηση τοϋ Πρωθυπουργοϋ καί μετά τήν παραίτησή του στις 24-12-1963, άφοϋ προηγουμένως ή κυβέρνηση έτυχε ψήφου έμπιστοσύνης, διόρισε ύπε- ρσειακή κυβέρνηση μέ τόν 'Ιωάννη Παρασκευόπουλο για διάλυση τής Βουλής καί διενέργεια έκλογών.

'Η διάλυση αύτή κατακρίθηκε άπό τήν άντιπολίτευση (35), γιατί
α) ή πρωθυπουργική είσήγηση προκατάλαβε τή βασιλική άπόφαση ,
β) ή κυβέρνηση μέ αίωρούμενη τήν ύπόσχεση τών προεκλογικών έ- παγγελιών της θά έπηρέαζε εύνοϊκά ύπέρ αύτης τό έκλογικό φρόνη- μα καί γ) τό άποτέλεσμα τών έκλογών τής 3-11-1963 επέβαλε τό σχηματισμό συμμαχικής κυβερνήσεως, τή στιγμή μάλιστα πού ή

(34) Βλ. άγόρευση Γ. Παπανδρέου, 'Εκτίσημα Πρακτικά τών Συνεδριάσεων τής Βουλής, 1964, σ. 24.

(35) Βλ. δηλώσεις Παν. Κανελλόπουλου καί Π. Πιπινέλη, 'Επίσ. Πρακτικά, σ. 22 έκ. καί 101 αντί- στοιχα.

λύση αυτή θά ήταν αποδεκτή από όλα τὰ κόμματα.

Ἡ πρωθυπουργική εἰσήγηση παρουσιάστηκε ὡς ἐλεύθερη ἔκφραση γνώμης καί δέν ἔφερε τό χαρακτήρα " ἐκβιασμοῦ " (36), ὅπως ὑποστηρίχθηκε, πρὸς τὸν Ἀνώτατο Ἀρχοντα γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς κα - ταστάσεως ποὺ δημιουργήθηκε. Τό ἴδιο μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ καί γιὰ τὴ δεύτερη μομφή. Ἡ ἐξαγγελία κυβερνητικοῦ προγράμματος γί - νεται γιὰ νά ἐκφραστεῖ ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος. Τέ - λος ὁ σχηματισμός αὐτοδύναμης κυβερνήσεως δέν ἐμφανιζόταν πι - θανός. Μία συνεργασία μέ τὴν ΕΡΕ θά ἦταν ἀντίθετη μέ τό πρό - γραμμα τῆς ἀλλαγῆς ποὺ ψήφισε ὁ λαός. Μία συνεργασία ἐξάλλου μέ τὴν ΕΔΑ θά δυσχέραινε τὴν ἀπρόσκοπτη ἐφαρμογή τοῦ κυβερνητι - κοῦ προγράμματος. Ἔτσι ἡ ἐκ νέου προσφυγὴ στίς ἐκλογές πα - ρουσιαζόταν ὡς ἐπιβεβλημένη λύση καί σύμφωνη μέ τό λαϊκὸ φρόνη - μα (37). Ἡ προσφυγὴ στό λαὸ ἐπέτρεπε ἀναμφίβολα στό Γ. Παπαν - δρέου νά σχηματίζει αὐτοδύναμη κυβέρνηση.

2.- Δ ι α λ Ὑ σ ε ι ς σ υ ν ε π ε ῖ α ὕ π ἄ ρ ξ ε ω ς κ υ β ε ρ ν η - τ ι κ ῆ ς κ ρ ῖ σ ε ω ς.

α. Ἡ δ ι ᾱ λ Ὑ σ η τ ο ὗ 1 9 6 3.

Πρὶν τῇ διάλυση τῆς 26-9-1963 προηγήθηκε ἔνταση στὴν πολιτι - κή ζωὴ τοῦ τόπου. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ πρωτοβουλία βου -

(36) Πρβλ. τίς δηλώσεις Π. Π ι π ι ν ἑ λ η καί τὴν ἀντίκρουσή τους ἀπὸ τό Σοφ. Β ε ν ι ζ ἑ λ ο, Ἐπίσημα Πρακτικά, σ. 101.

(37) Βλ. ἀγόρευση Γ. Π α π α ν δ ρ ῆ ο υ, Ἐπίσ. Πρακτικά, σ. 24. Ἀντίθετος ὁ Γ. Ρ ῶ τ η ς, ορ. cit., σ. 185.

λευτῶν τῆς ΕΡΕ γιὰ ἀναθεώρηση ὀρισμένων μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος (38). Σὰν αἰτιολογία τῆς ἀνάγκης ἀναθεωρήσεως ἀναφέρθηκε ἡ "προσαρμογὴ τῶν συνταγματικῶν διατάξεων πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ζωῆς"(39).

(38) Τὴν πρόταση ἀναθεωρήσεως ὑπογράφουν οἱ : Κ. Καραμανλῆς , Π. Κανελλόπουλος, Π. Παπαληγούρας, Ἀρ. Πρωτοπαπαδάκης , Εὐάγ. Ἀβέρωφ - Τσοτίτσας, Κ. Παπακωνσταντίνου, Γ. Ράλλης, Γρ. Κασσιμάτης, Σπ. Θεοτόκης, Δ. Μακρῆς, Λ. Μπουρνιάς, Σδ-λων Γκίκας, Δ. Βρανόπουλος, Δ. Βουρδουμπᾶς, Κ. Τσάτσος , Στ. Κωτιάδης, Κ. Χρυσανθόπουλος, Ἰωάννης Μπούτος, Στ. Κούνδουρος, Δ. Δαβάκης, Δ. Ἀλιπράντης, Ἀχ. Γεροκωσίδ - πούλος, Ἀθ. Ταλιαδοῦρος, Ἀλ. Θεοδοσιάδης, Π. Σταυρόπου-λος καὶ Ἰωάν. Ψαρρέας.

Ἡ πρόταση ἀνέφερε πολλές τροποποιήσεις : ἀπαγόρευση καταχρήσεως ἀτομικῶν δικαιωμάτων· περιορισμὸς ἢ μεταρρύθ - μιση ἀτομικῶν δικαιωμάτων (τοῦ δικαιώματος τοῦ συνεταιρίζ - ζεσθαι, τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἰδιοκτησίας)· σύσταση Ἀνωτάτου Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου γιὰ τὴν ἐξέ - λεγξη τοῦ κύρους τῶν ἐκλογῶν· εἰσαγωγὴ τοῦ θεσμοῦ τῶν νδ - μων πλαισίων· μεταρρύθμιση τοῦ τρόπου ἀσκήσεως νομοθετι - κῆς λειτουργίας (ἄρθρα 54,56 καὶ 57)· ἐπέκταση τοῦ ἀνευ - θύνου τῶν βουλευτῶν· μεταρρύθμιση τοῦ ἁρθρου 63 περί βου - λευτικῆς ἀσυλίας· ἀνάδειξη ὀρισμένου ἀριθμοῦ βουλευτῶν βά - σει τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τῶν κομμάτων ἐξ ἰδιαιτέρων κα - ταλόγων ὑποψηφίων· ἀναγνώριση στήν Κυβέρνηση τοῦ δικαιώ - ματος ἐκδόσεως πράξεως νομοθετικοῦ περιεχομένου πρὸς ἀντι - μετώπιση ἐξαιρετικῶς ἐπείγοντων θεμάτων (βλ. γενικότερα γιὰ τὴν πρόταση Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, 1964, τ.Β΄, σ. 613 - 616· Ν. Ἀ λ ε β ι ζ ἄ τ ο υ, ορ. cit., σ . 171 - 179).

(39) Ἐφημερίς Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, σ. 446.

Στή Βουλή σχηματίσθηκε " Έπιτροπή άναθεωρήσεως μή θεμελιωδών διατάξεων του συντάγματος ", ή όποία καίτοι λειτούργησε γιά λίγο δέ δημοσίευσε έν τούτοις τά συμπεράσματά της. Τελικά ή πρόταση άναθεωρήσεως παραμερίσθηκε άπό τήν πολιτική εξέλιξη.

Κατά τό διάστημα αύτό παρατηρήθηκε ένταση στίς σχέσεις κυβερνήσεως - άντιπολιτεύσεως άφ'ένός καί κυβερνήσεως - στέμματος άφ'έτέρου. Ή άντιπολίτευση θεωρούσε τήν κυβέρνηση σάν μή νόμιμη γιατί προήλθε άπό έκλογές βίας καί νοθείας. Σέ ένδειξη διαμαρτυρίας ή άντιπολίτευση δέν πήρε μέρος στήν έναρκτήριο συνεδρίαση τής Βουλής τής 4-12-1961. Ό άρχηγός τής άντιπολιτεύσεως Γ. Παπανδρέου έθεσε έκτοτε τό σύνθημα " τίμιο Κράτος, τίμιο έκλογικό σύστημα, τιμίας έκλογάς " (40). Μαζί μέ βουλευτές τής ΕΔΑ κατέθεσε επίσης πρόταση μομφής κατά τής κυβερνήσεως στίς 3-5-1963, θεωρώντας ότι " ή παραμονή τής σημερινής παρανόμου Κυβερνήσεως είς τήν άρχήν άποτελεί έθνικόν κίνδυνον τόσον διά τήν παραβίασιν του Πολιτεύματος όσον καί διά τήν έν γένει, έξωτερικήν, έσωτερικήν, οίκονομικήν καί κοινωνικήν πολιτικήν της"(41), καί ή όποία άπορρίφθηκε.

Άπό τήν Άλλη μεριά, οί σχέσεις κυβερνήσεως Κων. Καραμανλή καί στέμματος έφθασαν σέ τέλεια ρήξη. Άφορμή στάθηκε τό ταξίδι του βασιλικού ζεύγους στό Λονδίνο μετά άπό πρόσκληση τής βασίλισσας Έλισάβετ. Ένόψει τών γεγονότων πού σημειώθηκαν στό

(40) Πρβλ. καί δηλώσεις Γ.Π α π α ν δ ρ έ ο υ, Έπίσ.Πρακτικά, 1962, τ.Α΄, σ.37

(41) Έπίσημα Πρακτικά, σ. 371 καί έπ..

Λονδίνo κατά τήν ιδιωτική επίσκεψη τής βασίλισσας Φρειδερίκης , τόν 'Απρίλιο 1963, ό Πρωθυπουργός, έπειδή φοβήθηκε επανάληψη παρόμοιων γεγονότων, συμβούλεψε τό Βασιλέα νά ματαιώσεί τήν επίσκεψη (42). Σάν απάντηση στήν άρνησή του ό Κων. Καραμανλής ύπόβαλε τήν παραίτηση τής κυβερνήσεως λόγω πλήρους διαφωνίας τής τελευταίας πρός τό Στέμμα καί άποχώρησε τής πολιτικής. Κατά τήν παραίτησή του ό Κων. Καραμανλής είχε εισηγηθεί σάν λύση τής κρίσεως διάλυση τής Βουλής καί προκήρυξη εκλογών μέ πλειοψηφικό σύστημα, τίς όποιες θά διενεργούσε υπηρεσιακή κυβέρνηση (43). Στο μεταξύ ή ένταση του Κυπριακού καί ή δολοφονία στή Θεσσαλονίκη στις 22 Μαΐου του βουλευτή τής ΕΔΑ Γρ. Λαμπράκη, για τήν όποία ή αντιπολίτευση θεώρησε " ήθικά " υπεύθυνο τόν Πρωθυπουργό (44), δημιούργησαν επιπρόσθετη ένταση στήν πολιτική ζωή τής χώρας.

Μετά τήν παραίτηση τής κυβερνήσεως Καραμανλή σχηματίσθηκε "ήμιπολιτική " κυβέρνηση υπό τόν Π. Πιπινέλη, από τούς κόλπους τής ΕΡΕ, μέ περιορισμένο πρόγραμμα, δηλαδή " τήν έντός τής βραχυτέρας δυνατής προθεσμίας διεξαγωγήν εκλογών κατά τρόπον έγγωγιμον τήν έλευθερίαν καί απολύτως ανεπηρέαστον εκδήλωσιν του πολιτικού φρονήματος του 'Ελληνικού λαού " (45). 'Η κυβέρνηση Πιπινέλη έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης καί διάλυσε τή Βουλή.

(42) Στο ταξίδι αυτό δέν είχε αντιταχθεί ή αξιωματική αντιπολίτευση. Βλ. άγόρευση Γ. Παπανδρέου, 'Εφημερίς των συζητήσεων τής Βουλής, Περίοδος ΣΤ', έκτακτος σύνοδος, σ. 10.

(43) Βλ. άγόρευση Π. Κανελλόπουλου, 'Εφημ. Συζητήσεων, σ.6.

(44) Βλ. Γ. Ρούσσου, ορ. cit., τ. Ζ', σ. 564.

(45) Βλ. δηλώσεις Π. Πιπινέλη, 'Εφημ. των Συζητήσεων, σ.4.

Ἡ διάλυση αὐτὴ ἐμφανίζεται σάν ἀπόλυτα ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς κρίσεως ποὺ εἶχε ὥστόσο γενικότερο χαρακτήρα ἀπὸ αὐτὸν μιᾶς ἀπλῆς κυβερνητικῆς ρήξης. Ἀπὸ τὴ μία μεριά ἔχουμε πλήρη ρήξη τῶν φορέων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔνταση στίς σχέσεις Κυβερνήσεως - ἀντιπολιτευσεως γιὰ τὴν ἀκολουθούμενη ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Στίς ἐκλογές ποὺ ἀκολουθοῦν θὰ τεθεῖ γιὰ πρώτη φορά μὲ ἔνταση ἡ υἱοθέτηση προγράμματος ἀλλαγῆς στὸν λαό.

β. Ἡ διάλυση τοῦ 1967.

Οἱ ἐκλογές τῆς 16-2-1964 ἔδωσαν αὐτοδύναμη πλειοψηφία στὴν " Ἑνωση Κέντρου ". Ὅμως καὶ ἡ Βουλὴ αὐτὴ θὰ διαλυθεῖ. Αἰτία καὶ πάλι ἡ σύγκρουση τοῦ Πρωθυπουργοῦ Γ. Παπανδρέου μὲ τὸ βασιλέα Κωνσταντῖνο, ὅσον ἀφορᾷ τὴν παύση ἀπὸ τὸν πρῶτο τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης Π. Γαρουφαλιά. Ὁ Βασιλέας δὲ δέχτηκε νὰ ὑπογράψει τὸ διάταγμα ἀπολύσεως τοῦ " ἀπείθαρχου " Ὑπουργοῦ καὶ ὁ Γ. Παπανδρέου παραιτήθηκε. Ἀκολούθησε σειρὰ ἀποσκιρτήσεων καὶ ἀποστασιῶν ἀπὸ τὴν " Ἑνωση Κέντρου " καὶ βασιλικές προσπάθειες σχηματισμοῦ βιώσιμης κυβερνήσεως. Μετὰ τίς δύο πρῶτες κυβερνήσεις Γ. Ἀθανασιάδη - Νόβα καὶ Ἡλ. Τσιριμώκου, οἱ ὁποῖοι δὲν πῆραν τὴν ψῆφο ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς, σχηματίσθηκε κυβέρνηση μὲ τὸ Στέφ. Στεφανόπουλο, ἡ ὁποία ἔδωκε καὶ πῆρε ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀναγκάσθηκε κατόπιν νὰ παραιτηθεῖ, ἐπειδὴ καταψηφίσθηκε μετὰ τὴν ἄρση τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ΕΡΕ πρὸς αὐτήν.

Εἶχε μεσολαβήσει ἐν τῷ μεταξύ συμφωνία τῶν δύο μεγάλων κομμάτων γιὰ σχηματισμὸ ὑπηρεσιακῆς κυβερνήσεως μὲ σκοπὸ τὴ διάλυ-

ση τῆς Βουλῆς καί ἐνέργεια ἐκλογῶν, πού ἀποτελοῦσε καί τή μόνη λύση στή σοβαρή πολιτική κρίση πού εἶχε ξεσπάσει (46). Πράγματι στίς 22-11-1966 σχηματίσθηκε ἡ κυβέρνηση Ἰωάννη Παρασκευοπούλου ὡς ὑπηρεσιακή μέ πρῶτο μέλημα τήν προετοιμασία καί ὀργάνωση τῆς διεξαγωγῆς ἐλεύθερων, τίμιων καί ἀδιάβλητων ἐκλογῶν καί δεύτερο μέλημα τή διακυβέρνηση τῆς χώρας μέχρι τίς ἐκλογές (47). Στίς 31-1-1967 ἡ κυβέρνηση παίρνει ψῆφο ἐμπιστοσύνης, ἀλλά ἀναγκάζεται νά παραιτηθεῖ ἔξαιτίας τῆς διαφωνίας τῶν δύο κομμάτων πού τήν ὑποστήριζαν (48). Νέα κυβέρνηση σχημάτισε ὁ Π. Κανελλόπουλος στίς 3-4-1967, ἀπό τήν ὁποία καί διαλύθηκε ἡ Βουλή.

Ἡ διάλυση αὐτή παρουσιάζεται ὡς δικαιολογημένη. Ἡ Βουλὴ , λόγῳ τῆς συνθέσεώς της, βρισκόταν σέ ἀντίθεση μέ τό λαϊκό φρόνημα (49). Ἄλλωστε ἡ Βουλὴ ἐκεῖνη δέν μποροῦσε νά δώσει βίσιμη κυβέρνηση λόγῳ τῆς δξύτητας πού εἶχε δημιουργηθεῖ ἀνάμεσα στά δύο μεγάλα κόμματα, τήν " Ἐνωση Κέντρου " καί τήν ΕΡΕ. Ὅμως οἱ ἐκλογές τῆς 19-5-1967 δέν ἐπρόκειτο νά διεξαχθοῦν ἔξαιτίας τῆς ἐπιβολῆς δικτατορικοῦ καθεστώτος στίς 21-4-1967.

(46) Βλ. Γ. Ρ ο ὕ σ σ ο υ, ορ. cit., τ. Ζ', σ. 595 καί ἐπ.

(47) Βλ. ἀγόρευση Ι. Πα ρ α σ κ ε υ ὀ π ο υ λ ο υ, Ἐπίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, 1967, τ. Α', σ. 243.

(48) Αἰτία ἀποτέλεσε ἡ ἀνάμειξη τοῦ Α. Πα πα ν ὀ ρ έ ο υ σέ δῆθεν ἀνατρεπτική ὀργάνωση μέ τήν ἐπωνυμία "ΑΣΠΙΔΑ". Ἐπειδὴ διαφάνονταν ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς, ὁ βουλευτὴς τῆς Ε.Κ. Ι. Σ ε ρ γ ά κ η ς, ὑπάβαλε τήν πρόταση νά μὴν ἀρθεῖ ἡ ἀσουλία τῶν ὑπεύθυνων βουλευτῶν μετὰ τῆ διάλυση τῆς Βουλῆς, ἀλλά νά παραταθεῖ μέχρι τῆ σύγκληση τῆς νέας. Ἡ ΕΡΕ ἀρνήθηκε νά ψηφίσει τήν πρόταση καί ἔτσι τὰ δύο κόμματα ἤρθαν σέ ἀντίθεση (βλ. Γ. Ρ ο ὕ σ σ ο υ, ορ. cit., τ. Ζ', σ. 596).

(49) Βλ. Β. Μ a r k e s i n i s, ορ. cit., σ. 223.

Κεφάλαιο Β΄

Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975.

§ 13.- ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τό πολίτευμα κατά τό Σύνταγμα τοῦ 1975 (ἄρθρο 1 § 1) χαρα - κτηρίζεται ὡς προεδρευομένη κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Ἐν καί ἡ κοινοβουλευτική καί δημοκρατική μορφή τοῦ πολιτεύματος δέν προκάλεσε ἰδιαίτερες συζητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἔννοιά της, ὁ ὅρος ἐν τούτοις " προεδρευομένη ", ποῦ χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φο - ρά, ἔδωσε ἀντίθετα ἀφορμή γιὰ πολλές συζητήσεις. Κατὰ τὴν Εἰ - σηγητική Ἐκθεση ἐπὶ τοῦ Σχεδίου Συντάγματος τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ Δημοκρατία μας χαρακτηρίζεται ὡς " Προεδρευομένη " σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τὴν " Προεδρική ", ὅπου ἡ Κυβέρνηση δέν προέρχεται οὔτε ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Ἐθνική Ἀντιπροσωπεία, καί γιὰ ἱστορικούς λόγους σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τὴν " βασιλευομένη " κοινοβουλευτική δημοκρατία, ποῦ ἔσχυσε στή χώρα μας ἐπὶ πολλά χρόνια (1).

Ἀπὸ τίς σχετικές συζητήσεις τοῦ Συντάγματος στὴν Εἰ Ἀναθεω - ρητική Βουλὴ (2) καί τὴν τελικὴ διατύπωση τῶν ἄρθρων του προκύ -

(1) Βλ. Εἰσηγητικὴν Ἐκθεσιν τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Κοινοβου - λευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Κεφαλαίων περὶ Βουλῆς καί Κυ - βερνήσεως τοῦ Κυβερνητικοῦ σχεδίου Συντάγματος, ὡς καί τῶν ἄρθρων 1, 28 καί 29 περὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος στὸ "Σύνταγμα", 1975, σ. 527. Βλ. ἐπίσης Δ. Α. Κ υ ρ ι α ζ ῆ - Γ ο υ β ἔ λ η, Ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος καί τὰ θεμελιώδη δικαιώματα, ΤοΣ, 1975, σ. 274.

(2) Τίς συζητήσεις βλ. εἰς Α. Ρ ᾶ ὁ ο υ, Παραδόσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου κατὰ τό Σύνταγμα τοῦ 1975, op. cit., σ. 92 - 95.

πτει άβίαστα τό συμπέρασμα ότι ή μορφή τοῦ πολιτεύματος πού καθιερώνεται άπό τό νέο Σύνταγμα δέν μπορεί νά ένταχθεῖ σέ καμμία άπό τίς άμιγεῖς μορφές πολιτευμάτων. Τό πολίτευμα έντάσσεται άντίθετα στίς μικτές μορφές (3). Τό συμπέρασμα αὐτό άπορρέει άπό τή διατήρηση στό συνταγματικό κείμενο ρυθμίσεων άσυμβίβα - στων ή έστω δύσκολα συμβιβαζομένων μέ τήν κοινοβουλευτική μορφή τοῦ πολιτεύματος, πού ώστόσο έμφανίζεται νά ύπερτερεῖ.

Έτσι κατά τό άρθρο 35 τοῦ Συντάγματος όρισμένες πράξεις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας δέ χρειάζονται προσυπογραφή. 'Ο Πρόεδρος άν καί έκλέγεται έμμεσα άπό τή Βουλή, έχει τήν τελευταία λέξη γιά τή λήψη σημαντικῶν πολιτικῶν αποφάσεων (διάλυση τῆς Βου-

-
- (3) Πρβλ. Α. Μ ά ν ε σ η, 'Η νομικοπολιτική θέση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κατά τό κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος στό ΝοΒ, 1975, σ. 449· 'Αθ. Ρ ά ῖ κ ο υ, ορ. cit., σ. 95 καί Παραδόσεις Γενικῆς Πολιτειολογίας, ορ. cit., σ. 77· Στ. Σ τ ε - φ α ν ῖ δ η, 'Ο κυρίαρχος ρόλος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας στόν " 'Αρμενόπουλο ", 1976, σ. 221· Δ. Τ σ ά τ σ ο υ, Συνταγματικό Δίκαιο ('Επιτομή), 'Αθήνα, 1981, τ. α', σ. 217· 'Ιπ. Φ ρ α γ κ ό π ο υ λ ο υ, 'Η μελέτη τοῦ νέου Συντάγματος, 'Αθήνα, 1976, σ. 74 πού τό χαρακτηρίζει "mixtum compositum". Γιά άλλους τό πολίτευμα χαρακτηρίζεται ως " όρθολογικός " κοινοβουλευτισμός. Βλ. Ι. Κ α τ σ ι ά π η, Τό Σύνταγμα τῆς 'Ελλάδος τοῦ 1975 στήν ΕΔΔΔ, 1976, σ. 147· Α. Π α ν τ ε λ ῆ, Les grands problèmes de la nouvelle constitution hellénique, Paris, 1979, σ. 312 καί έπ., καθώς καί τή Γενική Είσηγηση τῆς πλειοψηφίας επί τοῦ κυβερνητικοῦ σχεδίου Συντάγματος ὑπό Δ. Π α π α σ π ύ ρ ο υ στό "Σύνταγμα", 1975, σ. 207 καί έπ..Γιά τό γενικότερο θέμα τῆς διακρίσεως τῶν πολιτευμάτων σέ κοινοβουλευτικά καί προεδρικά, βλ. τό έν - διαφέρον άρθρο τοῦ Ρ. Α l b e r t i n i, La constitution de 1958 et l'analyse classique στή Semaine Juridique, Ed.G. τῆς 26-2-1975 καί Α. Ρ ά ῖ κ ο υ, Παραδόσεις Γενικῆς Πολιτειολογίας, ορ. cit., σ. 69-77.

λῆς, προκήρυξη δημοψηφίσματος, παύση τῆς κυβερνήσεως, ἀναπομπή ψηφισθέντος ὑπὸ τῆς Βουλῆς νομοσχεδίου ἢ προτάσεως νόμου) (4) . Κατ'αὐτόν τόν τρόπο καθιερώνεται ὑπεροχή τοῦ Προέδρου ἀπέναντι τόσο στήν Κυβέρνηση ὅσο καί στή Βουλή (5), ἐνῶ κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος εἶναι ἡ πολιτική πρωταρχικότητα τῆς Βουλῆς (6).

Ἄν καί οἱ θεσμοί τῆς V Δημοκρατίας ἀποτελέσαν,κατόπιν προσαρμογῆς στήν ἐλληνική πραγματικότητα, κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος τήν πηγή τοῦ ἐλληνικοῦ Συντάγματος, ἐν τούτοις δέν ἦταν τό μοναδικό πρότυπο (7). Πολλά ἄρθρα προῆλθαν ἀπό τὰ ἐλληνικά Συντάγματα τοῦ 1927 καί 1952, τό γαλλικό τοῦ 1946,τό ἰταλικό τοῦ 1947 καί ἀπό τό θεμελιώδη Νόμο τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανίας τοῦ 1949.Διατάξεις πάρθηκαν ἐξάλλου καί ἀπό τό Γιουγκοσλαβικό Σύνταγμα τοῦ

(4) Πρβλ. τὰ ἄρθρα 41 § 1, 38 § 2 καί 42 § 3 τοῦ Συντάγματος.

(5) Α. Μάνηση, *op. cit.*, σ. 452.

(6) Πρβλ. τή γενική Εἰσήγηση μειοψηφίας ἐπὶ τοῦ κυβερνητικοῦ σχεδίου Συντάγματος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Τσάτσου, στό "Σύνταγμα", 1975, σ. 470 καί (γενικότερα) R.C a r r é d e M a l b e r g, *op. cit.*, τ. II, σ. 50 καί ἐπ.. Ὁ καθηγητής Α. Ράϊκς χαρακτηρίζει τό πολίτευμα ὡς κατ'ἀρχήν κοινοβουλευτικό καί κατ'ἐξαίρεση προεδρικό (βλ. Παραδόσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου, *op. cit.*, σ. 95 καί Παραδόσεις Γενικῆς Πολιτειολογίας, *op. cit.*, σ. 77),ἐνῶ ὁ Α. Μανιτάκης (Ὁ χαρακτηρισμός τοῦ πολιτεύματος καί οἱ σχέσεις Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καί Πρωθυπουργοῦ, ΤοΣ, 1982, σ. 370 καί ἐπ.) χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο " πρῶθυ - πουργικός κοινοβουλευτισμός" .

(7) Βλ. Ι.Κατσιάκη, *op.cit.*, σ.146· Α. Παντελῆ, *op.cit.*, σ. 167.

1974, τὸ Σύνταγμα τῶν Η.Π.Α. καὶ ἀπὸ τὸ Βελγικὸ Σύνταγμα (8). Τέλος ἐπηρεάσθηκε ἀκόμη ἀπὸ τὴν πρόταση ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος τῆς " Ἐθνικῆς Ριζοσπαστικῆς Ἑνώσεως " τοῦ ἔτους 1963 καὶ ἀπὸ τὰ δύο δικτατορικὰ συνταγματικὰ κείμενα τοῦ 1968 καὶ 1973(9).

(8) Κατὰ τὸ σχέδιο Συντάγματος (Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς, Ἀθήνα, 1975, σ. 577 - 627) ἐλήφθησαν συγκεκριμένα ὑπ' ὄψιν οἱ διατάξεις : τῶν ἄρθρων 5, 67 - 70, 72, 75, 76, 81, 85 καὶ 86 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927· τῶν ἄρθρων 1-5, 7-24, 26, 27, 28, 32-40, 44, 52, 54-78, 80-86, 88-93, 95-99, 101 -103, 106, 108-110, 112 καὶ 114 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952· τοῦ Προοιμίου τοῦ γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1946· τῶν ἄρθρων 1, 2, 5 § 3, 18, 19 § 4, 21, 64 ἐδαφ. γ' καὶ 92 τοῦ θεμελιώδους Νόμου τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας· τῶν ἄρθρων 2, 3, 9, 43 καὶ 102 τοῦ Συντάγματος τῆς Ἰταλίας τοῦ 1947· τοῦ ἄρθρου 103 τοῦ βελγικοῦ Συντάγματος καὶ τῆς 22ας Τροποποιήσεως τοῦ 1951 τοῦ Συντάγματος τῶν Η.Π.Α.

(9) Βλ. Α. Μά ν ε σ η, ορ. cit., σ. 450· Α. Ρά Γ κ ο υ, Παράδοσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου, ορ. cit., σ. 29.

§ 14.- ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975.

Ι. 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1975 θέλοντας νά ρυθμίσει κατά τρόπο διαφορετικό καί λεπτομερέστερο ἀπό τά προηγούμενα τή διάλυση τῆς Βουλῆς ἀφιερώνει γιά τό σκοπό αὐτό τά ἄρθρα 41, 37 § 4, 38 § 1 καί 2 καί 32 § 4 (ὕποχρεωτική διάλυση). 'Η ρύθμιση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στό νέο Σύνταγμα, τό ὁποῖο σέ ἀντίθεση μέ τό Σύνταγμα τοῦ 1927 δέν προβλέπει τήν περίπτωση αὐτοδιαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἔχει χαρακτηῖρα περιοριστικό (1). Κατά τίς συζητήσεις

-
- (1) Τόν περιοριστικό χαρακτηῖρα δέχεται καί ἡ πλειονότητα τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Συντάγματος. Βλ. Α. Μάνηση, συνέντευξη στήν "Ἐγνατία" τῆς 24ης Αὐγούστου 1981· Α. Παντελή op. cit., σ. 254· Γ. Παπαδημητρίου, 'Η διάλυση τῆς πρώτης μεταδικτατορικής Βουλῆς, 'Αθήνα, 1978, σ. 30· Α. Ράϊκου, op. cit., σ. 305· Θεόδ. Τζώνου, Οἱ ἐκλογές τῆς 18ης Ὀκτωβρίου 1981 στό "Σύνταγμα", 1981, σ. 632· Δ. Τσάτσου, 'Η διάλυση τῆς Βουλῆς, τό Σύνταγμα καί ἡ λογική τῆς κολοκυθιάς, ἡ "Αὐγή" τῆς 2-8-1981.

'Αντίθετη γνώμη ὑποστήριξαν οἱ Φ. Βεγλήρης (Οἱ δύο κάλπες στό "Βῆμα" τῆς 16ης Σεπτεμβρίου 1981) καί Βαγ. Βολουδάκης (Τά Συνταγματικά τεύχη τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1981 στό "Βῆμα" τῆς 15-8-1981). Κατά τόν πρῶτο, ἡ ἀπόφαση περί διαλύσεως τῆς Βουλῆς εἶναι καθαρά καί γνήσια πολιτική πράξη καί ἡ ὀρθότητά της κρίνεται μόνο μέ τό μέτρο τοῦ ἂν ἐμπνέεται εἰλικρινά ἀπό τή δημοκρατική ἀρχή καί ἐξυπηρετεῖ τήν ἀκριβέστερη καί συχνότερη πραγμάτωσή της. Ὁ Βαγ. Βολουδάκης ὑποστηρίζει τήν περιοριστική ἀπαρίθμηση μόνον ὅσον ἀφορᾷ τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρα-

έξάλλου τοῦ Συντάγματος στή Βουλή τονίσθηκε κατ'ἐπανάληψη ὁ περιοριστικός χαρακτήρας τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν λόγων διαλύσεως. Κατά τόν Πρόεδρο τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπῆς Κων. Τσάτσο, " ὁ Πρόεδρος ἔχει μόνον εἰς δύο ἐξαιρετικές περιπτώσεις περιοριστικῶς τό δικαίωμα νά διαλύῃ τήν Βουλήν, ὅταν διαπιστώνῃ διάστασιν λαοῦ καί Βουλῆς ἢ ὅταν ἡ Βουλή δέν ἡμπορεῖ νά δώσῃ Κυβέρνησιν , (2). Τήν ἴδια ἔννοια εἶχε καί ἡ τροπολογία τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ΕΚ - ΝΔ, ΠΑΣΟΚ καί ΚΚΕ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἔπρεπε νά διαγραφεῖ ἡ σύνδεση στό ἄρθρο 38 § 4 τῆς παύσεως τῆς Κυβερνήσεως μέ ταυτόχρονη διάλυση τῆς Βουλῆς ὡς περιττή (3). Ὁ περιοριστικός χαρακτήρας τῶν προϋποθέσεων τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἐπιβάλλει, ὅπως παρατηρεῖ εὐστοχα ὁ καθηγητής Ἀθ. Ραΐκος, (4), τό συσχετισμό τῶν διατάξεων τοῦ ἁρθρου 38 § 1 στοιχ. β' μέ ἐκείνες τοῦ ἁρθρου 41 § 1. Ἐπομένως καί στήν πε-

τίας καί ὄχι τήν Κυβέρνηση ποῦ ἀπολαμβάνει τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς. Αὐτή " διατηρεῖ καί τό δικαίωμα ποῦ ἔχει ἀποκτήσει μέ βάση σχετική συνθήκη τοῦ πολιτεύματος νά εἰσηγεῖται στόν Ἀρχηγό τοῦ Κράτους τή διάλυση τῆς Βουλῆς ὅποτεδήποτε καί γιά διάφορους πολιτικούς λόγους ".

- (2) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῶν Συζητήσεων τοῦ Συντάγματος 1975, Ἀθήνα, 1975, σ. 939.
- (3) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 1008.
- (4) Ορ. cit., σ. 317 σημ. 1. Βλ. ἐπίσης δηλώσεις Κ. Τσάτσου Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 1089. Τήν ἀποψη αὐτή ὑποστηρίζουν καί ὅσοι ἐρμηνευτές δέχονται τόν περιοριστικό χαρακτήρα τῶν λόγων διαλύσεως ἐκτός τοῦ Γ. Παπαδημητρίου (ορ. cit., σ. 38) ποῦ ἐν τούτοις δέχεται στήν περίπτωσιν τοῦ ἁρθρου 38 § 1 σάν νέο λόγο διαλύσεως τήν ὑπαρξή κυβερνητικῆς κρίσεως.

ρίπτωση διαλύσεως κατόπιν παραιτήσεως, καταψηφίσεως ή παύσεως της Κυβερνήσεως θά πρέπει νά συντρέχει μία από τίς δύο προϋπο - θέσεις της διαλύσεως : δυσαρμονία της Βουλής προς τό λαϊκό αΐ - σθημα ή κυβερνητική άστάθεια. Έν προκειμένω ίσχύουν επίσης καί οί περιορισμοί του άρθρου 41 § 1 του Συντάγματος.

Έκτός από τήν περίπτωση της υποχρεωτικής διαλύσεως, τήν απόφαση για τή διάλυση της Βουλής λαμβάνει ή ό Ίδιος ό Πρόεδρος μόνος του (άρθρα 41 § 1, 37 § 4 καί 38 § 1-2) ή κατόπιν προτά - σεως του πρωθυπουργού (άρθρο 41 § 2). Έτσι διακρίνουμε τήν προεδρική από τήν κυβερνητική διάλυση.

1. - Π ρ ο ε δ ρ ι κ ή δ ι α λ υ σ η .

α. Τ ό ά ρ θ ρ ο 41 § 1.

Τό άρθρο 41 του Συντάγματος, πού ρυθμίζει κατά κύριο λόγο τή διάλυση της Βουλής, προβλέπει στην § 1 ότι ό Πρόεδρος της Δημο - κρατίας μπορεί νά διαλύσει τή Βουλή άν αύτή : βρίσκεται σέ προ - φανή δυσαρμονία μέ τό λαϊκό αΐσθημα καί ή σύνθεσή της δέν έξα - σφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα.

Η διατύπωση του άρθρου αυτού παρέμεινε ή ίδια μέ αύτήν του κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος, έκτός από δύο τροπολογίες πού έγιναν δεκτές. Συγκεκριμένα αντικαταστάθηκαν οί λέξεις του κυ - βερνητικού Σχεδίου " άν κρίνη ότι " μέ τίς λέξεις " άν αύτη"(5).

(5) Βλ. πρόταση Δ. Φ ρ ά γ κ ο υ, Πρακτικά των Συνεδριάσεων των Έποικιτροπών, σ. 175.

Κατά τόν καθηγητή 'Αρ. Μάνεση (6) περιορίσθηκε κάπως κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ διακριτικὴ εὐχέρεια τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας . 'Επίσης τροποποιήθηκε ἡ ἔκφραση " δέν εὐρίσκεται ἐν ἀρμονίᾳ " μέ ἐκείνη " ἐάν αὕτη εὐρίσκεται ἐν προφανεῖ δυσαρμονίᾳ " γιά νά δοθεῖ μεγαλύτερη ἔμφαση στήν ἀνάγκη ὑπάρξεως δυσαρμονίας (7). Μία ἀκόμη τροποποίηση θά ἦταν εὐκταία τουλάχιστον ἀπό γραμματικῆς ἀπόψεως. 'Η ἀντικατάσταση τῶν λέξεων " λαϊκό αἶσθημα " μέ τίς λέξεις " λαϊκή θέληση " θά ἀνταποκρινόταν περισσότερο στήν ἐπιδίωξη τοῦ συντακτικοῦ νομοθέτη νά εἰσάγει ἀντικειμενικές προϋποθέσεις στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας (8) καί ὄχι ἀπλές " ἐνδείξεις " (9).

Κατά τόν εἰσηγητὴ τῆς πλειοψηφίας Δ. Φράγκου, τό ἄρθρο 41 τοῦ σχεδίου ἀναφέρεται στό ἄρθρο 37 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952 μέ οὐσιώδεις τροποποιήσεις, περιοριστικές τοῦ τρόπου ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως (10). Τοῦτο ἀσκεῖται μετὰ ἀπό γνώμη

(6) Ορ. cit., σ. 457, σημ. 16.

(7) Βλ. πρόταση Ν. Γ α ζ ῆ, 'Επίσημα 'Εστενογραφημένα Πρακτικά τῆς 'Ολομελείας τῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Συντάγματος, 'Αθήνα, 1975, σ. 362.

(8) 'Ετσι καί ὁ Γ.Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ, ορ. cit., σ.25,σημ.4.

(9) Βλ. Α. Μ ά ν ε σ η, ορ. cit., σ. 457.

(10) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν 'Υποεπιτροπῶν, σ. 171.

του Συμβουλίου της Δημοκρατίας καί ἐφ' ὅσον συντρέχουν ὁρισμένες " ἀντικειμενικές " προϋποθέσεις - ὅροι .

Ἡ στάση τῆς μειοψηφίας κατά τήν ἐν γένει συζήτηση τῶν διατάξεων περί τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἀναφέρθηκε κυρίως στό θέμα τῆς ἀναγνωρίσεως ἢ μή τοῦ δικαιώματος στόν Πρόεδρο νά διαλύει τή Βουλή χωρίς τή συγκατάθεση τῆς Κυβερνήσεως καί μετὰ τήν ἀποδοχή του στόν τρόπο περιορισμοῦ τοῦ Προέδρου κατά τήν ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος γιά νά μή γίνεи κακή χρήση του . Ἀξιοσημείωτες εἶναι οἱ προτάσεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως νά διαγραφεῖ ἡ φράση " ἢ ὅτι ἡ σύνθεσις αὐτῆς δέν ἐξασφαλίζει Κυβερνητική σταθερότητα " (11) καί νά ἀπαιτεῖται σάν προϋπόθεση τῆς διαλύσεως λόγῳ δυσαρμονίας πρὸς τό λαϊκό αἶσθημα νά μή λάβει ἐντός τριμήνου διαστήματος καμμία Κυβέρνηση ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἢ νά καταψηφισθοῦν δύο Κυβερνήσεις καί τοῦτο γιά τόν περιορισμό τῆς παντοδυναμίας τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (12).

(11) Βλ. τήν πρόταση Ν. Γ α ζ ἦ , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν , σ . 176 .

(12) Βλ. τίς προτάσεις Ι.Κ ο υ τ σ ο χ έ ρ α (Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ . 178) , Δ. Τ σ ά τ σ ο υ , Ἀπ. Κα κ λ α μ ά ν η , Ἰωάν. Σ κ ο υ λ α ρ ί κ η καί Ἰωάν. Ἀ λ ε υ ρ ᾱ (Ἀντισχέδιο ΠΑ.ΣΟ.Κ.) καθὼς καί τῶν Γ. Μ α ύ ρ ο υ , Α. Π α π α ν ὀ ρ έ ο υ καί Η. Ἡ λ ι ο ὤ , Σύνταγμα 1975, Διάταξις κατ' ἄρθρον ἐπισήμων σχεδίων-τροπολογιῶν ψηφισθέντος τελικοῦ κειμένου, Ἀθήνα, 1976, σ. 244-247. Ἡ τελευταία τροπολογία εἶναι ἐνδιαφέρουσα γιατί πρόβλεπε διαγραφή τῆς διατάξεως τοῦ ἁρθροῦ 41 § 1 ὡς περιττῆς καί σέ περίπτωση διατηρήσεως τῆς διατάξεως προβλεπόταν ἡ ἐν λόγῳ τροπολογία. Γιά τίς τροπολογίες γενικά τοῦ ἁρθροῦ 41 βλ. Σύνταγμα 1975, σ. 243 - 248.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ πρόταση τοῦ βουλευτοῦ τῆς ΕΚΝΔ, Α. Σεχιώτη, ἡ ὁποία ἀπαριθμεῖ ἐνδεικτικὰ σάν περιπτώσεις τέτοιας διαλύσεως τήν καταψήφιση κυβερνητικῆς θέσεως κατὰ τή διενέρ - γεια δημοψηφίσματος ἢ τήν ἄσκηση ἀπό τήν πλειοψηφία πολιτικῆς " ἐκδήλως διαφόρου ἀπό τὰς ὑπ' αὐτῆς γενομένας ἐπισήμους ἐπαγγελίας " (13). Ἡ τελευταία περίπτωση θά ἀποτελοῦσε, ἄν γινότανε δεκτή, συνταγματική κατοχύρωση τῆς ἐνδιαφέρουσας θεωρίας τῆς " ἐντολῆς ".

Παρά τούς ἀνωτέρω περιορισμούς στήν περίπτωση αὐτή ὁ Πρόε - δρος τῆς Δημοκρατίας ἀποφασίζει μόνος, δεδομένου ὅτι τό μέν διά - ταγμα τῆς διαλύσεως δέ χρειάζεται τή προσυπογραφή τῆς κυβερνή - σεως ἢ τοῦ ἀρμόδιου ὑπουργοῦ (ἄρθρο 35 § 2ε), ἡ δέ γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοκρατίας δέν εἶναι δεσμευτική γι' αὐτόν (ἄρθρο 41 § 1). Ἀλλά καί οἱ χρησιμοποιούμενες ἔννοιες " δυσαρμονία πρὸς τό λαϊκό αἶσθημα " καί " κυβερνητική σταθερότητα " εἶναι πολύ ρευστές καί ἀόριστες καί δέ διακρίνονται ἀπό τήν ἀντικει - μενικότητα, τήν ὁποία θέλησε νά τοὺς προσδώσει τό Σχέδιο. Ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ καθηγητής Ἀρ. Μάνεσης (14) " καθὼς ἡ κρίση γιά τήν συνδρομή τῶν προβλεπομένων ἀόριστων καί δυσεξεκρίβωτων

(13) Σύνταγμα 1975, σ. 244. Ὁ καθηγητής Ἀρ. Μάνεσης, ὅρ.cit., σ. 457) συμπληρώνοντας τόν κατάλογο τῶν περιορι - σμῶν αὐτῶν ἀναφέρει καί τήν περίπτωση τῶν δημοτικῶν ἐκ - λογῶν, ἐφ' ὅσον προσδοθεῖ σ' αὐτές πολιτικός χαρακτήρας.

(14) Ὁρ.cit., σ. 457.

" προϋποθέσεων " είναι πάντως ανεξέλεγκτη, μπορεί άνετα ο Πρόεδρος να τίς χρησιμοποιήσει σαν προσχήματα για την καταχρηστική άσκηση αυτής της έξουσίας του ". Έννοιες ως επί τό πλείστον ύποκειμενικές είναι στερημένες από κάθε νομική αξία αλλά ταυτόχρονα δεκτικές αυθαίρετης έκτιμήσεως και προσαρμοσίμες στις έκαστοτε ανάγκες του δεσπόζοντος κόμματος (15). Έτσι μόνη κύρωση ένδεχόμενης καταχρηστικής άσκήσεως του δικαιώματος της διαλύσεως παρουσιάζεται ή ήθική ύποχρέωση για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να παραιτηθεί (16).

β. Τ ό Ά ρ θ ρ ο 37 § 4.

Κατά τό Άρθρο αυτό ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί στην προσπάθειά του να έξεύρει βιώσιμη κυβέρνηση μετά την ανάδειξη νέας Βουλής αντί να αναθέσει νέα διερευνητική έντολή στον άρχηγό του δεύτερου σέ κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος, να διορίσει για πρωθυπουργό, μετά από γνώμη του Συμβουλίου της Δημοκρατίας, μέλος ή μή της Βουλής δύνοντάς του συνάμα και τό δικαίωμα διαλύσεως της Βουλής προς διεξαγωγήν έκλογών. Έν λόγω περίπτωση διαλύσεως στο άρχικό σχέδιο Συντάγματος προβλεπόταν από τό Άρθρο 38 (17).

(15) Βλ. Ν. Ρ ώ τ η, *op. cit.*, σ. 209.

(16) Βλ. άγόρευση Α. Σ ε χ ι ώ τ η, Πρακτικά των Συνεδριάσεων των Έποεπιτροπών, σ. 183 και 185.

(17) Πρβλ. Σύνταγμα 1975, σ. 233.

Όπωςδήποτε η παροχή στο νέο πρωθυπουργό του δικαιώματος διαλύσεως αποσκοπεί να έκβιάσει τη Βουλή για να περιβάλλει την κυβερνήσή του με την έμπιστοσύνη της (18). Η προσπάθεια αυτή του Προέδρου για το σχηματισμό βιώσιμης κυβερνήσεως δέ δικαιολογεί ούτε τον παραγκωνισμό του αρχηγού του δεύτερου σέ κοινοβουλευτικής δύναμη κόμματος στο σχηματισμό της κυβερνήσεως, ούτε την υποβάθμιση του ρόλου της Βουλής (19). Συνεπέστερος προς τις αρχές του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβερνήσεως θά ήταν ο αποκλεισμός του δικαιώματος του Προέδρου να διαλύει τη Βουλή σέ περίπτωση που ή απόλυτη πλειοψηφία της θά υποδείκνυε νέο πρωθυπουργό (20). Κατά

-
- (18) "Ετσι καί οί Α. Μά ν ε σ η ς (ορ. cit., σ. 455)· Α. Π α ν -
τ ε λ ή ς, (ορ. cit., σ. 254)· Γ. Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ
(ορ. cit., σ. 28)· Α. Ρ ά ι κ ο ς (ορ. cit., σ. 313)·
Δ. Τ σ ά τ σ ο ς (ορ. cit., σ. 281 καί έπ.).
- (19) Βλ. τίς εϋστοχες παρατηρήσεις του καθηγητή Δ. Κ υ ρ ι α -
ζ η - Γ ο υ β έ λ η, Συνταγματικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1981,
σ. 265 καί έπ..
- (20) Πρβλ. τη διατύπωση του άρθρου 38, Πρακτικά τών Συνεδριά -
σεων της Βουλής επί τών συζητήσεων του Συντάγματος 1975,
σ. 1951 καί έπ.. Για τό θέμα αυτό βλ. καί την κοινή πρό -
ταση τών κυβερνητικών βουλευτών Σ. Σ κ ο ρ δ ύ λ η, Δ.
Χ α τ ζ η δ η μ η τ ρ ί ο υ, Ι. Σ ό δ η, Δ. Π α π α δ ό π ο υ -
λ ο υ, Γ. 'Α π ο σ τ ο λ ά τ ο υ, Η. Ο ί κ ο ν ο μ ό π ο υ λ ο υ,
Π. Μ ο ύ τ σ ι ο υ, Δ. Φ ρ ά γ κ ο υ, Γ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Θ. Β ύ -
ζ α, Σ. Κ ο ύ ν δ ο υ ρ ο υ, Στ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο υ, Α.
Π α π α λ ο υ κ ά, Π. Κ λ ε ί τ ο υ, Ν. Β α ρ δ ά κ α, Ε. 'Α ν ε -
ρ ο ύ σ η, Γ. Μ π α κ α τ σ έ λ ο υ, 'Ιπ. Τ α υ λ ά ρ ι ο υ, Κ. 'Α π ο σ κ έ -

τόν καθηγητή Α. Μάνεση (21), " ... στά πλαίσια ενός δημοκρατι -
κού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, ή αρχή της δεδηλωμένης ση -
μαίνει ότι καλούνται στη διακυβέρνηση του τόπου όχι μόνον όσοι
έχουν, αλλά όλοι όσοι έχουν την " δεδηλωμένη έμπιστοσύνη της
πλειοψηφίας " της λαϊκής αντιπροσωπείας (...) άσχετα αν ή πλει -
οψηφία αυτή άπαρτίζεται από ένα κόμμα ή από συνασπισμό δύο ή
περισσοτέρων κομμάτων ". 'Η υπόδειξη νέου πρωθυπουργού από τη
Βουλή, ως λόγος αποκλεισμού του δικαιώματος του Προέδρου να τη
διαλύει, προβλέπεται από τό θεμελιώδη Νόμο της 'Ομοσπονδιακής
Δημοκρατίας της Γερμανίας (άρθρο 63 § 4).

τη, Α. Φιλίππιδη, Π. Τσακιρίδη, Α. 'Ιακωβί -
δη και 'Ισαάκ Λαυρεντίδη, πού πρόβλεπε τόν
αποκλεισμό του δικαιώματος της διαλύσεως της Βουλής σε
περίπτωση πού " τά έν τη Βουλή κόμματα, συγκεντρούντα την
άπόλυτον πλειοψηφίαν του όλου άριθμού των βουλευτών, γνω -
στοποιήσουν έγγράφως είς τόν Πρόεδρον της Δημοκρατίας, πρό
της διαλύσεως ταύτης, έπιτευχθεΐσαν μεταξύ αύτών συμφω -
νίαν να παράσχουν Κυβέρνησιν είς την Χώραν και τό όνομα
του υποδεικνυομένου Πρωθυπουργού " (Σύνταγμα 1975, σ.231).
Παρομοία και ή κοινή πρόταση των έπίσης κυβερνητικών βου -
λευτών Α. Γκελεστάθη, Σ. Μπλέτσα, Κων. Τρικού -
πη, Γ. Μπακατσέλου, Δ. Εύαγγελίδου. Θ. Ζαφει -
ρόπουλου, Κ. Σαψάλη, Ν. Χατζηγεωργίου, Δ.
Πεταλωτή, Ι. Σταθόπουλου, Σ. 'Αθανασά -
κου, Α. Μιχαλάκη, 'Ηλ. Ζιώγα, Χ. Δουλιγερίδη, Ι.
Σόδη, Ε. Σουσόουρδγιαννη, Γ. Σουφλιά, Δ. Στά -
μου, Ν. Κλεΐτου, Χ. Τσαντούλα, Τ. Μπουγα και
Θ. Μπάλλα (Σύνταγμα 1975, σ. 232). Στην πρόταση των Γ. Μαύ -
ρου, 'Ανδρ. Παπανδρέου και 'Ηλ. 'Ηλιοϋ προβλεπόταν ή
δυνατότητα διαλύσεως μετά την άποτυχία σχηματισμού κυβερνήσεως από
τόν άρχηγό του τρίτου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος (Σύνταγμα
1975, σ. 231).

(21) Op. cit., σ. 454.

Σέ αὐτήν τήν περίπτωση διαλύσεως τοῦ ἄρθρου 37 § 4 ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας πρίν τό διορισμό τοῦ πρωθυπουργοῦ ὑποχρεοῦται νά λαμβάνει τή γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοκρατίας (22), ποῦ ἐν **τούτοις** δέν τόν δεσμεύει, ἐνῶ κατὰ τό συνταγματικό κείμενο (ἄρ - θρο 35 § 2 στοιχ. ε.) τό σχετικό διάταγμα τῆς διαλύσεως προσυπογράφεται τουλάχιστον ἀπό τόν Πρωθυπουργό (23).

γ. Τό ἄρθρο 38 §§1 (έδ. 2) καί 2.

Τό ἄρθρο 38 ἀναθέτει στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τό δικαίωμα νά διαλύει τή Βουλή σέ περίπτωση παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως, ἀποδοκιμασίας της ἀπό τή Βουλή κατὰ τό ἄρθρο 84 ἢ παύσεως. Στίς περιπτώσεις αὐτές ἐντολή σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως μπορεῖ νά ἀνατεθεῖ σέ μέλος ἢ μή τῆς Βουλῆς γιά τήν ἄμεση διάλυσή της καί ἐνέργεια ἐκλογῶν (24).

Ἡ ἐν λόγω ρύθμιση ἀποτελεῖ μία περαιτέρω συρρίκνωση τῆς "ἀρχῆς τῆς δεδηλωμένης" μέ ἀποκορύφωμα ὁπωσδήποτε τήν περίπτωση τῆς παύσεως τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρο 38 § 2) (25). Ὁ Πρόεδρος

(22) Ἀντίθετα δέν ὑποχρεοῦται νά τή λάβει πρίν ἀπό τή διάλυση (Βλ. Α. Παντελή, *op. cit.*, σ. 254).

(23) Τό ἄρθρο 37 § 4 ἀναφέρει τόν Πρωθυπουργό ἀποφεύγοντας νά μνημονεύσει τήν Κυβέρνηση ὡς συλλογικό ὄργανο.

(24) Τήν τελική διαμόρφωση τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ βλ.εἰς Σύνταγμα 1975, σ. 227 - 233.

(25) Βλ. Δ.Α.Κυριαζή - Γουβέλη, *op. cit.*, σ. 263 ἐπ. Ἀ. Μά - νεση, *op. cit.*, σ. 458.

μπορεί κατ'αυτόν τόν τρόπο νά παύσει μία κυβέρνηση πού ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς καί νά ἀναθέσει στή συνέχεια σ'ὁποιοδή - ποτε βουλευτή τήν ἐντολή σχηματισμοῦ νέας κυβερνήσεως, πού θά εἶναι ἴσως κυβέρνηση μειοψηφίας, δίνοντάς του συγχρόνως καί τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς (26). Κατ'ἐπιτυχή ἔκφραση τοῦ καθηγητῆ Α. Ραΐκου (27), οἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 νομιμοποι- οῦν τήν ἀντισυνταγματική καί ἀντικοινοβουλευτική τακτική τοῦ Βασιλέα κατὰ τήν πολιτική κρίση τοῦ 1965. Ὁ μόνος περιορισμός τοῦ Προέδρου εἶναι ἡ συμβουλευτική γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Δη- μοκρατίας καί τοῦτο μόνο στήν περίπτωση τῆς παύσεως (ἄρθρο 38 § 2) (28).

(26) Τό ἄρθρο 38, κατὰ τήν ἀντιπολίτευση, καθιέρωσε τή λεγό - μενη " θεωρία τοῦ κηπουροῦ ", σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας διορίζει πρόσωπο τῆς ἀρεσκείας του ἐκτός τῆς Βουλῆς γιά Πρωθυπουργό. Περισσότερα γιά τήν θεωρία αὐτή, βλ. στίς ἀγορεύσεις Α. Παπανδρέ - ο υ, Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 926· Κ . Τ ρ ι α ν τ α φ ὺ λ λ ο υ, Κ. Τ σ ά τ σ ο υ καί Γ. Ἄ - π ο σ τ ο λ ά τ ο υ, Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βου - λῆς ἐπί τῶν συζητήσεων τοῦ Συντάγματος, σ. 989 - 997.

(27) Ορ. cit., σ. 317.

(28) Περισσότερα γιά τήν παύση τῆς κυβερνήσεως ἀπό τόν ἀρχηγό τοῦ κράτους βλ. εἰς Ἄρ. Μ ά ν ε σ η, Αἱ ἐγγυήσεις τηρήσεως τοῦ Συντάγματος, ορ. cit., σ. 445 - 465 καί εἰδικότερα ὑ - πό τό Σύνταγμα τοῦ 1975 Α. Πα ν τ ε λ ῆ, Τρεῖς προεδρι - κές ἀρμοδιότητες : ὁ διορισμός τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἡ παύση τῆς κυβερνήσεως καί ἡ κήρυξη καταστάσεως πολιορκίας, ΤοΣ, 1981, σ. 242 - 260.

Οι διατάξεις του άρθρου 38 § 1 (έδ. 2) και 2 κατ'όρθοτε-
ρη γνώμη αναφέρονται στο άρθρο 41 § 1 όσον αφορά τους λόγους της
διαλύσεως (29). 'Η νέα κυβέρνηση που έχει λάβει και την έντολή
διαλύσεως της Βουλής δε χρειάζεται εάν να έμφανισθεϊ ενώπιόν της
για να περιβληθεϊ την έμπιστοσύνη της λαϊκής αντιπροσωπείας(30).
'Υποχρεούται να προχωρήσει άμέσως στη διάλυση της Βουλής και
στη διενέργεια βουλευτικών εκλογών. Κατά τό άρθρο 38 §1β έπομένως
ή διάλυση είναι υποχρεωτική (31). Τό σχετικό διάταγμα διαλύσε-
ως προσυπογράφει ό Πρωθυπουργός σύμφωνα μέ τή διάταξη της § 1
έδ. β' σέ συνδυασμό μέ τή διάταξη της § 2 στοιχ. ε' του άρθρου 35.

δ. Τ ό ά ρ θ ρ ο 3 2 § 4.

Τή δεύτερη περίπτωση υποχρεωτικής διαλύσεως προβλέπει τό άρ-

(29) Βλ. πιο πάνω, σ. 243 και έπ..

(30) Όπως σωστά παρατηρεϊ και ό Α. Πα ν τ ε λ ή ς (Les grandes problèmes de la nouvelle Constitution helléni- ques, op. cit., σ.249) στην περίπτωση καταψηφίσεως της κυβερνήσεως κατά τό άρθρο 84 του Συντάγματος, ό καταψη- φισθείς πρωθυπουργός δεν μπορεί να παραμείνει στην έξ - ουσία και να προσφύγει σέ εκλογές χωρίς να διορισθεϊ εκ νέου από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Τουτό αποτελεί φυσική συνέπεια του προεδρικού χαρακτήρα της διαλύσεως στο συνταγματικό κείμενο του 1975. 'Εξαίρεση αύτου τοϋ κανόνα αποτελεί μόνο ή περίπτωση της κυβερνητικής δια - λύσεως του άρθρου 41 § 2.

(31) Βλ. και Α. Πα ν τ ε λ ή ς, op. cit., σ. 252* Γ. Πα πα - δ η μ η τ ρ ί ο υ, op. cit., σ. 30* Δ. Τ σ ά τ σ ο υ , op. cit., σ. 282.

θρο 32 § 4, στο όποιο παραπέμπει το άρθρο 41 § 5. Κατ'αυτό, η Βουλή διαλύεται αυτοδικαίως αν κατά την τρίτη ψηφοφορία για την ανάδειξη νέου Προέδρου της Δημοκρατίας δεν επιτευχθεί η ηύξημένη πλειοψηφία των 3/5 του όλου άριθμου των βουλευτών σύμφωνα με το άρθρο 32 § 3β του Συντάγματος.

Η έν λόγω διάλυση είναι υποχρεωτική καί δε δη - μιουργεί σοβαρά έρμηνευτικά προβλήματα. Έξάλλου παρουσιάζει καί περιορισμένο ένδιαφέρον, γιατί δεν άναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ των συντεταγμένων οργάνων (32). Η διάλυση της Βουλής συντελείται έντός 10 ήμερών από την τρίτη άκαρπη ψηφοφορία, το δε σχετικό διάταγμα ύπογράφει μόνο ο έν ένεργεία Πρόεδρος ή ο Πρόεδρος της Βουλής σέ περίπτωση που το άναπληρώνει.

2. - Κυ β ε ρ ν η τ ι κ ή δ ι α λ υ σ η (άρθρο 41 § 2).

Τό άρθρο 41 § 2 άναφέρεται στην περίπτωση διαλύσεως της

-
- (32) Έν τούτοις οί συζητήσεις δεν έλλειψαν στην Ε΄ Άναθεωρητική Βουλή. Η άντιπολίτευση πρότεινε τή διαγραφή της διατάξεως, άντικαθιστώντας την με τροπολογία για την καθιέρωση της αυτοδιαλύσεως της Βουλής (βλ. σχετικές προτάσεις, Σύνταγμα, 1975, σ. 243 - 248). Ο έκβιαστικός χαρακτήρας της διατάξεως τονίσθηκε ιδιαίτερα στις άγορεύσεις των βουλευτών Α. Σ ε χ ι ώ τ η καί 'Η. 'Η λ ι - ο ο (Πρακτικά των Συνεδριάσεων των Έκποεπιτροπών, σ. 132-134), οί όποιοι χαρακτήρισαν το άρθρο 32 § 4 σαν " διάταξη ντροπής ".

Βουλῆς " κατόπιν προτάσεως τῆς τυχούσης ψήφου ἐμπιστοσύνης Κυ -
βερνήσεως πρὸς ἀνανέωσιν τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς, προκειμένου νά ἀν -
τιμετωπισθεῖ ἐξαιρετικῆς σημασίας ἐθνικὸν θέμα ". Ἡ διάλυση
αὐτῇ, χαρακτηριζόμενη ὡς " κυβερνητικὴ ", ἀποτελεῖ καί τὸ συνη -
θέστερο τρόπο πρόωρου τερματισμοῦ τοῦ βίου τῶν νομοθετικῶν σω -
μάτων στῇ σύγχρονη μορφή τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

α. Ἡ διαμόρφωσις τῆς διατάξεως.

Ἡ διατύπωση τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως τοῦ ἄρθρου 41 εἶναι ταυ -
τόσημη μέ ἐκείνη τοῦ κυβερνητικοῦ Σχεδίου μέ μία μόνο ἐπουσιώδη
γλωσσικὴ διορθωση : τὴν ἀντικατάσταση τῆς ἀρχικῆς διατυπώσεως
" ... προτάσει τῆς Κυβερνήσεως, τυχούσης ψήφου ἐμπιστοσύνης "...
μέ τὴν πιδωστική " ... προτάσει τῆς τυχούσης ψήφου ἐμπιστοσύνης
Κυβερνήσεως ... " (33).

Οἱ τροπολογίαι τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολιτευσεως στὸ σύνολό
τους ἐπιδίωκαν κυρίως τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν Ε΄ Ἀναθεωρητικὴ Βου -
λὴ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ χαρακτήρα τῆς διαλύσεως μέ κυβερνητικὴ πρό -
ταση καί τῇ γενίκευσί της, πέρα δηλαδὴ τῆς περιπτώσεως τῆς ἀν -
τιμετωπίσεως ἐθνικοῦ θέματος ἐξαιρετικῆς σημασίας (34).

(33) Βλ. Σύνταγμα 1975, σ. 247.

(34) Βλ. ἀγορεύσεις Ν. Γ α ζ ῆ καί Μ. Σ τ ε φ α ν ῆ δ η, Πρακτικά τῶν
Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ. 176 καί 182· Δ. Τ σ ά τ σ ο ο υ ,
Σύνταγμα 1975, σ. 244· Ἀκ. Κ α κ λ α μ ά ν η, Ἰωάν. Σ κ ο υ λ α -
ρ ῆ κ η καί Ἰωάν. Ἀ λ ε υ ρ ά, Σύνταγμα 1975, σ. 245· Γ. Μ α ύ -
ρ ο υ, Α. Π α π α ν ὀ ρ έ ο υ καί Ἡ. Ἡ λ ι ο Ὑ. Σύνταγμα 1975 ,
σ. 247.

Ἀντίθετα κατὰ τὴν κυβέρνηση ἡ θέση αὐτὴ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐμφάνιζε τὸν κίνδυνον τῆς μεταβολῆς τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν φορέων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πρὸς ὄφελος τοῦ πρωθυπουργοῦ (35). Μὲ τὴν κατ'αὐτὸ τὸν τρόπο διατύπωση τῆς § 2 τοῦ ἄρθρου 41 ἡ κυβερνητικὴ παράταξις ἐπιδίωκε νὰ ἀποφύγει τὴν παντοδυναμία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κυβερνήσεως ἀπαλλάσσοντας μόνον τὴ διάλυση, στὴν περίπτωσιν αὐτή, ἀπὸ τὴν προηγούμενη γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοκρατίας ποὺ παρουσιαζόταν ἄλλωστε καὶ χωρὶς σημασίαν (36).

β. Ἡ ἀνάλυσις τῆς διατάξεως.

Στὴν ἐξεταζόμενη λοιπὸν περίπτωσιν (ἄρθρο 41 § 2) ἡ εἰσήγηση τῆς διαλύσεως πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας προέρχεται ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν ποὺ ἔχει λάβει ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀπὸ τὴ Βουλὴ . Ἄλλ' ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ ἄρθρου 41 § 1 (διάλυσις μὲ ἀποκλειστικὴ πρωτοβουλία καὶ εὐθύνη τοῦ Προέδρου), ἔτσι καὶ ἐδῶ ὁ συντακτικὸς νομοθέτης ἔθεσε δύο προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἄσκησίν της: ἡ διάλυσις δηλαδὴ πρέπει νὰ σκοπεῖ στὴν ἀνανέωση τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ στὴ συνέχειαν ἡ ἐπίλυσις τοῦ ἐξαιρετικῆς σημασίας ἐθνικοῦ θέματος.

(35) Βλ. ἀγορεύσεις Δ. Φ ρ ά γ κ ο υ, Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ. 171 καὶ ἐκ. Κ. Παπαρρηγόπουλου καὶ Γ. Ἀποστολάτου, Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῶν συζητήσεων τοῦ Συντάγματος 1975, σ. 1003 - 1006.

(36) Βλ. ἀγορεύσεις Δ. Φ ρ ά γ κ ο υ καὶ Κ. Τριανταφυλλοῦ, Πρακτικὰ τῶν Συν. τῆς Βουλῆς, σ. 1004 καὶ ἐκ..

αα. Ἡ π ρ ό τ α σ η τ ῆ ς δ ι α λ ύ σ ε ω ς ἀ π ό τ ῆ ν κ υ β έ ρ ν η σ η .— Κατ'ὀρθότερη γνώμη τῇ δια-
λυση προτείνει ἡ Κυβέρνηση πού ἔχει λάβει ψῆφο ἐμπιστοσύνης καί
ἐναντίον τῆς ὁποίας δέν ἔχει ὑποβληθεῖ πρόταση δυσπιστίας κατὰ
τό ἄρθρο 84 τοῦ Συντάγματος (37). Ἡ Κυβέρνηση πού ἔχει τήν
πλειοψηφία τῆς Βουλῆς εὐνοϊκά διακαίμενη ἀπέναντί της, ἔχει κα-
τά τήν ἐφαρμογή τοῦ ἁρθρου 41 § 2 ἕνα μαχητό τεκμήριο ὑπέρ αὐ-
τῆς. Χρειάζεται δηλαδή ἡ ὑποβολή καί ψήφιση μιᾶς προτάσεως δυσ-
πιστίας γιά νά ἀποστερηθεῖ ἡ Κυβέρνηση ἀπό τό δικαίωμά της νά
ζητήσῃ τή διάλυση τῆς Βουλῆς. Πρόβλημα ἐνδεχομένως ἀνακύπτει
στήν περίπτωση κυβερνήσεως, ἡ ὁποία καίτοι δέν ἔχει καταψηφι-
στεῖ στή Βουλή δέν διαθέτει ἐν τούτοις τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία σ'
αὐτή. Ἐνόψει τοῦ γεγονότος ὅτι καί μία τέτοια Κυβέρνηση εἶχε
περιβληθεῖ τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς κατὰ τό ἄρθρο 84 τοῦ Συν-
τάγματος μπορούμε νά δεχθοῦμε τή δυνατότητα της νά εἰσηγηθεῖ
στόν Πρόεδρο τή διάλυση τῆς Βουλῆς (38). Ἀντίθετα πρέπει νά
δεχθοῦμε ἀδυναμία διαλύσεως στήν περίπτωση συζητήσεως προτάσεως
δυσπιστίας ἢ θέματος ἐμπιστοσύνης τῆς κυβερνήσεως καί μέχρι τό
τέλος τῆς ψηφοφορίας, ὅποτε καί θά πρέπει ν'ἀπορριφθεῖ ἡ πρότα-
ση δυσπιστίας ἢ νά λάβει ψῆφο ἐμπιστοσύνης γιά νά εἶναι δυνατή

(37) Βλ. καί Γ. Παπαδημητρίου, *op. cit.*, σ. 44.

(38) Ἀντίθετος ὁ Γ. Παπαδημητρίου, *op. cit.*, σ. 45, ὁ ὁποῖος δέ δέχεται τή δυνατότητα προτάσεως τῆς δια-
λύσεως ἀπό μία τέτοια Κυβέρνηση γιά τήν ἀποφυγή τοῦ κιν-
δύνου καταστρατηγήσεως τῆς σχετικῆς διατάξεως.

καί πάλι ή διάλυση τής Βουλής (39). 'Η κυβερνητική πρωτοβουλία δέν έπηρεάζεται από τό γεγονός ότι ή Βουλή δέ βρίσκεται σέ σύνοδο ή έχουν ανασταλεί οί έργασίες της (40). 'Η πρόταση τής κυβερνήσεως όμως δέ δεσμεύει τόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας. 'Η λήψη τής σχετικής απόφασεως αφήνεται στή διακριτική του εύχέρεια (41).

ββ. 'Η ά ν τ ι μ ε τ ώ π ι σ η έ θ ν ι κ ο ύ θ έ -
μ α τ ο ς έ ξ α ι ρ ε τ ι κ ή ς σ η μ α σ ί α ς.— 'Η άνα -
νέωση τής λαϊκής έντολής θα άποβλέπει στήν αντιμετώπιση " έθνι -
κού θέματος έξαιρετικής σημασίας ". Καί οί δύο αύτες έν -
νοιες είναι άόριστες καί ύποκειμενικού χαρακτήρα. 'Η έκάστοτε
κυβέρνηση έπομένως μπορεί μέ τό πρόσχημα τής ύπάρξεως " έξαιρε -
τικής σημασίας έθνικού θέματος " καί μέ σύμφωνη γνώμη τοϋ Προέ -
δρου τής Δημοκρατίας, άν μάλιστα προέρχεται από τήν ίδια πλειο -
ψηφία, νά προβαίνει στή διάλυση τής Βουλής σέ χρόνο καί περι -

(39) "Ετσι καί ό Γ. Παπαδημητρίου, op. cit., Πρβλ. τίς λύσεις που δόθηκαν κατά τήν έρμηνεία τών διατάξεων περί διαλύσεως τής Bundestag τοϋ θεμελιώδη Νόμου τής 'Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας τής Γερμανίας, π.ό πάνω, σ.36 καί 38.

(40) Βλ.Γ. Παπαδημητρίου, op.cit., σ.45' Χ.Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, op. cit., σ. 346 έπ..

(41) "Ετσι καί οί Α. Μάνεσης, op. cit., σ. 458' Α. Παντε -
λής, op. cit., σ. 254 καί έπ.' Γ. Παπαδημητρίου, op. cit., σ. 45 καί έπ.' Α. Ράϊκος, op. cit., σ. 306' Ν. Ρώτης op. cit., σ. 221' Δ. Τσάτσος, σ. 280.

στάσεις πού ή διενέργεια τών έκλογών θά τήν εϋνοεῖ στίς κομμα -
τικές της ἐπιδιώξεις. Ἔτσι στήν οὐσία ὁ ὅρος αὐτός, ὅπως ἄλ -
λωςτε ἀποδείχτηκε καί στήν πράξη, δέν ἀποτελεῖ σοβαρό περιορι -
σμό στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως. Κατά τόν καθη -
γητή Γ. Παπαδημητρίου (42) ή ἔννοια τοῦ ἐθνικοῦ θέματος ἀναφέ -
ρεται τόσο στά ἐξωτερικά ὅσο καί στά ἐσωτερικά θέματα, ἐνῶ ή
ἔννοια " ἐξαιρετικῆς σημασίας " ὑποδηλώνει μία ὀρισμένη ὠριμό -
τητα τοῦ θέματος πού θά τεθεῖ στήν κρίση τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος.

Ἀντίθετα ὁ συντακτικός νομοθέτης δέν προβληματίστηκε ἰδι -
αίτερα. Ἀναφέρθηκε μόνο σωστά ἀπό τόν εἰσηγητή τῆς μειοψηφίας
Ν. Γαζή ὅτι μέ τό ἄρθρο αὐτό ἐπιδιώκεται μία μετακύληση εὐθυνῶν
κατά τήν ἐπίλυση τών σπουδαίων ἐθνικῶν θεμάτων ἀπό τήν Κυβέρνη -
ση στό λαό (43). Τά ἐξωτερικά θέματα ἐξάλλου, πού ἀπέτέλεσαν
καί τήν κύρια κατηγορία τών ἐθνικῶν θεμάτων, εἶναι ἀπόρροια νά
τεθοῦν γιά ἐπίλυση στή λαϊκή κρίση. Ἡ σπουδαιότητά τους ἐπι -
βάλλει ἄμεσους καί συνήθως λεπτούς χειρισμούς. Οἱ διεθνεῖς συν -
θήκες ἐπίσης μεταβάλλονται συνέχεια καί ή ἐνημέρωση ἐπομένως τοῦ
ἐκλογικοῦ σώματος θά εἶναι ἐλλιπής. Ἀκόμη καί τά πολιτικά κόμ -
ματα ἐμφανίζονται συχνά διαιρεμένα καί ἀνίκανα νά προσφέρουν στό
λαό δύο διαφορετικές λύσεις διατυπωμένες μέ σαφήνεια. Ἔτσι ή
πρόταση τῆς ἀντιπολιτεύσεως γιά διαγραφή τῆς σχετικῆς διατάξε -
ως ἐμφανίζεται ἀπόλυτα δικαιολογημένη (44).

(42) Ορ. cit., σ. 48 - 59.

(43) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ. 76.

(44) Βλ. πρόταση Ν. Γ α ζ ή, Πρακτικά τῶν Συν. τῶν Ὑποεπι -
τροπῶν, σ. 76.

3.- Οἱ περιορισμοί στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως.

Τό Σύνταγμα ἄν καί ἀναγνωρίζει κατὰ κύριο λόγο εὐρύτατη ἐξουσία στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας κατὰ τήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος διαλύσεως τῆς Βουλῆς, προβλέπει ἐν τούτοις καί ὀρισμένους περιορισμούς, οἱ ὁποῖοι καθορίζονται τόσο ἀπό τό ἄρθρο 41 τοῦ Συντάγματος ὥς καί ἀπό ἄλλες διατάξεις του. Σύμφωνα μέ τούς περιορισμούς αὐτούς τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως δέν μπορεῖ νά ἀσκηθεῖ σέ ὀρισμένες περιστάσεις, ἐνῶ ἐξάλλου τό διάταγμα τῆς διαλύσεως συνήθως προσυπογράφεται ἀπό τό Ὑπουργικό Συμβούλιο ἢ τόν Πρωθυπουργό καί περιλαμβάνει τήν ἐντός ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος διενέργεια ἐκλογῶν καί σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς. Τέλος ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας εἶναι ὑποχρεωμένος μερικές φορές νά ζητάει τή γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοκρατίας πρὶν τήν ἀναγγελία τῆς διαλύσεως.

α. Οὐσιαστικοί περιορισμοί.

αα. Τό ἄρθρο 41 § 4.— Κατ'αὐτό ἡ διάλυση δέν μπορεῖ νά ἀσκηθεῖ ἐντός ἔτους ἀπό τήν προηγούμενη διάλυση, ἐκτός τῆς περιπτώσεως τῆς καταψηφίσεως ἀπό τή Βουλή δύο Κυβερνήσεων, καί δύο συνέχεια φορές καί γιά τήν ἴδια αἰτία.

Κατά τό ἄρθρο αὐτό δέν μπορεῖ νά διαλυθεῖ ἡ Βουλή πού ἔχει ἐκλεγεῖ μετὰ ἀπό διάλυση τῆς προηγούμενης πρὶν περάσει ἕνας χρόνος ἀπό τήν ἐναρξη τῶν ἐργασιῶν της, ἐκτός ἐάν καταψηφισθοῦν ἀ-

πρό αυτή δύο Κυβερνήσεις. Στην τελευταία αυτή περίπτωση ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ζητάει τη γνώμη του Συμβουλίου της Δημοκρατίας .

Σκοπός της " ασφαλιστικής " αυτής προϋποθέσεως κατά την Κυβέρνηση, ήταν ο περιορισμός του δικαιώματος διαλύσεως του Προέδρου της Δημοκρατίας, αλλά και του Πρωθυπουργού " διά να τιμηθῇ περισσότερο η ύποχρέωσις σεβασμού της λαϊκῆς κυριαρχίας καί θελήσεως καί ὅπωςδήποτε διά ν' ἀποφεύγεται ἡ σύντομος ἐπανάληψις τοῦ ἐκλογικοῦ σάλου (45). Παρόλο που ἡ ἀντικολίτευση στό σύνολό της σχεδόν ἀποδέχθηκε τόν ἐν λόγω περιορισμό (46), παρατηροῦμε ὅτι ἡ συνταγματική αὐτή ρύθμιση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἐπιβεβαιώνει τήν ὑπερέχουσα θέση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας στό Σύνταγμα τοῦ 1975, δεδομένου ὅτι ὁ Πρωθυπουργός ἀφ' ὀπλίζεται ἀπό τήν ἐκτόξευση τῆς ἀπειλῆς τῶν ἐκλογῶν, ὅπως συνήθως συμβαίνει στήν ἐξελιγμένη μορφή τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συ -

(45) Βλ. τήν ἀγόρευση τοῦ Εἰσηγητῆ τῆς πλειοψηφίας Δ. Φ ρ ά - γ κ ο υ, Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ. 172.

(46) Ἐκτός ἀπό τήν πρόταση Μ. Γ α ζ ῆ (βλ. Σύνταγμα 1975, σ. 244), οἱ ὑπόλοιπες προτάσεις τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀναφέρονταν εἴτε σέ λεκτικές τροποποιήσεις (βλ. προτάσεις Γ. . Μ α ύ ρ ο υ, Α. Πα κ α ν - δ ρ έ ο υ, Ἡ. Ἡ λ ι ο Ὡ, Σύνταγμα 1975, σ. 247), εἴτε σκόπευαν τήν ἐπαύξηση τοῦ χρονικοῦ περιορισμοῦ ἀσκήσεως γιά δεύτερη φορά τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως (βλ. τήν κοινή πρόταση τῶν Ἡλ. Ἡ λ ι ο Ὡ, Χ. Δ ρ α κ ό π ο υ - λ ο υ καί Α. Κ ύ ρ κ ο υ, Σύνταγμα 1975, σ. 245), εἴτε τέλος νά καταστήσουν ὑποχρεωτική τή διάλυση μετὰ ἀπό δύο καταψηφίσεις Κυβερνήσεων (βλ. τήν κοινή πρόταση Ἀκ.Κ α - κ λ α μ ά ν η, Ἰ ω ά ν. Σ κ ο υ λ α ρ ί κ η καί Ἰωάν. Ἀ λ ε υ ρ ά, Σύνταγμα 1975, σ. 245).

στήματος (47). 'Ο δυνητικός επίσης χαρακτήρας της διαλύσεως στην περίπτωση της καταψηφίσεως δύο Κυβερνήσεων αποστερεί τη ρύθμιση του άρθρου 41 § 4 από τη σκοπιμότητά της, να συντελέσει δηλαδή στην καθιέρωση του " όρθολογικού " κοινοβουλευτικού συστήματος (48). 'Ο χρονικός αυτός περιορισμός της άσκήσεως του δικαιώματος της διαλύσεως δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση της υποχρεωτικής διαλύσεως του άρθρου 32 § 4 (49).

Κατά τó ίδιο άρθρο αποκλείεται ή διάλυση της Βουλής δύο φορές συνέχεια καί για την ίδια αίτíα. 'Ο ούσιαστικός αυτός περιορισμός αποτελεί επανάληψη της ταυτόσημης σχεδόν διατάξεως του άρθρου 79 § 2 του Συντάγματος του 1927 καί αποσκοπεί στην αποφυγή της

(47) Πρβλ. τη λειτουργία του δικαιώματος της διαλύσεως στη Μεγ. Βρετανία. Βλ. πιο πάνω, σ. 20 καί έπ..

(48) Πιδ σύμφωνη πρδς τó σκοπό αυτό ή κοινή πρόταση 'Απ. Κ α - κ λ α μ á ν η, 'Ιωάν. Σ κ ο υ λ α ρ í κ η καί 'Ιωάν. 'Α λ ε υ ρ á, Σύνταγμα 1975, σ. 245.

(49) 'Επιχείρημα a contrario από τη γενική είσήγηση της πλειοψηφίας, Βλ. Πρακτικά τών Συνεδριάσεων τών 'Υποεπιτροπών, σ. 172 όπου αναφέρονται οί περιπτώσεις τών § 1 καί 2 του άρθρου 41 ως μόνο υπαγόμενες στη διάταξη αυτή. 'Εξάλλου ή ratio της διατάξεως έπιβάλλει τόν αποκλεισμό της διατάξεως του άρθρου 32 § 4 (βλ. Γ. Παπαδημητρίδου, op. cit., σ. 34, σημ. 42).

έπαναλήψεως τών διαλύσεων καί τής κρίσεως τοῦ 1915. Ἡ ἀσάφεια τής διατυπώσεως τής διατάξεως τήν ἀποστερεῖ ἀπό κάθε οὐσιαστικό περιεχόμενο καί προσδίδει σέ αὐτή μόνο παιδαγωγική ἀξία. Πολύ σωστά ὁ καθηγητής Ἀρ. Μάνεσης (50) ἀποφεύγει νά χαρακτηρίσει τόν περιορισμό αὐτό οὐσιαστικό " γιατί ἀπομένει κάθε φορά νά ἐξακριβωθῇ ποιά εἶναι " αὐτή αἰτία " καί κατά τί διαφέρει ἀπό τό " διαφορετικό πρόσχημα " ... ".

ββ. Ἄ λ λ ε ς δ ι α τ ᾱ ξ ε ι ς τ ο ὺ Σ υ ν -
τ ᾱ γ μ α τ ο ς (51).— Κατά τό ἄρθρο 34 § 1β, δέν ἐφαρμόζονται οἱ περί διαλύσεως διατάξεις τοῦ Συντάγματος κατά τήν περίοδο ἀ-

(50) Ορ. cit., σ. 457 καί ἐπ.. Ἀντίθετος ὁ Π. Κ ο ρ δ ο -
γ ι α ν ν ὀ π ο υ λ ο ς, ορ. cit., σ. 7.

(51) Βλ. τήν ἐνδιαφέρουσα τροπολογία τών Γ. Μ α ὕ ρ ο υ, Α.
Π α π α ν ὀ ρ έ ο υ καί Ἡ. Ἡ λ ι ο ὺ, Σύνταγμα 1975,
σ. 247. Κατ'αὐτήν ὁ Πρόεδρος τής Δημοκρατίας δέ δύναται
νά διαλύσει τή Βουλή :

α) Κατά τούς ἔξ τελευταίους μῆνας τής θητείας του (Βλ.
καί Α. Μ ᾱ ν ε σ η, ορ. cit., σ. 457).

β) Ἀπό τής ὑποβολῆς τής προτάσεως παραπομπῆς του εἰς
δίκην,κατά τό ἄρθρον 49,καί μέχρι τής ἐπ'αὐτῆς ἀπο-
φάσεως τής Βουλῆς.

γ) Ἀπό τής ὑποβολῆς προτάσεως ἐμπιστοσύνης ἢ δυσπιστί-
ας κατά τό ἄρθρον 84,καί μέχρι τής ἐπ'αὐτῆς ψηφοφορίας.

δ) Ἀπό τής ὑποβολῆς προτάσεως ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγ-
ματος καί μέχρι τής ἐπ'αὐτῆς ἀποφάσεως,κατά τό ἄρθρο 110 § 2.

ε) Μέχρι τής κατά τό ἄρθρον 110 § 3 περατώσεως τοῦ ἀνα-
θεωρητικοῦ ἔργου.

στ) Κατά τήν διάρκεια τής ἰσχύος τοῦ κατά τό ἄρθρον 48
διατάγματος.

να πληρώσεως του Προέδρου της Δημοκρατίας (52).

Εξάλλου κατά το άρθρο 53 § 3 σε περίπτωση πολέμου παρατείνεται καθόλη τη διάρκειά του ή βουλευτική περίοδος και εάν έχει διαλυθεί ή Βουλή ανακαλείται αυτοδικαίως και αναστέλλεται ή διενέργεια εκλογών μέχρι τη λήξη του πολέμου.

Η διαλυθείσα Βουλή συγκαλείται τέλος σε ειδική σύνοδο στις περιπτώσεις των διατάξεων των άρθρων 48 § 4 και 34 § 2. Κατά την πρώτη διάταξη, σε περίπτωση κηρύξεως από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της χώρας σε κατάσταση ανάγκης αν η Βουλή έχει διαλυθεί συγκαλείται για να αποφασίσει την παράταση της ισχύος του νόμου περί καταστάσεως ανάγκης (53). Κατά τη δεύτερη διάταξη, σε περίπτωση παρατάσεως της αδυναμίας του Προέδρου της Δημοκρατίας για την άσκηση των καθηκόντων του πέρα από τριάντα ημέρες συγκαλείται υποχρεωτικά η Βουλή και αν αυτή έχει διαλυθεί για να αποφασίσει με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του συνόλου των μελών της, αν συντρέχει περίπτωση εκλογής νέου Προέδρου (54).

Κατά μία όρθότερη γνώμη, στην περίπτωση Αναθεωρητικής Βου -

(52) Βλ. και Γ. Παπαδημητρίου, *op.cit.*, σ. 34.

(53) Βλ. και Α. Παντελή, *op. cit.*, σ. 307· Γ. Παπαδημητρίου, *op. cit.*, σ. 34 και έπ..

(54) Στην περίπτωση του άρθρου 34 § 2 ή σύγκληση της διαλυθείσας Βουλής είναι τελείως άσκοπη, κατά τον καθηγητή Α. Ράτσο (*op.cit.*, σ. 225, σημ. 1), γιατί δεν μπορεί κατά το άρθρο 32 § 5 έδ. β' να εκλέξει νέο Πρόεδρο.

λῆς ἀτονεῖ ὁ κανόνας τοῦ διαλυτοῦ τῆς Βουλῆς (55).

β. Τυπικὸ ὁ ἐπεριόρισμός.

αα. Τὸ ἄρθρο 41 § 3. — Κατ' αὐτό, τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως στὴν περίπτωση τοῦ ἁρθρου 41 § 2 πρέπει νὰ προσυπογράφεται ἀπὸ τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο καὶ νὰ περιλαμβάνει συγχρόνως τὴν προκήρυξη ἐκλογῶν ἐντὸς 30 ἡμερῶν καὶ τὴ σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς ἐντὸς 30 ἡμερῶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές.

Ἡ ἐντὸς ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος προκήρυξη ἐκλογῶν καὶ σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς ἀποτελεῖ αὐτονόμητη ὑποχρέωση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἐνῶ διάλυση τῆς Βουλῆς χωρὶς ταυτόχρονη προκήρυξη ἐκλογῶν καὶ σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς θεωρεῖται πρᾶξικώπημα (56) καὶ ἀντιστρατεύεται ἅμεσα τὶς διατάξεις περὶ δια -

(55) Γιά τὸ ὅλο θέμα βλ. Α. Μάνηση, Αἱ ἐγγυήσεις τηρήσεως τοῦ Συντάγματος, *op. cit.*, τ. II, σ. 332-337. Σύμφωνα καὶ ὁ Γ. Παπαδημητρίου, *op. cit.*, σ. 35. Πάντως ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ θέματος κρινόταν ἐπιβεβλημένη λόγω τῆς ἀμφιβόλου συνταγματικότητος πρακτικῆς.

(56) Βλ. καὶ Α. Ράϊκου, *op. cit.*, σ. 306 ποὺ μάλιστα δέχεται ὅτι τέτοια ἐνέργεια τοῦ Προέδρου ἀποτελεῖ ἐσχάτη προδοσία κατὰ τὸ ἄρθρο 49 § 1 τοῦ Συντάγματος. Μοναδικὸ παράδειγμα τέτοιας ἀντισυνταγματικῆς καὶ πρᾶξικοπηματικῆς διαλύσεως ἀποτέλεσε σέ μᾶς ἡ διάλυση τῆς 4-8-1936 ἐπὶ κυβερνήσεως Ι. Μεταξᾶ.

κρίσεως τῶν ἐξουσιῶν τοῦ Συντάγματος. Ἡ διάταξη αὐτή δέν προκάλεσε ἰδιαίτερες συζητήσεις στήν Ε΄ Ἀναθεωρητική Βουλή ἐκτός ἀπό τήν πρόταση τῆς ἀντιπολιτεύσεως νά αὐξηθεῖ ἡ προθεσμία προκηρύξεως ἐκλογῶν ἀπό 30 μέρες σέ 45 γιατί κρίθηκε ἀνεπαρκής γιά τήν ὁργάνωση τῆς ἐκλογικῆς ἐκστρατείας (57).

Τό διάταγμα τῆς διαλύσεως προσυπογράφεται στή μέν περίπτωση τοῦ ἄρθρου 41 § 2 ἀπό τό Ὑπουργικό Συμβούλιο κατά πλειοψηφία τοῦλάχιστον τῶν μελῶν του, στίς περιπτώσεις δέ τῶν ἄρθρων 37§4, 38 § 1 ἐδ. β΄ καί 38 § 2 ἀπό τόν Πρωθυπουργό χωρίς νά ἀποκλείεται βέβαια ἡ προσυπογραφή τοῦ διατάγματος καί ἀπό τά μέλη τοῦ ὕπουργικοῦ συμβουλίου. Ἀντίθετα δέ χρειάζεται ἡ προσυπογραφή του στίς περιπτώσεις τῶν ἄρθρων 32 § 4 καί 41 § 1 (ἄρθρο 35 § 2 στοιχ. ε΄).

Στή διάλυση βάσει τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 37 § 4 τό θέμα τῆς ἀναγκαιότητας τῆς ὕπουργικῆς προσυπογραφῆς περιπλέκεται ἐξαιτίας τῆς ἀβλεψίας τοῦ συνταγματικοῦ νομοθέτη. Τό ἄρθρο 35 § 2 στοιχ. ε΄ ἐξαιρεῖ ἀπό τήν προσυπογραφή καί τήν ἀναφερόμενη στό ἄρθρο 37 § 3 προεδρική ἀρμοδιότητα. Στήν πραγματικότητα ὅμως ἡ ἐξαίρεση ἀναφέρεται στήν § 4 τοῦ ἄρθρου 37 καί ὄχι στήν § 3 τοῦ ἴδιου ἄρθρου, τῆς ὁποίας ἄλλωστε ἡ ἐξαίρεση καλύπτεται ἀπό τήν § 2 στοιχ. α΄ τοῦ ἄρθρου 35. Ἡ παράθεση τοῦ ἄρθρου 37 § 3

(57) Βλ. τίς προτάσεις τῶν Ἡ. Ἡ λ ι ο ὺ, Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ. 179 καί 185· Ἀπ. Κ α - κ λ α μ ᾶ ν η, Ἰ ω ᾶ ν. Σ κ ο υ λ α ρ ῖ κ η καί Ἰωάν. Ἀ λ ε υ ρ ᾶ, Σύνταγμα 1975, σ. 245.

όφείλεται σέ άβλεψία τοῦ συντακτικοῦ νομοθέτη (58). Ἡ ὑποστη-
ρίξιμη αὐτὴ ἐρμηνεία ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τή ratio τῆς διατά-

(58) Πρβλ. Γ. Παπαδημητρίου, *op. cit.*, σ. 29.

Κατά τή γνώμη μας ἡ άβλεψία εἶναι προφανῆς καί γιά τοὺς
ἐξῆς λόγους. Τό ἄρθρο 37 τοῦ Συντάγματος προῆλθε ἀπό τίς
τρεῖς πρῶτες παραγράφους τοῦ ἄρθρου 38 τοῦ Σχεδίου, ὅπως
διαμορφώθηκε ἀπό τόν Ὑπουργό Δικαιοσύνης Κ. Στεφανά-
κη (Βλ. Πρακτικά τῶν Συν. τῆς Βουλῆς, σ. 951 ἐπ. καί
1228 ἐπ.), τό δέ ἄρθρο 35 ἀνάφερε ἀρχικά τήν περίπτωση τοῦ
ἄρθρου 38 § 3 ὡς ἀρμοδιότητα ἐξαιρούμενη τῆς προσυπογρα-
φῆς, κατά τήν ὁποία ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μπορεῖ ,
μετά ἀπό ἀποτυχία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ σχετικῶς πλειοψηφοῦν -
τος κόμματος νά σχηματίζει Κυβέρνηση, νά ἀναθέσει νέα
διερευνητική ἐντολή στόν ἀρχηγό τοῦ δεύτερου σέ κοινο -
βουλευτική δύναμη κόμματος ἢ νά διορίσει Πρωθυπουργό, με-
τά ἀπό γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοκρατίας, μέλος ἢ μή
τῆς Βουλῆς γιά τή διεξαγωγή ἐκλογῶν. Στή συνέχεια ἡ §
2 τοῦ ἄρθρου 38 κατατιμῆθηκε σέ δύο παραγράφους πού πῆραν
τοὺς ἀριθμούς 2 καί 3. Ἔτσι ἡ ἀνωτέρω § 3 πῆρε τόν ἀ -
ριθμό 4 (Βλ. Πρακτικά, σ. 991) χωρίς συνάμα νά διορθωθεῖ
καί τό ἄρθρο 35 § 2. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ διάταξη
τοῦ ἄρθρου 38 § 3 περιλήφθηκε στό ἄρθρο 35 μετά τή δια-
μόρφωση τοῦ ἄρθρου 38 τοῦ Σχεδίου ἀπό τόν Ὑπουργό Δι -
καιοσύνης Κ. Στεφανάκη (Βλ. Πρακτικά, σ. 951 καί
980). Ἐξάλλου ἡ τροπολογία, μέ τήν ὁποία διαμορφώθηκε
τό ἄρθρο 38 §§ 2-3 φέρει ἡμερομηνία 19-5-1975, ἐνῶ ἡ διά-
ταξη τοῦ ἄρθρου 38 § 3 προστέθηκε στό ἄρθρο 35 § 2 στοιχ.
ε΄ κατά τήν κατ'ἄρθρο ψήφιση τοῦ Συντάγματος (Πρβλ. Σύν-
ταγμα 1975, σ. 216 ἐπ. καί 231). Κατά τήν ἐρμηνεία αὐτὴ
ἐπομένως τό διάταγμα διαλύσεως κατ'ἐφαρμογή τοῦ ἄρθρου 37
§ 4 ἐξαιρεῖται τῆς προσυπογραφῆς. Ἡ ἄποψή μας αὐτὴ ἐν-
ισχύεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι τό ἄρθρο 35 § 2 στοιχ.ε΄,
πρίν τήν προσθήκη τοῦ ἄρθρου 38 § 3, ἀναφερόταν ὡς ἐπίτό
πλεῖστον σέ περιπτώσεις διαλύσεως τῆς Βουλῆς.

ξεως. Στη μνημονευόμενη περίπτωση ή διάλυση παρουσιάζεται καί
ως όπλο του Πρωθυπουργού καί αντίσταθμισμα της ένδεχόμενης κα -
ταψηφίσεως της κυβερνήσεώς του από τή Βουλή. Στην περίπτωση του
άρθρου 37 § 4 ό Πρωθυπουργός όφείλει πρώτα νά έμφανισθεϊ στη
Βουλή για νά λάβει ψήφο έμπιστοσύνης καί μόνο σε άρνητική περί -
πτωση μπορεί νά τή διαλύσει (59). Συνεπέστερη λύση πρός τή μορ -
φή αυτή της διαλύσεως θά ήταν ή ανάγκη προσυπογραφής του σχετι -
κού διατάγματος από τον Πρωθυπουργό. Έξάλλου στην περίπτωση
αυτή της διαλύσεως αποκλείεται ή αίτηση γνώμης του Συμβουλίου
της Δημοκρατίας (άρθρο 37 § 4β).

ββ. 'Η σύμπραξη του Συμβουλίου
της Δημοκρατίας (60).— 'Η γνώμη του Συμβουλίου της
Δημοκρατίας χρειάζεται μόνο στίς περιπτώσεις διαλύσεως που προ -
βλέπονται από τά άρθρα 38 § 2 καί 41 § 1 καί 4, δηλαδή στίς
διαλύσεις κατόπιν παύσεως_κυβερνήσεως, λόγω προφανούς δυσαρμο -
νίας της Βουλής πρός τό λαϊκό αίσθημα, μή έξασφαλίσεως από τή
σύνθεσή της κυβερνητικής σταθερότητας καί έκ νέου διαλύσεως Βου -
λης λόγω καταψηφίσεως από αυτήν δύο Κυβερνήσεων. 'Η γνώμη του
Συμβουλίου της Δημοκρατίας είναι συμβουλευτική καί όχι σύμφωνη

(59) Βλ. καί Α. Παντελή, op. cit., σ. 250.

(60) Τό Συμβούλιο της Δημοκρατίας προβλέπεται από τό άρθρο 39 του Συντάγ -
ματος. Βλ. σχετικά γι' αυτό Α. Ράϊκου, op. cit., σ. 307 καί έπ.·
Δ. Τσάτσου, op. cit., σ. 354-356. — J.-Cl. Colliard,
Sur trois nouveaux régimes parlementaires εις Itinéraires : Etudes en
l' honneur de Léo Hamon présentées par G. Conac, H. Maisl et J. Vau -
diaux, Paris, Economica, 1982, σ. 136.

έπομένως δέ δεσμεύει τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας (61).

Κατ' ὀρθότερη γνώμη τό κρατικό αὐτό ὄργανο ἔχει περιπέσει πρὸς τό παρόν σέ ἀχρηστία (62). Ἔτσι μέχρι σήμερα ἡ παρεμβολή του στή διαδικασία διαλύσεως τῆς Βουλῆς δέν ἀποτελέσσε περιορισμό τοῦ σχετικοῦ δικαιώματος. Ἀντίθετα κατὰ τήν Εἰσηγητική Ἐκθεση ἐπὶ τοῦ Σχεδίου Συντάγματος τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς τό Συμβούλιο σκοπὸ εἶχε νά ἐπηρεάζει τὰ δημόσια πράγματα καί μάλιστα τίς ἀποφάσεις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας πού στίς περιπτώσεις διαλύσεως τίθεται ἀντιμέτωπος τῆς Κυβερνήσεως καί τοῦ διαλυομένου Κοινοβουλίου (63). Ὅμως ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ καθηγητῆς Δ. Τσάτσος (64) τό Συμβούλιο " ἀπομηνύει μοναρχικῆς σκέψεως στό Συνταγματικό Δίκαιο (...) κάνει τό κακό χωρὶς ἐπιπτώσεις γι' αὐτό. Προσφέρει τό κῦρος του χωρὶς ὅμως νά συμβάλλῃ ἢ νά εἶναι προϋπόθεση ἀποφάσεως. Καί ἔρχεται ὁ Πρόεδρος καί

(61) Πρβλ. τή ρύθμιση τῆς διαλύσεως στή Γαλλία καί Ἰταλία, πιδ πά-
νω, σ. 91 ἐπ. καί 41. Τά δικτατορικά συνταγματικά κείμενα τοῦ
1968 (ἄρθρο 46) καί 1973 (ἄρθρο 44 § 4) πρόβλεπαν ἐπί-
σης τή λήψη τῆς γνώμης τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἔθνους ἐκ μέ-
ρους τοῦ ὀργάνου πού ἀποφάσιζε τή διάλυση (Βασιλέα καί
Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀντίστοιχα).

(62) Βλ. καί Γ. Π α π α ὀ η μ η τ ρ ῖ ο υ, op. cit., σ. 27, σημ. 12.

(63) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῶν συζητήσεων
τοῦ Συντάγματος 1975, σ. 1188.

(64) Βλ. τήν εἰσήγηση στά Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βου-
λῆς ἐπὶ τῶν συζητήσεων τοῦ Συντάγματος, σ. 922 καί Παρα-
δόσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου, op. cit., σ. 356.

παίρνει τήν απόφαση. Τό βάρος τό πολιτικό τό παίρνει εκείνος , παραπέμπει όμως καί στό κϋρος ενός συμβουλίου τό όποιο τελικά δέν έχει ούτε εύθύνη πολιτική ούτε πολιτική νομιμοποίηση έκ τών κάτω ... ".

II. 'Η π ρ α κ τ ι κ ή έ φ α ρ μ ο γ ή τ ο υ θ ε σ μ ο υ .

'Υπό τό κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975 τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως άσκήθηκε δύο φορές κατά τρόπο άμφισβητούμενης συνταγματικότητας : τό 1977 (22.10.1977 / 20.11.1977) επί κυβερνήσεως Κων. Καραμανλή καί 1981 (19.9.1981 / 18.10.1981) επί κυβερνήσεως Γ . Ράλλη.

1. - 'Η δ ι α λ υ σ η τ ο υ 1 9 7 7 .

Γιά τή διάλυση τῆς πρώτης μεταδικτατορικῆς Βουλῆς ἐφαρμόσθηκε ἡ διάταξη τοῦ άρθρου 41 § 2. 'Επομένως ἡ διάλυση αὐτῇ θά κριθεῖ σύμφωνα μέ τή διαδικασίá πού προβλέπει τό Σύνταγμα στό ἄρθρο αὐτό. Εἰδικότερα θά ἐξετασθεῖ ἄν τά γεγονότα πού ἐπικαλέσθηκε ὁ Πρωθυπουργός Κων. Καραμανλῆς καί ἀποδέχθηκε ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Κων. Τσάτσος συνιστοῦσαν " ἐθνικό θέμα ἐξαιρετικῆς σημασίας " καί ἐπομένως δικαιολογοῦσαν τή διάλυση τῆς Βουλῆς.

α. Ο ἱ λ ὅ γ ο ι τ ῆ ς δ ι α λ ῦ σ ε ω ς .

Σύμφωνα μέ τήν εἰσήγηση τοῦ Πρωθυπουργοῦ (65), ὕστερα ἀπό σχετική ἀπόφαση τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου (66), οἱ λόγοι γιά τούς

(65) Βλ. τό κείμενο τῆς εἰσηγήσεως στό "Βῆμα" τῆς 21ης Σεπτεμ - βρίου 1977.

(66) Βλ. τό πρακτικό 117 τῆς συνεδριάσεως τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1977 εἰς Γ. Παπαδημητρίου, op.cit., σ.137 καί ἐπ. καί τό κείμενο τῆς ἀνακοινώσεως γιά τή συνεδρίαση τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1977 στήν "Καθημερινή" τῆς 21ης Σεπτεμβρίου 1977.

ὁποῖους ἔπρεπε νά διεξαχθοῦν πρόωρες ἐκλογές ἦταν " ἀκραιφνῶς καί μόνο " ἐθνικοί. Ἐπρόκειτο κυρίως γιά τήν τύχη τοῦ Κυπριακοῦ Ἐλληνισμοῦ, τήν ἐπικίνδυνη διένεξη μέ τή γείτονα Τουρκία καί τέλος γιά τήν ἔνταξη τῆς χώρας μας στίς Εὐρωπαϊκές Κοινότητες (τό κείμενο ἀναφέρει στήν Εὐρωπαϊκή Κοινότητα). Κατά τήν κρίση τῆς Κυβερνήσεως ὁ χειρισμός τῶν θεμάτων αὐτῶν πέρασε καί θά πέρναγε ἀπό δύσκολες καί λεπτές φάσεις καί σύμφωνα μέ τίς ἐνδείξεις κατά τό ἔτος 1978 ἀναμενόταν ἡ εἰσοδός τους σέ ἀποφασιστική φάση. Προεκλογική περίοδος καί διενέργεια ἐκλογῶν, ὅπως ἦταν ἐπόμενο λόγω κανονικῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς περιόδου, κατά τή διάρκεια τῆς φάσεως αὐτῆς θά ἀπέβαιναν ἐπιζήμιες γιά τήν ἀντιμετώπιση αὐτῶν τῶν προβλημάτων, πού ἀντίθετα ἀπαιτοῦσαν ἥπιο κλίμα. Κατά τόν Πρωθυπουργό ἐξάλλου ἡ κυβέρνηση ἐπιβαλλόταν νά ἔχει αὐξημένο κύρος, τό ὁποῖο μόνο μέ προσφυγή στή λαϊκή ἐτυμηγορία θά ἐπιτυγχανόταν. Ἡ σύμφωνη γνώμη τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας δόθηκε μέ ἔγγραφη ἀπάντησή του στόν Πρωθυπουργό (67). Λόγω τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως διαλύσεως ἀπό τόν ἀρχηγό τοῦ Κράτους ἀναβλήθηκε σύμφωνα μέ τό Σύνταγμα ἡ ἔναρξη τῆς Δ΄ Συνόδου, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπικείμενη διάλυση τῆς Βουλῆς καθιστοῦσε πρακτικά καί χρονικά ἀδύνατη τή λειτουργία της.

Τό προεδρικό διάταγμα 977/1977, μέ τό ὁποῖο διαλύθηκε ἡ Βουλή καί προκηρύχθηκαν οἱ ἐκλογές, δέν ἀναφέρει ἐν τούτοις τά κρίσιμα ἐθνικά θέματα πού ἐπιβέβλανε τήν πρόωρη διάλυση τῆς 22ας Ὀκτωβρίου 1977 παρά μόνο ἔμμεσα, παραπέμποντας στό ὑπ'ἀριθμ. 117/20-9-77

(67) Βλ. τήν ἔγγραφη ἐπιστολή τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας στό "Βῆμα" τῆς 23ης Σεπτεμβρίου 1977.

πρακτικό του Υπουργικού Συμβουλίου (68). Έτσι μπορούμε να δεχτούμε ότι ικανοποιήθηκε η συνταγματική έπιταγή για άναφορά τών έν λόγω έθνικών θεμάτων (άρθρο 41 § 2 σέ συνδυασμό μέ τίς § 3 καί 4 τοῦ Συντάγματος) (69).

β. Ὁ χαρακτηρισμός τών λόγων διαλύσεως ὡς "έθνικῶν θεμάτων έξαιρετικῆς σημασίας".

Γιά τήν κρίση τῆς συνταγματικότητας τῆς διαλύσεως πρέπει νά έξετάσουμε ἄν τά θέματα πού άναφέρθηκαν δικαιολογοῦσαν τή διάλυση τῆς Βουλῆς κατά τό άρθρο 41 § 2. Ἄν δηλαδή μπορούσαν νά χαρακτηριστοῦν έθνικά καί έξαιρετικῆς σημασίας. Ὁ χαρακτηρισμός τους ὡς έθνικῶν δέν άφήνει άμφιβολίες.

Ἀντίθετα ἡ ιδιότητά τους ὡς " έξαιρετικῆς σημασίας " εἶναι άμφισβητήσιμη. Πρέπει κατ'άρχήν νά υπενθυμίσουμε ὅτι ἡ έννοια αὐτή εἶναι ιδιαίτερα άόριστη καί άσαφῆς καί έπομένως δυσχερῆς στήν έξακρίβωσή της. Ἀποτελεῖ έννοια καθαρά υποκειμενική τῆς έκάστοτε κυβερνήσεως, ἡ ὁποία μπορεῖ μέ τήν πρόφαση ένός ὁποιουδήποτε σοβαροῦ ζητήματος νά άποκρύψει τήν πρόθεσή της νά έκμεταλλευτεῖ κομματικά τίς εὐνοϊκές γι'αὐτήν περιστάσεις (70). Αὐτή

(68) Πρβλ.τό διάταγμα διαλύσεως, 'Ε.τ.ΚΑ', φ.329 τῆς 22ας Ὀκτωβρίου 1977, σ. 3067.

(69) Βλ.καί Γ.Παπαδημητρίου,ορ. cit.,σ. 66 καί έπ.καθώς καί τίς δηλώσεις τοῦ Γ.Μαύρου στοδ"Βῆμα"τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1977.

(70) Πρβλ. τήν εἰσήγηση τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κ. Καραμανλῆ, στοδ"Βῆμα"τῆς 21-9-1977 ("...έναντίον τοῦ κομματικοῦ της (τῆς Κυβερνήσεως) συμφέροντος, δεδομένου ὅτι θά ἡδύνατο μέ τήν μεγάλη πλειοψηφία πού διαθέτει νά παραμείνη ἄνετα επί 14 άκόμη μήνες στήν έξουσία").

ήταν κατά τη γνώμη μας και η πραγματική αίτεια της πρώτης αυτής διαλύσεως (71). Τα θέματα που επικαλέσθηκε η κυβέρνηση ήταν ήδη σπουδαία και ζωτικά για τον ελληνισμό και πριν την έγκαιρή λύση της δικτατορίας και εξακολουθούν να είναι με την ίδια οξύτητα, έκτος βέβαια από την ένταξη της χώρας στην Ε.Ο.Κ.. Ούτε κατά το 1978 προβλεπόταν η είσοδος τους στην τελική φάση της επιλύσεως ή έστω σε κάποιο προκριματικό διαπραγματευτικό στάδιο (72).

Η έρμηνεία που δόθηκε στο άρθρο 41 § 2 από τις δύο επιστολές

-
- (71) Χαρακτηριστικές είναι οι αντιδράσεις των κομμάτων της αντιπολιτεύσεως που χαρακτήρισαν τη διάλυση της Βουλής ως απαράδεκτο αίφνιδιασμό. Κατά τον αρχηγό της Ε.ΔΗ.Κ. Γ. Μαυρο "σπανίως κυβέρνηση με πειθαρχημένη πλειοψηφία διακοσίων δεκαπέντε βουλευτών όμολογεί αδυναμία να αντιμετωπίσει τα έθνικά θέματα και ζητεί ανανέωση της λαϊκής εντολής" (βλ. δηλώσεις του στο "Βήμα" της 20-9-1977).

Κατά τον πρόεδρο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Α. Παπανδρέου υπήρχε "δυσαρμονία ή διάσταση μεταξύ της θέλησης του έλλογικού σώματος και της σύνθεσης του Κοινοβουλίου ...στην πολιτική που ακολουθεί η Κυβέρνηση στα έθνικά θέματα" (βλ. δηλώσεις του στο "Βήμα" της 20-9-1977).

Για τις δηλώσεις των άλλων κομμάτων, βλ. του Α' γραμματέα της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. Χ. Φλωράκη στο "ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ" της ίδιας ημερομηνίας· του προέδρου της Σοσιαλιστικής Πρωτοβουλίας Γ.Α. Μαγκάκη στο "Βήμα" της 20-9-1977 και του γενικού γραμματέα του Κ.Κ.Ε. (έσ.) Χ. Δρακόπουλου στην "Αύγή" της ίδιας έπίσης ημερομηνίας.

- (72) Βλ. και Γ. Παπανδημητρίου, *op. cit.*, σ. 68-100· Ν. Ρώτη, *op. cit.*, σ. 234 - 237.

(Πρωθυπουργού καί Προέδρου) εἶναι ὑπερβολικά εὐρεία (73). Κατά τήν πρωθυπουργική εἰσήγηση ἡ ἐπίλυση τῶν ἐθνικῶν θεμάτων συνο - δεύτηκε ἀπό τόν ἰσχυρισμό ὅτι " οἱ κομματικοί ἀνταγωνισμοί καί οἱ ὀξύτητες, πού μοιραίως συνοδεύουν μιᾶ παρατεταμένη ἐκλογική ἀναμέτρηση θά ἐδυσχέraitαν τοὺς ... χειρισμούς πού ἀπαιτοῦν τά προβλήματα αὐτῆς τῆς μορφῆς καί ἐκτάσεως ". Τό συνταγματικό κέ - μενο ὅμως δέν ἀναγράφει πουθενά τέτοιο λόγο διαλύσεως. Ἡ ἐπί - κλησή του ἀπό τήν Κυβέρνηση δείχνει καθαρά τήν προσπάθειά της ν' ἀποκρύψει τήν πραγματική αἰτία τῆς διαλύσεως, τήν κομματική δη - λαδή σκοπιμότητα, ἡ ὁποία ἂν δέν ἀποκρυπτόταν ἐξαιτίας τοῦ περι - οριστικοῦ χαρακτήρα τῶν λόγων διαλύσεως τοῦ ἄρθρου 41 τοῦ Συν - τάγματος θά καθιστοῦσε προβληματική ἂν ὄχι ἀδύνατη τῇ διάλυση τοῦ 1977.

Ἡ δυσχέρεια ὅμως ἀντικειμενικῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἄρθρου 41 § 1 καθιστᾷ ἀδύνατο κάθε ἔλεγχο τῶν λόγων πού ὑπαγό - ρευσαν αὐτῇ τῇ διάλυση καί κατὰ συνέπεια δύσκολη τήν κρίση περί τῆς συνταγματικότητάς της ἢ μή (74). Ἀποτελεῖ ὅμως πρώτης τά - ξεως ἀπόδειξη τῆς ἀδυναμίας προσαρμογῆς τοῦ συνταγματικοῦ κειμέ - νου στίς ὁλοένα μεταβαλλόμενες πολιτικοκοινωνικές συνθῆκες τοῦ τόπου.

2. - Ἡ διάλυση τοῦ 1981.

Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς τῆς Β΄ Περιόδου ἔγινε βάσει τῆς διατά -

(73) Βλ. καί Ν. Ρ ώ τ η, op. cit., σ. 237 - 239.

(74) Τό θέμα τῆς συνταγματικότητος βλ. εἰς Γ. Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ, op. cit., σ. 115 - 126.

ξεως του άρθρου 38 § 1 του Συντάγματος και μετά από παραίτηση της Κυβερνήσεως Γ. Ράλλη. 'Η χρησιμοποίηση της διατάξεως αυτής προκάλεσε έντονες συζητήσεις και γέννησε σοβαρές αμφιβολίες ως προς την συνταγματικότητα της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για τη διάλυση.

α. Οί λόγοι της διαλύσεως.

Κατά την Κυβέρνηση (75), η προσφυγή σε πρόωρες εκλογές δύο περίπου μήνες πριν την κανονική λήξη της βουλευτικής περιόδου, έπιβα λόταν για τρεις λόγους : α) λόγω κλιματολογικών συνθηκών ή περιόδος του Δεκεμβρίου (οί εκλογές έπρεπε κανονικά να διεξαχθούν στις 20 Δεκεμβρίου) ήταν έντελως άκατάλληλη για διενέργεια εκλογών έπειδή σημαντικό μέρος των εκλογέων θά έμποδιζόταν να προσέλθει στις κάλπες (76), β) γιατί η σύμπτωση των εκλογών μέ τις γιορτές των Χριστουγέννων θά έπληττε την έμπορική και οίκο-οικονομική κίνηση του τόπου και γ) γιατί η μακρά διάρκεια της προεκλογικής περιόδου θά είχε δυσμενείς έπιπτώσεις στη λειτουργία της πολιτείας και μάλιστα σε έποχή που πιεστικά προβλήματα ανέμεναν τη λύση τους. Τούς λόγους αυτούς αποδέχτηκε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναφέροντας προς έπιβεβαίωσή τους ότι η έπίσπευ-

(75) Βλ. την έπιστολή του πρωθυπουργού Γ. Ράλλη στο Παράρτημα, σ. 307.

(76) Το έπιχείρημα αυτό δέν εύσταθεί και πολύ. 'Επανειλημμένα έγιναν εκλογές στη χώρα μας κατά τη χειμερινή περίοδο και μάλιστα σε έποχές που οί συγκοινωνίες ήταν χειρότερες : 'Ιανουάριος 1936, Φεβρουάριος 1956 και 1964.

ση τῶν ἐκλογῶν ὑποστηριζόταν καί ἀπό ἄλλα κόμματα, καί ἰδίως ἀπό τό κόμμα τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως (77). Τήν παραίτηση τῆς Κυβερνήσεως διαδέχτηκε ὁ ἐκ νέου διορισμός τοῦ Γ. Ράλλη, πού ἐξακολουθοῦσε νά ἔχει τή δεδηλωμένη ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς, ὡς πρωθυπουργοῦ μέ σκοπό τή διάλυση τῆς Βουλῆς καί τή διενέργεια ἐκλογῶν.

β. Ἡ συνταγματικότητα τῶν λόγων τῆς
διαλύσεως.

Γιά νά κρίνουμε τή βασιμότητα τῶν λόγων αὐτῶν σκόπιμο θά ἦταν νά ἀναφέρουμε τά νομικά προβλήματα πού δημιούργησε τό ἐνδεχόμενο ἐπισπεύσεως τῶν ἐκλογῶν. Τά προβλήματα αὐτά ἦταν κυρίως δύο εἰδῶν : ἡ ἐπιλογή τῆς συνταγματικῆς διατάξεως γιά τή διάλυση τῆς Βουλῆς καί ἡ ἀναζήτηση τρόπου νά μήν ἐφαρμοσθεῖ ὁ χρονικός περιορισμός τοῦ ἄρθρου 41 § 4 πρότ. α' τοῦ Συντάγματος. Παρεκόμενο τῶν προβλημάτων αὐτῶν καί ἰδίως τοῦ πρώτου ἦταν τό ζήτημα τῆς ἐνδεικτικῆς ἢ περιοριστικῆς ἀπαριθμήσεως τῶν λόγων διαλύσεως κατὰ τό Σύνταγμα τοῦ 1975, τό ὁποῖο ὁμως λόγῳ προηγούμενης ἀναπτύξεώς του (78) δέ θά ἐπανεξετασθεῖ.

αα. Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ ἄρθρου
41 §§ 1 καί 2 καί ἡ ἐπιλογή τοῦ ἄρ-
θρου 38 § 1β.— Ὅπως προαναφέρθηκε ἡ διάλυση τῆς Βου-

(77) Βλ. τήν ἔγγραφη ἀπάντηση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Κων. Καραμανλῆ στό Παράρτημα, σ. 308.

(78) Βλ. πιδό πάνω, σ. 242 καί ἐπ..

λῆς τῆς Β. Περίοδου ἔγινε κατ'ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρου 38 § 1β τοῦ Συντάγματος, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἀπαλλάσσει ἀπό τά καθήκοντά του τόν πρωθυπουργό ἂν παραιτηθεῖ καί μπορεῖ στή συνέχεια νά δώσει ἐντολή σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως σέ μέλος τῆς Βουλῆς πού ὑποχρεοῦται νά ζητήσῃ τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 84, ἥ σέ μέλος ἢ μή αὐτῆς πρός ἄμεση διάλυσή της καί διενέργεια ἐκλογῶν. Ἀπό τίς λύσεις αὐτές ἡ πρώτη ἀποκλείσθηκε λόγω προσεγγίσεως τῆς κανονικῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς περιόδου (79).

Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ἄρθρου 41 § 1 φαίνεται ἐπίσης ἀνέφικτη. Δισταγμοί " οὐσίας " ἀπέκλειαν τήν προσφυγή στίς ἔννοιες "δυσαρμονία Βουλῆς καί λαϊκοῦ αἰσθήματος " ἢ " ὕπαρξη στήν Βουλή κυβερνητικῆς ἀστάθειας " (80). Ἡ Κυβέρνηση μέ 171 βουλευτές μετὰ τίς ἐκλογές τοῦ 1977 ἐξακολουθοῦσε νά διαθέτει τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία τῶν ἐδρῶν στή Βουλή. Ἐπειτα ἡ προσέγγιση τοῦ τέλους τῆς περιόδου, ἕνα μόνο μήνα πρίν τήν κανονική λήξη της, δέ θά μποροῦσε νά δικαιολογήσῃ μία τέτοια ὀψιμη διαπίστωση καί θά ἀποτελοῦσε παραβίαση τοῦ πνεύματος τουλάχιστον τῶν σχετικῶν διατάξεων.

(79) Βλ. Γ. Ἀναστασιάδης, " Ἡ ἐπιστολή Καραμανλῆ καί τό ἄρθρο 38 τοῦ Συντάγματος " στήν " Ἐγνατία " τῆς 28ης Αὐγούστου 1981· Ν. Γαζής " Συνταγματικά παιχνίδια ... ἢ " καί τήν πύττα ὀλόκληρη καί τόν σκύλο χορτάτο ; ", στό "Βῆμα" τῆς 15ης Αὐγούστου 1981.

(80) Βλ. τό προηγούμενο ἄρθρο τοῦ Ν. Γαζή.

Ἡ " δυσαρμονία " τὴν ὁποία ἀπαιτεῖ τὸ Σύνταγμα ὡς προϋπόθεση τῆς διαλύσεως ἐμφανίζεται ὁπωσδήποτε σάν κατάσταση ποὺ διαρκεῖ ἢ ποὺ ὑπάρχει ἀπὸ πολὺ καιρὸ. Ἡ ἐνδεχόμενη διάλυση τῆς Βουλῆς μὲ τὴ δικαιολογία αὐτὴ θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα πολὺ κακὸ προηγούμενο γιὰ τὸ μέλλον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίκληση τῆς ὑπάρξεως κυβερνητικῆς ἀστάθειας λόγῳ τῆς συνθέσεως τῆς κυβερνήσεως θὰ ἀποτελοῦσε ἐξί - σου καταστρατήγηση τῆς συνταγματικῆς ἐπιταγῆς. Ὁ ἀποκλεισμός τῆς § 1 εἶχε καὶ πολιτικὸ καθαρὰ λόγῳ. Ἡ ἐξώφθαλμη ἀκαταλληλό - τητα τῆς διαδικασίας αὐτῆς θὰ ἔφερνε σέ δύσκολη θέση τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καὶ θὰ ἔθετε ἐνδεχομένως σέ ἀμφισβήτηση τὴν πο - λιτικὴ του οὐδετερότητα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ τελευταῖος προτι - μοῦσε νὰ ἀφήσει μᾶλλον τὴν πρωτοβουλία τῆς κρίσεως τῆς διαλύσεως στὴν Κυβέρνηση (81).

Ἀλλὰ καὶ ἡ § 2 τοῦ ἄρθρου 41 δὲν εὑρίσκει ἔρεισμα ἐφαρμογῆς . Σάν θέματα ἐθνικὰ " ἐξαιρετικῆς σημασίας " ποὺ ἦσαν ἱκανὰ νὰ θε - μελιώσουν τὴν ἀνάγκη διαλύσεως τῆς Βουλῆς ὕστερα ἀπὸ πρόταση τῆς κυβερνήσεως μπορούσαν νὰ ἀναφερθοῦν τὸ θέμα ἐπανόδου στὸ ΝΑΤΟ , τῆς προσχωρήσεώς μας στὴν Ε.Ο.Κ. ἢ τῆς παραχωρήσεως σέ ξένη δύ - ναμη βάσεων ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ μας χώρου (82) . Ὁ χειρισμὸς τῶν

(81) Βλ. καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Ν. Γ α ζ ἦ, Ἡ παραίτηση τῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς στὸ Βῆμα τῆς 21ης Αὐγούστου 1981.

(82) Βλ. καὶ τὰ ἄρθρα τῶν Ν. Γ α ζ ἦ, Συνταγματικὰ παιχνίδια στὸ Βῆμα τῆς 15-8-1981 καὶ Π. Λ ο υ κ α κ ο υ, Ὁ " γόρδιος δεσμός " καὶ οἱ ἐκλο - γές στὸ Βῆμα τῆς 23ης Ἰουλίου 1981.

θεμάτων αὐτῶν ὅμως ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση δὲ δικαιολογοῦσε προσφυγὴ
στὴ λαϊκὴ κρίση μὲ τὴ μορφή διαλύσεως ἢ δημοψηφίσματος.

Τὰ δύο πρῶτα θέματα παρακάμφθηκαν, τὸ πρῶτο μὲ τὴ θέση ζητή -
ματος ἐμπιστοσύνης (83), ἐνῶ τὸ δεύτερο ὑποβλήθηκε στὴν κρίση
τῆς Βουλῆς καί ἡ σχετικὴ συνθήκη προσχωρήσεως κυρώθηκε μὲ τὸ Ν.
945/1979, σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 28 § 2 τοῦ Συντάγ -
ματος (84). Τέλος γιὰ τὸ τρίτο θέμα ποτέ δὲν ἔγινε σκέψη παρα -
πομπῆς στὴν κρίση τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος. Ἐξάλλου χρησιμοποί -
ηση ἑνὸς ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ θέματα γιὰ τὴ δικαιολόγηση τῆς διαλύ -
σεως θὰ ἀνάγκαζε τὴν κυβέρνηση νὰ τὸ θέσει στὸ ἐπίκεντρο τοῦ προ -
εκλογικοῦ ἀγώνα, πράγμα ποὺ ἐκείνη ἐπεδίωκε νὰ ἀποφύγει.

Λόγω τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς τῆς Α΄ Περιόδου βάσει τῆς ἴδιας
διατάξεως (τοῦ ἄρθρου 41 § 2) θὰ ἀνέκυπτε ἐνδεχομένως καί τὸ θέ -
μα τῆς συνταγματικῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διαλύσεως δύο συνεχῶν Βου -
λῶν γιὰ τὴν ἴδια αἰτία (85). Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς § 4 τοῦ ἄρθρου 41
θὰ μπορούσε ὅμως κάλλιστα νὰ ἀποφευχθεῖ μὲ τὴν ἀναγραφὴ ἑνὸς νέ -
ου ἐθνικοῦ θέματος στὸ διάταγμα διαλύσεως (π.χ. βάσεις ἢ τὸ οἶ -

(83) Βλ. τὸ προηγούμενο ἄρθρο τοῦ Ν. Γ α ζ ἦ.

(84) Βλ. Γ. Παπαδημητρίου, Τὸ Σύνταγμα καί ἡ διαδι -
κασία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποιήσεως, Ἀθήνα, 1982, τ.α., σ.
167 ἐκ. Ἀ. Ρ ά Γ κ ο υ, ορ. cit., σ. 53, σημ. 1.

(85) Κατὰ τὸ Βαγ. Β ο λ ο υ δ ά κ η (Τὰ συνταγματικά " τεῖχη "
τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1981 τὸ " Βῆμα " τῆς 15ης Αὐγούστου 1981),
ὁ περιορισμὸς αὐτός δὲν ἰσχύει γιὰ τὴν κυβερνητικὴ διάλυση.

κονομικό θέμα) (86).

Έτσι ή προσφυγή στη διάταξη του άρθρου 38 § 1 παρουσιάζοταν σχεδόν αναπόφευκτη για τον πρόωρο τερματισμό του βίου της Βουλής.

ββ. 'Η προσπάθεια άποφυγής του περιορισμού του άρθρου 41 § 4 προτ. α΄.—Οι έρμηνευτικές αυτές δυσκολίες ώθησαν όρισμένους έρμηνευτές νά ύποστηρίξουν τή δυνατότητα χρησιμοποίησεως στην προκειμένη περίπτωση του άρθρου 53 § 1 του Συντάγματος καί νά θεωρήσουν έτσι τή διάλυση ως κανονική λήξη τής βουλευτικής περιόδου μέ άπωτερο σκοπό τήν μή έφαρμογή τής περιοριστικής διατάξεως του άρθρου 41 § 4 προτ. α΄.

Κατά τό άρθρο 53 § 1 " οί βουλευταί εκλέγονται διά τέσσαρα συναπτά έτη, αρχόμενα από τής ήμέρας τών γενικών εκλογών. Άμα τή λήξει τής βουλευτικής περιόδου διατάσσεται, διά προεδρικού διατάγματος προσυπογραφομένου υπό του 'Υπουργικού Συμβουλίου , ή διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών έντός τριάκοντα ήμερών από τούτων ". Κατά τή γνώμη αύτή (87) τό διάστημα τών τεσσάρων έτών τής διάρκειας τής βουλευτικής θητείας είναι σαφώς ένδει -

(86) Για τό οίκονομικό θέμα ως δικαιολογητικό λόγο τής διαλύσεως, βλ. τό άρθρο του Ν. Γ α ζ ή, Συνταγματικά παιχνίδια στοδ^ηΒήμα" τής 15-8-1981.

(87) Βλ. τά άρθρα του Γ.Δ. Δ α σ κ α λ ά κ η, 'Η διάλυση τής Βουλής καί Πότε μπορούν νά γίνουν οί εκλογές στοδ^ηΒήμα" τής 18ης καί 19ης Αύγουστου 1981.

κτικό καί καθορίζει απλώς τό maximum τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, πού δέν εἶναι δυνατό νά ξεπερασθεῖ. Ἀντίθετα μπορεῖ μέ βάση τό κριτήριο τοῦ εὐλόγου χρόνου νά συντηθεῖ ἐφ' ὅσον τοῦτο ὑπαγορεύεται ἀπό τήν ὕπαρξη πολιτικῆς - κοινωνικῆς ἀνάγκης (π.χ. καιρικές συνθήκες, συμμαχικά στρατιωτικά γυμνάσια μέ μεγάλη συμμετοχή ἐφέδρων, σύμπραξη σέ μία διεθνή διάσκεψη μέ σημαντικά γιά τήν οἰκονομία ἀποτελέσματα). Ὑποστηρίζεται μάλιστα ὅτι στήν περίπτωση τῆς Βουλῆς τῆς Β. Περίοδου ἡ τετραετία τῆς θητείας τῆς Βουλῆς οὐσιαστικά εἶχε λήξει, δεδομένου ὅτι εἶχαν ἐξαντληθεῖ καί οἱ πέντε μῆνες τῆς τέταρτης τακτικῆς συνόδου καί ὑπῆρχε ἕνα consensus τῶν πολιτικῶν σχηματισμῶν τῆς χώρας γι' αὐτό.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτή δέν ἀντέχει σέ μεγάλη κριτική (88). Τό συνταγματικό κείμενο εἶναι σαφές. Ἡ βουλευτική περίοδος ἀρχίζει τήν ἡμέρα τῆς διεξαγωγῆς τῶν γενικῶν ἐκλογῶν καί λήγει τήν ἀντίστοιχη ἡμερομηνία τοῦ τέταρτου ἔτους (πρβλ. ἄρθρο 243 § 3 Α.Κ) (89). Ἔτσι ἡ Β. Βουλευτική Περίοδος ἀρχισε στίς 20-11-1977 (ἡ -

(88) Ὁ καθηγητής Δ.Τ.σ.ά.τ.σ.ο.ς στό ἄρθρο του "Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς, τό Σύνταγμα καί ἡ λογική τῆς κολοκυθιάς" (Ἡ "Αὐγή" τῆς 2ας Αὐγούστου 1981) χαρακτηρίζει πολύ σωστά τήν ἐπιχειρηματολογία αὐτή σάν τή "λογική τῆς κολοκυθιάς" σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ παραβίαση τοῦ Συντάγματος στό μέλλον θά εἶναι θέμα ποσοτικῶν συσχετισμῶν : τί δύο, τί τέσσερις, τί ἕξ ἐβδομάδες κ.ο.κ. ".

(89) Βλ. Α. Ράϊκου, op. cit., σ. 220 σημ. 1. Χρ. Σγοῦρ-
ρίτσας, Συνταγματικόν Δίκαιον, Ἀθήνα, 1959, τόμ. Α',
σ. 314. Δ.Τ.σ.ά.τ.σ.ο.ς, Συνταγματικό Δίκαιο, op. cit.,
σ. 276.

μέρα τῶν γενικῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν) καί ἔληγε στίς 20-11-1981. Τό γεγονός ὅτι πραγματοποιήθηκαν οἱ τέσσερις σύνοδοι καί κατὰ συνέπεια ἐξέπνευσε ἡ θητεία τῆς Βουλῆς δέν ἀλλάζει τά πράγματα (90). Ἀντίθετα, ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ καθηγητής Δ. Τσάτσος (91), εἶναι ἐπιχείρημα " λάθος καί ἐπικίνδυνον " γιατί κατ' αὐτό τόν τρόπο θά μπορούσε ἡ Βουλή αὐτή νά διαλυθεῖ τόν Ἰούνιο, τέσσερις δηλαδή μῆνες πρίν τήν κανονική λήξη της. Οἱ ὑποστηρικτές τῆς πρῶ πᾶνω λύσεως πού ὀνομάσθηκε καί ἀρχή τῶν " ἰσοδυναμῶν λύσεων " ἢ τῆς " εὐρείας ἐρμηνείας " ἀναφέρουν γιά ἐνίσχυση τοῦ συλλογισμοῦ τους τή συγκατάθεση τῶν μεγάλων κομμάτων (92). Μία τέτοια συμφωνία δέν μπορεῖ νά μεταμορφώσει μία διάλυση σέ κανονική λήξη τῆς Βουλῆς γιατί θά προσέγγιζε τή διάλυση στήν αὐτο - διάλυση , ἡ ὁποία παρὰ τήν ἐπιστημονική της ὀρθότητα δέν προβλέ-

(90) Βλ. Γ. Δ α σ κ α λ ά κ η, Πότε μπορούν νά γίνουν οἱ ἐκλογές στῶ "Βῆμα" τῆς 19-8-1981.

(91) Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς, τό Σύνταγμα καί ἡ λογική τῆς κολλοκυθιάς στήν "Αὐγή" τῆς 2-8-1981.

(92) Βλ. τό ἄρθρο τοῦ Ν. Γ α ζ ῆ, Συνταγματικά παιχνίδια στῶ "Βῆμα" τῆς 15-8-81, τό "Βῆμα" τῆς 9ης Αὐγούστου 1981 καί τήν "Καθημερινή" τῆς 20ῆς Αὐγούστου 1981.

Τό ΠΑ.ΣΟ.Κ. γιά οἰκονομικούς καί πολιτικούς λόγους διεκήρυξε ὅτι ἡ παραπέρα παραμονή τῆς Δεξιᾶς στήν ἐξουσία θά μεγαλώσει τά ἀδιέξοδα στήν οἰκονομία.

Τήν ἐπίσπευση τῶν ἐκλογῶν εἶχε ζητήσει καί τό ΚΚΕ χωρίς νά παίρνει θέση στῶ συνταγματικό θέμα.

Ἀντίθετα τό ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. καί τό Κ.Κ.Ε. ἐσωτερικοῦ εἶχαν ἀντιταχθεῖ στή μεθόδευση "τῆς τελευταίας στιγμῆς" καί ζήτησαν νά γίνουν ἐκλογές μέ τήν ἐκπνοή τῆς θητείας τῆς Βουλῆς γιά νά μὴν ὑπάρξουν συνταγματικές ἀμφισβητήσεις.

πεται από τό Σύνταγμα.

Τελικά όποιαδήποτε μεθόδευση καί' άν υιοθετηθεί για τή διάλυση δέν άποτρέπει τήν εφαρμογή τής περιοριστικής διατάξεως τοῦ άρ - θρου 41 § 4 προτ. α' ή κατ'άλλη έκφραση δέν έπιτρέπει νέα διάλυ - ση έντός έτους από τήν έναρξη τών έργασιών τής Βουλής, έκτός τής περιπτώσεως τής καταψηφίσεως από αύτήν δύο Κυβερνήσεων.

γγ. Πα ρ α τ η ρ ή σ ε ι ς.— Μέ βάση τά πιό πάνω συμπεράσματά μας καί' ιδιαίτερα τόν περιοριστικό χαρακτήρα τών λό - γων διαλύσεως όφείλουμε νά άποδεχθοῦμε τήν αντισυνταγματικότητα τής διαλύσεως τής Βουλής τής Β' Περιόδου, κατά τήν παρατήρηση τοῦ καθηγητῆ Α. Ράϊκου (93).

Χαρακτηριστικό είναι τό γεγονός ότι τό διάταγμα διαλύσεως δέν άνάφερε τό λόγο τής έπισπεύσεως τών έκλογών. Κατ'αυτόν τόν τρό - πο παραβιάσθηκε έπιπρόσθετα καί' τό άρθρο 41 § 4, προτ. γ'. Καί' αυτό γιατί ό έλεγχος τοῦ λόγου τής διαλύσεως δέν θά είναι δυνα - τός παρά μόνο κατόπιν παραπομπής στίς έπιστολές πού ανταλλάχθη - καν μεταξύ Προέδρου καί' Πρωθυπουργοῦ, στίς όποίες όμως τό διά - ταγμα ούτε καν παραπέμπει.

Μέ τή δεύτερη αύτή διάλυση τέλος έπιβεβαιώνεται για μία άκόμη φορά ότι τό συνταγματικό κείμενο τοῦ 1975 στερεΐται έλαστικότη - τας καί' ικανότητας προσαρμογής πρός τίς νεοδημιουργούμενες συν - θήκες (94). Τά συνταγματικά προβλήματα πού δημιούργησε θά μπο - ροῦσαν νά είχαν άποφευχθεί μέ τήν εισαγωγή τοῦ θεσμοῦ τής αυτοδιαλύσεως.

(93) Op.cit.,σ.317,σημ.1* 'Ο έλεγχος τοῦ κύρους τών έκλογών τών Βουλευτῶν καί' τών Εύρωβουλευτῶν τής 18ης 'Οκτωβρίου 1981 καί' τών δημοτικών καί' κοινο - τικών άρχών, 'Αθήνα, 1982, σ. 26, σημ. 38.

(94) 'Αντίθετος ό Γ. Δ α σ κ α λ ά κ η ς στο άρθρο του " 'Η διάλυση τής Βου - λής καί' ή άρχή τοῦ έλαχίστου θεσμικοῦ κόστους, ΝοΒ, 1982, σ. 369 - 377.

Κεφάλαιο Γ΄

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς ἀσκήθηκε στήν Ἑλλάδα πρῶν ἀπό τήν καθιέρωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Συγκεκριμένα προβλέφθηκε ἀπό τό Ἡγεμονικό Σύνταγμα τοῦ 1832 καί ἀσκήθηκε γιά πρώτη φορά ὑπό τό Σύνταγμα τοῦ 1844, ἐνῶ ἡ κοινοβουλευτική εὐθύνη τῶν ὑπουργῶν, πού ἀποτελεῖ τό βασικότερο στοιχεῖο τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἄρχισε νά ἐφαρμόζεται ἀπό τό 1875 μέ τή διακήρυξη τῆς " ἀρχῆς τῆς δεδηλωμένης " καί καθιερώθηκε γιά πρώτη φορά ἀπό τά Συντάγματα τοῦ 1925 καί 1927.

Στά περισσότερα ἀπό τά Συντάγματα πού ἔσχυσαν τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως θεωρήθηκε καί ἀσκήθηκε σάν προνόμιο τοῦ Βασιλέα. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τά Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1927 καί 1975 ὑπό τά ὁποῖα ὑπερίσχυσε, τουλάχιστον στήν πρακτική, ἡ διάλυση μέ πρωτοβουλία τῆς κυβερνήσεως.

Ἡ λειτουργία τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως καί ἡ ἐνδεχόμενη διαφοροποίησή της ἀπό ἐκείνη πού οἱ συντάκτες τῶν διαφόρων κειμένων τοῦ εἶχαν προσδώσει, θά ἀποτελέσουν τό ἀντικείμενο αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου. Τό δικαίωμα δηλαδή τῆς διαλύσεως θά ἐξετασθεῖ ὡς θεσμός τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ὅπως τοῦτο διαμορφώθηκε μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, καί θά ἀναζητηθεῖ ὁ σκοπός τῆς ἀποστολῆς του μέσα σέ αὐτό.

§ 15. - Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΣΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ.

Ἡ καθιέρωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος τὸ 1875 διαφοροποιεῖ ἀναμφίβολα τὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως πρὶν καί μετὰ ἀπὸ αὐτὸ καί ἐπιβάλλει κατ'αὐτόν τὸν τρόπο τῇ διάκριση τῆς περιόδου 1844 - 1875 ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἐτῶν 1876 - 1952, ὅποτε ἔσχυσε τυπικά ἢ ἄτυπα τὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα.

I. Ἡ διάλυση κατὰ τὴν περίοδο 1844 - 1875.

Ὑπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 ἡ διάλυση ἔφερε τὸ χαρακτήρα ποινῆς (" dissolution - sanction ") (1). Ὁ Βασιλεὺς χρησιμοποίησε τὶς περισσότερες φορές τὴν διάλυση γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ μία ἀπεΐθαρχη Βουλὴ. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν βασιλικὴν διάλυση "κατὰ τὸν Prevost - Paradol (2) καί ἔφερε μᾶλλον τὸ χαρακτήρα ἐνὸς μέσου πάλης ἐναντίον τῆς Βουλῆς παρὰ ἐπιτεύξεως συνεργασίας τῶν ἐξουσιῶν. Οἱ σχέσεις ἐξάλλου Βασιλέα καί Βουλῶν δέν ἦταν κατὰ τὸ συνταγματικὸ κείμενο ἰσοσταθμισμένες. Καθιερωνόταν ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (3), γεγονὸς ἄλλωστε ποὺ ἀνταποκρινόταν καί στὴν καταγωγὴ καί στὸ χαρακτήρα τοῦ Συντάγματος ὡς

(1) Βλ. A. H a u r i o u - J. G i c q u e l, op.cit., σ. 984.

(2) La France nouvelle, Paris, 1868, 2η ἔκδ., σ. 141 καί ἐπ.

(3) Βλ. A. C o u c l e l i s, Les régimes gouvernementaux de la Grèce de 1821 à nos jours, Paris, 1921, σ. 85.

συντάγματος - συνθήκης μεταξύ του Βασιλέα καί των πληρεξουσίων του Έθνους.

Η έλλειψη υποχρεωτικής προσυπογραφής του περί διαλύσεως διατάγματος υποδηλώνει την άποστολή του θεσμού υπό τó Σύνταγμα του 1844. Ο Βασιλέας κατ' απόλυτη κρίση του παραχωρούσε τή δυνατότητα διαλύσεως τής Βουλής στην εύνοούμενή του κυβέρνηση, ή όποία καί προσυπέγραφε μέ εύκολία τó διάταγμα διαλύσεως γιατί σκόπευε νά κερδίσει τίς εκλογές πού ή ίδια διενεργούσε (4). Έτσι καί στίς δύο περιπτώσεις διαλύσεων κατά την περίοδο ίσχύος του Συντάγματος του 1844 οί κυβερνήσεις Ι. Κωλέττη καί Α. Μιαούλη κέρδισαν τίς εκλογές πού έγιναν μετά τίς διαλύσεις των έτών 1847 καί 1860.

Κατά τή δεκαετία 1864 - 1875 ή διάλυση λειτούργησε κατά τόν ίδιο τρόπο. Ο Βασιλέας εξακολουθούσε νά αποτελεί τó ισχυρότερο ούσιαστικό όργανο του Κράτους. Όπως πολύ σωστά αναφέρει ό Α. Κουκλέλης (5), ή διαφορά μεταξύ των συστημάτων του 1844 καί 1864 βρίσκεται στην εξέλιξη τους καί όχι τόσο στά συνταγματικά τους κείμενα, έννοώντας προφανώς τήν εξέλιξη του δεύτερου σέ κοινοβουλευτικό μετά τó 1875. Έτσι οί διαλύσεις των έτών 1868 καί 1869 όφείλονται στή σύγκρουση Βασιλέα καί Κυβερνήσεως πού διέθετε τήν πλειοψηφία τής Βουλής, ένω οί επόμενες στην άκυβερνησία καί τήν αδυναμία τής Βουλής νά δώσει βιώσιμη κυβέρνηση .

(4) Βλ. καί Ν. Ρ ώ τ η , ορ. cit., σ. 61.

(5) Ορ. cit., σ. 101.

Είναι ένδεικτικό τό γεγονός ότι κατά τήν περίοδο αύτή ό μέρος όρος διαρκείας τών κυβερνήσεων ήταν 7 μήνες (19 κυβερνήσεις σέ διάστημα 11 έτών).

II. 'Η διάλυση κατά τήν περίοδο 1876 - 1952.

"Αν καί τό κοινοβουλευτικό σύστημα καθιερώθηκε ρητά άπό τά Συντάγματα τοῦ 1925 καί 1927 μετά τό 1875 έν τούτοις έπικρατοῦν σταθερά δύο άρχές του : ή ύποχρέωση τής κυβερνήσεως νά έμφανίζεται καί νά ζητάει μετά τόν καταρτισμό της τήν έμπιστοσύνη τής Βουλής καί νά παραιτεῖται μετά τήν άρση τής έμπιστοσύνης, έκτός εάν ό 'Ανώτατος άρχων ήθελε άντί αυτού νά διαλύσει τή Βουλή.

1. - 'Η διάλυση κατά τήν περίοδο ίσχύος τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ως ά - γράφου κανόνος.

Κατά τήν περίοδο αύτή οί κανόνες τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος δέν προέρχονταν άπό γραπτές διατάξεις τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου, αλλά άποτελοῦσαν πολιτικούς κανόνες ποῦ εἰσήχθησαν ως συνθήκη τοῦ πολιτεύματος (6) καί ἔσχυσαν κατά τήν πρώτη αύτή περίοδο τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ δυνάμει συνταγματικοῦ έθίμου (7).

- (6) Βλ. Ν. 'Α λ ι β ι ζ ά τ ο υ, Εἰσαγωγή στήν έλληνική συνταγματική ιστορία, 'Αθήνα, 1981, σ. 93' Κ υ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο υ, 'Ο Κοινοβουλευτισμός έν 'Ελλάδι ως πολιτικός καί νομικός κανών, 'Αθήνα, 1929, τ. Α', σ. 232' Ν. Ν. Σ α ρ ί π ο λ ο υ, Τό Σύστημα τής κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως έν τῇ νεωτάτῃ αὐτοῦ ἐξελίζει, 'Αθήναι, 1921, σ. 4' Α. Σ β ώ λ ο υ, Συνταγματικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 1934, τ. Α', σ. 356.

- (7) Βλ. Γ. Δ α σ κ α λ ά κ η, Μαθήματα Συνταγματικοῦ Δικαίου, 'Αθήναι, 1971, τ. Α', σ. 170' Α. Ρ ά Γ κ ο υ, op.cit., σ. 45' Χ. Σ γ ο υ ρ ί τ σ α, op.cit., σ. 83.

Δέν ήταν νομικές υποχρεώσεις δεσμευτικές του 'Ανώτατου Ἀρχοντα, ἀλλά ἠθικές ἢ πολιτικές δεσμεύσεις γι' αὐτόν.

Ἡ διακήρυξη τῆς ἀρχῆς τῆς δεδηλωμένης στάθηκε ἀφορμή νά διατυπωθοῦν δύο θεωρίες περί κοινοβουλευτικοῦ συστήματος διακυβερνήσεως. Ὁ Χαρ. Τρικούπης μέ τήν ἀρχή τῆς δεδηλωμένης θεωροῦσε ἀπαραίτητη τήν υποχρέωση τοῦ Στέμματος νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν γιά τό διορισμό τῆς κυβερνήσεως τῇ δεδηλωμένη ἐμπιστοσύνη τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους (8). Ἀντίθετα ὁ Θ. Δηλιγιάννης θεωροῦσε τήν ὕπαρξη τῆς δεδηλωμένης ἐμπιστοσύνης ἀπαραίτητο στοιχεῖο διατηρήσεως τῆς κυβερνήσεως μετά τό διορισμό της, καθ' ὅσον ὀφείλε ἀμέσως νά ἐμφανισθεῖ στή Βουλή καί νά προσλάβει τήν ἰδιότητα τῆς κοινοβουλευτικότητας ἢ νά λάβει ἀπό τό Στέμμα τό δικαίωμα διαλύσεως τῆς Βουλῆς (9). Ἡ διάλυση κατὰ τόν Τρικούπη ἀπεναντίας ἔπρεπε νά δίδεται εἴτε στό σχετικῶς πλειοψηφοῦν κόμμα εἴτε σέ ἄχρουν Ὑπουργεῖο καί ὄχι σέ ὁποιοδήποτε πρόσωπο.

Ἡ διαφοροποίηση τῆς θέσεως τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντα στή μία ἢ τήν ἄλλη μορφή, ἐάν δηλαδή εἶχε οὐσιαστικές ἢ τυπικές μόνο ἀρμοδιότητες, ὀδήγησε στήν καθιέρωση τῆς γνήσιας καί μή γνήσιας μορφῆς τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ (10). Παρά τήν ἀμφίβολη θεωρητική

(8) Βλ. Η. Ζέγγελη, Τό ἐν Ἑλλάδι κρατοῦν κοινοβουλευτικόν δίκαιον, Ἀθήνα, 1912, σ. 482.

(9) Βλ. Η. Ζέγγελη, *op. cit.*..

(10) Ἡ διάκριση ἀποδίδεται στόν R. R e d s l o b κατὰ τόν ὁποῖο " ἀληθής ἢ γνήσια " μορφή τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ὁπάρχει ὅταν ἔχουμε ἰσοστάθμιση τῶν ἐξουσιῶν (*op. cit.*, σ. 339).
Α. Σ. Ρούσσο

Ἡ " γνήσια " μορφή τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἀποτελέσσε κα-

τά τούς μεγάλους γάλλους κλασσικούς συγγραφείς τήν " κλασσική " θεωρία ή θεωρία τῆς " ἰσορροπίας " μέ τήν ὁποία προσπάθησαν νά ἐρμηνεύσουν τό κοινοβουλευτικό σύστημα. Ἡ θεωρία αὕτη στηρίζεται σέ δύο βασικές ἰδέες :στήν ἰδέα τῆς ἰσορροπίας στίς σχέσεις μεταξύ νομοθετικῆς καί ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καί στήν ἰδέα τῆς συνεργασίας μεταξύ τους.Στίς σχέσεις Κοινοβουλίου καί Κυβερνήσεως κατά τούς συγγραφείς αὐτούς ὑπάρχουν μέσα ἀμοιβαίας ἀλληλεπιδράσεως τῆς μιᾶς ἐξουσίας ἔναντι τῆς ἄλλης. Τό Κοινοβούλιο ἐπηρεάζει τήν Κυβέρνηση ἐλέγχοντας τή δραστηριότητά της καί ἰδίως ἀνακαλῶντας τήν ἀφοῦ θέσει σέ κίνηση τήν κοινοβουλευτική εὐθύνη της. Ἡ Κυβέρνηση ἐπηρεάζει τό Κοινοβούλιο μέ τήν κήρυξη τῆς ἐνάρξεως καί λήξεως τῶν συνόδων του, τό δικαίωμα εἰσόδου καί λόγου τῶν ὑπουργῶν καί τό δικαίωμα τῆς διαλύσεώς του (ἡ τουλάχιστον τοῦ Σώματος πού ἐκλέγεται). Ἡ κοινοβουλευτική εὐθύνη καί τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως ἀποτελοῦν ἔτσι τούς δύο πόλους τῶν "ἀντιρρόπων δυνάμεων"("poids et contrepoids")τῆς κλασσικῆς θεωρίας.Κατ'αὐτόν τόν τρόπο ὑπάρχει ἰσορροπία στίς σχέσεις τῶν δύο κυριοτέρων ὀργάνων.Περαισσότερα γι'αὐτήν βλ.εἰς J.B a r t h é l e m y et P.D u e z, op. cit.,σ. 692·G. B u r d e a u, Droit constitutionnel et institutions politiques,Paris, 19η ἔκδ., 1980, σ. 161· J. C a d a r t,Institutions politiques et droit constitutionnel, Paris,1975,τ.II,σ.563 καί ἐπ.·L. D u g u i t,op.cit.,τ. II,σ. 645· A. E s m e i n, Eléments de droit constitutionnel français et comparé,Paris, 6η ἔκδ., 1914,σ.157 καί ἐπ.·M. H a u r i o u, Precis de droit constitutionnel,Paris, 2η ἔκδ.,1923, σ. 401· P. L a l u m i è r e et A.D e m i c h e l,op.cit.,σ. 36·J. L a f e r r i è r e, Manuel de droit constitutionnel,Paris, 2η ἔκδ., 1947, σ. 805· Cl. L e c l e r c q,Institutions politiques et droit constitutionnel,Paris, 2η ἔκδ., 1979,σ.156· P.P a c t e t,op.cit.,σ. 141 καί ἐπ.· M. P r e l o t et J. B o u l o u i s, op. cit., σ. 104 καί ἐπ..

Τόν R. R e d s l o b ἀκολούθησε σέ μᾶς ὁ Ν. Ν. Σ α ρ ζ κ ο - λ ο ς (op. cit., σ. 36 καί ἐπ.)

άξια τῆς διακρίσεως (11) στή θεωρία καί πρακτική ἐπικράτησε ἡ ἀληθινὴ ἢ γνήσια μορφή. Σύμφωνα μέ αὐτήν ὁ ἀρχηγός τῆς ἐκτε - λεστικῆς ἐξουσίας δέν εἶναι ὑποχεῖριος τοῦ νομοθετικοῦ σώματος γιατί μπορεῖ πάντοτε νά παύσει τὸ ὑπουργεῖο καί νά διορίσει νέο ἢ ἀπὸ τῆ μειοψηφία ἢ ἄλλοι, καί χωρίς νά διαθέτει ἀκόμη τὴν ἐμπι-

-
- (11) Τίς διακρίσεις τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ σέ " γνήσιο " καί " μὴ γνήσιο " φαίνεται νά μὴ δέχεται ὁ Χ. Σ γ ο υ ρ ῖ - τ σ α ς. (Ἡ Ὁργάνωσις τῆς Κυβερνήσεως καί ἡ κοινοβου - λευτικὴ εὐθύνη τῶν Ὑπουργῶν κατὰ τὸ νέον Σύνταγμα τῆς 3ης Ἰουνίου 1927, Ἀθήνα, 1931, σ. 68). Κατ'αὐτόν " τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήμα - τος δέν ἔγκειται ἐν τῇ " ἰσορροπία " τῆς νομοθετικῆς καί ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, πρὸς τὴν ὁποῖαν αὐθαιρέτως ἐταύ - τισαν αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπεροχῇ τοῦ Κοινοβουλίου ἐν τῷ καθορισμῷ καί τῇ ἐπι - διώξει τῶν σκοπῶν τῆς Πολιτείας. Συνέπεια δέ τῆς ὑπε - ροχῆς ταύτης εἶναι ἡ παραμέρισις τῆς αὐστηρᾶς διακρί - σεως τῆς νομοθετικῆς καί τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καί ἡ ἐξασφάλισις ἀρμονίας μεταξὺ τοῦ Κοινοβουλίου καί τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ταύτης συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τῆς ἐκάστοτε πλειοψηφίας ἐκείνου ". Τῇ σχε - τικῇ ὑπεροχῇ τῆς Βουλῆς ὡς χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος δέχεται καί ὁ Α. Σ β ῶ λ ο ς (ορ. cit., σ. 348 καί ἐπ.) κατὰ τὸν ὅποιον " τὸ σταθε - ρὸν περιεχόμενον τῆς κοινοβουλευτικῆς σχέσεως εἶναι ἡ ἐξάρτησις τῶν κυβερνήσεων ἀπὸ τᾶς Βουλᾶς ".

στοσύνη τῆς πλειοψηφίας, διαλύοντας τή Βουλή καί κάνοντας ἕκ - κληση στό λαό, ὁ ὁποῖος ἔχει καί τήν τελευταία λέξη. Ἡ μορφή αὐτή τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπό αὐτήν τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, στηρίζεται στό σύνδεσμο καί τήν ἰ - σοστάθμιση τῶν ἐξουσιῶν (12). Ὑπάρχει ἐπίσης καί ἕνας ἀρχηγός τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, Βασιλέας ἢ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπό τό νομοθετικό Σῶμα καί ὁ ὁποῖος δέν ἀσκεῖ τήν ἀρμοδιότητά του χωρίς τή σύμπραξη τῶν ὑπουργῶν πού ἔχουν τήν ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς. Ὁ ἀρχηγός τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας βρίσκεται μάλλον σέ ὑπερέχουσα θέση ἀφοῦ μπορεῖ πάντο - τε νά παύσει τό ὑπουργεῖο, δυνατότητα πού δέν παραδέχεται ἡ ἀρ - χή τῆς δεδηλωμένης (13). Κατ'αὐτήν τή θεωρία, ἡ ὕπαρξη διττῆς ἐξαρτήσεως, ἄν καί δύσκολα συμβιβάζεται μέ τό καθεστῶς τῆς βα - σιλευδόμενης δημοκρατίας (14), ἀποτελεῖ ἀπαραίτηση προϋπόθεση

(12) Βλ. Α. Σ β ῶ λ ο υ, op. cit., σ. 350, σημ. 5.

(13) Βλ. Ν.Ν. Σ α ρ ῖ π ο λ ο υ, op. cit., σ. 42.

(14) Γιά τό θέμα αὐτό βλ. Α. Μ ά ν ε σ η, Αἱ ἐγγυήσεις τηρή - σεως τοῦ Συντάγματος, τ. II, σ. 448 καί ἐπ.. Τήν ἀντί - θετη γνώμη ὑποστηρίζουν οἱ Η. Ζ έ γ γ ε λ η ς, op.cit., σ. 415 καί ἐπ.· Ἡλ. Κυ ρ ι α κ ό π ο υ λ ο ς, op.cit., σ. 150, 175, 203 ἐπ. καί 238· Ν.Ν. Σ α ρ ῖ π ο λ ο ς, Ἑλ - ληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, Ἀθήνα, 1915, σ. 387.

για τή διατήρηση τῆς κυβερνήσεως στήν ἀρχή, δηλαδή ἐξαρτήσεως μέ τήν ὕπαρξη σχέσεως ἐμπιστοσύνης τόσο ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὅσο καί ἀπό τή Βουλή.

Τό δικαίωμα ἐπομένως τῆς διαλύσεως λειτούργησε στά πλαίσια τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ καί μάλιστα κατά τό πρῶτο στάδιό του, κατά τό στάδιο δηλαδή τοῦ δυαδικοῦ ἢ τοῦ ὀρλεανικοῦ τύπου κοινοβουλευτισμοῦ, ὡς μέσον ἄρσεως τῶν συγκρούσεων μεταξύ Βασιλέα καί Βουλῆς μέ τήν προσφυγή στο ἐκλογικό σῶμα (15). Τέτοιες ἦταν οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1892, 1895, Ἀπριλίου καί Ὀκτωβρίου 1915. Οἱ διαλύσεις ἐξάλλου τῶν ἐτῶν 1902, 1904 καί 1906 λόγω ἀδυναμίας τῆς Βουλῆς νά δώσει βιώσιμη κυβέρνηση, δικαιολογοῦνται ἐπίσης ἀπό τή λογική τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

Ἀντίθετα οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1885, 1886, 1898 καί 1920, οἱ ὁποῖες ἔγιναν γιά κομματικούς λόγους καί εἰδικότερα γιά τήν ἐνίσχυση τῆς παρατάξεως πού βρισκόταν στήν ἀρχή καί διέθετε τήν πλειοψηφία, ἀνταποκρίνονται στή λειτουργία τῆς διαλύσεως στήν ἐξελιγμένη μορφή τοῦ πλειοψηφικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. "Ἐλλειπε ὅμως ἀπό αὐτόν ἡ ιδιότητα τῆς ὁμοιογενοῦς κομματικά κυβερνήσεως, " σώματος συνδεομένου διὰ κομματικῆς ὁμοιογενείας καί ἀποτελοῦν πολιτικὴν ἐνότητα ὑπὸ τήν ἀρχηγίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ", τῆς κατ'ἐξοχήν κυβερνήσεως στο σύγχρονο κοινοβουλευτισμό (16).

(15) Βλ. P. A l b e r t i n i, op. cit., σ. 267 - 269. Γ.Δ α - σ κ α λ ά κ η, "Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς καί ἡ ἀρχή τοῦ ἐλάχιστου θεσμικοῦ κόστους, ΝοΒ, 1982, σ. 374.

(16) Βλ. Α. Σ β ώ λ ο υ, op. cit., σ. 342.

Σέ αυτό βέβαια συντέλεσε καί ὁ κατακερματισμός τῶν πολιτικῶν δυνάμεων στή Βουλή ὅπως ἐπίσης καί ἡ ἔλλειψη συγκεκριμένων κομματικῶν ἀρχῶν ἀπό αὐτήν. Ἀπό τίς διαλύσεις αὐτές μόνο ἐκείνη τοῦ 1886 ὑπῆρξε ἐπιτυχής γιά τήν κυβέρνηση ποῦ διάλυσε τή Βουλή.

2.- Ἡ διάλυση κατὰ τήν περίοδο ρητῆς καθιερώσεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

α. Κατὰ τήν περίοδο ἰσχύος τῶν Συνταγμάτων 1925 - 1927.

Καί κατὰ τήν περίοδο αὕτῃ τό ἰδανικό τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἐξακολουθοῦσε νά πρυτανεύει. Ἡ ἐπανίδρυση ἐξάλλου τῆς Γερουσίας (ἄρθρα 28 καί 79 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1927) φανερώνει τήν προσπάθεια τῶν συντακτῶν τοῦ 1927 νά ἐπαναφέρουν τήν ἰσορροπία στίς σχέσεις μεταξύ νομοθετικῆς καί ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ποῦ εἶχε διαταραχθεῖ ἐξαιτίας τῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν 1915 - 1920, μέ τή δημιουργία ἀντιρρόπων δυνάμεων. Ἡ ἔλλειψη ἄλλωστε τῆς Γερουσίας εἶχε θεωρηθεῖ ὡς κύρια αἰτία τῆς κρίσεως τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ μέχρι τήν καθιέρωση τῆς Δημοκρατίας (17).

Ἡ συμβολή ὅμως τῆς Γερουσίας στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἦταν μάλλον ἀσήμαντη. Οἱ δύο πρῶτες διαλύσεις ἀσκήθηκαν χωρίς τή συμβολή τῆς Γερουσίας δεδομένου ὅτι αὐτή δέν εἶχε ἀκόμη συσταθεῖ. Κατά τίς γερουσιαστικές ἐκλογές τοῦ 1928

(17) Πρβλ. ἀγόρευση Α. Μιχαλάκοπου, Στενογραφημένα πρακτικά τοῦ Συντάγματος, 1925, τ. Δ', σ. 516.

τὴν πλειοψηφία κέρδισαν καὶ διατήρησαν οἱ Φιλελεύθεροι. Κατὰ τὴ διάλυση ἐπομένως τῆς 24-1-1933 ὑπῆρχε βενιζελική πλειοψηφία τόσο στὴ Βουλὴ ὅσο καὶ στὴ Γερουσίαν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ διάλυση ἐκείνη νὰ δοθεῖ εὐκολὰ στὸ Βενιζέλο γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τοῦ βενιζελισμοῦ. Τέλος ἡ τελευταία διάλυση τῆς 1-4-1935 ἀσκήθηκε χωρὶς τὴ συμβολὴ τῆς Γερουσίας, ἡ ὁποία καταργήθηκε μὲ τὴν ἴδια συντακτικὴ πράξη διαλύσεως τῆς Βουλῆς. Ἔτσι ἡ ρύθμιση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στὸ Σύνταγμα τοῦ 1952, παρὰ τὴν ἐκ νέου κατάργηση τῆς Γερουσίας, δὲν ἐμφανίζει οὐσιαστικές διαφορὲς ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἀσκήσεώς του.

β. Κατὰ τὴν περίοδο ἰσχύος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952.

Τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἀσκήθηκε κυρίως γιὰ κομματικούς λόγους. Τὸν σκοπὸ αὐτὸ εἶχαν οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1951, 1952, 1956, 1958, 1961 καὶ 1964 (18). Βλέπουμε ὅτι ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως εἶναι ἐντονότερος ὑπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952. Ἡ λειτουργία τοῦ δὲν ἦταν αὐτὴ ποὺ τοῦ εἶχαν ἀποδώσει οἱ συντάκτες τοῦ συνταγματικοῦ κειμένου, νὰ ἀποτελεῖ δηλαδὴ μέσο ἄρσεως τῶν συγκρούσεων μεταξὺ Βουλῆς καὶ Κυβερνήσεως.

Ἡ ἐπικράτηση δύο κυρίως κομμάτων, τῆς ΕΡΕ καὶ τῆς " Ἐνώσεως Κέντρου " (19), ὁδήγησε ἀφ' ἑνὸς μὲν στὸ σχηματισμὸ μονοκομ -

(18) Τὸν σκοπὸ αὐτὸ εἶχε καὶ ἡ διάλυση τοῦ 1928.

(19) Παρὰ τὸν κάποιον ἐκσυγχρονισμὸ τους διατηροῦν ὡστόσο τὰ πατροπαράδοτα συστήματα τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ὅχι τὴ σύγχρο-

ματικῶν κυβερνήσεων ἀπολύτου πλειοψηφίας, ἀφ' ἑτέρου δέ στή μετα-
τροπή τῆς λειτουργίας τῆς διαλύσεως σέ μέσο διατηρήσεως
τοῦ κυβερνῶντος κόμματος στήν ἀρχή. Ἔτσι οἱ διαλύσεις 1952
καί 1956 ἐμφανίζονται σάν μέσο ἐπιβολῆς τοῦ στρατάρχη Παπάγου ἡ
πρώτη καί τοῦ Κων. Καραμανλῆ ἡ δεύτερη. Ἡ διάλυση τοῦ 1958
σκοπó εἶχε τήν παράκαμψη διαφωνιῶν μέσα στούς κόλπους τῆς ΕΡΕ
καί τήν ἐξασφάλιση τῆς κομματικῆς πειθαρχίας. Δύο διαλύσεις, τοῦ
1961 καί ἐκείνη τοῦ 1964, ἀποφασίστηκαν γιατί οἱ ἐκάστοτε πρῶ -
θυπουργοί ἔκριναν ὅτι ὑπῆρχαν εὐνοϊκές περιστάσεις γιά τήν ἐπι -
κράτηση τοῦ κόμματός τους. Ἀντίθετα οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν
1963 καί 1967 ἀναφέρονταν στήν ἀδυναμία τῆς Βουλῆς νά δώσει βιώ -
σιμη κυβέρνηση καί στήν ἐπίλυση θεσμικῆς κρίσεως συνεπεία συγ -
κρούσεως Βασιλέα καί πρωθυπουργοῦ. Ἀποτελοῦν ἔτσι καί τίς μό -
νες σύμφωνες μέ τήν ἔννοια τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ δια -
λύσεις.

νη γραφειοκρατική ὀργάνωση τῶν εὐρωπαϊκῶν κομμάτων. Ἔτσι
παρέμειναν κόμματα συνδεδεμένα μέ μία προσωπικότητα (ΕΡΕ)
ἢ ἀποτέλεσαν συνασπισμό προσωπικοτήτων (ΕΚ). Ἀξίζει νά
σημειωθεῖ ὅτι οἱ κομματικοί μηχανισμοί ποῦ προβλέπονταν
ἀπό τά καταστατικά τους ἢ δέ λειτούργησαν καεῖλου ἢ λει -
τούργησαν ὑποτυπωδῶς. Παραμείνανε λοιπόν κόμματα στελε -
χῶν μάλλον παρά μαζικά κόμματα, κόμματα τῆς ἀστικῆς τά -
ξεως μέ διαφορές ὅχι θεμελιακές σέ σημεῖο ποῦ νά ἐκφρά -
ζουν τόν πατροπαράδοτο καί τό φιλελεύθερο συντηρητισμό
ἀντίστοιχα. (Βλ. J. M e y n a u d, Πολιτικές δυνάμεις
στήν Ἑλλάδα, Ἀθήνα, 1974, Μέρος Α', σ. 312 καί ἐπ.).

§ 16. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975.

Ι. Ἡ καθιερούμενη μορφή τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

Ἡ ἰδέα τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ φαίνεται νά ἐπηρέασε κατά μεγάλο μέρος τό νέο συνταγματικό κείμενο, ὅσον ἀφορᾷ τή δικαιολόγηση τῆς ὑπάρξεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως στό συνταγματικό σύστημα πού καθιέρωσε.

Σάν πάγια καί θεμελιώδης ἀρχή τοῦ πολιτεύματος θεωρήθηκε ἡ ὑπαρξη ἰσοσταθμίσεως, ἰσοζυγίσεως καί ἐξισορροπήσεως στίς σχέσεις μεταξύ τῶν βασικῶν του στοιχείων, Βουλῆς καί Κυβερνήσεως. Ἡ ἀρχή αὐτή ἐπιτυγχάνεται, κατά τόν Ὑπ. Δικαιοσύνης Κ. Στεφαννάκη (1) ἐάν ἡ ἐκτελεστική ἐξουσία ἔχει τό δικαίωμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἡ δέ Βουλή νά ἀνατρέπει τήν Κυβέρνηση. Ἡ μορφή τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ πού ἐνσαρκώνει τήν ἀρχή αὐτή τονίσθηκε ἰδιαίτερα ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπῆς Κων. Τσάτσο (2), κατά τόν ὁποῖον " ... εἴμαστε Κοινοβουλευτική Δημοκρατία εἰς τήν πλεον ὀρθόδοξον διατύπωσιν τοῦ ὅρου. Διότι ἡ Βουλή ἐκλέγει τήν Κυβέρνησιν, στηρίζει τήν Κυβέρνησιν, ρίπτει τήν Κυβέρνησιν. Αὐτή νομοθετεῖ, αὐτή ἐκφράζει τόν λαό, ὡς ἔμμεσος ἀντιπροσωπεῖα αὐτοῦ τούτου τοῦ λαοῦ ".

(1) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 929.

(2) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 933.

Όμως ή λεπτομερήσ καί περιπτωσιολογική ρύθμιση τοῦ δικαιώ -
ματος τῆς διαλύσεως καθώς καί ή ἐνίσχυση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξου -
σίας σέ βάρος τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς Βουλῆς προσεγγίζουν τήν κα -
θιερούμενη μορφή πολιτεύματος τουλάχιστον πρὸς τόν ὀρθολογικό
κοινοβουλευτισμό ἄν ὄχι, ὅπως ὑποστηρίζουμε, σέ κάποια μεικτῇ
μορφή πολιτεύματος. Τήν ἀντινομία αὐτή, δεδομένου μάλιστα ὅτι
ἐπιχειρεῖται καί ἐνίσχυση τῆς θέσεως τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρα -
τίας σέ βάρος τῆς Κυβερνήσεως πού προσιδιάζει στή μορφή αὐτή
τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, προσπάθησε νά διασκεδάσει ὁ Κων. Τσάτσος
(2) ὑποστηρίζοντας ὅτι στήν ἐνάσκηση τῶν προεδρικῶν ἀρμοδιοτή -
των ὑπονοεῖται ή Κυβέρνηση καί ὄχι ὁ Πρόεδρος. Οἱ ἀρμοδιότητες
πού ἀπονεμήθηκαν ἀπό τό Σύνταγμα στόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας ,
κατ'ἀπομίμηση τοῦ συστήματος τῆς V Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ἄσχετα
ἄν μέχρι τώρα δέν ἀσκήθηκαν, τονίζουν τό μεικτό χαρακτήρα τοῦ
ἐλληνικοῦ πολιτεύματος καί ὁδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ή θέση
τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας σέ αὐτό ἀνταποκρίνεται περισσότερο
στό ρόλο τοῦ " κυβερνήτου " (3). Κατά τό Κυβερνητικό Σχέδιο
τοῦ Συντάγματος (ἄρθρο 30) ὁ Πρόεδρος χαρακτηριζόταν " ἐγγυη -
τῆς τῆς ἀρμονικῆς λειτουργίας τῶν ἐξουσιῶν τῆς Πολιτείας " πού
ὁμως ἀντικαταστάθηκε μέ τόν περισσότερο οὐδέτερο ὅρο " ρυθμι -
στῆς τοῦ πολιτεύματος " μετὰ ἀπό πρόταση τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ΕΚΝΔ
Γ. Μαύρου, τήν ὁποία ἀποδέχθηκε καί ὁ 'Υπ'Δικαιοσύνης Κων. Στε -
φανάκης (4).

(3) Βλ. ἀγόρευση Κ. Παπακωνσταντίου, Πρακτικά τῶν
Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 937.

(4) Βλ. Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 960. Εἰδικότε-

II. Ἡ λειτουργία τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως.

Ἡ ἄσκηση ἐπομένως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως πρέπει νά ἦταν σύμφωνη εἴτε πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ κλασσικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἴτε πρὸς τὴ νομιμοκρατική θέση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Καί οἱ δύο διαλύσεις ἐν τούτοις (1977, 1981) προῆλθαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε μορφή κρίσεως καί ὕστερα ἀπὸ πρωτοβουλία τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἡ περιοριστική ἀπαρίθμηση τῶν λόγων τῆς διαλύσεως ἀπὸ τὸ ἄρθρο 41 τοῦ Συντάγματος δὲν τίς ἐμπόδιζε ἐξάλλου νά γίνουν κατὰ τρόπο ἀμφισβητούμενης συνταγματικότητας. Καί οἱ δύο διαλύσεις ἔγιναν καθαρά γιὰ λόγους κομματικῆς σκοπιμότητος τοῦ κόμματος πού βρισκόταν στὴν ἀρχή, δηλαδή τῆς Νέας Δημοκρα-

ρα ἡ διαφορά τῶν ὁρῶν " ρυθμιστῆς " καί " ἐγγυητῆς " τὸνίσθηκε ἀπὸ τὸ βουλευτὴ τῆς ΕΚ.ΝΔ. Γ.Β. Μαγκάκη , (Πρακτικά, σ. 949). Ρυθμιστῆς εἶναι ἐκεῖνος " ὁ ὅποιος ἔχει τὴν δυνατότητα νά θέσῃ εἰς κίνησιν μηχανισμούς, προβλεπομένους ἀπὸ τὸ Σύνταγμα καί τὸ Πολίτευμα καί τὴν πολιτικὴν ἐν γένει ὀργάνωσιν τῆς ζωῆς, διὰ νά ἐξευρίσκειται ἐκάστοτε ἡ λύσις ἐνὸς πολιτικοῦ θέματος, τὸ ὅποῖον ἔχει ἀνακύψει ". Ἐγγυητῆς ἀντιθέτως εἶναι ἐκεῖνος " ὁ ὅποιος ἔχει καί ἐξουσίες. Ἐγγυᾶται τὴν ἀρμονικὴν λειτουργίαν , ἔχει δηλαδή ἔργον αὐτοτελές, ὃχι ἀπλῶς νά κινήσῃ μηχανισμούς, ἀλλὰ ἔχει ἓνα ἔργον πού σημαίνει, σέ τελευταία ἀνά- λυσιν, ἐνάσκησιν ἐξουσιῶν καί ἀποτελεῖ χαρακτηρισμόν πού ἐνέχει χρωματισμόν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Προεδρικῆς Δημοκρατίας ".

τίας (5). 'Η συμφωνία τέλος όλων σχεδόν τῶν πολιτικῶν κομμάτων γιά τή διάλυση τοῦ 1981 καί οἱ μεθοδεύσεις πού ἔγιναν γι' αὐτήν δημιουργοῦν ἀμφιβολίες γιά τόν τρόπο ρυθμίσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ἀπό τό συνταγματικό νομοθέτη.

Οἱ περιορισμοί τοῦ ἄρθρου 41 εἶναι δυσεφάρμοστοι. Οἱ περιπτώσεις ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως, ὅπως προαναφέρθηκε καί ἀποδείχτηκε στήν πρακτική, δέχονται πολλή ὑποκειμενική ἐκτίμηση (6). Οἱ χρονικοί περιορισμοί τοῦ ἄρθρου 41 § 4 εὐκολα καταστρατηγοῦνται ἀπό ἄλλες διατάξεις τοῦ Συντάγματος καί εἰδικότερα ἀπό τή δυνατότητα τοῦ Προέδρου νά παύει κυβέρνηση πού διαθέτει τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς καί νά διορίζει γιά πρωθυπουργούς πρόσωπα πού δέν θά ἔχουν πιθανότητες νά περιβληθοῦν τήν ἐμπιστοσύνη της (7). Κατ'αὐτόν τόν τρόπο ἡ διάλυση θά εἶναι δυνατή μετὰ ἀπό δύο καταψηφίσεις κυβερνήσεων καί μέ τό πρόσχημα τῆς νομιμοφάνειας, τῆς ἀδυναμίας δηλαδή τῆς Βουλῆς νά δώσει βίωσιμη κυβέρνηση. 'Η ἀπαγόρευση ἐξάλλου τῆς διαλύσεως δύο συνεχῶν βουλῶν γιά τήν ἴδια αἰτία ἔχει θεωρητικό μάλλον ἐνδιαφέρον. Τέλος ἡ ἀπαλλαγή τοῦ διατάγματος τῆς διαλύσεως τίς περισσότερες

-
- (5) 'Η τυπική ἐφαρμογή τῆς θεωρίας τῆς " ἐντολῆς " κατὰ τή διάλυση τοῦ 1977 ὑπερακοντίζεται ἀπό τήν πραγματική της αἰτία, τήν κομματική δηλαδή σκοπιμότητα.
- (6) Βλ. Φ. Β ε γ λ ε ρ ῆ, 'Η διαρρύθμισις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τό Σχέδιον τοῦ Νέου Συντάγματος στίς " Σύνταγμα ", 1975, σ. 296.
- (7) Βλ. καί ἀγόρευση Α. Σ ε χ ι ώ τ η, Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν, σ. 184.

ρες φορές από την ανάγκη προσυπογραφής τονίζει την κατά διακριτική έξουσία του Προέδρου άσκηση της αρμοδιότητας της διαλύσεως που όμως άμέσως μετά φαίνεται να άναιρεϊται τυπικά από τους πιο πάνω περιορισμούς.

Σκοπός των περιορισμών αυτών ήταν άφ'ένός μέν να άπαλύνουν τόν προεδρικό χαρακτήρα της διαλύσεως, άφ'έτέρου δέ να ύποβοηθήσουν τή δημιουργία σταθερών κυβερνήσεων πλειοψηφίας. Όμως οί συντάκτες του νέου Συντάγματος φαίνεται ότι δέν μπόρεσαν να συλλάβουν τήν ούσία και των δύο αυτών ζητημάτων.

Η προεδρική διάλυση, και σαν τέτοια χαρακτηρίζεται ή διάλυση όπως άσκήθηκε μέχρι σήμερα στη Γαλλία υπό τό Σύνταγμα του 1958, έχει για κύριο σκοπό τή δυνατότητα έφαρμογής από τόν Πρόεδρο της Δημοκρατίας δικής του πολιτικής και τήν επίλυση των κρίσεων που δημιουργοῦνται και σχετίζονται μέ αυτήν. Ο έλληνας συντακτικός νομοθέτης δέν μπόρεσε να φανταστεϊ τό 1975 τήν πιθανότητα συγκρούσεως προεδρικής και κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας (8). Ίσως γιατί ή έκλογή του Προέδρου εϊναι έμμεση και όχι άμεση. Η πιθανότητα συγκρούσεως των δύο πλειοψηφιων δέν άποφεύγεται όμως έξαιτίας της διαφορετικής διαρκείας της θητείας Προέδρου και βουλευτών, όπως άλλωστε μπορούσε ή και μπορεί ακόμα στο μέλλον να συμβεϊ μετά τίς βουλευτικές έκλογές της 18ης

(8) Πρβλ. τήν άγόρευση του άρχηγού της ΕΚ.ΝΔ. Γ. Μ α υ ρ ο υ , Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, σ. 923 και τό άρθρο του Ν. Γ α ζ ή , " Ν'άρχίσει ή διαδικασία άναθεώρησης του Συντάγματος ", τό "Βήμα" της 17-5-1981.

Ὁκτωβρίου 1981. Οἱ ἀρμοδιότητες πού ἀπονεμήθηκαν ἀπό τό Σύν - ταγμα στόν Πρόεδρο τοῦ ἐπιτρέπουν ἀνά πάσα στιγμή νά ἐπιδιώξει τήν ἐφαρμογή δικῆς του πολιτικῆς (9). Ὁ παθητικός ρόλος τοῦ πρώτου Προέδρου Κων. Τσάτσου (10) καί τοῦ σημερινοῦ Κων. Καρα - μανλῆ, τουλάχιστον μέχρι τώρα, δέν ἀποτελεῖ ἐγγύηση καί γιά τό μέλλον ὅταν μάλιστα ἀνακύψουν διαφωνίες μεταξύ Προέδρου καί κοι - νοβουλευτικῆς πλειοψηφίας στό χειρισμό ζητημάτων ἐξωτερικῆς πο - λιτικῆς, πού ὅπως εἶδαμε ἀποτελέσαν τήν αἰτία σοβαρῶν κρίσεων στή χώρα μας. Σέ μία τέτοια ἐνδεχόμενη σύγκρουση ἡ διάλυση δέ θά μπορεῖ νά ἀσκηθεῖ ἐάν ὁ πρωθυπουργός τῆς δεδηλωμένης πλειο - ψηφίας δέν τήν προτείνει. Ὁ Πρόεδρος θά ἀναγκασθεῖ στήν περὶ - πτωση αὐτή νά πάψει τόν πρωθυπουργό διατρέχοντας τόν κίνδυνο τῆς παραιτήσεώς του σέ περιπτώσεις ἐπανεκλογῆς τῆς ἴδιας πλειο - ψηφίας προκαλώντας ἔτσι μία περιττή κυβερνητική κρίση (11).

Ἡ κυβερνητική σταθερότητα ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπό τήν ὕπαρξη

(9) Αὐτή ἦταν καί ἡ σταθερή ἀπάντηση τῆς ἀντιπολιτεύσεως στόν κυβερνητικό ἰσχυρισμό ὅτι οἱ προεδρικές ἀρμοδιότητες δέ θά ἀσκηθοῦν ἀπερίσκεπτα καί μέ τήν πρώτη εὐκαιρία. Βλ. τή γενική εἰσήγηση τῆς μειοψηφίας, ΤοΣ 1975, σ. 469.

(10) Βλ. τό ἄρθρο Γ.Δ.Δ α σ κ α λ ᾱ κ η, " Ἡ λειτουργία τῶν θεσμῶν 1975-1980.1. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας" στό Βῆμα τῆς 19-8-1980 καί Α. Μ α ν ι τ ᾱ κ η, ορ. cit., σ. 386 καί ἐπ..

(11) Βλ. καί Α. Μ ᾱ ν ε σ η, ορ.cit., σ. 457, σημ. 17.

όργανωμένων κομμάτων αρχών και από το εκλογικό σύστημα και όχι τόσο από τις συνταγματικές ρυθμίσεις δεδομένου μάλιστα ότι δε θεσπίστηκε η " δημιουργική " πρόταση δυσπιστίας που αποβλέπει στο σκοπό αυτό (12). Η δημιουργία και καθιέρωση του φαινομένου της όμοιογενοῦς κυβερνητικῆς πλειοψηφίας (fait majoritaire) (13) προφανῶς δέν προβλέφθηκε από το συντακτικό νομοθέτη. Έτσι ο έγκλωβισμός σέ περιορισμούς τῆς κυβερνητικῆς διαλύσεως δημιούργησε συνταγματικά προβλήματα κατά τήν άσκησή της. Μάλλον δέν κατανοήθηκε η πραγματική λειτουργία του δικαιώματος τῆς διαλύσεως στο σύγχρονο κοινοβουλευτικό σύστημα. Αντίθετα κατακρίθηκε έντονα από τήν πλειοψηφία η άσκηση τῆς άρμοδιότητας τῆς διαλύσεως γιά κομματικούς λόγους. Χαρακτηριστικά ο Γ. Άποστολός (14) ανέφερε ότι " εἰς τήν Άγγλίαν τόσον το Έργατικόν ὅσον και το Συντηρητικόν Κόμμα επανειλημμένως ἔχουν κατηγορηθεῖ και έσωτερικῶς και διεθνῶς ότι ἐπιλέγουν τήν κατάλληλον στιγμήν διά νά ζητήσουν από τήν Βασίλισσαν τήν διάλυσιν τῆς Βουλῆς και τήν προκήρυξιν εκλογῶν εἰς περίοδον καθ'ήν το κυβερνῶν Κόμμα ἔχει νά ἐπιδείξη μίαν έντυπωσιακήν ἀλλά χρονικῶς περιορισμένην ἐπιτυχίαν ". Συνεπέστερη έν τούτοις και πρὸς τήν άσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως ὑπό το καθεστῶς τῆς Προεδρευομένης Δημοκρατίας και πρὸς τήν έν γένει σύγχρονη λειτουργία του θά ἦταν

(12) Βλ. Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 975 και έπ.

(13) Γιά τήν εμφάνιση τοῦ fait majoritaire στή Γαλλία, από ὅπου προήλθε και καθιερώθηκε ο ὅρος, βλ. κυρίως D.-G. L a n r o f f, op.cit., σ. 613 - 634.

(14) Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, σ. 1006.

de lege ferenda ή καθιέρωση τής κυβερνητικῆς διαλύσεως, τής διαλύσεως δηλαδή κατόπιν προτάσεως τής κυβερνήσεως πού ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη τής Βουλῆς χωρίς περιττούς περιορισμούς. Μοναδική κύρωση θά ἀποτελεῖ ἐν προκειμένω ἡ λαϊκή κρίση ἐπιτρέποντας συγχρόνως τήν ἐναλλαγή τῶν κυβερνήσεων στήν ἐξουσία.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

Στό παράρτημα περιλαμβάνονται τὰ σπουδαιότερα Έγγραφα
πού αναφέρονται στη διάλυση τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1981.

+

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 1112 (1)

Περὶ ἀποδοχῆς παραιτήσεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ Γεωργίου Ράλλη.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχοντες ὑπ' ὄψει :

α) Τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 (§ 1 ἐδάφ. πρῶτον) τοῦ Συντάγ-
ματος καί

β) Τὴν ὑποβληθεῖσαν παραίτησιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Γεωργίου Ρά-
λλη, ἀποφασίζομεν :

Ἐποδεχόμενοι τὴν ὑποβληθεῖσαν παραίτησιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Γε-
ωργίου Ράλλη, ἀπαλλάσσομεν αὐτόν τῶν καθηκόντων του.

Ὁ Πρωθυπουργός θέλει δημοσιεύσει καί ἐκτελέσει τό παρὸν Διά-
ταγμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1981

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΛΛΗΣ

(1) Έφ. Κ. Α', φ. 269 τῆς 17ης Σεπτεμβρίου 1981, σ. 3691.

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ'ΑΡΙΘΜΟΝ 1115 (2)

Περί διορισμού του έκ των μελών της Βουλής Γεωργίου Ράλλη,
ως Πρωθυπουργού.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχοντες υπόψη :

α) Τάς διατάξεις των άρθρων 35 (§ 2, περίπτ. α'), 37 (§ 1)
καί 38 (§ 1, έδάφ. τελευταίον) του Συντάγματος, έν συνδυασμῷ
πρός τάς διατάξεις του άρθρου 8 του υπό' αριθμ. 400/1976 Νόμου "πε-
ρί 'Υπουργικού Συμβουλίου καί 'Υπουργείων ", καί

β) Τάς υπό' αριθμ. 1112/1981, 1113/1981 καί 1114/1981 (Φ.Ε.Κ.
269, τ. Α') Προεδρικά Διατάγματα, δι' ὧν έγένητο δεκτική ή ύπο -
βληθεῖσα παραίτησις του Πρωθυπουργού καί των μελών της προηγου-
μένης Κυβερνήσεως ,

Δ ι ο ρ ί ζ ο μ ε ν :

Τόν έκ των μελών της Βουλής, 'Αρχηγόν (Πρόεδρον) του Κόμμα -
τος της Νέας Δημοκρατίας Γεώργιον Ράλλον, ως Πρωθυπουργόν. 'Η
παρ' αὐτοῦ σχηματισθησομένη Κυβέρνησις θέλει προβῇ εἰς ἄμεσον
διάλυσιν της Βουλής καί ἐνέργειαν ἐκλογῶν.

'Ο Πρωθυπουργός θέλει δημοσιεύσει καί ἐκτελέσει τό παρὸν
Διάταγμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1981

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Ἡ κυβερνητική εἰσήγηση πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας γιὰ τὴ διάλυση τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1981 (3).

" Κύριε Πρόεδρε,

Σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ Ἐκλογικοῦ Νόμου, οἱ προσεχεῖς ἐκλογές πρέπει νὰ διεξαχθοῦν τὸ δεῦτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Δεκεμβρίου καὶ συγκεκριμένα στίς 20 Δεκεμβρίου. Ἡ περίοδος ὥπως αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλη γιὰ τὴ διενέργεια ἐκλογῶν καὶ γιὰ λόγους κλιματολογικοὺς - ἐπειδὴ σημαντικό μέρος τῶν ἐκλογῶν θὰ ἐμποδισθεῖ νὰ προσέλθει στίς κάλπες - ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ σύμπτωσης τῶν ἐκλογῶν μὲ τὶς γιορτές θὰ πλήξει τὴν ε -
μπορική καὶ οικονομική κίνηση τοῦ τόπου, ποὺ εἶναι ἰδιαίτερα ἀυξημένη αὐτὴ τὴν ἐποχὴ.

Στὰ ἀνωτέρω θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μακρά διάρκεια τῆς προεκλογικῆς περιόδου θὰ ἔχει δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στὴ λειτουργία τῆς πολιτείας καὶ μάλιστα σὲ μιὰ στιγμή ποὺ πιεστικὰ προβλήματα ἀναμένουν τὴ λύση τους.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, Κύριε Πρόεδρε, ἡ Κυβέρνηση πιστεύει ὅτι ἡ προσφυγὴ στὴ λαϊκὴ ἐτυμηγορία πρέπει νὰ ἐπισπευσθεῖ καὶ ὡς καταλληλότερο χρόνον θεωρεῖ τὴν τρίτη Κυριακὴ τοῦ Οκτωβρίου. Στὴν περίπτωσιν ποὺ ἡ εἰσὴγηση αὐτὴ γίνετ' ἐδεκτή ἡ Κυβέρνησις γιὰ νὰ διευκολύνει τὴν ἀσκηση τῶν ἀρμοδιοτήτων ποὺ Σᾶς παρέχει τὸ ἄρθρο 38 τοῦ Συντάγματος, προτίθεται νὰ υποβάλει τὴν παραίτηση τῆς στίς ἀρχές Σεπτεμβρίου, ὁπότε ἡ ἀναγγελία τῆς ἡμερομηνίας τῶν ἐκλογῶν, καλὸ θὰ ἦταν νὰ ἀναγγελθεῖ ἀπὸ τώρα, ὥστε νὰ διευκολυνθοῦν τὰ κόμματα γιὰ τὴν ἀνετη προπαρασκευὴ τοῦ ἐκλογικοῦ τους ἀγώνα.

Μὲ τὸν προσήκοντα σεβασμό,

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΛΛΗΣ ".

Ἡ σύμφωνη γνώμη τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας γιά τή διάλυση τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1981 (4).

" Ἀγαπητέ Κύριε Πρωθυπουργέ,

Μέ ιδιαίτερη προσοχή εμελέτησα τήν εισηγήσή σας γιά τή διάλυση τῆς Βουλῆς καί τήν προκήρυξη ἐκλογών.

Τούς λόγους πού προβάλλετε γιά τήν ἐπίσπευση τῶν ἐκλογῶν τούς ἐκτιμῶ τοσοῦτω μάλλον καθ'ὅσον υποστηρίζονται καί ἀπό ἄλλα κόμματα καί ἰδίως ἀπό τό κόμμα τῆς Αἰτωματικῆς Ἀντιπολιτεύσεως. Ἀποδέχομαι, ὡς ἐκ τούτου, τήν εισηγήσή σας γιά τήν διενέργεια ἐκλογῶν στίς 18 Οκτωβρίου.

Εἶναι γνωστόν, ἐξάλλου, ὅτι ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἀποδέχμενος, κατὰ τό ἀρθρο 38 τοῦ Συντάγματος, τήν παραίτηση τῆς Κυβερνήσεως, οφείλει νά διορίσει νέα Κυβέρνηση καί νά δώσει σ' αὐτήν τήν ἐντολή ἢ νά διαλύσει ἀμέσως τή Βουλή καί νά διενεργήσει ἐκλογές ἢ νά ἐμφανισθεῖ στήν Ἐθνική Ἀντιπροσωπεία καί νά ζητήσει τήν ἐμπιστοσύνη της.

Ἡ ἐπιλογή τῆς μιᾶς ἐκ τῶν ἀνωτέρων δύο λύσεων εἶναι στήν διακριτική ἐξουσία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Δεδομένου, ὅμως, ὅτι στήν παρούσα περίπτωση ἀποκλείεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἡ δευτέρα λύση, πρόθεσή μου εἶναι νά σάς ἀναθέσω τήν ἐντολή τοῦ σχηματισμοῦ τῆς νέας Κυβερνήσεως γιά τήν διάλυση τῆς Βουλῆς καί τήν διενέργεια ἐκλογῶν, τοσοῦτω μάλλον καθόσον ἐξακολουθεῖτε νά ἔχετε τήν δεδηλωμένη ἐμπιστοσύνη τῆς Βουλῆς.

Παρακαλῶ, ὡς ἐκ τούτου, ὅπως μού υποβάλετε τήν παραίτηση τῆς Κυβερνήσεως, μέχρι τῆς 15ης Σεπτεμβρίου, εἰς τρόπον ὥστε νά διασταθούν οἱ ἐκλογές στίς 18 Οκτωβρίου καί ἐντός τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρθρου 41 § 3 προβλεπομένης προθεσμίας.

(4) Ἡ " Καθημερινή " τῆς 25ης Αὐγούστου 1981.

Είμαι βέβαιος, κύριε Πρωθυπουργέ, ότι οι εκλογές θα διεξαχθούν κατά τρόπο που θα επιβεβαιώσει την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών μας θεσμών. Εάν αποφευχθούν, όπως ελπίζω, οι οξύτητες και οι γνωστές υπερβολές, οι οποίες χωρίς να ωφελούν κανένα βλάπτουν τον τόπο και αν διεξαχθούν οι εκλογές με την οφειλόμενη, από όλες τις πλευρές, υπευθυνότητα, θα καταδειχθεί η αποτελεσματικότητα των δημοκρατικών μας θεσμών και η πολιτική ωριμότητα του λαού μας.

Έχουμε όλοι, κόμματα, τύπος και λαός, μεγάλη και οδυνηρή πείρα από το παρελθόν. Παλαιό και πρόσφατο. Και γνωρίζουμε, συνεπώς, τί πρέπει να κάνουμε και τί πρέπει να αποφεύγουμε για να προστατεύσουμε από καινούργιες περιπέτειες τη Δημοκρατία, την ασφάλεια και την πρόοδο του τόπου μας.

Αν αγνοήσουμε την πικρή, όπως είπα, αλλά και πολύτιμη αυτή πείρα δεν θα έχουμε, ασφαλώς, το ελαφρυντικό της πλάνης.

Με ιδιαίτερη τιμή, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ ".

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 1119 (5).

Περί διαλύσεως της Βουλής, όρισμοῦ ήμέρας έκλογής Βουλευτῶν
καί συγκλήσεως της Βουλής.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχοντες ὑπ' ὄψει τās διατάξεις : α) τοῦ άρθρου 38 (§ 1, ἐδάφ. τελευταῖον) τοῦ Συντάγματος, β) τοῦ άρθρου 10 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 789/1978 Νόμου " περί τροποποιήσεως καί συμπληρώσεως διατάξεων τοῦ Δημοτικοῦ καί Κοινοτικοῦ Κώδικος καί της 'Εκλογικῆς Νομοθεσίας" καί γ) τὰ ὑπ' ἀριθμ. 1115/1981, 1116/1981 καί 1117/1981 Προεδρικά Διατάγματα, δι' ὧν κατόπιν ὑποβληθείσης παραιτήσεως της προηγούμενης Κυβερνήσεως, διωρίσθη νέα Κυβέρνησις πρὸς ἄμεσον διάλυσιν της Βουλής καί ἐνέργεια ἐκλογῶν, προτάσει τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου,

Δ ι α λ ῦ ο μ ε ν

τήν Βουλὴν της Β'. Περιόδου (Προεδρευομένης Δημοκρατίας) καί συγκαλοῦμεν τοὺς μὲν ἐκλογεῖς, πρὸς ἐκλογὴν Βουλευτῶν, τήν 18ην Ὀκτωβρίου 1981, ήμέραν Κυριακὴν, τήν δέ ἐκ τῶν ἐκλογῶν μέλλουσας νά προκύψῃ Βουλὴν τήν 16ην Νοεμβρίου 1981, ήμέραν Δευτέραν καί ὥραν 11.00΄.

Ὁ ἐπὶ τῶν 'Εσωτερικῶν Ὑπουργός, θέλει δημοσιεύσει καί ἐκτελέσει τὸ παρὸν Διάταγμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1981

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΛΛΗΣ

ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

ΚΩΝΣ. Ε. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑΣ

ΤΑ ΜΕΛΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ, ΣΟΛΩΝ ΡΑΓΓΑΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΑΛΙΑΔΟΥΡΟΣ, ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΕΒΕΡΤ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ ΔΗΜΑΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΑΝΟΣ, ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΟΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ΣΠΥΡΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ, ΤΖΑΝΝΗΣ ΤΖΑΝΝΕΤΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΛΥΤΑΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΤΣΑΔΗΜΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΙΚΙΩΡΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΡΤΗΣ.

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Ι. Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Η

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Θ., 'Η ἐπὶ τοῦ ἀγώνος Α΄ Βουλευτική Περίοδος (16 'Ιανουαρίου 1822-26 Μαρτίου 1823), 'Επιστημονική 'Επετηρίς Νομικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, τ. Α΄, τεῦχος 3ον, 'Αθῆναι, 1926, σελ. 357 ἐπ..

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ Γ., 'Ο διορισμός καί ἡ παύση τῶν κυβερνήσεων στήν 'Ελλάδα. 'Από τήν " ἄρχή τῆς δεδηλωμένης " στό Σύνταγμα 1975, Θεσσαλονίκη, 1981.

- , Η επιστολή Καραμανλή και το άρθρο 38 τοῦ Συντάγματος, η " 'Εγνατία" τῆς 28-8-1981.

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ν., Εἰσαγωγή στήν ἑλληνική συνταγματική ἱστορία, Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, τ. Α΄, (1821 - 1941), 'Αθήνα - Κομοτηνή, Α. Σάκουλας, 1981.

- , Les institutions politiques de la Grèce à travers les crises 1922 - 1974, Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. LX, 1979.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ Μ.Δ., 'Η σύγχρονος θεωρία τῆς " ἐντολῆς " ἐν τῇ συνταγματικῇ δικαίῳ. Συμβολή εἰς τήν ἔρευναν τῶν σχέσεων ἐκλογέων καί ἐκλεγομένων, 'Αθῆναι, 1946.

- , 'Υπηρεσιακαί καί πολιτικά Κυβερνήσεις. 'Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου, 1959, σ. 43 ἐπ..

ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ Ι., 'Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, 2 τόμοι, 'Αθῆναι, 1897.

ΑΣΠΡΕΑ Γ., Πολιτική 'Ιστορία τῆς Νεωτέρας 'Ελλάδος 1821 - 1921, 3 τόμοι καί Συμπλήρωμα, 'Αθῆναι, 1922 - 1963.

ΒΑΜΒΕΤΣΟΥ Α., 'Η 'Αναθεώρησις τοῦ Συντάγματος, Νέον Δίκαιον , 1950, σ. 209 ἐπ..

- , 'Παρεκβάσεις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, Σύμ-
μεικτα εἰς μνήμην 'Αλ. Σβώλου, 'Αθῆναι, 1960, σελ .
255 ἐπ..

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ., 'Η ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος, 'Αθῆναι, 1912.

ΒΕΓΛΕΡΗ Θ. Φ., Λόγια τῆς ὀργῆς καί τῆς ἐλπίδας, (1967 - 1974) ,
'Αθῆναι, 'Α. Σάκκουλας, 1974.

- , 'Υπόμνημα γιά ἕνα Σύνταγμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Τό
Συνταγματικό χρονικό τῆς δικτατορίας, 'Αθῆναι, Θεμέ -
λιο, 1975.
- , 'Η διαρρύθμισις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατά τό
Σχέδιον τοῦ νέου Συντάγματος, ΤοΣ, 1975, σ. 282 ἐπ..
- , Οἱ δύο κάλπες, τό " Βῆμα " τῆς 16-9-1981.

ΒΕΓΛΕΡΗ Θ. - ΓΙΑΤΑΓΑΝΑ Ε., κ. ἄ, Προτάσεις γιά ἕνα δημοκρατικό
Σύνταγμα, 'Αθήνα, 1975.

ΒΕΖΑΝΗ Δ., Γενική Πολιτειολογία. Μέρος Α΄, θεμελιώδεις καί Εί-
σαγωγικάί ἔννοιαι. Μέρος Γ΄, 'Η θετική θεωρία τοῦ
κράτους. 'Αθῆναι, 1959 - 1963.

ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ Β.Ε., 'Η λογική τοῦ πολιτεύματος καί ἡ δομή τῆς ἐκτε-
λεστικῆς ἐξουσίας στό Σύνταγμα τοῦ 1975, Θεσσαλονίκη,
Παρατηρητής, 1981.

- , 'Η εφαρμογή τοῦ Κυβερνητικοῦ Προγράμματος καί ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας μετὰ τίς ἐκλογές τῆς 18.10.81 - ἕνα ἐρμηνευτικό πλαίσιο -, Δίκαιο καί Πολιτική, 1982, σ. 97 ἐπ..

ΒΛΑΧΟΥ Κ. Γ., Τό Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος. Θεμελιώδη δικαιώματα καί ἐλευθερίες. Τό Σύνταγμα τῆς 11 Ἰουνίου 1975 καί οἱ νεώτερες διεθνεῖς ἐξελίξεις. Ἀθήναι, 1979.

ΒΛΑΧΟΥ Ν., Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος 1833 - 1865, Ἀθήναι, 1951.

ΒΟΛΟΥΔΑΚΗ Β., " Τά συνταγματική " τείχη " τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1981", τό " Βῆμα " τῆς 15-8-1981.

ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγεννεσίας 1821 - 1832. Αἱ Ἐθνικαί Συνελεύσεις. Τόμ. 3-5. Ἀθήναι , 1971 - 1974.

- , Στενογραφημένα Πρακτικά τῆς Γ΄ Σεπτεμβρίου ἐν Ἀθῆναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, Ἀθήναι, 1844.

- , Ἐπίσημος Ἐφημερίς τῆς Συνελεύσεως, τόμος ΣΤ΄, Ἀθήναι, 1864.

- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς Β΄ Συνόδου τῆς Γ΄ Περιόδου, Ἀθήναι, 1871.

- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς Α΄ Συνόδου τῆς Δ΄ Περιόδου, Ἀθήναι, 1872.

- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς Α΄ Συνόδου τῆς Ε΄ Περιόδου, Ἀθήναι, 1873.

- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς Δ΄ Συνόδου τῆς Θ΄ Βουλευτικῆς Περιόδου, 'Αθῆναι, 1885.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς Β΄ Συνόδου τῆς ΙΒ΄ Βουλευτικῆς Περιόδου, 'Αθῆναι, 1891.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς Γ΄ Συνόδου τῆς ΙΕ΄ Βουλευτικῆς Περιόδου, 'Αθῆναι, 1901.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς τῆς 'Εκτάκτου Συνόδου τῆς Ι΄ Βουλευτικῆς Περιόδου, 'Αθῆναι, 1903.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Διπλῆς 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς, 'Αθῆναι, 1910.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Β΄ Διπλῆς 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς, 2 τόμοι, 'Αθῆναι, 1911-1912.
- , 'Εφημερίς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς, Γ΄ Συνόδου, ΙΘ΄ Περιόδου, τ. Β΄, 'Αθῆναι, 1914.
- , Πρακτικά Συνεδριάσεων τῆς Γ΄ Συντακτικῆς Συνελεύσεως 1920 - 1922, τεύχη Α - Ε, 'Αθῆναι, 1922.
- , 'Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, Δ΄ Συντακτικῆς τῶν 'Ελλήνων Συνέλευσις, τ. Α - Ε, 'Αθῆναι, 1924 - 1927.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Δ΄ ἐν 'Αθήναις Συντακτικῆς τῶν 'Ελλήνων Συνελεύσεως, Τόμοι Γ΄ - Ε΄, 'Αθῆναι, 1924 - 1926.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῆς ἐπὶ τῆς ψηφίσεως τοῦ Συντάγματος Κοινοβουλευτικῆς 'Επιτροπῆς. τῆς συσταθείσης δυνάμει τοῦ ἀπὸ 30 'Ιουνίου 1925 Ψηφίσματος τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, Δ΄ Συντακτικῆς Συνέλευσις, 'Αθῆναι, 1925.

- , Είσηγητικές Έκθέσεις της επί του Συντάγματος Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, 'Αθῆναι, 1926 - 1927.
- , 'Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς Β΄ Συνόδου, 'Κ΄ Περίοδου, 'Αθῆναι, 1929.
- , 'Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς Δ΄ Συνόδου, 'Κ΄ Περίοδου, 'Αθῆναι, 1931.
- , 'Αρχεῖον τῆς Βουλῆς τῆς Α΄ Συνόδου τῆς Α΄ Δημοκρατικῆς Βουλευτικῆς Περιόδου, τ. Α΄ ('Αναθεώρησις τοῦ Συντάγματος 26/11/1926 - 2/6/1927), 'Αθῆναι, 1931.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Ε΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τ. Α΄, 'Αθῆναι, 1935.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Γ΄ Ἀναθεωρητικῆς, 'Αθῆναι, 1938.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Δ΄ Ἀναθεωρητικῆς, Α΄ Σύνοδος, 4 τόμοι, 'Αθῆναι, 1946 - 1947. Β΄ Σύνοδος, 3 τόμοι, 'Αθῆναι, 1948.
- , 'Εστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, (Δ΄ Ἀναθεωρητικῆ Βουλῇ), 5 τόμοι, 'Αθῆναι, 1948.
- , 'Εστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος (Ψήφισμα ΞΗ΄), 'Αθῆναι, 1953.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Γ΄ Συνόδου Δ΄ Περιόδου, Συνεδριάσεις Μ΄ - ΠΔ΄ 16/12/1957 - 29/3/1958, 'Αθῆναι, 1976.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Β΄ Συνόδου ΣΤ΄ Περιόδου, Τόμος Γ΄, Συνεδριάσεις Ο΄ - ΖΑ΄. 9/3/1963 - 17/5/1963, 'Αθῆναι, 1963.

- , 'Εφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, Β΄ Συνόδου ΣΤ΄ Περιόδου, τόμος Β΄, συνεδριάσεις 35 (24-1-1963) - 62 (7-3-1963), 'Αθῆναι, 1964.
- , 'Επίσημα Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς, Α΄ Συνόδου Ζ΄ Περιόδου, Συνεδριάσεις Α΄ - Η΄, 16/12/1963-23/12/1963, 'Αθῆναι, 1964.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς, 'Αθῆναι, 1975.
- , Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῶν συζητήσεων τοῦ Συντάγματος 1975, 'Αθῆναι, 1975.
- , 'Επίσημα Ἐστενογραφημένα Πρακτικά τῆς Ὀλομελείας τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συντάγματος 1975, 'Αθῆναι, 1975.
- , Σύνταγμα 1975, Διάταξις κατ'ἄρθρον Ἐπισημῶν Σχεδίων - Τροπολογιῶν ψηφισθέντος τελικοῦ κειμένου, 'Αθῆναι, 1976.
- , Κρίσιμα κείμενα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος 1843 - 1967, 'Αθῆναι, 1976.

ΒΟΥΡΝΑ Τ., Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας, Ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὡς τὸ κίνημα τοῦ Γουδὶ (1909), 'Αθήνα, Ἀφοῖ Τολίδη, 1974.

ΓΑΖΗ Ν., Ν'ἀρχίσει ἡ διαδικασία ἀναθεώρησης τοῦ Συντάγματος, τὸ " Βῆμα " τῆς 17-5-1981.

- , Συνταγματικὰ παιχνίδια ... ἡ καὶ τὴν πίστιν δάκνη καὶ τὸ σκύλο χορτάτο: , Τὸ " Βῆμα " τῆς 15-8-1981.

- , Η παραίτηση τής κυβερνήσεως ΚΑΙ Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, τό " Βήμα " τής 21-8-1981.

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Στοιχεία Συνταγματικοῦ Δικαίου, τ. Α΄, Ἀθῆναι, 2η ἔκδοση, 1971.

- , La démocratie en danger. Sa structure actuelle, ses problèmes, Paris, 1977.

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗ Ν.Σ., Ἱστορία τής Σύγχρονης Ἑλλάδος 1941 - 1974 , 7 τόμοι, Ἀθῆναι, 1975 - 1978.

ΔΑΒΗ Μ. καί ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ Γ., Τό ἱστορικόν τής ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος καί τὰ ἐπίσημα κείμενα. Τό Νέον Σύνταγμα, Ἀθήνα, 1911.

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Δ.Π., Ἡ Βασιλική προνομία διορισμοῦ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, Ἐπιθ. Δημ. Διοικ. Δικ., 1964, σ. 245 ἐπ. καί 337 ἐπ.

- , Ἡ συνταγματική ἐξέλιξη ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰσχύοντος συντάγματος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Παύλου (1952 - 1964), Ἐφημερίς Ἑλλήνων Νομικῶν, 1966, σ. 8 ἐπ..

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ Δ.Γ., Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος καί τὸ νόημα τοῦ συντακτικοῦ ἔργου, Ἀθῆναι, 1950.

- , Ἑλληνικὴ συνταγματικὴ ἱστορία 1821 - 1935, Ἀθῆναι, 3η ἔκδοση, 1952.
- , Μαθήματα Συνταγματικοῦ Δικαίου, Α΄, Γενικόν Μέρος , Ἀθῆναι, 1971.

- , 'Η διάλυση τῆς Βουλῆς καί ἡ ἀρχή τοῦ ἐλαχίστου θε -
σμικοῦ κόστους, ΝοΒ, 1982, σ. 369 ἐπ..
- , Η λειτουργία τῶν θεσμῶν (1975 - 1980). 1. 'Ο Πρόε -
δρος τῆς Δημοκρατίας. Τό " Βῆμα " τῆς 19-9-1980.
- , Η διάλυση τῆς Βουλῆς, τό " Βῆμα " τῆς 18-8-1981.
- , Πότε μποροῦν νά γίνουν οἱ ἐκλογές, τό " Βῆμα " τῆς
19-8-1981.

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ Ι., Ο καθηγητής Δεληγιάννης για τη συνέντευξη Μάνε -
ση, 'Η " 'Εγνατία " τῆς 28-8-1981.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Δ. Κ., Γύρω ἀπό τήν ἔννοια τοῦ σκληροῦ πυρῆνα
τῆς Δημοκρατίας δυτικοῦ τύπου. Ἔρευνα τῶν θέσεων τοῦ
'Ελληνικοῦ καί Γερμανικοῦ Δικαίου πάνω στό πρόβλημα ,
ΤοΣ, 1977, σ. 90 ἐπ..

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Α., 'Η συνταγματική θέσις τῶν πολιτικῶν κομμάτων,
'Αθῆναι, 1974.

- , 'Η δομή - λειτουργία τῆς σύγχρονης Δημοκρατίας, 'Α-
θῆναι, 1977.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ (Νομική Σχολή), Πέντε χρόνια ἐφ -
αρμογῆς τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975, Κομοτηνῇ, 1981.

ΔΙΓΚΑΒΕ Κ., Βουλὴ καί Βουλευτές (1974 - 1977), 'Αθῆναι, Μπαρ -
μπουνάκης, 1977.

ΔΡΑΓΟΥΜΗ Ν., 'Ιστορικάί 'Αναμνήσεις, 2 τόμοι, 'Αθήνα, 'Ερμής ,
Νέα 'Ελληνική Βιβλιοθήκη, 1973.

ΔΡΟΣΟΥ Ζ. Γ., 'Η νομική θέση τῶν πολιτικῶν κομμάτων στήν 'Ελλά-
δα, 'Αθήνα - Κομοτηνή, Α. Σάκκουλας, Δημοσιεύματα Συν-
ταγματικοῦ Δικαίου, τ. II, 1982.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ, 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ Ἔθνους, τόμοι ΙΓ΄-ΙΕ΄
'Αθῆναι, 1977.

ΖΑΚΥΝΘΙΝΟΥ Σ. Δ., 'Η πολιτική ἱστορία τῆς νεωτέρας 'Ελλάδος, 'Α-
θῆναι, 2η ἔκδοση, 1965.

ΖΕΓΓΕΛΗ Η., Τό ἐν 'Ελλάδι κρατοῦν Κοινοβουλευτικόν Πολίτευμα ,
'Αθῆναι, 2η ἔκδοση, 1912.

ΖΗΛΕΜΕΝΟΥ Κ., Σκέψεις στό Σχέδιο Συντάγματος τῆς Κυβερνήσεως ,
'Αθήνα, Καραθανάσης, 1975.

- , Μελέτες στό σύνταγμα τῆς 'Ελλάδος. Τεῦχ. Α΄ Εἰσα-
γωγή στό νέο πολίτευμα. Τεῦχ. Β΄ Κατανομή τῶν λει-
τουργιῶν. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. 'Αθῆναι, 1976-
1977.

- , Problèmes politiques et constitutionnels en France
et en Italie, Paris, L.G.D.G., 1964.

- , Naissance et évolution de la fonction du Premier Mi-
nistre dans le Régime parlementaire, Paris, L.G.D.J.,
Bibliothèque constitutionnelle et de science politi-
que, τ. LIV, 1976.

ΗΛΙΟΥ Η., Τό Σύνταγμα καί ἡ ἀναθεώρησή του, 'Αθήνα, Θεμέλιο ,
1975.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Θ., Αἱ δύο πρῶται 'Εθνοσυνελεύσεις καί τά Συντάγματα
τῆς 'Επιδαύρου καί τοῦ 'Αστρους, 'Ανάτ. " EEN ", 'Α -
θῆναι, 1973.

ΙΔΡΩΜΕΝΟΥ Α., Τό Σύνταγμα τῆς 'Ελλάδος μετὰ ἐρμηνείας, 'Αθῆναι,
1908.

ΚΑΖΑΖΗ Ν., 'Ο κοινοβουλευτισμός ἐν 'Ελλάδι (πολιτική ψυχολογία),
'Αθῆναι, 1910.

ΚΑΛΤΣΟΓΙΑ - ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΗ Ν., Προβληματική τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς
συνταγματικῆς ἱστορίας 1935 - 1975 (Προσπάθεια ὁριο -
θετήσεως), 'Αθήνα, 1981.

ΚΑΣΙΜΑΤΗ Γ., Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ. Τεῦχ. Α'. Οἱ λειτουργί-
ες τοῦ κράτους. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, 'Αθήνα ,
'Α. Σάκκουλας, 1980.

- , Παρατηρήσεις καί προτάσεις διὰ τό νέον Σύνταγμα, ΤοΣ,
1975, σ. 240 ἐπ..
- , Περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Συντάγματος, ΤοΣ, 1975,
σ. 5 ἐπ..
- , Παρατηρήσεις καί προτάσεις διὰ τό νέον Σύνταγμα, ΤοΣ.,
1975, σ. 240 ἐπ..

- ΚΑΤΣΙΑΠΗ Ι., Τό Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς 9ης Ἰουνίου 1975 ,
Ἐπιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου καί Διοικητικοῦ Δικαί -
ου, 1976, σ. 143 ἐπ. καί 227 ἐπ..
- ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗ Γ., Τό δικαίωμα ἀρνησικυρίας τοῦ Προέδρου τῶν Ἑνω -
μένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ΤοΣ, 1976, σ. 290 ἐπ..
- ΚΟΡΔΑΤΟΥ Κ.Ι., Μεγάλη Ἱστορία τῆς Ἑλλάδας, τ. Χ - ΧΙΙΙ, Ἀθή -
να, 2η νεώτερη ἔκδοση, 1958.
- ΚΟΡΔΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Π., Ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς τῆς 31-5-1915, τό
ἐξ αὐτῆς ἀνακῶσαν συνταγματικόν ζήτημα καί τό ἄρθρον
41 τοῦ Σχεδίου Συντάγματος 1974 (Β. Ὑπόμνημα πρὸς τήν
Ε. Ἀναθεωρ. Βουλὴν), Ἀθῆναι, 1975.
- ΚΟΡΙΖΗ Χ., Αἱ πολιτικάς δυνάμεις εἰς τήν Γ. Ἐθνικὴν Συνέλευσιν
καί τό Σύνταγμα τῆς Τροικιῆνος, ΤοΣ, 1975, σ. 113 ἐπ..
- ΚΟΡΣΟΥ Δ., Εἰσηγήσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου (κατὰ τό Σύντ. '75),
Ἀθῆναι, 1975.
- ΚΡΕΣΤΕΝΙΤΗ Ι., Περὶ τῶν προνομιῶν τοῦ Στέμματος καί ἰδίᾳ περὶ
τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, (Λόγος ἀναγνωσθεὶς ἐν τῇ
306 ... συνεδριάσει ... τῇν 5 Ἰανουαρίου 1873), Ἀ -
θῆναι, 1873.
- ΚΥΡΙΑΖΗ - ΓΟΥΒΕΛΗ Λ. Δ., Συγκριτικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, Πο -
λιτικοὶ θεσμοί, Ἀθῆναι, 1980.

- , Συνταγματικόν Δίκαιον. Συστηματική θεώρησις. 'Αθῆναι, Πάνταϊνος, 5η ἔκδοσις, 1981.
- , 'Ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος καί τὰ θεμελιώδη δικαιώματα, ΤοΣ, 1975, σ. 271 ἐπ..

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ Ε., 'Ιστορία τοῦ Σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ ἀπό τῆς ἰδρύσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, 1832 - 1892, 2 τόμοι, 'Αθῆναι, 1892 - 94.

ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Η., 'Ο κοινοβουλευτισμός ἐν Ἑλλάδι ὡς πολιτικός καί νομικός κανὼν, Ἑλληνική Ἑταιρεία Ἐπιστημονικῶν Μελετῶν, τ. 5, 'Αθῆναι, 1929.

- , Χρονικόν τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος, Θεσσαλονίκη, 1956.
- , Τά Συντάγματα τῆς Ἑλλάδος, 'Αθῆναι, 1960.
- , Ἑλληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, Κατά τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις, Θεσσαλονίκη, 'Αφοῦ Π. Σάγκουλα, 4η ἔκδοσις, 1961.
- , 'Ἡ ἐπιρροή τῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως στό σύνταγμα τοῦ 1864. Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Σχολή Νομικῶν καί Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, τόμ. 11ος, τεῦχος Β', Θεσσαλονίκη, 1966, σ. 15 ἐπ..

ΚΥΡΙΑΚΟΥ Δ., Ἑρμηνεία Συνταγματικοῦ Δικαίου, 2 τόμοι, 'Αθῆναι, 1904.

ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Η., Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1911.

ΛΙΝΑΡΔΑΤΟΥ Σ., Ἡ ομαλότητα προκαλεῖ συνταγματικά προβλήματα :
Πότε καί πῶς θά διαλυθεῖ ἡ Βουλὴ, πότε θά προκηρυχθοῦν
οἱ ἐκλογές, τό " Βῆμα " τῆς 9-8-1981.

ΛΟΥΚΑΚΟΥ Π., Ο "γόρδιος δεσμός" καί οἱ ἐκλογές, τό "Βῆμα" τῆς 23-7-1981.

ΛΥΤΡΑ Π., Ἑλληνικὸ Κοινοβούλιο καί ἐξωτερικὴ πολιτικὴ : 1946-1958.
" Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν πολιτικῶν θεσμῶν στὰ πλαίσια
τῆς σύγχρονης Κοινοβουλευτικῆς Δημοκρατίας ". Διδακτο-
ρικὴ διατριβή, Ἀθῆνα, 1981.

MACRIDIS R., Σύγχρονα Πολιτικὰ Συστήματα (Εὐρώπη), τ. Α΄, Ἀθή -
να, Παπαζήσης Α.Ε.Β.Ε., 4η ἔκδοση, 1981.

ΜΑΜΟΥΚΑ Α., Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τ. 1-11, Ἀθῆναι, 1839-1852.

ΜΑΝΕΣΗ Α., Αἱ ἐγγυήσεις τηρήσεως τοῦ Συντάγματος, 2 τόμοι, Ἀθῆναι,
Σάκκουλας, 1956 - 1965.

- , Ἡ δημοκρατικὴ ἀρχὴ στὸ σύνταγμα τοῦ 1864, Θεσσαλονίκη, 1966.
- , Πολιτικὴ ἱστορία καί σύγχρονοι πολιτικοὶ θεσμοί, (πα-
νεπιστημιακές παραδόσεις), τ. α΄, Ἀθῆνα, Α. Σάκκουλας, 1978.
- , Συνταγματικὸ Δίκαιο, τ. Ι., Θεσσαλονίκη, 1980.
- , Συνταγματικὴ θεωρία καί πράξις, Θεσσαλονίκη, 1980.
- , Τὸ Συνταγματικὸν Δίκαιον ὡς τεχνικὴ τῆς πολιτικῆς ἐ-
λευθερίας, " Ἀρμενόπουλος ", 1962, σ. 535 ἐπ..
- , Ἡ νομιμοπολιτικὴ θέση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας
κατὰ τὸ κυβερνητικὸ Σχέδιο Συντάγματος, ΝοΒ, 1975, σ. 449 ἐπ.

- , La nouvelle constitution hellénique, Revue internationale de droit comparé, σ. 291 έπ..
- , Deux états nés en 1830 : Ressemblances et dissimilitudes constitutionnelles entre la Belgique et la Grèce. Extrait des " Travaux et Conférences " de la Faculté de Droit de l' Université de Bruxelles, τ. VIII, Bruxelles, 1959.

ΜΑΝΕΣΗ Α. - ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ., Τό Σύνταγμα τοῦ 1975, Ἀθήνα, Α. Σάκουλας, 1978.

ΜΑΝΙΤΑΚΗ Α., Ὁ χαρακτηρισμός τοῦ πολιτεύματος καί οἱ σχέσεις Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καί Πρωθυπουργοῦ, ΤοΣ, 1982, σ. 370 έπ..

ΜΑΝΤΖΟΥΡΑΝΗ Γ., Σύνταγμα τῆς Γερμανικῆς Λαοκρατικῆς Δημοκρατίας, Ἀθήνα, Α. Σάκουλας, 1979.

ΜΑΡΙΔΑΚΗ Γ., Ἡ ἐλληνική ἐπανάσταση ὡς ἔκφρασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος . Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Λόγος τοῦ Προέδρου κατά τήν πανηγυρικὴν συνεδρίασιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 24ης Μαρτίου 1951, τ. XXVI, Ἀθῆναι, 1951.

ΜΑΡΚΕΖΙΝΗ Σ., Ὁ Ἀνώτατος Ἀρχὼν εἰς τὰ σύγχρονα Δημοκρατικά Πολιτεύματα, Ἀθῆναι, 1935.

- , Πολιτική Ἱστορία νεωτέρας Ἑλλάδος, 8 τόμοι, Ἀθῆναι, 1966-1968.

ΜΑΥΡΙΑ Κ. - ΠΑΝΤΕΛΗ Α., Συνταγματικά κείμενα ἐλληνικά καί ξένα, Ἀθήνα, Ἀντ. Σάκουλας, 1981.

ΜΕΝΔΕΛΕΣΩΝΟΣ - ΒΑΡΘΟΛΩΗ Κ., Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Μετάφρασις Ἡλ. Οἰκονομοπούλου, 2 τόμοι, Ἀθῆναι, 1894.

MEYNAUD J., Πολιτικές δυνάμεις στην 'Ελλάδα, 2 τόμοι (έλληνική μετάφραση Π.Μερλόπουλου), 'Αθήναι, Μπάϋρον, 2η έκδοση, 1974.

ΜΗΝΑΙΔΗ Μ. Σ., Βιβλιογραφία Συνταγματικού Δικαίου 1974 - 1979 , 'Αθήναι, Α. Σάκκουλας, Σειρά : τεκμήρια Συνταγματικού Δικαίου, τ. 1, 1982.

ΝΑΚΟΥ Α., 'Η Δευτέρα Βουλή, 'Αθήναι, 1910.

ΠΑΝΤΕΛΗ Α., Τρεῖς προεδρικές ἀρμοδιότητες : ὁ διορισμός τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἡ παύση τῆς κυβερνήσεως καί ἡ κήρυξη καταστάσεως πολιορκίας, ΤοΣ., 1981, σ. 242 ἐπ..

- , Les grands problèmes de la nouvelle constitution hellénique, Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. LXIV, 1979.

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ., 'Η διάλυση τῆς πρώτης μεταδικτατορικῆς Βουλῆς, 'Αθήνα, Α. Σάκκουλας, 1978.

- , Συνταγματικό Δίκαιο. Τά ὄργανα τοῦ κράτους. Τεῦχ. Α΄ Τό ἐκλογικό Σῶμα, 'Αθήνα, Α. Σάκκουλας, 1981.

- , Τό Σύνταγμα καί ἡ διαδικασία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποιήσεως, τ.Α΄, 'Αθήνα-Κομοτηνή, 'Α. Σάκκουλας, Δημοσιεύματα Συνταγματικού Δικαίου, τ. 3, 1982.

ΠΑΠΑΔΟΥΚΑ Ν., 'Ιππόδαμος. 'Αρχαί τοῦ Συνταγματικοῦ δικαίου ἢ τό 'Ελληνικόν Σύνταγμα σχολιασμένον, 'Αθήνα, 1848.

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ε. Κ., Αἱ σταθεραί ἰδεολογικαί βάσεις τοῦ Νέου Συντάγματος. 'Επιθ. Δημοσίου Διοικητικοῦ Δικαίου , 1975, σ. 334 ἐπ..

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ Κ., 'Ιστορία του 'Ελληνικού 'Εθνους, 8 τόμοι
καί Παράρτημα, 'Αθήναι, 8η έκδοση συμπληρωμένη υπό Π.
Καρολίδου, 1963.

ΠΑΡΑΡΑ Ι. Π., Αἱ πράξεις νομοθετικοῦ περιεχομένου τοῦ Προέδρου
τῆς Δημοκρατίας, 'Αθήνα, Βιβλιοθήκη Δημοσίου Δικαίου,
τ. 5, Α. Σάκουλας, 1981.

- , Σύνταγμα 1975 - CORPUS. Τόμ. Ι: ἄρθρα 1 - 50. Νο -
μολογία ΣτΕ, Παρατηρήσεις κατ'ἄρθρον, νομοθεσία. 'Α -
θήναι, Κομοτηνή, 'Αντ. Ν. Σάκουλας, 1982.
- , Τό χρονικόν τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν Δημοκρατίαν, ΤοΣ ,
1975, σ. 55 ἐπ..
- , 'Η νέα συνταγματική τάξις, ΤοΣ, 1975, σ. 441 ἐπ..
- , Τό Δημοψήφισμα κατὰ τὸ ἄρθρο 44 § 2 τοῦ Συντάγματος -
τος, ΤοΣ, 1976, σ. 323 ἐπ..

ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ Δ., Κοινοβουλευτική 'Ιστορία 'Ελλάδος, τόμοι Α-Β-Ζ ,
'Αθήναι, 1935.

ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Β. καί ΣΑΚΚΑ - ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., Τό νέο Σύνταγμα
τῆς 'Ισπανίας - Εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα καί κείμενο, ΤοΣ,
1980, σ. 577 ἐπ..

ΠΡΑΤΣΙΚΑ ΧΡ., 'Η Βουλὴ καί ἡ 'Αναθεώρησις τοῦ Συντάγματος," Θέ -
μις," 1961, σ. 457 ἐπ..

ΡΑΙΚΟΥ Α., Δικονομικόν 'Εκλογικόν Δίκαιον, 'Αθήναι, 7η έκδοση, 1977.

- , 'Ο ἔλεγχος τοῦ κύρους τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν τῆς 20ῆς

Νοεμβρίου 1977. Συμπλήρωμα τοῦ Δικονομικοῦ Ἑκλογικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι, 2η ἔκδοση, 1980.

- , Παραδόσεις Γενικῆς Πολιτειολογίας, Ἀθῆναι, 9η ἔκδοση, 1980.

- , Παραδόσεις Συνταγματικοῦ Δικαίου κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975, τ. Α', Ἀθῆναι, 12η ἔκδοση, 1982.

- , Ὁ ἔλεγχος τοῦ κύρους τῶν ἐκλογῶν τῶν Βουλευτῶν καὶ τῶν Εὐρωβουλευτῶν τῆς 18ης Ὀκτωβρίου 1981 καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν (Β' Συμπλήρωμα τοῦ Δικονομικοῦ Ἑκλογικοῦ Δικαίου), Ἀθῆναι, 1982.

- , Αἱ διακηρύξεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Ἐπιθ. Δημ. Διοικ. Δικαίου, 1971, σ. 224 ἐπ..

ΡΟΖΟΥ Ν., Τὸ νέο σοβιετικὸ Σύνταγμα, ΤοΣ, 1978, σ. 26 ἐπ.

ΡΟΝΤΗΡΗ Α., Ἡ κατὰ Σύνταγμα ὀργάνωσις τοῦ Κράτους, 2 τόμοι, Ἀθῆναι, 1876 - 1879.

ΡΟΥΣΣΟΥ Γ., Νεώτερη Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους 1826 - 1974, 7 τόμοι, Ἀθήνα, Ἑλληνικὴ Μορφωτικὴ Ἑστία, 1975.

ΡΩΣΣΗ Χ., Ἡ νομοθετικὴ λειτουργία κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 καὶ συνταγματικὰ κείμενα τῆς τελευταίας 50ετίας, Ἀθῆναι, 1975.

ΡΩΤΗ Ν., Ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς, Παραμορφώσεις τοῦ θεσμοῦ στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ν. Σάκκουλα, Βιβλιοθήκη Δημοσίου Δικαίου, τ. 3, 1980.

ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Ι.Ν., Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, 5 τόμοι, Ἀθῆναι, 1874.

ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ Ν.Ν., Ἡ πρώτη ἔθνοσυνέλευσις καὶ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1822, Ἀθῆναι, 1907.

- , 'Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, 2 τόμοι, 'Αθήναι, 1915.
- , Τό Σύστημα τῆς κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως ἐν τῇ νεωτάτῃ αὐτοῦ ἐξελίξει, Μελέτη συγκριτικοῦ συνταγματικοῦ δικαίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων πολιτευμάτων, 'Αθήναι, 1921.
- , Τό σύστημα τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου τῆς 'Ελλάδος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῶν ξένων κρατῶν, 3 τόμοι, 'Αθήναι, 1923.
- , Σύστημα Συνταγματικοῦ καί Γενικοῦ Δημοσίου Δικαίου, 'Αθήναι, 1935.

ΣΒΟΡΩΝΟΥ Γ.Ν., 'Επισκόπηση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, 'Αθήνα, Θεμέλιο, 2η ἔκδοση, 1976.

ΣΒΩΛΟΥ Α., Τό Νέον Σύνταγμα, 'Αθήναι, 1928.

- , 'Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος, 'Αθήναι, 1933.
- , Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α΄, 'Αθήναι, Πυρσός, 1934.
- , Νομικαί Μελέται, 2 τόμοι, 'Αθήναι, 1957 - 1958.
- , Τά 'Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952, 'Αθήνα, Στοχαστής, 1972.
- , Προβλήματα κοινοβουλευτικῆς Δημοκρατίας, 2 τόμοι, 'Αθήναι, Στοχαστής, 1972.
- , Τά πρῶτα 'Ελληνικά Πολιτεύματα καί ἡ ἐπίδρασις τῆς Γαλλικῆς 'Επαναστάσεως, 'Εφημερίς 'Ελλήνων Νομικῶν, 1935, σ. 737 ἐπ..

ΣΒΩΛΟΥ Ι.Α.-ΒΛΑΧΟΥ Κ.Γ., Τό Σύνταγμα τῆς 'Ελλάδος. 'Ερμηνεία - 'Ιστορία - Συγκριτικόν Δίκαιον. Μέρος Ι. Κράτος καί 'Εκκλησία - 'Ατομικά δικαιώματα, 2 τόμοι, 'Αθήναι, 1954 - 1955.

ΣΓΟΥΡΙΤΣΑ Χ., 'Η ὀργάνωσις τῆς Κυβερνήσεως καί ἡ κοινοβουλευτική εὐθύνη τῶν Ὑπουργῶν κατὰ τὸ νέον Σύνταγμα τῆς 3ης Ἰουνίου 1927, Ἀθῆναι, Τζάκα - Δελαγραμμάτικα καί Σία, 1931.

- , Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α', Ἀθῆναι, Ι. Ζαχαρόπουλος, 1959.

ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ Σ., 'Ο κυριαρχικός ρόλος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, " Ἀρμενόπουλος", 1976, σ. 217 ἐπ..

ΣΥΝΤΑΓΜΑ 1975, Προτάσεις γιά ἕνα δημοκρατικὸ Σύνταγμα, Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1975.

ΤΖΩΝΟΥ Θ., Οἱ ἐκλογές τῆς 18ης Ὀκτωβρίου 1981, ΤοΣ, 1981, σ. 648 ἐπ..

ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗ - ΓΑΛΑΝΟΥ Ρ., Τά πολιτικά κόμματα μετὰ τὸ 1967, Ἀθήνα, Παπαζήσης, 1980.

ΤΣΑΤΣΟΥ Θ. Δ., Εἰσηγήσεις Πολιτειολογίας, τ. α', Ἀθήνα, Α. Σάγκουλας, 1977.

- , Συνταγματικὸ Δίκαιο, Ἐπιτομή, τόμος Α', Ἀθήνα, Ἀντ. Π. Σάγκουλας, 1981.

- , 'Ο Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καί ἡ κατάστασις πολιорκίας κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἡ " Καθημερινή " τῆς 29-5-1975

- , Οἱ θεσμοί μας, τὸ " Βῆμα " τῆς 30-5-1976.

- , Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς. Τὸ Σύνταγμα καί ἡ λογική τῆς κολοκυθιάς, ἡ " Αὐγή " τῆς 2-8-1981.

ΤΣΑΤΣΟΥ Δ. Θ., Μελέται Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι, 1958.

- , Αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Πολιτειακοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι , 1959.

ΤΣΑΤΣΟΥ Κ., Ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ ἡ κατάστασις πολιτο-
κίας κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἡ " Καθημερινή " τῆς 29-5-1975.

ΦΑΡΔΗ Γ., Τὸ συγκριτικὸν συνταγματικὸν δίκαιον ἐν τῇ ἀρχαιότητι
καὶ σήμερον. Λόγος ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν πανεπιστημια -
κῶν παραδόσεων, Ἀθῆναι, Ἀφοῖ Δημητράκου, 1930.

- , Ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία ἐν τῷ συνταγματικῷ δικαίῳ, Θεσ-
σαλονίκη, 1932.
- , Εἰσαγωγή εἰς τὸ Συνταγματικὸν Δίκαιον, Μέρους Α΄, Ἀ-
θῆναι, Ι. Ζαχαρόπουλος, 1947.
- , Συνταγματικὸν Δίκαιον. Τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα
Τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη, 1949.

ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ Γ., Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος μετὰ εἰσαγωγῆς ἱστορικῆς καὶ
σχολίων κατ' ἄρθρον, Ἀθῆναι, 1889.

- , Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Πολιτευμάτων, Ἀθῆναι, 1924.
- , Ἐκλογή πολιτεύματος (ἐπανέκδοσις), Ἀθῆναι, 1974.

ΦΙΛΙΑ Ι. Β., Κοινωνία καὶ ἐξουσία στὴν Ἑλλάδα. Ι. ἡ νόθα ἀστικο-
ποίηση 1800-1864. Ἀθήνα, Σύγχρονα κείμενα, 1974.

- , Πολιτικά κείμενα, Ἀθήνα, 1975.
- , Προοπτικὴς μετὰ Καραμανλὴ στὴν Προεδρία, "Ἐλευθεροτυπία" τῆς 7-5-80.

ΦΛΟΓΑΙΤΟΥ Θ., Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι, 1895.

ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ Ι., 'Η μελέτη τοῦ νέου Συντάγματος, 'Αθήνα, 'Ολκός, 1976.

II. Ξ Ε Ν Η

ALBERTINI P., Le droit de dissolution et les systèmes constitutionnels français, Paris, P.U.F., Publications de l'Université de Rouen, 1977.

- ; La Constitution de 1958 et l'analyse classique, Semaine Juridique, édition Générale 26/2/1975, Doctrine, 2688.

ALEXANDRAKIS D.M., De l'influence du droit de dissolution par le pouvoir exécutif, Thèse, Paris, 1937.

ALIX C. et BIBES G., Les Elections Législatives Italiennes d'Avril 1963, Revue française de science politique, 1963, c. 911 έπ..

AMOS M., The English Constitution, London, Longmans, Green and Co, 1930.

AMPHOUX J., Le Chancelier fédéral dans le régime constitutionnel de la République fédérale d'Allemagne, Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. I., 1962.

ANSON R.W., The Law and Custom of the Constitution, Oxford, 5η έκδοση, 1922.

AUBY M. J., Le régime juridique des avis dans la procédure administrative, A.J.D.A., 1956, σ. 53 έπ..

AULARD A., Histoire politique de la Révolution française, Origines et développement de la Démocratie et de la République (1789 - 1804), Paris, 1913.

AVRIL P., Un Président pour quoi faire?, Paris, Le Seuil, Coll. Jean Moulin, 1965.

- , Le régime politique de la Ve République, Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. VIII, 3η έκδοση, 1975.

AVRIL R. et GICQUEL J., Chronique vers l' alternance, έπιθεώρηση Πουvoirs, n^ο 1, l' alternance, Nouvelle édition 1981, σ. 153 έπ..

BAGEHOT W., The English Constitution, London, C.A. Watts and Co. Ltd, 1964.

BARTHELEMY J. et DUEZ P., Traité élémentaire de droit constitutionnel, Paris, Dalloz, 1933.

BASTID P., Les institutions politiques de la monarchie française, Paris, 1954.

BERLIA G., L' élaboration et l' interprétation de la Constitution de 1958, Revue de droit public, 1973, σ. 485 έπ..

BIBES G., Le système politique italien, Paris, P.U.F., 1974.

BIRNBAUM P., HAMON F., TROPER M., Réinventer le parlement, Paris, Plammarion, Coll.La rose au poing, 1977, c. 223 έπ..

BLONDEL J., Y a-t-il une mutation politique en Grande-Bretagne?, Revue française de science politique, 1969,c.773 έπ..

BOIS A. - P., Les institutions allemandes, Paris, P.U.F., Coll. Que sais - je? n^ο 1448, 2η έκδοση, 1977.

BOIVIN P. J., L' Angleterre et l' Europe : le 5 juin 1975 ou la journée des dupes, Revue française de science politique, 1976, c. 197.έπ.

BORELLA F., Les partis politiques dans l' Europe des Neuf, Paris, Seuil, Collection Points - Politique, 1979 και σέ έλληνική μετάφραση ύπό Ε. Νιάνιου και έπιμέλεια Γ. Δρόσου, 'Αθήνα, Μάλιαρης - Παιδεία, 1983.

BORNHAK C.,Die Verfassung des D.Reiches vom 11 August 1919, Berlin, 1919.

BRIGOULEIX B., L' équation belge : d' une crise à l' autre, ή " Monde " της 16-4-1977.

- , Tour de piste électoral aux Pays - Bas, ή " Monde " της 7 και 8-9-1982.

BURDEAU G., Traité de Science politique, 10 τόμοι, Paris, L.G.D.J., 2η Έκδοση, 1966 - 1977.

- Droit constitutionnel et institutions politiques, Paris, L.G.D.J., 19η Έκδοση, 1980.

CADART J., Institutions politiques et droit constitutionnel, 2 τόμοι, Paris, L.G.D.J., 1975.

- , Les Elections Générales du 24 Octobre 1951 et L'Evolution Récente du Régime Politique en Grande - Bretagne, Revue française de science politique, 1952, σ. 219 έπ..

- , Les Elections Générales du 26 Mai 1955 en Grande-Bretagne , Revue française de science politique, 1955, σ. 799. έπ..

- , Les Elections Générales du 8 Octobre 1959 en Grande-Bretagne et la Crise du Parti Travailleiste , Revue française de science politique, 1959, σ. 335. έπ..

- , La Consolidation du " Two-Party System " par les élections britanniques de 1966 , Revue française de science politique, 1966, σ. 1067 έπ..

CADART J. et MABILEAU A., Les Elections Britanniques de 1964 , Revue française de science politique, 1965, σ. 645.έπ..

CAMPION G., An Introduction to the procedure of the House of Commons, London, έπαν. 2ης Έκδ., 1950.

CANNAN M., Le droit de dissolution de la Chambre des députés, Thèse, Paris, 1927.

CAPITANT R. , Carré de Malberg et le régime parlementaire ,
Rapport in Centenaire de Carré de Malberg, Annales de
la Faculté de droit et de science politiques et éco -
nomiques de Strasbourg, Paris, Dalloz, 1966.

CARCASSONNE C., DUHAMEL O. et VINTRO J. , Constitution du 29
décembre 1978 , επιθεώρηση Pouvoirs, n° 8, 1979, σ.
131. επ..

CARRE R. de MALBERG, Contribution à la théorie générale de l'
Etat, 2 τόμοι, Paris, Sirey, 1922, (επανέκδοση Centre
national de la recherche scientifique, 1962).

- , Considérations théoriques sur la question de la
combinaison du referendum avec le parlementarisme ,
Revue du droit public, 1931, σ. 225. επ..

CATTELAINE F. , Etude sur l'influence de Montesquieu dans les
Constitutions américaines. Thèse, Besançon, 1927.

CHANTEBOUT B., Droit constitutionnel et science politique, Pa -
ris, Economica, 3η έκδοση, 1980.

- , Le régime parlementaire moniste, gouvernement d'
assemblée , Mélanges offertes à G. Burdeau, Paris ,
L.G.D.J., 1977, σ. 43 επ..

CHAPSAL J. et LANCELOT A., La vie politique en France depuis 1940,
Paris, P.U.F., Thémis, 4η έκδοση, 1975.

CHARLOT M., Le système politique britannique, Paris, Armand Colin, Coll.U, 1976.

- , La Campagne Electorale et l' Enjeu de la Consultation, Revue française de science politique, 1966, σ. 1053 έπ..

COLLIARD C.-J., Les régimes parlementaires contemporains, Paris, Presses de la
Fondation nationale des Sciences politiques, 1978.

- , La désignation du premier ministre, en régime parlementaire, Mélanges offertes à G. Burdeau, Paris, L.G.D.J., 1977, σ. 87 έπ..
- , Un régime hésitant et déséquilibré, έπιθεώρηση Pouvoirs, n^ο 4, (la Ve république), νέα έκδοση 1981, σ. 119 έπ..
- , Sur trois nouveaux régimes parlementaires, εις Itinéraires . Etudes en l' honneur de Léo Hamon présentées par G. Conac, H.Maisl et J. Vaudiaux, Paris, Economica, 1982, σ. 131 έπ..

CONTSTANT B., Collection complète des ouvrages publiés sur le gouvernement
représentatif et la constitution actuelle de la France, 2 τόμοι,
Paris, 1818.

CONSTITUTION de la NORVEGE, Paris, La documentation française, n^ο 3349,
1966.

CORPUS CONSTITUTIONNEL, Recueil universel des Constitutions en vigueur, 2
τόμοι, Leiden, Ej. Brill, 1979.

COUCLELIS A., Les régimes gouvernementaux de la Grèce de 1821 à nos jours, Paris, Sirey, 1924.

COUZINET P., La dissolution des assemblées politiques et la démocratie parlementaire, Paris, 1933.

DEBOVE A., Le Danemark en quête d'une impossible majorité, η " Monde " της 4 καί 5-12-1981.

DEBRE M., La Nouvelle Constitution, Revue française de science politique, 1959, σ. 7 έπ..

DUGUIT L., Traité de droit constitutionnel, 2 τόμοι, Paris, 2η έκδοση, Ancienne Librairie Fontemoing, 1923.

DUGUIT L., MONNIER M., BONNARD R. et BERLIA G., Les constitutions et les lois principales de la France depuis 1789, Paris, 2η έκδοση, 1952.

DUHAMEL O., La Constitution de la Ve République et l'alternance, έπιθεώρηση Pouvoirs, n^ο 1, l'alternance, νέα έκδοση 1981, σ. 47 έπ..

DUVERGER M., Institutions politiques et droit constitutionnel, 2 τόμοι, Paris, P.U.F., Thémis, 13η έκδοση, 1973.
- , La cinquieme République, Paris, P.U.F., 5η έκδοση, 1974.

- , La monarchie républicaine, Paris, R. Laffont, Coll. Libertés 2000, 1974.
- , Constitutions et Documents politiques, Paris, P.U.F., Thémis, 8η έκδοση, 1978.
- , Echec au Roi, Paris, Albin Michel, 1978.
- , Les institutions de la Cinquième République, Revue française de science politique, 1959, σ. 101 έπ..
- , Une dissolution conditionnelle, ή " Monde " τής 2/3-6-1968.
- , Προεδρικόν σύστημα καί νεοκοινοβουλευτισμός(έλληνική μετάφραση Μ.Δ.Στασινόπουλου), Ε.Δ.Α.Δ., 1964, σ. 113 έπ..

EISENMANN C., L' esprit des lois et la séparation des pouvoirs ,
Mélanges Carré de Malberg, Paris, Sirey, 1933, σ. 165 έπ..

EMDEN S.C., The people and the Constitution, Oxford, At the Charendon Press, 2η έκδοση 1956.

ESMEIN A., Eléments de droit constitutionnel français et comparé,
Paris, Sirey, 6η έκδοση, 1914.

ESTIEVENART G., Les partis politiques en Allemagne Fédérale, Paris, P.U.F., Coll Que sais - je? N° 1493, 1973.

FERGUSON J. et Mc HENRY D., The American Federal Government,
London, Mc Graw - Hill Book Company INC, 3η έκδοση, 1953.

FERRIERE G., Dissolution et referendum , Revue du droit public, 1946, σ. 411 επ..

FRANCESCHINI J. P., La consultation générale du 7 novembre en Belgique, η " Monde " τῆς 6-11-1971.

- , De la chamaille en compromis, η " Monde " τῆς 7 καὶ 8-3-1974.

FUSILIER R., Les monarchies parlementaires, Paris, Les éditions ouvrières, 1960.

CHARLES DE GAULLE, Mémoires d' espoir, 2 τόμοι, Paris, Plon , 1971.

GICQUEL J., Essai sur la pratique de la Ve République (Bilan d' un septennat), Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. XXXIII, 1977.

GIESE F., Die Verfassung des D. Reiches vom 11 August 1919, Berlin, 2η έκδοση, 1921.

GOGUEL F., Le Référendum du 28 Octobre et les Elections des 18-25 Novembre 1962, Revue française de science politique, 1963, σ. 289 επ..

- , Les Elections législatives des 23 et 30 juin 1968 , Revue française de science politique, 1969, σ. 837 επ..

GOUET Y., Qu' est-ce que le Régime Parlementaire? , Revue du droit public, 1932, σ. 197 επ..

GROSSER A., L'Allemagne de notre temps (1945 - 1978), Paris , Fayard, Coll. Pluriel, 1978.

- , La République Fédérale d' Allemagne, Paris, P.U.F., Coll. Que sais - je ?, n° 1069, 6η έκδοση, 1978.

HAMILTON A., SAY J. et MADISON J., Le Fédéraliste (traduction française par G. Jèze), Paris, 1902.

HAMON L. et DELCROS X., Une République présidentielle? (Institutions et vie politique de la France actuelle), 2 τό - μολ, Paris, Bordas, Coll. Études, 1975 - 1977.

HAURIOU M., Précis de droit constitutionnelle, Paris, Sirey, 2η έκδοση, 1923.

HAURIOU A. et GICQUEL J., Droit constitutionnel et institutions politiques, Paris, Montchrestien, 7η έκδοση, 1980.

HERMAN V. et MENDEZ F., Les Parlements dans le monde, Paris , P.U.F., Union interparlementaire, 3η έκδοση, 1977.

HOEFFEL D., Le droit de dissolution sous la Quatrième République, thèse, Strasbourg, 1955.

HYMAN S., The American President, London, Obhams Press Limited, 1954.

IMPE V. H., The régime parlementaire en Belgique, Bruxelles, 'Etablissements 'Emile Bruylant, 1968.

JENNINGS I. S., Cabinet Government, Cambridge, At the University Press, 1951.

KEITH B., Constitutional Law, London, 7η έκδοση, 1939.

KREMER K., Parlamentsauflösung : Praxis - Theorie - Ausblick ,
Köln - Berlin - Bonn - München, Carl Heymans Verlag
KG, 1974.

LAFERRIERE J., Manuel de droit constitutionnel, Paris, Montch -
restien, 2η έκδοση, 1947.

LALUMIERE P. et DEMICHEL A., Les régimes parlementaires euro -
péens, P.U.F., Thémis, 1978.

LANGROD G. et CLIFFORD - VAUCHAN M., L' Irlande, Paris, L.G.D.J.,
Coll. " Comment ils sont gouvernés " sous la direction
de G. Burdeau, 1968.

LASSERRE R., Les élections du 19 novembre 1972 en République
Fédérale Allemande, Revue française de science poli-
tique, 1973, σ. 758 επ..

LAVERGNE B., Pour un régime parlementaire rénové, Paris, P.U.F., 1974.

LAVIGNE M. et P., Regards sur la Constitution soviétique de 1977,
Paris, Economica, 1979.

LAVROFF G.D., Les systèmes constitutionnels en Afrique noire -Les
états francophones, Paris, A. Pedone, 1976.

- , Le système politique français (la Ve République), Pa-
ris, Dalloz, 2η έκδοση, 1979.

LECLERCQ C., Institutions politiques et droit constitutionnel, Pa-
ris, Libraires Techniques, 2η έκδοση, 1979.

LEISNER W., Le Président de la République et le Gouvernement dans
la Constitution de Bonn, Revue du droit public, 1957 ,
σ. 1033 έπ..

LES PARLEMENTS AUJOURD' HUI, Paris, La Documentation française.
Cahiers français, n° 174, 1976.

LIKHOVSKI S.E., Israel's Parliament, Oxford, Clarendon Press, 1971.

LUCHAIRE F. et CONAC G., La Constitution de la République fran-
çaise, Paris, Economica, 1980.

MABILEAU A., Le Régime Britannique en Question, Revue française
de science politique, 1966, σ. 1082 έπ..

- MABILEAU A. et Merle M., Les partis politiques en Grande-Bretagne, Paris, P.U.F., Coll. Que sais-je? n° 1174, 4η έκδοση, 1979.
- MACKINTOSH J., The British Cabinet, London, Stevens and Sons Limited, 2η έκδ., 1968.
- MARKESINIS S.B., The theory and practice of Dissolution of Parliament. Cambridge University Press, 1972.
- MARSHALL G., Constitutional Theory, Oxford, At the Clarendon Press, 1971.
- MARX F., La Grande Bretagne vit-elle sous un régime présidentiel?, Revue du droit public, 1969, σ. 5 επ..
- MATHIOT A., Le régime politique britannique, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, cahier n° 68, 1955.
- , Institutions politiques comparées, le pouvoir législatif dans les démocraties du type occidental, Paris, Les cours de droit, 1973-1974.
- MAY E., The Law, Privileges, Proceedings and Usage of Parliament, London, 18η έκδ., 1971.
- MEDER W., εἰς Kommentar zum Bonner Grundgesetz (Bonner Kommentar), Hamburg, 1976, ὑπό ἄρθρο 68.
- MEDLEY J. D., A student's manual of english constitutional history, Oxford, 6η έκδ., 1925.
- MIRKINE - GUETZEVITCH B., Les nouvelles tendances du droit constitutionnel, Paris, 1936.
- MORIN E., Une révolution sans visage, ἡ " Monde " τῆς 5 καὶ 6-6-1968.

MOULIN R., Le présidentielisme et la classification des régimes politiques, Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. LVII, 1978.

NICOLOPOULOS E., Les notions de légitimité et de légalité en Grèce de 1967 a 1974, Thèse, Paris, 1980.

PACTET P., Les institutions de la Grande - Bretagne, Paris, La documentation française, 1960.

- , Droit constitutionnel et institutions politiques , Paris, Masson, 4η έκδοση, 1974.

PEASLEE A., Constitutions of Nations, 4 τόμοι, Hague, 3η έκδοση, 1966-1974.

RHILLIPS HOOD., The Constitutional Law of Great Britain and the Commonwealth, London, 1952.

PRELOT M. et BOULOUIS J., Institutions politiques et droit constitutionnel, Paris, Dalloz, 8η έκδοση, 1980.

PREVOST-PARADOL M., La France nouvelle, Paris, Michel Lévy frères, 11η έκδ., 1871.

REDSLOB R., Le régime parlementaire, Paris, Marcel Giard, 1924.

ROBERT J., Le présidentielisme parlementaire, "Le Monde" της 7-6-1974.

ROBIN M., Le système Electoral de la République Fédérale Allemande, Revue française de science politique, 1957, σ. 825 έπ..

- ROUSSEAU D., La primauté présidentielle dans le nouveau régime politique portugais : mythe ou réalité, Revue de droit public, 1980, σ. 1325 επ..
- SUR S., Le système politique de la Ve République, Paris, P.U.F., Coll. Que sais - je ?, n° 1928, 1981.
- SCHENKE R-W., *ein* Kommentar zum Bonner Grundgesetz (Bonner Kommentar), Hamburg, 1976, υπό ἄρθρο 63.
- SCHWARTZ B., Le Droit aux Etats-Unis, une création permanente, Paris, Economica, 1979.
- TAY H., Le régime présidentiel et la France. Etude d' histoire des idées juridiques et politiques Paris, L.G.D.J., Bibliothèque constitutionnelle et de science politique, τ. XXVII, 1967.
- THIBAUT F., La Finland, Paris, L.G.D.J., Coll. " Comment ils sont gouvernés " sous la direction de G.Burdeau, 1978.
- TROPER M., La séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française, Paris, L.G.D.J., 1973.
- TUNC A., Les Etats-Unis, Paris, L.G.D.J., Coll. "Comment ils sont gouvernés " sous la direction de G.Burdeau, 1973.
- TUNC A. et TUNC S., Le système constitutionnel des Etats-Unis d' Amérique, 2 τόμοι, Paris, Montchrestien, 1954.
- VELU J., La dissolution du Parlement, Bruxelles, Etablissements Emile Bruylant, 1966.

WADE E. and RHILLIPS G., Constitutional Law, London, 5η έκδ.,
1955.

WAHL N., Aux Origines de la Nouvelle Constitution, Revue française de science politique, 1959, σ. 30 έπ..

WALEFEE B., Le Roi nomme et révoque ses ministres, La formation et la démission des gouvernements en Belgique depuis 1944, Bruxelles, 'Etablissements 'Emile Bruylant, 1971.

WANG K. C., Dissolution of the British Parliament, New - York ,
1934.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Ω Ν

	Σελίδα
Συντομογραφίες	1
Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η	
I. 'Η εξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως στή Μ.Βρετανία..	4
II. 'Η εξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς διαλύσεως στή Γαλλία....	7

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΑΛΛΟΔΑΔΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α '.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ
ΣΤΑ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

§ 1.— Κ Ρ Α Τ Η Δ Ι Κ Ο Μ Μ Α Τ Ι Σ Μ Ο Υ

I. Κράτη μέ άμιγές δικομματικό σύστημα (Μεγάλη Βρετανία)..	20
1.— 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	20
α. Τό δικαίωμα προτάσεως τῆς διαλύσεως.....	20
β. Τό δικαίωμα άρνήσεως τοῦ Βασιλέα.....	21

2.— 'Η πρακτική εφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	22
α. Διαλύσεις ἀνεξάρτητες συγκρούσεων μεταξύ Κυβερνήσεως καί Βουλῆς τῆς Κοινοτήτων.....	23
αα. 'Η διάλυση τοῦ 1945.....	24
ββ. 'Η διάλυση τοῦ 1950.....	24
γγ. 'Η διάλυση τοῦ 1951.....	24
δδ. 'Η διάλυση τοῦ 1955.....	25
εε. 'Η διάλυση τοῦ 1959.....	26
στστ. 'Η διάλυση τοῦ 1966.....	27
ζζ. 'Η διάλυση τοῦ 1970.....	28
ηη. 'Η διάλυση τῆς 7-2-1974.....	28
θθ. 'Η διάλυση τῆς 20-9-1974.....	30
ιι. 'Η διάλυση τῆς 13-5-1983.....	30
β. Διαλύσεις λόγω προηγούμενης καταψηφίσεως τῆς Κυβερ- νήσεως στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων.....	31
II. Κράτη μέ δυαδικό σύστημα κομμάτων ('Ομοσπονδιακή Δη- μοκρατία τῆς Γερμανίας).....	33
1.— 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	33
α. Τό ἄρθρο 68 § 1.....	35
β. Τό ἄρθρο 63 § 4.....	36
2. 'Η πρακτική εφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	38
α. 'Η διάλυση τοῦ 1972.....	38
β. 'Η διάλυση τοῦ 1983.....	39
§ 2.— Κ Ρ Α Τ Η Π Ο Λ Υ Κ Ο Μ Μ Α Τ Ι Σ Μ Ο Υ	
I. Κράτη μέ κυρίαρχο πολιτικό κῶμα ('Ιταλία).....	41
1.— 'Η συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	41
2.— 'Η πρακτική εφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	43
α. Διαλύσεις λόγω ὑπάρξεως κρίσεως στίς σχέσεις Κυβερ- νήσεως καί Κοινοβουλίου.....	44
αα. 'Η διάλυση τοῦ 1972.....	44
ββ. 'Η διάλυση τοῦ 1979.....	46

β.	Διαλύσεις χωρίς τη μεσολάβηση κρίσεως μεταξύ Κυ- βερνήσεως καί Κοινοβουλίου.....	47
αα.	Ἡ διάλυση τοῦ 1976	47
ββ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1983.....	48
II.	Κράτη χωρίς κυρίαρχο πολιτικό κόμμα.....	50
1.—	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στό Βέλγιο.....	50
α.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	50
β.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	52
αα.	Διαλύσεις ἀνεξάρτητες κρίσεως μεταξύ τῶν κυ- βερνητικῶν κομμάτων.....	53
ββ.	Διαλύσεις λόγω διαφωνίας μεταξύ τῶν κομμάτων τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ.....	58
2.—	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στήν Ὁλλανδία.....	67
α.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	67
β.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	68
αα.	Διαλύσεις λόγω τῆς δραστηριότητος τῶν κομμάτων.....	68
ββ.	Διαλύσεις λόγω συγκρούσεως μεταξύ Κυβερνήσεως καί Κοινοβουλίου (διάλυση τοῦ 1966).....	71
3.—	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στή Δανία.....	73
α.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	73
β.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	75
αα.	Διαλύσεις κοιμματικῆς σκοπιμότητος.....	75
ββ.	Διαλύσεις λόγω διασπάσεως τῆς κυβερνητικῆς πλει- οψηφίας.....	78
4.—	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στό Λουξεμβούργο.....	81
α.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	81
β.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	81
5.—	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στίς ἄλλες χώρες.....	83
α.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στή Σουηδία.....	83
β.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στήν Ἰσπανία.....	84

γ.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στήν Ἰαπωνία, Ἰσραήλ καί Ἰνδία.....	86
----	---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΑ ΜΕΙΚΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

§ 3.— Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΣΤΗ ΓΑΛ - ΛΙΑ ΚΑΙ ΙΡΛΑΝΔΙΑ.

I.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στή Γαλλία (V Δημοκρατία)	87
1.—	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	89
2.—	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	94
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1962.....	94
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1968.....	97
γ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1981.....	100
II.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στή Δημοκρατία τῆς Ἰρ - λανδίας.....	102
1.—	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	102
2.—	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	103
α.	Διαλύσεις ἀνεξάρτητες πολιτικῆς κρίσεως μεταξύ Κυβερνήσεως καί Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων.....	103
αα.	Διαλύσεις συνεπεία τοῦ ἀποτελέσματος ἀναπληρω- ματικῶν ἐκλογῶν.....	104
ββ.	Διαλύσεις κομματικῆς σκοπιμότητος.....	105
γγ.	Διαλύσεις λόγῳ διασπάσεως τῆς κυβερνήσεως συνα- σπισμοῦ (διάλυση τοῦ 1951).....	107
δδ.	Διαλύσεις μέ σκοπό τήν ἀνανέωση τῆς λαϊκῆς ἐν- τολῆς.....	108

β.	Διαλύσεις λόγω προηγούμενης καταψηφίσεως τῆς Κυ- βερνήσεως.....	109
αα.	Ἡ διάλυση τοῦ 1975.....	109
ββ.	Ἡ διάλυση τῆς 27-1-1982.....	109
γγ.	Ἡ διάλυση τῆς 4-11-1982.....	110
§ 4.—	Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΣΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ.	
I.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στὴ Φινλανδία.....	111
II.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στὴν Πορτογαλία.....	112
III.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στὴν Αὐστρία.....	114
IV.	Ὁ θεσμός τῆς διαλύσεως στὴν Ἰσλανδία.....	114

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ.

§ 5.— Τ Α Σ Υ Ν Τ Α Γ Μ Α Τ Α Τ Η Σ Ε Π Α Ν Α Σ Τ Α Τ Ι - Κ Η Σ Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ο Υ

§ 6.— Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΗΓΕΜΟ- ΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1832.

§ 7.— Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844.

I.	Ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	124
II.	Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ.....	127

1.—	Ἡ διάλυση τοῦ 1847.....	127
2.—	Ἡ διάλυση τοῦ 1860.....	127
§ 8.—	Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1864.	
I.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	129
II.	Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ.....	135
1.—	Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς κατὰ τὴ δεκαετία 1864-1875...	136
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1865.....	136
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1867.....	137
γ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1869.....	138
δ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1871.....	139
ε.	Ἡ διάλυση τοῦ 1872.....	140
στ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1874.....	142
ζ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1875.....	143
2.—	Ἡ διάλυση τῆς Βουλῆς κατὰ τὴν περίοδο 1876-1910...	144
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1881.....	144
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1885.....	145
γ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1886.....	146
δ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1892.....	148
ε.	Ἡ διάλυση τοῦ 1895.....	149
στ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1898.....	150
ζ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1902.....	151
η.	Ἡ διάλυση τοῦ 1904.....	153
θ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1906.....	155
ι.	Ἡ διάλυση τοῦ 1910.....	155
3.—	Παρατηρήσεις.....	156

§ 9.— Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ
ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1911.

I.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	159
II.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	163
1.—	Οἱ διαλύσεις τῶν ἐτῶν 1911, 1920 καί 1922.....	163
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1911.....	163
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1920.....	164
γ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1922.....	165
2.—	Οἱ δύο διαλύσεις τοῦ 1915.....	166
α.	Ἡ διάλυση τῆς 18ης Ἀπριλίου 1915.....	166
β.	Ἡ διάλυση τῆς 29ης Ὀκτωβρίου 1915.....	168
γ.	Ἡ ἀνάκληση τοῦ Β.Δ. τῆς διαλύσεως τῆς 29-10-1915..	170
δ.	Ἡ προβληματική τῶν δύο διαλύσεων.....	176
αα.	Ἡ διάλυση τῆς 18-4-1915.....	177
ββ.	Ἡ ἀναβολή τῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς.....	178
γγ.	Ἡ διάλυση τῆς 29-10-1915.....	178

§ 10.— Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ
ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ 1925 - 1927.

I.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	186
1.—	Ἡ διαμόρφωση τῆς σχετικῆς διατάξεως.....	187
2.—	Οἱ περιορισμοί στήν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως.....	194
II.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	196
1.—	Κατά τό Σύνταγμα τοῦ 1925.....	196
2.—	Κατά τό Σύνταγμα τοῦ 1927.....	199
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1928.....	199

αα.	Ἡ ἀνάθεση σχηματισμοῦ κυβερνήσεως σέ μή μέλος τῆς Βουλῆς.....	200
ββ.	Ἡ δυνατότητα διαλύσεως χωρίς τή σύμφωνη γνώμη τῆς Γερουσίας.....	202
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1933.....	202
γ.	Ἡ διάλυση τῆς 1-4-1935.....	203
§ 11.—	Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1935 - 1951.	
I.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	205
II.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	207
1.—	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ κατά τήν περίοδο 1935 - 1936.....	207
α.	Ἡ διάλυση τῆς 17-12-1935.....	207
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1936.....	210
2.—	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ κατά τήν περίοδο 1944 - 1951.....	211
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1950.....	211
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1951.....	214
§ 12.—	Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1952.	
I.	Ἡ συνταγματική ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	216
1.—	Γενικές παρατηρήσεις.....	216
2.—	Ἡ διαμόρφωση τοῦ θεσμοῦ.....	216
II.	Ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ θεσμοῦ.....	221
1.—	Διαλύσεις γιά κομματικούς λόγους.....	222
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1952.....	222
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1956.....	224
γ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1958.....	227

δ.	Ἡ διάλυση τοῦ 1961.....	230
ε.	Ἡ διάλυση τοῦ 1964.....	230
2.—	Διαλύσεις συνεπεία ὑπάρξεως κυβερνητικῆς κρίσεως..	232
α.	Ἡ διάλυση τοῦ 1963.....	232
β.	Ἡ διάλυση τοῦ 1967.....	236

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975

§ 13.— Γ Ε Ν Ι Κ Ε Σ Π Α Ρ Α Τ Η Ρ Η Σ Ε Ι Σ.

§ 14.— Τ Ο Δ Ι Κ Α Ι Ω Μ Α Τ Η Σ Δ Ι Α Λ Υ Σ Ε Ω Σ Κ Α Τ Α Τ Ο Σ Υ Ν Τ Α Γ Μ Α Τ Ο Υ 1975.

I.	Ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ θεσμοῦ.....	242
1.—	Προεδρική διάλυση.....	244
α.	Τό ἄρθρο 41 § 1.....	244
β.	Τό ἄρθρο 37 § 4.....	248
γ.	Τό ἄρθρο 38 §§ 1 (ἐδ. 2) καί 2.....	251
δ.	Τό ἄρθρο 32 § 4.....	253
2.—	Κυβερνητική διάλυση (ἄρθρο 41 § 2).....	254
α.	Ἡ διαμόρφωση τῆς διατάξεως.....	255
β.	Ἡ ἀνάλυση τῆς διατάξεως.....	256
αα.	Ἡ πρόταση τῆς διαλύσεως ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση....	257
ββ.	Ἡ ἀντιμετώπιση ἐθνικοῦ θέματος ἐξαιρετικῆς ση- μασίας.....	258
3.—	Οἱ περιορισμοὶ στὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως.....	260
α.	Οὐσιαστικοὶ περιορισμοί.....	260

Σελίδα

αα.	Τό άρθρο 41 § 4.....	260
ββ.	"Άλλες διατάξεις του Συντάγματος.....	263
β.	Τυπικοί περιορισμοί.....	265
αα.	Τό άρθρο 41 § 3.....	265
ββ.	'Η σύμπραξη του Συμβουλίου της Δημοκρατίας....	268
II.	'Η πρακτική εφαρμογή του θεσμού.....	271
1.—	'Η διάλυση του 1977.....	271
α.	Οί λόγοι της διαλύσεως.....	271
β.	'Ο χαρακτηρισμός των λόγων διαλύσεως ως "έθνικων θεμάτων έξαιρετικής σημασίας".....	273
2.	'Η διάλυση του 1981.....	275
α.	Οί λόγοι διαλύσεως.....	276
β.	'Η συνταγματικότητα των λόγων της διαλύσεως.....	277
αα.	'Ο αποκλεισμός του άρθρου 41 §§1 καί 2 καί ή έπιλογή του άρθρου 38 § 1β.....	277
ββ.	'Η προσπάθεια άποφυγής του περιορισμού του άρθρου 41 § 4 προτ. α΄.....	281
γγ.	Παρατηρήσεις.....	284

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

§ 15 .— Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΣΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ

I.	'Η διάλυση κατά την περίοδο 1844 - 1875.....	286
II.	'Η διάλυση κατά την περίοδο 1876 - 1952.....	288
1.—	'Η διάλυση κατά την περίοδο ίσχύος του κοινοβου - λευτικού συστήματος ως άγράφου κανόνος.....	288
2.—	'Η διάλυση κατά την περίοδο ρητής καθιερώσεως του κοινοβουλευτικού συστήματος.....	294

Σελίδα

α.	Κατά την περίοδο ισχύος τῶν Συνταγμάτων 1925-1927.	294
β.	Κατά την περίοδο ισχύος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952.	295
§ 16.	Ἡ ΔΙΑΛΥΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975.	
I.	Ἡ καθιερούμενη μορφή τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.....	297
II.	Ἡ λειτουργία τοῦ δικαιώματος τῆς διαλύσεως..	299
Παράρτημα.....		305
Βιβλιογραφία.....		312

